

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACCOUNTING AND TAXATION STUDIES

ASMMMO Adına Sahibi / Owner

Ali ŞAHİN - ASMMMO Başkanı

Baş Editörler / Head Editors

Prof. Dr. Ganite KURT- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç.Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR - Türkiye Büyük Millet Meclisi

Dil Editörü / Language Editor

Dr.Öğr.Üyesi Fevziye KALIPÇI ÇAĞIRAN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yayın Kurulu Sektereri / Editorial Staff

Arş.Gör. İsmail Hakkı ÜNAL - İzmir Demokrasi Üniversitesi

Yayın Türü / Publication Type

Muhasebe ve Vergi alanında Türkçe ve İngilizce yayın kabul eden, yılda 3 kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayınlanan, uluslararası, hakemli, süreli yayın.

International, peer-reviewed journal which accepts articles in Accounting and Taxation disciplines in English or in Turkish and publishes three times a year (in March, July and November).

All copyrights are reserved by
Chamber of Certified Public Accountants of Ankara (ASMMMO).

ISSN 1308-3740

E-ISSN 2564-6591

Views expressed in Journal of Accounting and Taxation Studies are those of authors. Those views do not reflect the opinions of ASMMMO.

Authors have to apply JATS (MUVU) system on dergipark.gov.tr/muvu to submit their papers due to blind peer review. Assigned referees should complete their evaluations in 4 weeks and authors are informed about the process immediately.

Additionally it has indexed by Index Copernicus, EBSCOHOST Business Source Complete, Google Scholar, the Directory of Research Journal Indexing (DRJI) and Academic Scientific Journals (CiteFactor) which are international disciplinary indexes and by TR DIZIN (ULAKBİM), Social Sciences Citation Index (SOBIAD), and ASOS Index which are Turkish national indexes.

JATS is published three times (in March, July and November) a year as an international academic and peer-reviewed journal.

Aim of this review is evaluation of the submitted articles (scientific research or studies) in the disciplines of Accounting and Taxation with regards to our ethic policy and publication guidelines and sharing these articles' aspects, thoughts (which directly belongs their authors) with scientific community and practitioners.

For Manuscript Submission

<http://dergipark.gov.tr/muvu>

For Additional Inquiries

jatsedit@gmail.com

Headquarter and Inquiry Address:

Ankara SMMM Odası

Kumrular Cad. No:26 06440 Kızılay/Ankara/TURKEY

Phone : (+90) 312 232 33 77

Fax : (+90) 312 231 71 17

E-mail : JatsEdit@gmail.com

Page and Cover Design: Uğur Mermer

Print: Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.

İstanbul Cad. Elif Sk. No: 7/190-246 İskitler/Ankara

Tel: (0312) 384 30 70 (pbx)

Bu derginin tüm telif hakları

Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (ASMMMO)'na aittir.

ISSN 1308-3740

E-ISSN 2564-6591

Bu dergide ileri sürülen fikirler makalelerin yazarlarına aittir.

Bu fikirler ASMMMO'nin görüşlerini yansıtmaz.

MUVU (JATS) Dergisi Ulakbim Dergipark sistemi (dergipark.gov.tr/muvu) üzerinden makale kabul etmektedir. Hakem değerlendirmeleri de kör hakemlik sistemi ile bu arayüz üzerinden gerçekleştirilmektedir. Tayin edilmiş olan hakemlere değerlendirme süresi olarak 4 hafta verilmektedir. Yazarlar da tüm süreç içinde ivedilikle bilgilendirilmektedir. Ayrıca uluslararası dizin indekslerinden Index Copernicus, EBSCOHOST Business Source Complete, Google Scholar ile Directory of Research Journal Indexing (DRJI)'de, Academic Scientific Journals (CiteFactor)'da, ulusal indekslerden TR DİZİN (ULAKBİM), Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBİAD) ile ASOS İndeks'te taranmaktadır.

Yılda üç defa (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayınlanan, uluslararası akademik ve hakemli bir dergidir.

Dergimizin amacı; Muhasebe ve Vergi Alanındaki bilimsel çalışmaların etik değerlere ve yayın koşullarına bağlı olarak değerlendirilmesi ve içerdiği görüşler yazarlarına ait olmak kaydıyla bilim camiası ve uygulamacılarla paylaşılmasıdır.

Makale gönderme adresi

<http://dergipark.gov.tr/muvu>

Bilgi Talepleriniz İçin

JatsEdit@gmail.com

Yönetim Merkezi ve Yazışma Adresi:

Ankara SMMM Odası

Kumrular Cad. No: 26 06440 Kızılay/Ankara/TÜRKİYE

Telefon : (+90) 312 232 33 77

Belgeç : (+90) 312 231 71 17

E-posta : JatsEdit@gmail.com

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Uğur MERMER

Baskı: Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.

İstanbul Cad. Elif Sk. No: 7/190-246 İskitler/Ankara

Tel: (0312) 384 30 70 (pbx)

ULUSLARARASI İNDEKSLER / INTERNATIONAL INDEXES

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Directory of Research Journals Indexing

ULUSAL İNDEKSLER / TURKISH LOCAL INDEXES

idealonline

TÜBİTAK
ULAKBİM

TR DİZİN

SÖBIAD

İZLEMEDE OLAN BAŞVURULAR / OTHER SUBMISSIONS IN MONITORING PROGRESS

Scopus®

THOMSON REUTERS

Emerging Sources Citation Index

WEB OF SCIENCE™

Copyright: Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'nın ilgili hükümleri uyarınca, yazarın izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, özetlenemez, yayımlanamaz, depolanamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Copyright: All rights reserved. According to code of Intellectual and Artistic Works Act, all or the particular parts of this journal can not be summed, transmitted, stored without permission of the editorial board or/and the authors, mechanical, photocopying or reproduced in any recording system. Be quoted, provided the source displayed.

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACCOUNTING AND TAXATION STUDIES

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board

Prof. Dr.	Abdurahman AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Abdülmeçid NUREDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi	Gostivar	Makedonya
Prof. Dr.	Abitter ÖZULUCAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	Niğde	Türkiye
Prof. Dr.	Adnan DÖNMEZ	Akdeniz Üniversitesi	Antalya	Türkiye
Doç. Dr.	Adnan SEVİM	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Ahmet Vecdi CAN	Sakarya Üniversitesi	Sakarya	Türkiye
Prof. Dr.	Ali ALAGÖZ	Selçuk Üniversitesi	Konya	Türkiye
Prof. Dr.	Ali DERAN	Tarsus Üniversitesi	Mersin	Türkiye
Doç. Dr.	Antonella RUSSO	Università degli Studi di Napoli	Napoli	İtalya
Doç. Dr.	Aydın GERŞİL	Adnan Menderes Üniversitesi	Aydın	Türkiye
Prof. Dr.	Aylin POROY ARSOY	Uludağ Üniversitesi	Bursa	Türkiye
Prof. Dr.	Ayşe Banu BAŞAR	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Aziz Arman KARAGÜL	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Banu Esra ASLANERTİK	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Başak ATAMAN GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Batuhan GÜVEMLİ	Trakya Üniversitesi	Edirne	Türkiye
Prof. Dr.	Beyhan MARŞAP	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Doç. Dr.	Bilge Leyli ELİTAŞ	Yalova Üniversitesi	Yalova	Türkiye
Prof. Dr.	Biröl YILDIZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Doç. Dr.	Burcu ASLANTAŞ ATEŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi	Isparta	Türkiye
Doç. Dr.	Burçin BOZDOĞANOĞLU	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi	Balıkesir	Türkiye
Prof. Dr.	Cemal İBİŞ	Işık Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Doç. Dr.	Cevdet Yiğit ÖZBEK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Doç. Dr.	Davut AYGÜN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Rize	Türkiye
Prof. Dr.	Durmuş ACAR	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Burdur	Türkiye
Prof. Dr.	Dursun ARIKBOĞA	Yeditepe Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Doç. Dr.	Duygu ANIL KESKİN	İstanbul Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Emrah FERHATOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Ercan BAYAZITLI	Ankara Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Doç. Dr.	Erdal YILMAZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Samsun	Türkiye
Prof. Dr.	Erkan AYDIN	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Doç. Dr.	Erkan ÖZTÜRK	Kırklareli Üniversitesi	Kırklareli	Türkiye
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale Üniversitesi	Denizli	Türkiye
Prof. Dr.	Fatih Coşkun ERTAŞ	Atatürk Üniversitesi	Erzurum	Türkiye
Prof. Dr.	Fatma PAMUKÇU	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Fatma TEKTÜFEKÇİ	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Doç. Dr.	Fevzi Serkan ÖZDEMİR	Türkiye Büyük Millet Meclisi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Figen ÖKER TÜRÜDÜOĞLU	Bahçeşehir Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Ganite KURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Gürbüz GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye

Prof. Dr.	Haluk BENGÜ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	Niğde	Türkiye
Doç. Dr.	Hasan UYGURTÜRK	Karabük Üniversitesi	Karabük	Türkiye
Prof. Dr.	Hikmet ULUSAN	Bozok Üniversitesi	Yozgat	Türkiye
Prof. Dr.	Hilmi ÜNSAL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Hou Shou PENG	National Taipei University	Taipei	Tayvan
Doç. Dr.	Hümeyra ADIGÜZEL	Bahçeşehir Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Doç. Dr.	İbrahim AKSU	İnönü Üniversitesi	Malatya	Türkiye
Doç. Dr.	İdris VARICI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Samsun	Türkiye
Doç. Dr.	İlker KIYMETLİ ŞEN	İstanbul Ticaret Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	İsmail BEKÇİ	Süleyman Demirel Üniversitesi	Isparta	Türkiye
Prof. Dr.	Joshua RONEN	New York Üniversitesi	Manhattan, NY	ABD
Prof. Dr.	Kadir GÜRDAL	Ankara Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Kıymet ÇALIYURT	Trakya Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Lúcia L. RODRIGUES	University of Minho	Porto	Portekiz
Prof. Dr.	Mehmet KOCAKULAH	University of Southern Indiana	Evansville, IN	ABD
Prof. Dr.	Mehmet ÖZBİRECİKLİ	Mustafa Kemal Üniversitesi	Hatay	Türkiye
Prof. Dr.	Mehmet TOSUNER	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ Üniversitesi	Bursa	Türkiye
Prof. Dr.	Melih ERDOĞAN	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Metin SABAN	Bartın Üniversitesi	Bartın	Türkiye
Doç. Dr.	Michael ALLES	Rutgers University	New Brunswick, NJ	ABD
Doç. Dr.	Musa GÖK	İzmir Demokrasi Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Mustafa İPÇİ	Hacettepe Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Nalân AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Doç. Dr.	Nevran KARACA	Sakarya Üniversitesi	Sakarya	Türkiye
Prof. Dr.	Nilüfer TETİK	Akdeniz Üniversitesi	Antalya	Türkiye
Prof. Dr.	Nuran ÇÖMERT	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Orhan ÇELİK	Ankara Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Doç. Dr.	Ömer Faruk DEMİRKOL	Harran Üniversitesi	Şanlıurfa	Türkiye
Prof. Dr.	Önder KAYMAZ	Clarion Üniversitesi	Clarion, PA	ABD
Prof. Dr.	Özhan ÇETİNKAYA	Uludağ Üniversitesi	Bursa	Türkiye
Prof. Dr.	Raif PARLAKKAYA	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Konya	Türkiye
Prof. Dr.	Recep PEKDEMİR	İstanbul Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Saime ÖNCE	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Sami KARACAN	Kocaeli Üniversitesi	Kocaeli	Türkiye
Prof. Dr.	Seçkin GÖNEN	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Selahattin KARABINAR	İstanbul Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Semra KARACAER	Hacettepe Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Serap YANIK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Serdar ÖZKAN	İzmir Ekonomi Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Seval KARDEŞ SELİMOĞLU	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Seyfi YILDIZ	Kırkkale Üniversitesi	Kırkkale	Türkiye
Prof. Dr.	Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Supriti MISHRA	International Management Institute	New Delhi, Delhi	Hindistan
Prof. Dr.	Süleyman UYAR	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	Antalya	Türkiye
Prof. Dr.	Süleyman YÜKÇÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Swaminathan SRIDHARAN	Northwestern University	Evanston, IL	ABD
Prof. Dr.	Şaban UZAY	Erciyes Üniversitesi	Kayseri	Türkiye
Doç. Dr.	Şerife SUBAŞI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Bilecik	Türkiye
Prof. Dr.	Tuba UÇMA UYSAL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Muğla	Türkiye
Prof. Dr.	Türker SUSMUŞ	Ege Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Ülkü ERGUN	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Ümmühan ASLAN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Bilecik	Türkiye
Prof. Dr.	Vedat EKERGİL	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Volkan DEMİR	Galatasaray Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Yıldız ÖZERHAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Yunus CERAN	Selçuk Üniversitesi	Konya	Türkiye
Prof. Dr.	Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Zeynep HATUNOĞLU	Sütçü İmam Üniversitesi	Kahramanmaraş	Türkiye
Prof. Dr.	Zeynep TÜRK	Korkut Ata Üniversitesi	Osmaniye	Türkiye

SUNUŞ

Değerli MUVU Okurları,

Dergimiz 13. yılının ikinci sayısında, önceki sayılarda olduğu gibi, yine çok kıymetli akademisyenler tarafından ele alınan yenilikleri içeren, kaliteli çalışmalarla ev sahipliği yapmaktadır. Yayınlanan bu sayımızda da 5'i ampirik araştırma, 6'sı örnek olay incelemesi, 2'si teorik inceleme ve 1'i Derleme olan toplam 14 çalışma bulunmaktadır. Ankara Odası olarak, muhasebe ve vergi alanında yalnızca uygulamanın değil, akademik çalışmaların da içinde olmak, uygulama ve bilim ikilisini bütünleştirerek, bu etkileşimden en etkili biçimde istifade etmek sürekli arzumuz olmuştur.

Dergimizde yayımlanan ve her biri çok kıymetli eserlerden istifade edilmesi dileğiyle...

Ali ŞAHİN

Ankara SMMM Odası Başkanı

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACCOUNTING AND TAXATION STUDIES

Bu Sayıda Değerlendirme Yapan Hakemler
(Referees at This Issue)*

Prof. Dr. Ali ALAGÖZ
Prof. Dr. Fatma TEKTÜFEKÇİ
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ
Prof. Dr. Hikmet ULUSAN
Prof. Dr. Metin SABAN
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA
Prof. Dr. Sami KARACAN
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN
Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU
Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT
Prof. Dr. Süleyman UYAR
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ
Prof. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL
Prof. Dr. Volkan DEMİR
Prof. Dr. Yıldız ÖZERHAN
Doç. Dr. Adnan SEVİM
Doç. Dr. Aydın GERŞİL
Doç. Dr. Burcu ASLANTAŞ ATEŞ
Doç. Dr. Can ÖZTÜRK
Doç. Dr. Emine UZUNALI
Doç. Dr. Erdal YILMAZ
Doç. Dr. Erkan ÖZTÜRK
Doç. Dr. Hümevra ADIGÜZEL
Doç. Dr. Ömer Faruk DEMİRKOL
Doç. Dr. Sevda AKAR
Dr. Öğr. Üyesi Birsal SABUNCU
Dr. Öğr. Üyesi Burcu İŞGÜDEN KILIÇ
Dr. Öğr. Üyesi Ersin KURNAZ
Dr. Öğr. Üyesi Osman Nuri ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Tuba DERYA BASKAN

* Hakemler, unvan ve isim alfabetik sırasına göre listelenmiştir.

İçindekiler

AMPİRİK ARAŞTIRMA

Mehmet GÜNER Ersin KURNAZ	MUHASEBE MANİPÜLASYONUNUN BENEİSH MODELİ YARDIMIYLA ÖLÇÜLMESİ: BİST KİMYA, PETROL, PLASTİK ENDEKSİ ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	195
Nezih TAYYAR Fatma AKYÜZ Tolga YEŞİL Yeliz USLU Ebru KARA	MUHASEBE AÇISINDAN MESLEKİ ŞÜPHECİLİK VE ETİK KAVRAMLARI	215
Erkin Nevzat GÜDELÇİ	MESLEKİ YETERLİLİK AÇISINDAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE DERSLERİNİ ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI VE ÖZ YETERLİLİKLE OLAN İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: BATMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	233
Vedat EKERGİL Ezgi POLAT	MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MÜŞTERİ KÂRLILIK ANALİZİ VE BİR MODEL ÖNERİSİ	257
Züleyha YILMAZ SOĞUKSU	MUHASEBE DENETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: DENETİM YAZILIMLARI	281

ÖRNEK OLAY (VAK'A) TAHLİLİ

Enver BOZDEMİR Ebru DEMİR	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARININ İNCELENMESİ: BİR OSB ÖRNEĞİ	309
Ali ANTEPLİ	TMS-23 BORÇLANMA MALİYETLERİ STANDARDI; MURABAHA SUKUKU'NUN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	337
Alp AYTAÇ Adem ÇABUK	ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL CONTROL SYSTEM AND A CASE STUDY	353
Gözde BABAOĞLU Erkan ÖZTÜRK	RİSKTEN KORUNMA MUHASEBESİ KAPSAMINDA ETKİNLİK ŞARTININ RASYO ANALİZİ YÖNTEMİ İLE TESPİTİ	377
Mete YİĞİTLER Rabia AKTAŞ Koray KAYALIDERE	SİLSİLE HALİNDEKİ MUHASEBE HİLELERİNİN ETKİLERİ VE FİNANSAL TABLOLARA YANSIMASI: BİR ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI	401
Filiz YÜKSEL	KRİPTO VARLIKLAR VE IFRS KAPSAMINDA KRİPTO PARALARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	429

TEORİK İNCELEME

Gökhan ÖZER Abdullah Kürşat MERTER	GELENEKSEL BÜTÇELEME SÜRECİNE ALTERNATİF: BÜTÇELEME ÖTESİ YAKLAŞIMI	453
Ayşegül İPEK Şükrü DOKUR	ÇALIŞAN BULUŞLARINDA BULUŞTAN ELDE EDİLEN KAZANCIN, ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDELİN BELİRLENMESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	477

DERLEME

Filiz ÖZŞAHİN KOÇ Şaban UZAY	KONKORDATO SÜRECİNİN İŞLETMELERİN SÜREKLİLİĞİNE KATKISI	495
---------------------------------	---	-----

Contents

EMPIRICAL RESEARCH

Mehmet GÜNER Ersin KURNAZ	MEASUREMENT OF ACCOUNTING MANIPULATION WITH BENEISH MODEL: A RESEARCH ON BIST CHEMISTRY, PETROLEUM, PLASTIC INDEX COMPANIES	195
Nezih TAYYAR Fatma AKYÜZ Tolga YEŞİL Yeliz USLU Ebru KARA	PROFESSIONAL SKEPTICISM AND ETHICS IN TERMS OF ACCOUNTING	215
Erkin Nevzat GÜDELÇİ	STUDENTS LEARNING APPROCHES TO ACCOUNTING LESSONS FROM PROFESSIONAL COMPETENCE POINT OF VIEW AND THE INVESTIGATION OF ITS RELATIONSHIP WITH SELF CONFIDENCE: BATMAN UNIVERSITY CASE	233
Vedat EKERGİL Ezgi POLAT	CUSTOMER PROFITABILITY ANALYSIS OF ACCOUNTING PROFESSIONAL MEMBERS AND A MODEL PROPOSAL	257
Züleyha YILMAZ SOĞUKSU	DIGITAL TRANSFORMATION IN AUDITING: AUDIT SOFTWARE	281

CASE ANALYSIS

Enver BOZDEMİR Ebru DEMİR	INVESTIGATION OF ACCOUNTING AND TAX APPLICATIONS IN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES: AN OIZ EXAMPLE	309
Ali ANTEPLİ	TAS-23 DEBT COST STANDARD; ACCOUNTING OF MURABAHA SUKUK	337
Alp AYTAÇ Adem ÇABUK	İÇ KONTROL SİSTEMİNİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR VAKA ANALİZİ	353
Gözde BABAOĞLU Erkan ÖZTÜRK	EVALUATION OF EFFECTIVENESS TEST STATED IN HEDGE ACCOUNTING WITH RATIO ANALYSIS METHOD	377
Mete YİĞİTLER Rabia AKTAŞ Koray KAYALIDERE	EFFECTS OF SUCCESSIVE ACCOUNTING FRAUDS AND THEIR REFLECTION ON FINANCIAL STATEMENTS: A CASE STUDY	401
Filiz YÜKSEL	CRYPTOASSETS AND ACCOUNTING FOR CRYPTOCURRENCIES UNDER IFRS	429

THEORETICAL RESEARCH

Gökhan ÖZER Abdullah Kürşat MERTER	AN ALTERNATIVE FOR TRADITIONAL BUDGETING METHODS: BEYOND BUDGETING	453
Ayşegül İPEK Şükrü DOKUR	ACCOUNTING AND DETERMINATION OF RETURNS OBTAINED FROM EMPLOYEE INVENTION AND EMPLOYEE INVENTION COMPENSATION	477

COMPILATION

Filiz ÖZŞAHİN KOÇ Şaban UZAY	CONTRIBUTION OF THE CONCORDAT PROCESS TO THE CONTINUITY OF BUSINESS	495
---------------------------------	---	-----

MUHASEBE MANİPÜLASYONUNUN BENEİŞ MODELİ YARDIMIYLA ÖLÇÜLMESİ: BİST KİMYA, PETROL, PLASTİK ENDEKSİ ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜNER^a
Dr. Öğr. Üyesi Ersin KURNAZ^b

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Temmuz 2020; 13 (2): 195-214*

ÖZ

İşletmenin finansal durumunu ortaya koyan bilgiler, muhasebe sürecine dayalı olarak oluşturulan finansal tablolardan elde edilmektedir. Dolayısıyla, finansal tabloların doğruluğu işletmenin tüm paydaşları açısından oldukça önem taşımaktadır. Ancak, muhasebe manipülasyonu yapılması neticesinde finansal tablolarda yer alan bilgiler doğruluğunu yitirmekte ve ilgilileri yanlış yönlendirmektedir. Bu nedenle, muhasebe manipülasyonunun belirlenmesi veya ölçülmesi oldukça önemli bir konudur.

Bu çalışmada, Beneish TR modeli ile hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören şirketlerin finansal tablolarında muhasebe manipülasyonu yapıp yapılmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın evrenini oluşturan 26 şirketin finansal tablo verileri kullanılarak Beneish TR modeline göre manipülasyon olasılığını ifade eden M_i değerleri hesaplanmış ve standart normal dağılımı ifade etmek üzere Z_i değerlerine dönüştürülmüştür. Hesaplanan Z_i değerlerine göre, iki şirket uç değerlere sahip olduğundan kapsam dışı bırakılmıştır. 24 şirketten 7'sinin yaratıcı muhasebe uygulamaları kullanarak muhasebe manipülasyonuna başvurduğuna ilişkin herhangi kanıtın bulunmadığı; 3'ünün muhasebe manipülasyonu yapabileceklerine ilişkin bir olasılığın bulunduğu; 6'sının muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin ciddi kanıtlar bulunduğu ve 8'inin ise muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin çok ciddi kanıtlar olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuç, ülkemizde söz konusu sektörde şirketlerin muhasebe manipülasyonuna başvurma olasılıklarının yüksek olduğunu ve yatırımcıların kararlarını verirken bunu dikkate almaları gerektiğini ifade etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Manipülasyonu, Beneish Modeli.

JEL Kodları: M40, M41, H83.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Güner, M., Kurnaz, E. (2020). Muhasebe Manipülasyonunun Beneish Modeli Yardımıyla Ölçülmesi: Bist Kimya, Petrol, Plastik Endeksi Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 195-214.

* Makalenin gönderim tarihi: 30.09.2019; Kabul tarihi: 29.01.2020, iThenticate benzerlik oranı %24

^a Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, mehmetguner@gmail.com, ORCID: [0000-0002-9523-1519](https://orcid.org/0000-0002-9523-1519).

^b Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ersinkurnaz2429@gmail.com, ORCID: [0000-0002-6787-5368](https://orcid.org/0000-0002-6787-5368).

MEASUREMENT OF ACCOUNTING MANIPULATION WITH BENEISH MODEL: A RESEARCH ON BIST CHEMISTRY, PETROLEUM, PLASTIC INDEX COMPANIES

ABSTRACT

The information about the financial position of the entity is obtained from the financial statements based on the accounting process. Therefore, the accuracy of the financial statements is very important for all stakeholders of the entity. However, as a result of accounting manipulation, the information in the financial statements is not accurate and misleads the related parties. Therefore, the determination or measurement of accounting manipulation is a very important issue.

In this study, it is aimed to determine whether accounting manipulation is performed in financial statements of companies whose stocks are traded in BIST Chemical, Petroleum and Plastic index by Beneish TR model.

Using the financial statement data of 26 companies that constitute the population of the study, M_i values representing the probability of manipulation according to Beneish TR model were calculated and converted to Z_i values to express the standard normal distribution. According to the calculated Z_i values, two companies are excluded because they have extreme values. There is no evidence that 7 out of 24 companies apply for accounting manipulation using creative accounting practices; three companies have a possibility that they can do accounting manipulation; six companies have serious evidence of accounting manipulation and eight companies have very serious evidence of accounting manipulation. This result indicates that companies in our country are more likely to apply for accounting manipulation in this sector and investors should take this into consideration when making their decisions.

Keywords: Accounting manipulation, Beneish Model.

JEL Codes: M40, M41, H83.

1. GİRİŞ

Günümüzde muhasebe bilgi sisteminin ürettiği bilgiler, teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası bir boyut kazanan ticari faaliyetlere yön veren ve yatırımcılar için önemli bir gösterge olan araçlar arasında yer almaktadır. İşletmelerin finansal tablolarında sunulan bu bilgilerin işlevini yerine getirebilmesi, sosyal sorumluluk bilinci gözetilerek hazırlanmış olmalarına, tüm kesimler tarafından anlaşılabilir, güvenilir ve doğru olmalarına bağlıdır. İşletmenin finansal durumunu ortaya koyan bu bilgiler, paydaşları yanlış yönlendirmeye sevk edici, içerisinde hileyi barındıran ve kasıtlı olarak değiştirilmiş veya makyajlanmış nitelikte olmamalıdır. Diğer bir ifadeyle muhasebe manipülasyonuna uğramamış bilgiler olmalıdır.

Finansal raporların muhasebe manipülasyonuna uğrama riskini azaltmak amacıyla çeşitli denetim araçları geliştirilmiştir. Bunlar arasında, Sermaye Piyasası Kurulu'nun ve bağımsız denetim şirketlerinin faaliyetleri sayılabilir. Örneğin, bağımsız denetim sayesinde işletmenin çıkar gruplarına, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine

uygun olarak hazırlandığı yönünde makul güvence verilmektedir. Olumlu denetçi görüşüne sahip finansal tabloların önemli ölçüde gerçeği yansıttığı söylenebilir ancak, bu finansal tabloların bile muhasebe manipülasyonuna uğrama ihtimali bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ile bu tür ihtimallerin arttığını söylemek mümkündür.

Muhasebe manipülasyonun temelinde hile ve kasıtlı yönlendirme ile gerçek durumu olduğundan daha farklı gösterme söz konusudur. Bu eylemlerin hepsi insanları bilinçli olarak yanıltmaya yöneliktir. Bu nedenle muhasebe manipülasyonunu ölçmek veya belirlemek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Muhasebe manipülasyonunun belirlenmesine yönelik olarak kullanılan ve literatürde kabul görmüş olan yöntemlerden biri de Beneish Modelidir.

Bu çalışmada, ilk önce muhasebe manipülasyonunun teorik olarak açıklanmasına yer verilmiştir. Daha sonra muhasebe manipülasyonunun belirlenmesinde kullanılan modeller irdelenmiş; bu modellerden biri olan Beneish (1999) modelinden hareketle Küçüksözen (2004) tarafından Türkiye'ye uyarlanan ve literatürde Beneish TR Modeli olarak isimlendirilen modelden yararlanılarak hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören şirketlerin muhasebe manipülasyonuna başvurma olasılıkları araştırılmıştır.

2. MUHASEBE MANİPÜLASYONU

Muhasebede kullanılan yöntemler, ilkeler ve standartların sunduğu bazı esneklikler veya eksiklikler işletmelere finansal raporların hazırlanmasında farklı seçenekler sunabilmektedir. Bu seçenekleri kullanma hakkının kendilerinde olduğunu düşünen yöneticiler de birtakım manipülatif işlemlere başvurabilmektedir. Burada amaç işletmenin faaliyet sonuçlarının hedeflendiği gibi ayarlanmasıdır. Bütün bu yapılanların önemli bir kısmı da muhasebe bilgi sisteminin ürettiği bilgilerden yararlanılarak yapılmaktadır. Bu nedenle muhasebe bilgilerinden hareketle bilgi kullanıcılarını yanıltmak amacıyla yapılan bilinçli düzensizlikler muhasebe manipülasyonu olarak ifade edilmektedir. Bu tür uygulamalar ile işletmenin durumunun olduğundan başka gösterilmesi hedeflenmektedir (Bayırlı, 2006: 28). Ayrıca işletmelerin finansal raporlarında sundukları dönem kârının, yöneticilerin alternatif muhasebe politikaları arasında yaptıkları seçimlerden etkilenmesi söz konusu olabilir. Bazı durumlarda, yöneticiler dönem kârını hedefledikleri rakamlara getirebilmek için, uyguladıkları muhasebe politikalarını değiştirmektedirler. Dolayısıyla alternatif muhasebe politikaları arasında yapılan seçimlerle rapor edilen dönem kârını, duruma göre artırabilme veya azaltabilme de muhasebe manipülasyonu olarak değerlendirilmektedir (Demir ve Bahadır, 2007:104).

Diğer bir tanıma göre muhasebe manipülasyonu, işletmelerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinde özellikle raporlama aşamasında ortaya çıkabilecek esnekliklerden yararlanmaları veya mevcut standartlara aykırı bir şekilde finansal durumu ve faaliyet sonuçlarını olduğundan farklı göstermek için; finansal bilgiler üzerinde yapılan bilinçli oynamalardır. (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2004: 4).

Muhasebe manipülasyonu işletme yöneticilerinin işletmenin finansal durumunu iç ve dış paydaşlara olumlu göstermek için işletmenin finansal bilgilerini bilerek gerçeğe aykırı bir şekilde beyan etmeleri şeklinde de tanımlanabilir (Trussel, 2003: 616). Literatürde muhasebe manipülasyonu kavramı yerine finansal tablo manipülasyonu veya yaratıcı muhasebe kavramı da kullanılabilmektedir (Bezirci ve Karahan, 2015: 221)

Yöneticiler muhasebe manipülasyonuna başvurmak suretiyle yatırımcılarla olan ilişkilerindeki refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamaktadırlar. İlişkideki refah düzeyinin yükselmesi sayesinde bir yandan işletme lehine bir fayda sağlarken, diğer taraftan işletme yöneticileri de bu refah artışından kendi hesaplarına faydalanmaktadırlar. Bu bağlamda, muhasebe manipülasyonunun temel amacı, finansal yapının ve işletme performansının mevcut durumdan farklı gösterilerek paydaşlardan işletmeye doğru gelişen bir refah transferinin sağlanmasıdır (Demir ve Bahadır, 2007: 104).

Muhasebe manipülasyonlarının bir başka amacı da yatırımcıların işletme hakkındaki algılarının olumlu yönde oluşmasını temin etmektir. Özellikle piyasada işletme ile ilgili yüksek bir kâr beklentisinin oluşturulması, yatırımcılara normal koşullarda edineceklerinden çok daha fazla hisse senedi satmak ya da işletmeye daha önce yatırım yapmamış olan yatırımcıları cezbetmek için kullanılır. Ayrıca, yatırımcıların işletmenin varolan riskleri ile ilgili bakış açılarını değiştirmek ve işletmenin mevcut finansal durumunun perdelenerek iyi olduğu yönünde bir algı yaratmak için çeşitli muhasebe yöntemleri kullanılarak ve bazı esnekliklerden faydalanılarak muhasebe manipülasyonlarına başvurulabilmektedir (Varıcı ve Er, 2013: 44). Muhasebe manipülasyonu ve farklı çıkar gruplarının manipülasyondan beklentileri ayrıntılı olarak aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir (Fındık ve Öztürk, 2016: 486; Dafinescu vd., 2011: 764.).

Tablo-1: Muhasebe Manipülasyonu ve İlgili Tarafların Beklentileri

Çıkar Grupları	Manipülasyondan Olası Kazanımlar
Yöneticiler	Sermaye maliyetini azaltmak. Kendi iş güvencelerini sağlamak. Olası bir işten çıkarılma durumunda ilgili hak edişleri sağlamak. Vergi ödemelerini azaltmak. Vergi ile ilgili avantaj kazanmak. Kâr payı dağıtımlarının sürekliliğini sağlamak. Çalışan şikayetlerini kontrol altında tutmak.
İlk Hissedarlar	Yatırımlarının değerini artırmak.
Hissedarlar	Hisselerinin değerini yükseltmek. Sermaye maliyetini düşürmek. İşlem hacmini minimuma indirmek.
Azınlık Payları	Hisselerinin değerini yükseltmek.
İşçiler	İstihdamlarının sürekliliğini sağlamak. Ücret artışı sağlamak.
Tedarikçiler	Müşteri sadakatini yükseltmek.
Müşteriler	Satın aldıkları mal ve hizmetlerin sürekliliğini sağlamak.
Devlet	Vergilerin düzenli ve doğru toplanmasını sağlamak. İstihdamı artırmak.
Bankalar	Kredi geri ödemelerini garanti altına almak.

Muhasebe manipülasyonu, işletmelerin en temel yükümlülüklerinden birisi olan kamunun aydınlatılmasına ilişkin sorumluluklarını ve piyasaların şeffaflığına yönelik beklentilerini ortadan kaldırdığından veya etkinliğini azalttığından, yatırımcıların piyasalara yönelik algılarını da negatif olarak etkilemektedir. Bu durum piyasaların gelişimini de yavaşlatmakta veya engelleyebilmektedir. Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve özellikle internet kullanımının yaygınlaşması, finansal bilgilere ulaşım imkânını daha da kolaylaştırmaktadır. Ayrıca manipülasyon sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek hileli bilgilerin de daha hızlı yayılmasına neden olduğu için bu alanda bazı yasal düzenlemelerin yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. (Bezirci ve Karahan, 2015: 221; SPK, 2003: 3).

Türkiye’de manipülasyona, genellikle suni işlem ve uygulamalar kullanılarak sermaye piyasası araçlarının arzını ve bunlara yönelik talebi bilerek etkilemek için başvurulmaktadır. SPK’nın yapmış olduğu denetimler ile halka açık şirketlerdeki muhasebe manipülasyonları belirlenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bağımsız denetim sürecinde de muhasebe manipülasyonları belirlenerek rapor edilebilmektedir. Bununla birlikte, SPK’nın hazırlayarak internet sayfasında yayınladığı haftalık bültenlerde de karşılaşılan muhasebe manipülasyonlarına dair bilgilere yer verilmektedir (Erserim ve Uçma, 2011: 170).

2.1. Muhasebe Manipülasyon Yöntemleri

Literatürde sıklıkla kullanılan muhasebe manipülasyon yöntemlerinden bazıları bu bölümde kısaca ifade edilmiştir.

2.1.1. Kâr Yönetimi

Kâr yönetimi, bir şirketin finansal performansı hakkında, şirketin paydaşlarının yanıltılması ya da kamuoyuna ilan edilen kârlılığa bağlı bazı sözleşmeye dayalı sonuçların etkilenmesi için finansal raporlama sürecinde yöneticiler tarafından alınan kararlar veya gerçekleştirilen işlemlerle finansal tabloların ortaya koyduğu kârlılığa ilişkin sonuçların olduğundan farklı gösterilmesidir (Dağlar ve Pekin, 2011: 31). Bu yöntemin fırsatçı ve bilgiye dayalı olmak üzere iki şekli bulunmaktadır. Fırsatçı yönü ile yönetici yatırımcıları yanıltmak çabasıdır. Bilgiye dayalı yönü ile de yönetici, şirketin nakit akımlarına ilişkin geleceğe yönelik kendi beklentilerini yatırımcılara şirketin gerçek verileriymiş gibi aktarmak amacıyla kâr yönetimini bir araç olarak kullanmaktadır (Beneish, 2001: 5).

2.1.2. Kârın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Bu yöntem, işletmeler tarafından hazırlanan finansal tablolarda ortaya konulan kâr rakamlarında dönemler itibari ile meydana gelen dalgalanmaların yok edilmesi ve işletmenin değerinin korunması amacıyla kârın dengelenmesi ve kârın istikrarlı hale getirilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Ocak ve Güçlü, 2014: 129-130). Bu yöntem, kâr dağıtımında yıllar itibarı ile istikrarlı bir tutum sergilenmesi suretiyle riskin düşük olduğu bir şirket profili ortaya koymayı; karın göreceli olarak yüksek olduğu dönemlerde kârın düşürülmesini, göreceli olarak düşük olduğu dönemlerde ise yükseltilmesini hedeflemektedir (Bekçi ve Avşarlıgil, 2011: 136).

2.1.3. Büyük Temizlik Muhasebesi

Bu yöntem, özellikle işletmelerde yönetimlerin değiştiği dönemlerde kullanılmaktadır. Yeni yönetim, önceki yönetimden devraldıkları finansal tablolar üzerinde etkisiz aktifleri bilanço dışı bırakma yöntemine başvurabilir. Burada hedeflenen yeni yönetimi daha başarılı göstermektir. Diğer bir ifadeyle önceki yönetimin şirketi zararlı bıraktığı algısını oluşturmaktır (Elitaş; 2013: 48). Bu yöntem uygulandıktan sonra gelişen finansal görünüm ile yöntemin uygulanmadığı dönemlerdeki sonuçlar arasında ciddi bir farklılık yoktur. Bu yöntemin avantajı, sadece uygulandığı dönemlerde yükselişe geçmiş olan ve istikrarlı olarak devam eden bir kâr trendi ortaya koymasıdır (Canbulut, 2008: 94).

2.1.4 Agresif Muhasebe

Planlanan sonuçları elde etmek ve genellikle de dönem kârının yükseltilmesi amacıyla farklı muhasebe yöntem ve politikalarının, muhasebe mevzuatının

ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin gereklilikleri dikkate alınmadan bilinçli olarak seçilmesi ve zorlayıcı olarak uygulanmasıdır (Mulford ve Comiskey, 2002: 49).

2.1.5. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları

Bu kavram, finansal tablo kullanıcıları tarafından geliştirilmiştir. Anglo-Saxon literatüründe iflas eden şirketler üzerine yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri kapsamında yaratıcı muhasebe uygulamaları, kâr yönetimi ve gelirin belirli seviyelerde tutulmasına yönelik finansal çıktılar üzerinde düzenleme yapılması şeklinde tanımlanabilir (Mulford ve Comiskey, 2002: 15). Diğer bir ifadeyle yaratıcı muhasebe, yasal düzenlemeler kapsamında olmak şartıyla muhasebe bilgi sisteminin boşlukları ve esnekliklerinden yararlanarak değerlendirme, raporlama ve sunuş yapılması, bu sayede de muhasebe bilgilerinden yararlanarak karar alacak paydaşların ihtiyaçlarından ziyade bu bilgileri hazırlayan kişilerin istek ve önceliklerine yer verilmesi şeklinde açıklanabilir (Aygün, 2013: 50-51).

2.1.6. Hileli Finansal Raporlama

Finansal tablolar hazırlanırken, satışları olduğundan yüksek göstermek için fatura hazırlamak hile olarak değerlendirilirken, konsinye malların satışlarını normal satmış gibi yorumlamak ve göstermek bir hatadır. Bununla beraber hile ile hata arasındaki fark genelde karıştırılmaktadır. Hile, finansal tabloların bilinçli olarak ciddi şekilde yanlış gösterilmesine neden olan bir fiil olarak tanımlanabilir. Belgelerde ve dokümanlarda değişiklik yapmak, yapılmış olan işlemlere ilişkin kayıtları silmek, aslında var olmayan hayali işlemler yaparak kayıt altına almak veya kararlara etki edecek önemli bilgileri ortadan kaldırmak hileye örnek olarak verilebilir (Demir ve Bahadır, 2007: 116). Hilede belli bir kasıt varken hata istemeden ya da bilinçsiz olarak yapılmaktadır. Hata, genelde dikkatsizlik, unutkanlık veya bilgisizlik gibi nedenlerinden dolayı yapılmaktadır (Bezirci ve Karahan, 2015: 226).

2.2. Muhasebe Manipülasyonunun Ortaya Çıkarılması ile İlgili Modeller

Muhasebe manipülasyonunun tespitinde literatürde farklı yaklaşımları ifade eden modeller ortaya konulmuştur. Bu modeller; tahakkuk esaslı modeller, alternatif modeller ve karma modeller olarak gruplandırılmış ve Tablo 2’de sunulmuştur (Spathis, 2002: 188).

Tablo-2: Muhasebe Manipülasyonu Tespit Modelleri

Tahakkuk Esaslı Modeller	Karma Modeller	Alternatif Modeller
Healy Modeli (1985)	Beneish Modeli (1999)	Yapay Sinir Ağları
DeAngelo Modeli (1986)	Spathis Modeli (2002)	Regresyon Modeli
Jones Modeli (1991)	Spathis, Doumpos	Karar Ağacı Modeli
Endüstri Modeli		Genetik Algoritma
		Diskriminant Analiz

Muhasebe manipülasyonunun belirlenmesi için kullanılan ve literatürde önemli ölçüde kabul gören yöntemlerden biri olan Beneish Modeli çalışmanın uygulama kısmında kullanılacağı için aşağıda sadece bu model teorik olarak açıklanmıştır.

2.2.1. Beneish Modeli

Beneish (1997, 1999) modeli, probit analiz yöntemi ile finansal tablolardaki bazı unsurlardan hareketle hesaplanan endeksler kullanılarak kazanç manipülasyonunu tahmin etmek amacıyla geliştirilmiş bir modeldir. Beneish modeli, ihtiyari tahakkukların yanında kazanç yönetimine dayalı manipülasyonların belirlenmesi için kullanılan bir modeldir. Bu modelde, manipülasyon yapma olasılığı ile belirli finansal tablo unsurları arasında sistematik bir ilişkinin olup olmadığına ilişkin bulgular elde edilmeye çalışılmaktadır (Jones vd., 2008: 504). Bu modelde, finansal bilgi manipülasyonuna başvuran şirketlerle kontrol şirketi olarak belirlenen şirketlerin finansal tablolarından elde edilen veriler probit analiz yöntemiyle irdelenmekte ve her bir değişken için katsayılar hesaplanmaktadır. Bu katsayıların bir regresyon denkleminde bir araya getirilmesi ve finansal tablo verilerine dayalı olarak hesaplanan endekslerin modele yerleştirilmesi neticesinde şirketin manipülasyon yapma olasılığını ifade eden M_i değeri hesaplanmaktadır. Bu çerçevede Beneish Modeli aşağıdaki gibidir (Beneish; 1999: 26) :

$$\text{Ticari Alacaklar Endeksi (DSRI)} = \frac{\text{Ticari Alacaklar}_t / \text{Brüt Satışlar}_t}{\text{Ticari Alacaklar}_{t-1} / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$\text{Brüt Kar Marjı Endeksi (GMI)} = \frac{(\text{Brüt Satışlar}_{t-1} - \text{Satışların Mly.}_{t-1}) / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}{(\text{Brüt Satışlar}_t - \text{Satışların Mly.}_t) / \text{Brüt Satışlar}_t}$$

$$\text{Aktif Kalitesi Endeksi (AQI)} = \frac{1 - (\text{Dönen Var.}_t + \text{Maddi Dur. Var.}_t) / \text{Toplam Aktifler}_t}{1 - (\text{Dönen Var.}_{t-1} + \text{Maddi Dur. Var.}_{t-1}) / \text{Toplam Aktifler}_{t-1}}$$

$$\text{Satışlardaki Büyüme Endeksi (SGI)} = \frac{\text{Brüt Satışlar}_t}{\text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$\text{Amortisman Giderleri Endeksi (DEPI)} = \frac{\text{Amortisman Gid.}_{t-1} / (\text{Amortisman Gid.}_{t-1} + \text{Md.Dur.V.}_{t-1})}{\text{Amortisman Gid.}_t / (\text{Amortisman Gid.}_t + \text{Md.Dur.V.}_t)}$$

$$\text{Paz.Sat.Dağ. ve Gen.Yön.Gid. Endeksi (SGAI)} = \frac{(\text{PSDG}_t + \text{Gen.Yön.Gid.}_t) / \text{Brüt Satışlar}_t}{(\text{PSDG}_{t-1} + \text{Gen.Yön.Gid.}_{t-1}) / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$\text{Borçlanma Yapısındaki Değişim End. (LVGI)} = \frac{(Uz.Vad.B_t + Kıs.Vad.B_t) / \text{Toplam Var}_t}{(Uz.Vad.B_{t-1} + Kıs.Vad.B_{t-1}) / \text{Toplam Var}_{t-1}}$$

$$\text{Top. Tahakk. Top. Var. Oranı (TATA)} = \frac{(\Delta Dön. Var. - \Delta Nakit - \Delta Kıs. Vad. Yük. - \Delta Uz. Vad. Borç. Kıs. Vad. Kıs. - \Delta Ödenecek Vergi - \Delta Dönem Amortisman Gid.)}{\text{Toplam Varlıklar}_t}$$

Finansal tablo verilerinden hareketle hesaplanan bu endeksler kullanılarak yapılan probit analiz neticesinde ulaşılan ve şirketlerin manipülasyona başvurma olasılıklarını ifade eden M_i değeri ise aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır:

$$M_i = -4,840 + (0,920 * DSRI) + (0,528 * GMI) + (0,404 * AQI) + (0,892 * SGI) + (0,115 * DEPI) + (-0,172 * SGAI) + (4,679 * TATA) + (0,327 * LVGI)$$

Bu denklem neticesinde hesaplanan M_i değerlerinin % 2,94'ten düşük olması şirketin manipülasyon yaptığına ilişkin bir kanıt olmadığını; % 2,94 ile % 5,99 arasında olması şirketin manipülasyona başvurma ihtimali olduğunu; % 5,99 ile % 11,32 arasında olması şirketin manipülasyona başvurduğu ile ilgili ciddi kanıtlar olduğunu ve % 11,32'den yüksek olması şirketin manipülasyona başvurduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

3. LİTERATÜR

Literatürde farklı modeller kullanılarak işletmelerde muhasebe manipülasyonunun yapılıp yapılmadığını ortaya koymayı amaçlayan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada sadece Beneish modelini kullanan çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Beneish (1997) ABD'de, SEC'in 1987-1993 verilerini kullanarak 2053 işletme üzerinde probit analiz yöntemini kullanarak araştırmasını gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda 2053 işletmenin 64'ünde muhasebe manipülasyonu olma ihtimali tespit edilmiştir. 12 bağımsız değişken yardımıyla gerçekleştirilen araştırmada manipülasyon yapmaya neden olabilecek kriterler Ticari Alacaklar Endeksi, Toplam Tahakkukların Toplam Varlıklara Oranı, Borsa Performansı, Pozitif Tahakkuklar, Nakit Satışlar ve Borç / Özkaynak olarak belirlenmiştir.

Beneish (1999) ABD'de gerçekleştirdiği diğer bir çalışmasında veri seti olarak 1982-1992 yılları arasındaki muhasebe ve denetim uygulama sonuçları yayınlarını kullanmıştır. Çalışma sonucunda 2406 işletmenin 74'ünde muhasebe manipülasyonu olma ihtimali belirlenmiştir. 8 bağımsız değişken yardımıyla gerçekleştirilen araştırmada manipülasyon yapmaya neden olabilecek ölçüler ise Ticari Alacaklar Endeksi, Brüt Kâr Marjı

Endeksi, Aktif Kârlılık Endeksi, Satışların Büyümesi Endeksi ve Toplam Tahakkukların Toplam Varlıklara Oranı olarak belirlenmiştir.

Küçüksözen (2004) hisse senetleri İMKB’de işlem gören şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarını tahmin etmek amacıyla yapmış olduğu çalışmada Beneish Modelini esas almış ve bu modeli Türkiye’ye uyarlayarak revize etmiştir. Araştırmacı oluşturduğu modelde 9 açıklayıcı değişkenden 6 tanesinin, İMKB şirketlerince yapılabilecek finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarının ortaya çıkarılması veya tahmin edilmesi açısından anlamlı ve yararlı olduğunu tespit etmiştir.

Doğan (2009) çalışmasında muhasebe manipülasyonunu açıklayarak Türkiye’deki şirketlerin muhasebe manipülasyonu uygulamalarını ortaya koyacak bir model geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, hisse senetleri İMKB’de işlem gören şirketlerin muhasebe manipülasyonu uygulamalarını tahmin etmek için Beneish (1999) modeli ve Küçüksözen (2004) çalışmasındaki modelden yararlanılmıştır. Çalışmada, 2005 yılı itibarı ile SPK tarafından finansal tabloları düzeltilen 37 şirket finansal bilgi manipülasyonu yapan şirketler olarak, finansal tablolarında muhasebe manipülasyonuna başvurduğuna dair herhangi bir kanıt bulunamayan 95 şirket ise kontrol şirketi olarak seçilmiştir. Ortaya konulan model neticesinde açıklayıcı değişkenlerden 7 tanesinin, hisse senetleri İMKB’de işlem gören şirketlerce başvurulması olası muhasebe manipülasyonu uygulamalarının tahmininde kullanılabileceği ve anlamlı olduğu ifade edilmiştir.

Varıcı ve Er (2013) çalışmalarında Beneish modeli ile hisse senetleri İMKB 100’de işlem gören imalat şirketlerinin muhasebe manipülasyonuna başvurup vurmadığını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda 39 şirketin 20’sinde muhasebe manipülasyonuna başvurduklarına ilişkin kanıtlar tespit edilmiştir. Daha sonra muhasebe manipülasyonuna başvurma nedeni olabilecek firma performans göstergeleri incelenmiş ve finansman oranı, aktif devir hızı ve faaliyet kâr marjının manipülasyon yapma niyeti üzerinde etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kara ve diğ. (2015) çalışmalarında BIST İmalat Sanayii sektöründe işlem gören 2010-2012 yılları arasında faaliyeti devamlılık gösteren 132 şirketin muhasebe manipülasyonu yapıp yapmadıkları araştırılmıştır. Manipülasyon tespit modeli olarak Beneish modeli esas alınmıştır. Araştırma sonucunda Çalışma Sermayesi/Toplam Aktif, Çalışma Sermayesi/Satışlar, Net Çalışma Sermayesi/Satışlar oranlarının ve Toplam Borçların Doğal Logaritmasının etkili olduğu tespit edilmiştir.

Fındık ve Öztürk (2016) Beneish Modeli’ni kullanarak BIST İmalat Sanayinde işlem gören şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu uygulayıp uygulamadıklarını ve hangi değişkenlerin finansal bilgi manipülasyonunda kullanıldığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Analiz sonuçları, finansal bilgi

manipülasyonunun tahakkuk esasına dayalı uygulamalardan ileri geldiği yönünde güçlü kanıtlar sunmuştur.

Tepeli ve Kayıhan (2016) hisse senetleri BIST Gıda Maddeler endeksinde işlem gören işletmelerde manipülasyona başvurma olasılığının ortaya konulmasını amaçladıkları çalışmalarında veri seti olarak söz konusu işletmelerin finansal tablo verilerini kullanmışlardır. Bu işletmelerin manipülasyon yapıp yapmadığının ortaya konulması amacıyla Beneish tarafından uygulanan yöntemin Küçüksözen tarafından Türkiye'ye uyarlanan modeli tercih edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre 25 işletmeden 7 tanesinin yaratıcı muhasebe uygulamalarıyla manipülasyon yaptığına dair hiçbir şüphenin bulunmadığı, 4 işletmenin manipülasyon yapma olasılığının bulunduğu, 5 işletmenin manipülasyon yapma olasılığı hakkında ciddi bulgular olduğu ve 9 işletmenin manipülasyon yaptığına dair çok önemli bulgular olduğu belirlenmiştir.

Tekin (2017) çalışmasında Türkiye'de faaliyet gösteren, hisse senetleri borsada işlem gören ve bağımsız denetimden geçmiş işletmelerin finansal tablolarını kullanarak yatırımcılara sunulan finansal bilginin manipüle edilip edilmediğini araştırmıştır. Araştırmacı çalışmada, bağımsız denetim raporları ile SPK tarafından yayınlanan bültenleri incelemiş, finansal bilgi manipülasyonu yaptığı için yaptırımlarla karşılaşan işletmeler ile aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmeleri kapsam olarak ele almıştır. Seçilen işletmelerin finansal tablo verileri Beneish (1999) modeli kullanılarak probit analize tabi tutulmuştur. Analiz neticesinde elde edilen en önemli sonuç Türkiye'de vergi bazlı bir yaklaşım ile finansal raporlar hazırlandığı için satışların olduğundan düşük gösterilmesi, bilançonun aktifinde stokları yüksek gösterip, pasifte zarar yazarak vergiden kaçınılması gibi durumlara başvurulduğu tespit edilmiştir.

4. BIST KİMYA, PETROL, PLASTİK ENDEKSİNDEKİ FİRMALAR ÜZERİNDE BENEİŞ MODELİ UYGULAMASI

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile, hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören şirketlerin kamuya açık finansal tablolarında muhasebe manipülasyonu yapıp yapılmadığının manipülasyon tespit modellerinden Beneish TR Modeli kullanılarak tespit edilmesi amaçlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmada, Beneish (1997,1999)'e dayalı olarak Küçüksözen (2004) tarafından orijinal model değişkenlerinin Türkiye'ye uyarlanarak bazı değişkenlerin modele dahil edilmesi neticesinde geliştirilen Beneish modelinin Türkiye uygulaması kullanılmıştır.

Küçüksözen tarafından modele eklenen oranlar ve probit analiz neticesinde ortaya konulmuş olan model şu şekildedir (Küçüksözen, 2004: 309-320):

$$\text{Stokların Brüt Satışlara Oranı} = \frac{\text{Stoklar}_t / \text{Brüt Satışlar}_t}{\text{Stoklar}_{t-1} / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$\text{Finansman Gider.Brüt Satışlara Oranı} = \frac{\text{Finansman Giderleri}_t / \text{Brüt Satışlar}_t}{\text{Finansman Giderleri}_{t-1} / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$M_i = -1,547 + (1,276 * TAE) + (-,770 * BKM) + (0,082 * AKE) + (0,225 * AME) + (-,0488 * PSE) + (-0,514 * TVE) + (-0,341 * BYE) + (0,972 * SSE) + (0,060 * FSE)$$

Modeldeki;

M_i: Manipülasyon Olasılığı,

TAE: Ticari Alacaklar Endeksi,

BKM: Brüt Kâr Marjı Endeksi,

AKE: Aktif Kalitesi Endeksi,

AME: Amortisman Endeksi,

PSE: Pazarlama, Satış, Dağıtım ve Genel Yönetim Giderleri Endeksi

TVE: Toplam Tahakkukların Toplam Varlıklara Oranı

BYE: Borçlanma Yapısındaki Değişim Endeksi

SSE: Stokların Satışlara Oranı

FSE: Finansman Giderlerinin Satışlara Oranı olarak ifade edilmektedir.

Model kullanılarak yapılan hesaplamalar neticesinde bulunan *M_i* değeri şirketlerin manipülasyon yapma olasılığı ile bilgi sunacaktır. Hesaplanan *M_i* değerlerine göre ortaya çıkabilecek olasılıklar şunlardır (Küçüksözen, 2004: 320; Tepeli ve Kayıhan, 2016: 256):

- Kanıt Yok (No Evidence): *M_i* değerinin % 12,17'den küçük olması durumunda firmanın manipülasyon yaptığına dair bir kanıtın bulunmadığı;
- Gri Bölge (Grey Zone): *M_i* değerinin %12,18 ile %27,98 arasında olması durumunda firmanın manipülasyona başvurma ihtimali olduğu;
- Ciddi Risk (Serious Risk): *M_i* değerinin %27,99 ile % 58,50 arasında olması durumunda firmanın manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar olduğu;
- Çok Anlamlı Kanıt (Veri Significant Evidence): *M_i* değerinin %58,51'den büyük olması durumunda firmanın manipülasyona başvurduğuna dair çok önemli kanıtlar olduğu değerlendirilmektedir.
- Model kullanılarak hesaplanan *M_i* değerlerinin yapılan manipülasyonun normal dağılımdaki gerçekleşme olasılığını ortaya koymak üzere *M_i* değerlerinin standartlaştırılmış normal dağılıma çevrilmesi sonucu elde edilen Z değerleri kullanılır (Bekçi ve

Avşarlıgil, 2011: 145; Tepeli ve Kayıhan, 2016: 257). Herhangi bir serideki verilerin standartlaştırılmış normal dağılıma çevrilmesi aşağıdaki formül kullanılarak yapılır:

$$Z_i = \frac{X_i - \mu}{\sigma}$$

Z_i = i 'inci değişkenin Z değeri

X_i = i 'inci değişkenin değeri

μ = Ortalama

σ = Standart sapma

Küçüksözen (2004) tarafından uyarlanan Beneish TR modelinde dört olasılık olarak belirlenen karar kurallarına göre modelin kullanılması neticesinde ortaya çıkan sonuçlar manipülatör şirketler için % 33 - % 57, manipülatör olmayan şirketler için ise % 43 - % 74 oranında doğru tahminler yapılmasını sağlamaktadır (Küçüksözen, 2004: 321). Standartlaştırılmış Z_i değerleri dikkate alındığında (Tepeli ve Kayıhan, 2016: 257-258);

- Z_i değerinin 0,15'ten küçük olması, şirketin manipülasyona başvurduğuna ilişkin bir kanıtın bulunmadığı;
- Z_i değerinin 0,15 ile 0,35 aralığında olması, şirketin manipülasyon yapma olasılığı bulunduğu;
- Z_i değerinin 0,35 ile 0,82 aralığında olması, şirketin manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar bulunduğu;
- Z_i değerinin 0,82'den büyük olması ise, şirketin manipülasyon yaptığını dair çok önemli kanıtlar bulunduğu sonucuna ulaşılmasını sağlar.
- Bu veriler doğrultusunda, araştırmada şirketlerin kamuya ilan ettikleri finansal tablolarında muhasebe manipülasyonu yapıp yapmadıklarının tespit edilmesi amacıyla, hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören 27 şirketin 2017 ve 2018 yılı finansal tablo verilerinden yararlanılmıştır. Bu şirketlerden 1 tanesinin 2018 yılı 12 aylık finansal verilerine ulaşamadığı için bu şirket kapsam dışı bırakılmış ve çalışmanın kapsamı 26 şirketten oluşmuştur.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören 26 şirketin kamuya açıkladıkları finansal tablolarından elde edilen veriler kullanılarak Beneish modelinin Türkiye'ye uyarlanan hali kullanılarak söz konusu şirketler için hesaplanan endeksler ve M_i değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo-3: Firmaların Model Kapsamındaki Endeksleri ve M_i Değerleri

No	TAE	BKM	AKE	AME	PSE	BYE	TVE	SSE	FSE	M _i
1	0,823	0,763	1,209	0,993	0,849	0,933	0,002	1,035	0,867	-1,200
2	0,887	1,152	0,712	1,172	0,951	1,110	-0,021	0,904	2,854	-1,914
3	0,907	0,838	0,760	0,849	1,033	1,030	0,070	1,030	2,179	-1,379
4	0,676	1,318	0,994	0,922	0,927	1,217	-0,017	0,954	1,868	-2,547
5	0,005	2,980	1,343	1,002	1,239	1,160	0,000	1,992	2,905	-5,369
6	0,936	0,913	1,138	0,817	1,168	1,011	0,000	1,113	2,587	-1,369
7	0,729	1,042	2,438	0,706	0,865	0,995	0,013	1,112	1,600	-1,693
8	1,064	0,860	0,849	0,899	0,992	1,066	0,026	1,339	1,556	-0,905
9	1,028	0,936	0,998	0,745	0,888	1,042	-0,067	1,026	0,936	-1,344
10	0,788	0,769	2,739	0,796	0,919	1,314	-0,800	2,390	1,897	0,452
11	0,733	0,838	1,057	0,910	1,014	1,002	-0,124	1,034	2,202	-1,440
12	0,931	0,727	2,603	0,757	0,769	1,219	0,133	1,744	22,230	0,909
13	1,177	1,092	1,051	1,116	0,907	1,170	0,015	1,113	2,311	-1,270
14	1,196	0,530	0,655	1,284	0,857	1,056	0,001	0,873	2,161	-0,418
15	1,183	0,847	0,489	1,028	0,591	1,144	0,149	1,083	3,631	-0,750
16	0,920	1,217	76,463	0,601	0,867	1,098	-0,073	0,871	2,050	4,088
17	0,917	1,274	1,151	0,696	0,801	1,418	-0,225	1,253	2,299	-1,785
18	2,012	1,313	0,423	1,599	0,306	3,212	0,108	0,502	0,507	-1,692
19	1,028	1,488	0,769	0,711	1,081	1,329	0,051	0,999	3,023	-2,501
20	1,087	2,355	1,648	1,192	1,911	0,971	-0,026	1,081	2,452	-3,979
21	0,917	0,886	1,860	1,929	0,992	1,116	0,010	1,599	3,022	-0,492
22	1,067	1,129	0,158	0,913	0,762	1,178	-0,057	0,709	2,274	-1,884
23	0,986	1,137	10,613	0,165	0,877	1,184	0,100	0,959	1,267	-1,270
24	1,095	0,908	1,061	1,269	0,973	1,328	0,032	0,956	1,973	-1,280
25	0,930	1,122	0,466	2,290	0,920	0,973	-0,031	0,681	1,653	-1,797
26	0,658	1,106	1,285	0,866	0,691	1,036	0,055	0,779	1,901	-2,212

Tablo 3'teki M_i değerleri incelendiğinde uç değere sahip olan iki şirket (5. ve 16. firmalar) analiz dışı bırakılmıştır. 24 şirketin M_i değerleri dikkate alınarak söz konusu şirketlerin muhasebe manipülasyonu yapıp yapmadığı incelenecektir.

Tablo-4: Analize Giren Veri Sayısı

	Veriler					
	Geçerli		Eksik		Toplam	
	N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
M_i	24	100	0	0	24	100

Tablo 4 gözlenen değişkenlerde herhangi bir kayıp veri olmadığı ve M_i değerlerinin 24 şirket için analize girdiğini göstermektedir. M_i değerlerinden hareketle şirketlerin muhasebe manipülasyonu yapıp yapmadıklarının ortaya konulması için söz konusu değerlerin standart normal dağılım değerlerine dönüştürülmesi gerekmektedir. Gözlem sayısının 30'un altında olduğu durumlarda normallik test istatistiği olarak Shapiro-Wilk testinin kullanılması daha uygundur (Kalaycı, 2010: 10). Tablo 5 normallik test sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Tablo-5: Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
M_i	0,167	24	0,083	0,943	24	0,190

Tablo 5'te görüldüğü üzere, her iki test istatistiğinin anlamlılığı (Sig.) incelendiğinde değerlerin 0,05'den büyük olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle 24 gözlemden oluşan veri seti dikkate alındığında Shapiro-Wilk testinin anlamlılık düzeyinin (Sig.=0,190) 0,05'ten büyük olması önemlidir. Bu durumda M_i değerlerinden oluşan veri setinin normal dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Verilerin normal dağılım sergilediği gerçeğinden hareketle M_i değerlerinin standart normal değişkene çevrilmesi için Z_i değerleri hesaplanmıştır. Hesaplanan Z_i değerleri ve karar kriterlerine göre karşılık geldiği bölge ve buna dayalı olarak şirketlerin muhasebe manipülasyonu yapma olasılıkları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo-6: Z_i Değerlerine Göre Firmaların Manipülasyon Yapma Olasılıkları

No	M_i	Z_i	Z_i Bölge	Yorum
1	-1,200	0,211	2	Manipülasyona başvurma olasılığı var.
2	-1,914	-0,517	3	Manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar var.
3	-1,379	0,028	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
4	-2,547	-1,163	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
5	-1,369	0,038	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
6	-1,693	-0,291	2	Manipülasyona başvurma olasılığı var.
7	-0,905	0,511	3	Manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar var.
8	-1,344	0,063	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
9	0,452	1,896	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
10	-1,440	-0,034	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
11	0,909	2,361	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
12	-1,270	0,139	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
13	-0,418	1,009	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
14	-0,750	0,669	3	Manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar var.
15	-1,785	-0,385	3	Manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar var.
16	-1,692	-0,291	2	Manipülasyon yapma olasılığı var.
17	-2,501	-1,116	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
18	-3,979	-2,622	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
19	-0,492	0,932	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.
20	-1,884	-0,487	3	Manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar var.
21	-1,270	0,139	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
22	-1,280	0,129	1	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin kanıt yok.
23	-1,797	-0,398	3	Manipülasyona başvurduğuna dair ciddi kanıtlar var.
24	-2,212	-0,821	4	Manipülasyona başvurulduğuna ilişkin çok önemli kanıtlar var.

Tablo 6'ya göre, hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören şirketlerin kamuya açık finansal tablolarından elde edilen veriler çerçevesinde Beneish modelinin Türkiye'ye uyarlanan hali olan Beneish TR modelinden hareketle hesaplanan M_i değerlerinin standart normal dağılıma çevrilmesi neticesinde elde edilen Z_i değerlerine neticesinde; 24 şirketten 7 tanesinin (3,5,8,10,12,21,22 numaralı şirketler) yaratıcı muhasebe uygulamaları kullanarak muhasebe manipülasyonuna başvurduğuna ilişkin herhangi bir bulgunun ve kanıtın bulunmadığı; şirketlerden 3 tanesinin (1,6,16 numaralı şirketler) muhasebe manipülasyonu yapabileceklerine ilişkin bir olasılığın bulunduğu; şirketlerden 6 tanesinin (2,7,14,15,20,23 numaralı şirketler) muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin ciddi kanıtlar bulunduğu ve son olarak şirketlerden 8 tanesinin

(4,9,11,13,17,18,19,24 numaralı şirketler) ise muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin çok ciddi kanıtlar olduğu ortaya konulmuştur.

5. SONUÇ

Muhasebe süreçlerinin ortaya koyduğu finansal tablolar, işletme paydaşlarının işletme ile ilgili kararlarında kullandıkları en önemli unsurlardır. Dolayısıyla, finansal tabloların güvenilirliği, hem içerik olarak hem de sunuluş olarak mevzuatın gerektirdiği ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanması son derece önemlidir. Ancak, mevzuatta bulunan birtakım boşluklar, tahakkuk esaslı muhasebeleştirilmenin işletme yöneticilerine sağladığı esneklik işletme performansının da ortaya konulduğu finansal tabloların gerçekte olduğundan farklı gösterilerek ve yaratıcı muhasebe uygulamaları kullanılarak muhasebe manipülasyonunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum ise, karar süreçlerinde işletmelerin manipüle edilmiş finansal tablolarından faydalanan paydaşların yanlış kararlar vermesine neden olabilmektedir.

Bu çalışmada, yaratıcı muhasebe uygulamalarından yararlanarak muhasebe manipülasyonuna başvurma ihtimali olan şirketleri belirlemek üzere hisse senetleri BIST Kimya, Petrol, Plastik endeksinde işlem gören şirketlerin kamuya ilan ettikleri finansal tablolarından elde edilen veriler kullanılarak manipülasyon tespit yöntemlerinden Beneish Modeli kullanılmıştır. Beneish (1997,1999) tarafından geliştirilen modelin Türkiye'ye uyarlaması Küçüksözen (2004) tarafından yapılmış ve literatürde Beneish TR Modeli olarak ifade edilmiştir. Model, manipülasyon ihtimalinin finansal tablolardaki bazı veriler kullanılarak hesaplanan endekslerin, regresyon analizi ile çözümlenmesi neticesinde tahmin edilmesine dayalıdır. Modele göre, hesaplanan M_1 değeri ve bu değer normal standart dağılıma çevrilmesi neticesinde hesaplanan Z_1 değerleri şirketlerin manipülasyon yapma olasılıklarını göstermektedir.

BIST Kimya, Petrol ve Plastik endeksini oluşturan 27 şirketin 2017-2018 yıllarına ilişkin finansal tabloları çalışmada kullanılmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde şirketlerden bir tanesinin yıllık finansal tablolarına ulaşamadığı için bu şirket kapsam dışı bırakılmıştır. Modelin ifade ettiği endekslere göre hesaplanan M_1 değerleri incelendiğinde iki şirketin uç değerlere sahip olduğu görülmüş ve bu iki şirket de kapsam dışı bırakılmıştır. Kapsama alınan 24 şirketin Z_1 değerleri hesaplanmış ve şirketlerden 7'sinin yaratıcı muhasebe uygulamaları kullanarak muhasebe manipülasyonuna başvurduğuna ilişkin herhangi bir bulgunun ve kanıtın bulunmadığı; şirketlerden 3'ünün muhasebe manipülasyonu yapabileceklerine ilişkin bir olasılığın bulunduğu; şirketlerden 6'sının muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin ciddi kanıtlar bulunduğu ve

son olarak şirketlerden 8'inin ise muhasebe manipülasyonu yaptıklarına ilişkin çok ciddi kanıtlar olduğu ortaya konulmuştur.

Mevzuattan kaynaklanan boşluklar ve tahakkuk esaslı muhasebeleştirilmenin sağladığı esneklikten yararlanılmak suretiyle yaratıcı muhasebe uygulamaları kullanılarak yapılan muhasebe manipülasyonları, yatırımcı güvenini olumsuz etkilemekte, piyasa düzenini sarsmakta ve kamuya zarar vermektedir. Mevcut finansal verilerden hareketle karar alan paydaşlar, bu veriler üzerinden yaptıkları analiz ve değerlendirmelerinde yanılabilir. Çalışmada ortaya konulan bulgular BIST gibi keskin kuralları olan bir oluşuma dahil olan şirketlerin bile manipülasyon yapma olasılıklarının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yatırımcı güveninin tesis edilmesinin son derece önemli olduğu sermaye piyasasında muhasebe manipülasyonunun ciddi bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Yatırımcılar, muhasebe manipülasyonu olasılıklarını göz önünde tutarak karar ve yatırımlarına yön vermelidir.

Çalışmada Beneish TR modelinin ortaya koyduğu regresyon denklemi kullanılmış ve önceki çalışmalardan farklı bir sektör üzerinde uygulama yapılmıştır. Gelecek çalışmalarda hazır modelden yararlanmanın dışında farklı sektörlerde yeni bir regresyon analizi yapılarak ilgili sektöre özel bir model ortaya konulması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aygün, D. (2013). Yaratıcı Muhasebe Stratejileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 49-69.
- Bayırlı R. (2006). *Yaratıcı Muhasebe, Etik, Firma Değeri ve Örnek Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bekçi, İ. ve Avşarlıgil, N. (2011). Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemlerinden Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 13(2), 131-162.
- Beneish, M. D. (1997). Detecting GAAP Violation: Implications for Assessing Earnings Management among Firms with Extreme Financial Performance, *Journal of Accounting and Public Policy*, 16(3), 271-309.
- Beneish, M. D. (1999). The Detection of Earnings Manipulation, *Financial Analysis Journal*, 55(5), 24-36.
- Beneish, M. D. (2001). Earnings management: A perspective, *Managerial Finance*, 27(12), 3-17.
- Bezirci, M. Karahan, N. S. (2015). Muhasebe Kayıt Sürecindeki Manipülasyonların Neden ve Sonuç İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 29, 216-240.

- Canbulut, G. (2008). *Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Bir Örnek Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dafinescu, ve vd. (2011). Accounts Manipulation, *Anale Seria Ştiințe Economice*, No: 17, 761-765.
- Dalğar, H. ve Pekin, S. (2011). Kurumsal Yönetim ile Finansal Tablo Manipülasyonu Arasındaki İlişki: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'nde Yer Alan Şirketlerde Bir Araştırma, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı: 107, 19-43.
- Demir, V. ve Bahadır, O. (2007). Muhasebe Manipülasyonu, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı: 84, 103-119.
- Doğan, E. (2009). *Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Finansal Bilgi Manipülasyonunun Belirlenmesine Yönelik Modeller: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Bir Uygulama* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Elitaş, B. L. (2013). Muhasebe Manipülasyonu ve Muhasebe Bilgi Kalitesine Etkisi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 58, 41-54.
- Erserim A. ve Uçma T. (2011). SPK Düzenlemeleri Çerçevesinde Tespit Edilen Manipülasyonlar ve Yaptırımları Üzerine Bir İnceleme, *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 143-172.
- Fındık, H. ve Öztürk, E. (2016). Finansal Bilgi Manipülasyonunun Beneish Modeli Yardımıyla Ölçülmesi: BIST İmalat Sanayi Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 483-499.
- Jones, K. L., Krishnan G. V. ve Melendrez K. D. (2008). Do Models of Discretionary Accruals Detect Actual Cases of Fraudulent and Restated Earnings? An Empirical Analysis, *Contemporary Accounting Research*, 25(2), 499- 531.
- Kalaycı, Ş. (2010) *SPPS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, (5.Baskı), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kara, E., Ugurlu, M. Ve Körpi, M. (2015). Using Beneish Model in Identifying Accounting Manipulation: An Empirical Study in BIST Manufacturing Industry Sector, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(1), 21-39.
- Küçüksözen, C. (2004). *Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Küçüksözen, C. ve Küçükkocaoğlu, G. (2004). Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Ist International Accounting Conference on the Way to Convergence*, MÖDAV, İstanbul.

Mulford, C.W. ve Comiskey, E.E. (2002). *The Financial Numbers Game Detecting Creative Accounting Practices*, John Willey&Sons Inc., New York.

Ocak, M. ve Güçlü, F.C. (2014) Muhasebe Manipülasyonu: Hile, Yaratıcı Muhasebe, Kar ve İzlenim Yönetimine İlişkin Kavramsal Çerçeve, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 123-135.

Spathis, C. T. (2002). Detecting False Financial Statements Using Published Data: Some Evidence From Greece, *Managerial Auditing Journal*, 17(4), 179-191.

SPK (2003). Hisse Senedi Piyasasında Manipülasyon, <http://www.spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20031215&subid=0&ct=f>

Tekin, E. (2017). *2010-2014 Yılları Arasında Türkiye'de Halka Açık Şirketlerde Manipülasyon Üzerine Beneish Modeli İle Ampirik Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tepeli, Y. ve Kayıhan, B. (2016). Muhasebe Manipülasyonunun Beneish Modeli İle Tespit Edilmesi: BİST Gıda Maddeler Sanayi Sektöründe Bir Uygulama, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(4), 245-264.

Trussel, J. (2003) Assessing Potential Accounting Manipulation: The Financial Characteristics of Charitable Organizations With Higher Than Expected Program-Spending Ratios, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(4): 616-634.

Varıcı, İ. ve Er, B. (2013). Muhasebe Manipülasyonu ve Firma Performansı ilişkisi: İMKB Uygulaması, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(1), 43-52.

MUHASEBE AÇISINDAN MESLEKİ ŞÜPHECİLİK VE ETİK KAVRAMLARI*

Doç. Dr. Nezh TAYYAR^a
Dr. Öğr. Üyesi Fatma AKYÜZ^b
Öğr. Gör. Dr. Tolga YEŞİL^c
Yeliz USLU^d
Ebru KARA^e

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Temmuz 2020; 13 (2): 215-232*

ÖZ

Etik kavramı; iyiyi-kötüden, doğruyu-yanlıştan, faydalıyı-zararlıdan ayıran uyulması gereken ilke ve kuralların bütünü olacak şekilde ifade edilmektedir. Mesleki şüphecilik ise mesleki etik çerçevesinde denetçi ve meslek mensubunun finansal tablolarda oluşabilecek hata ve hilelerin ortaya çıkarılabilmesi için önemlidir. Muhasebede etik ilkelerine sahip olan meslek mensuplarının güvenilir, yeterli ve bağımsız karar alabilme ile birlikte kendilerini denetleme özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Bu noktada mesleki özenin gerektirdiği sorgulayıcı akıl ve septik düşünce doğrultusunda denetim kanıtlarının dikkatli olarak hazırlanması önemlidir.

Bu çalışmada, mesleki şüpheciliğin etik algısı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak Uşak ilinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) unvanına sahip meslek mensuplarına anket uygulanmıştır. Anket uygulamasından elde edilen veriler; betimleyici analiz, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda muhasebe açısından mesleki şüpheciliğin mesleki etik değerleri üzerinde aynı yönlü etkisi olduğu bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Mesleki Şüphecilik, Muhasebe Meslek Etiği, Muhasebe Meslek Mensubu, Yapısal Eşitlik Modeli.

JEL Kodları: M40, M42, C40.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Tayyar, N., Akyüz, F., Yeşil, T., Uslu, Y., Kara, E. (2020). Muhasebe Açısından Mesleki Şüphecilik ve Etik Kavramları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 215-232.

* Makalenin gönderim tarihi: 28.10.2019; Kabul tarihi: 02.03.2020, iThenticate benzerlik oranı %30

^a Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nezh.tayyar@usak.edu.tr.

ORCID: [0000-0002-1997-0598](https://orcid.org/0000-0002-1997-0598).

^b Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fatma.akyuz@usak.edu.tr.

ORCID: [0000-0002-7309-1586](https://orcid.org/0000-0002-7309-1586).

^c Uşak Üniversitesi, Banaz Meslek Yüksekokulu, tolga.yesil@usak.edu.tr.

ORCID: [0000-0002-3751-5222](https://orcid.org/0000-0002-3751-5222).

^d Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bilim Dalı, yelizuslu21@gmail.com.

ORCID: [0000-0003-4907-5217](https://orcid.org/0000-0003-4907-5217).

^e Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bilim Dalı, ebru.kara64@hotmail.com.

ORCID: [0000-0001-6056-9184](https://orcid.org/0000-0001-6056-9184).

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi

Ankara SMMMO

PROFESSIONAL SKEPTICISM AND ETHICS IN TERMS OF ACCOUNTING

ABSTRACT

The concept of ethics is expressed as the whole of the principles and rules to be followed that distinguishes good from bad, right from wrong, useful from useless. Professional skepticism is important in order to reveal errors and tricks that may occur in the financial statements of the auditor and professional member within the framework of professional ethics. Professionals who have ethical principles in accounting should have the ability to audit themselves, as well as to make reliable, sufficient and independent decisions. At this point, it is important to carefully prepare audit evidence in line with the questioning mind and septic thinking required by professional care.

In this study, it is aimed to examine the effect of professional skepticism on ethical perception. For this purpose, a questionnaire was applied to the professional accountant (SMMM), who works in the Uşak province, with the title of Independent Accountant. Data obtained from survey application were analyzed by descriptive analysis, explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis and structural equation model. As a result of the study, it was found that professional skepticism has the same directional effect on professional ethical values.

Keywords: Professional Skepticism, Professional Accountant Ethics, Professional Accountant, Structural Equation Modelling.

JEL Codes: M40, M42, C40.

1. GİRİŞ¹

Muhasebe mesleği, son zamanlarda hızla gelişen ekonomik, sosyal, teknolojik ve finansal ilerlemeler ile birlikte toplumları etkileyen önemli bir konuma gelmiştir. Muhasebe meslek mensubunun muhasebe sistemi aracılığıyla üretmiş olduğu bilgiler, gerek işletme ortaklarının gerekse toplumun etkilenmesine neden olmaktadır. Küresel çapta yaşanmış muhasebe skandallarından sonra (Enron, Worldcom, Parmalat, Ahold, Kanebo, Adelphia Communications, Bristol-Myers Squibb, Xerox gibi şirketlerde) meslek etiği olgusu önemli bir hale gelmiştir (Kısakürek ve Alban, 2010:217). Dünyada yaşanmış olan muhasebe skandallarından sonra yasaların her zaman etkin bir şekilde işlemediği görülmüştür. Bu nedenle, meslek icra edilirken yasal düzenlemelerin yanında etik ilkelerine de uyulması bir zorunluluk halini almıştır ve muhasebe biliminde etik boyutu önemli bir konuma taşınmıştır. Yaşanan skandallar hem ülkemizde hem de dünyada muhasebe mesleğinde etik ilke ve kuralların yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Birey ya da toplumun muhasebe meslek mensuplarından beklediği, yasalara ve genel kabul görmüş muhasebe ilke ve standartlarına uygun davranışlar sergilemek, çevrenin değer yargılarına önem vermek ve güvenilir-dürüst bir biçimde topluma sağlıklı bilgiler

¹ Bu çalışmanın bir kısmı özet bildiri olarak 4-5-6 Eylül 2019 tarihinde II. Business and Organization Research (BOR) konferansında sözlü olarak sunulmuştur.

sunmaktır. Meslek mensuplarının sorumlulukları muhasebe meslek etiğinin bir gereğidir (Yıldız, 2011:156).

Çalışma kapsamında öncelikle muhasebe açısından mesleki şüphecilik ve meslek etiği ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Ayrıca bu kavramlarla ilgili ulusal ve uluslararası boyutta literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında ise muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe açısından mesleki şüphecilik ve meslek etiği hakkındaki düşünceleri üzerine Uşak ilinde faaliyet gösteren, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) unvanlı meslek mensuplarına yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket sorularından elde edilen veriler analiz edilerek gerekli değerlendirmeler ve açıklamalar yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, meslek mensuplarının muhasebe açısından mesleki şüpheciliğinin mesleki etik değerleri üzerinde aynı yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

2. MUHASEBE DİSİPLİNİNDE MESLEKİ ŞÜPHECİLİK VE MESLEKİ ETİK KAVRAMLARI

Doğruyu yanlıştan ayırt etmenin ilk yolu şüphe etmekle başlar. Şüphe etmek, inanmak, bilmek gibi sağlıklı çalışan bir zihnin diğer işlevlerinden birisi gibidir. İnsanlığın, tarihi süreçte bilim ve inanç konularında ilerlemesi, doğrunun yanlıştan ayrılması ile başlamıştır. Doğru veya yanlış kabul edilen bilgilerden şüphe edilerek süzgeçten geçirilmesi ile güvenilir bilgiye ulaşılmasının önemi büyüktür (Ceylan, 2012, s.159-160). Ünlü filozof Descartes; şüphe etmeyi, kesin ve güvenilir bilgiye ulaşmadaki bir yöntem olarak ifade etmiştir. Şüphe etmenin insandaki düşünme evresini geliştirdiğini ve bu evre sonucunda, var olan kesin bilgiye ulaştırdığı görüşünü açıklayan Descartes'ın "düşünüyorum öyleyse varım" şeklindeki felsefi sözü, bugün hala geçerliliğini korumaktadır (Öktem, 2000, s.29). Doğrunun yanlıştan ayırt edilmesi olarak tanımlanan etik kavramı ile şüphe etmek birbiriyle ilişkili terimlerdir. Muhasebe meslek mensuplarının da mesleki etik kurallara ulaşırken, öncelikle mesleğini yürütürken karşılaştığı olgu ve olaylardan şüphe etmesi, durumu düşünmesi ve sorgulaması gereklidir. Bu durumu en net biçimde bir diğer ünlü filozof Sokrates; "sorgulanmamış hayat yaşanmaya değer" şeklindeki söylemiyle, alışlagelmiş olay ve olgulardan şüphe etmenin, sorgulamanın, düşünmenin önemini bir kez daha vurgulamıştır.

AICPA (Amerika Kamu Muhasebecileri Enstitüsü) ise mesleki davranış kuralları; dürüst ve tarafsız davranma, bağımsızlık, standartlara uygun davranma, muhasebe ilkeleri ile uyum, sır saklama, ücret, reklam yasağı, meslek etiğine uyum davranışları olarak belirtilmiştir. IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) 1998 yılında çıkarmış olduğu meslek ahlakı

yasasında etik ilkeler şu şekilde sıralanmıştır (İşgüden ve Çabuk, 2006, s.69);

- Dürüstlük ve tarafsızlık
- Etik çatışmaların engellenmesi
- Mesleki yeterlilik
- Gizlilik
- Vergi uygulamaları
- Muhasebeci olmayanlardan yararlanmanın sorumlulukları
- Ücret ve komisyonlar
- Kamu yararına uygulamalar
- Reklam yapma ve müşteriye yaklaşma biçimidir.

Türkiye’de muhasebe meslek mensupları için 2014 yılında, 28954 sayılı Resmi Gazete’de yer alan “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ” ile mesleki etik değerler açıklanmıştır. Bu tebliğ ile ayrıca muhasebe alanındaki etik eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) tarafından net bir çerçeve çizilmiştir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde meslek etiği kavramı ile alakalı birçok farklı çalışmaya rastlanırken, mesleki şüphecilik kavramı ile ilgili nispeten daha az çalışmaya rastlanmıştır. Mesleki şüphecilik ve mesleki etik kavramlarına bir arada yer veren uluslararası çalışmalar olsa da ulusal bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın, alanında özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Uluslararası literatürde muhasebe alanında mesleki etik değerlerinin mesleki şüphecilik kavramı üzerindeki doğrudan/dolaylı etkisini birlikte araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Hoos ve diğerleri (2019), çalışma sonucunda hesap verilebilirlik kaynağının manipüle edilmesinin farklı yargılama sonuçlarına yol açtığını bulmuşlardır. Ashari ve diğerleri (2018), mesleki şüphecilik yardımıyla, denetçinin çevresini daha eleştirel olarak değerlendirdiğini ve böylece etik değerlendirmesinin arttığını, etiksel niyetin karar vermeyi pozitif etkilediğini ve mesleki şüpheciliğin etiksel duyarlılığı da pozitif etkilediğini bulmuşlardır. Ciolek (2018), yalnızca muhasebe alanındaki programların, yönetim programına göre anlamlı bir şekilde “bilgi arama” özelliğini artırdığını ve sağlamlık analizi sonucunda cinsiyet, mesleki deneyim ve hizmet süresinin sonuçlar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını belirlemiştir. Liu (2018), etik eğitimine katılım ile öğrencilerin mesleki şüphecilikleri arasında pozitif ilişki tespit etmiştir. Zarefar ve diğerleri (2016), deneticinin mesleki

şüpheciliğinin, denetim kalitesi ile denetçinin etik ve tecrübesi arasında aracılık rolünün olduğunu tespit etmişlerdir. Shaub ve Lawrence (1996), durum etiğini onaylayan denetçilerin daha az şüpheli ve daha az mesleki etik ile ilgili olduğunu tespit etmiş ve yeminli mali müşavirlerin mali müşavirlerden daha az şüpheli davrandığını belirtmişlerdir. Mesleki şüpheciliğin etik algısı üzerindeki doğrudan/dolaylı etkisini araştıran uluslararası çalışmalar Agarwalla ve diğerleri (2017), Brown ve diğerleri (2014) ve Anugerah (2011) tarafından yapılmıştır. Agarwalla ve diğerleri (2017), uzman muhasebecilerin kendini kandırma ve mesleki şüphecilik puanlarının, etik derecelendirme notları ile anlamlı bir şekilde ilişkili olmadığını belirlemiş ve muhasebecilerin, etiği vurgulayan bilgilere (mesleki standartlar ve eğitim) daha fazla maruz kalma eğiliminde olması nedeniyle psikolojik özelliklerinin etik değerlerini daha az etkilediğini bulmuşlardır. Brown ve diğerleri (2014), denetçinin mesleki şüphecilik özelliği ne kadar yüksek olursa, daha etik davrandığını tespit etmişlerdir. Anugerah (2011), denetçinin mesleki şüpheciliği üzerinde etik, denetim deneyimi, sahtecilik riskinin değerlendirilmesi ve denetim durum faktörlerinin pozitif ve anlamlı etkisini bulmuştur.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik ve mesleki şüphecilik beklenti-taleplerine yönelik Uşak ili merkezinde 103 SMMM'ye anket çalışması yapılmıştır. Anket uygulaması sonucundan elde edilen verilerle yapısal eşitlik modeli kurulmuştur.

Muhasebe alanında mesleki etik değerleri ve mesleki şüpheciliğin ölçülmesine yönelik yapılan çalışmalarda, standart bir ölçek yer almadığı belirlenmiştir. Sorgulayıcı zihin, merak, özgüven, karar verme yeteneği ve bireyler arası uzlaşma alt boyutlarını kapsayan ölçek, 2010 yılında Hurtt tarafından geliştirilmiştir. Hurtt'un, "Development of a Scale to Measure Professional Skepticism" adlı makalesinde geliştirilen bu ölçek Hurtt Mesleki Şüphecilik Ölçeği adıyla anılmaya başlanmıştır.

Çalışmada amacın gerçekleştirilebilmesine yönelik öncelikle mesleki şüphecilik ve mesleki etik değerlerini ölçen ölçeklerin tespit edilebilmesi için geniş çapta ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Mesleki şüpheciliğin beş boyutunun (sorgulayıcı zihin, merak, özgüven, karar verme yeteneği ve bireyler arası uzlaşma) ölçümü için Hurtt Mesleki Şüphecilik Ölçeği'nin ifadelerinden yararlanılmıştır. Mesleki etik değerlerinin üç boyutunun (tarafsızlık, genel olarak etik algısı ve mesleki yeterlilik) ölçümü için ise Sakarya ve Kara'nın 2010 yılında yayımlanan "Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması" çalışmasında yer alan ölçekteki ifadelerinden faydalanılmıştır.

Çalışmada muhasebe alanında mesleki şüphencilğin mesleki etik değerlerini etkilemesi noktasında literatürden yararlanılarak aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

- H₀: Mesleki şüphencilğin mesleki etik değerleri üzerinde aynı yönlü ve doğrusal bir etkisi yoktur.
- H₁: Mesleki şüphencilğin mesleki etik değerleri üzerinde aynı yönlü ve doğrusal bir etkisi vardır.

4.1. Araştırma Verilerinin Toplanması

Literatürdeki bulgular ışığında, muhasebe alanında mesleki şüphencilğin alt boyutları; sorgulayıcı zihin, merak, karar verme yeteneği, özgüven ve bireyler arası uzlaşma olarak belirlenmiştir. Muhasebe mesleki etik değerlerinin alt boyutları ise; tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen ve genel olarak etik algılaması şeklinde oluşturulmuştur. Çalışmada ulaşılan alt boyutların beklentileri karşılayabilmesi için ifadelerin anlaşılıp anlaşılmadığını test etmek amacıyla Uşak ili merkezindeki 30 SMMM'ye pilot çalışma uygulanmıştır. Yapılan pilot çalışma sonrasında tutarlı sonuçlar elde edilebileceği ve anket sorularının güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anket formları Uşak ili merkezinde faaliyet gösteren SMMM'lere bizzat ulaştırılmış olup yüz yüze soruların cevaplandırılması sağlanmıştır. Anketler 2019 Mayıs ayında iki hafta içerisinde yapılmıştır. Toplam 120 anket formu dağıtılmış, eksik ve hatalı olan 17 anket analize dâhil edilmemiş ve 103 adet anket formunun çalışmada kullanılması uygun görülmüştür. Ankette yer alan ölçeklerin derecelendirilmesinde 5'li Likert ölçeği (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Tarafsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

4.2. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 18.0 ve LISREL 8.51 programlarından yararlanılmıştır. SMMM'lere uygulanan anketlerden elde edilen verilere Tanımlayıcı Analiz, Güvenilirlik Analizi, Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizleri ve Yapısal Eşitlik Modeli uygulanmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu kısmı katılımcıların ve kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri ve diğer bulgular olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

5.1. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

Ankete 103 meslek mensubu katılmış olup bunların yüzde 32'si kadın, yüzde 68'i erkektir. Katılımcıların yaş aralıkları değerlendirildiğinde, yüzde

34 ile çoğunluğu 40-49 yaş arasındadır. Meslek mensuplarının medeni durumları incelendiğinde yüzde 76,7'lik oranla evli olduğu belirlenmiştir. Aylık gelirinin en fazla 2001 TL-4000 TL diliminde yer aldığı görülmüştür. Katılımcıların öğrenim durumlarının yüzde 68,9'luk oranla lisans mezunu olduğu görülmüştür. Meslek mensuplarının yüzde 50,5'lik oranla işletme bölümü mezunu oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların mesleki deneyim süresi olarak yüzde 28,2'lik bir oranla 1-10 yıllık bir tecrübeye sahip oldukları görülmüştür.

5.2. Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Çalışmada kullanılan mesleki etik değerleri ölçeği ve mesleki şüphecilik ölçeğinin tanımlayıcı istatistiklerinin sonuçları Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir. Mesleki etik değerleri ölçeğinde; 3,84 ile en fazla ortalamaya ve 0,64 ile en az standart sapmaya sahip alt boyut “Genel Olarak Etik Algısı” olarak bulunurken 3,04 ile en az ortalamaya ve 0,86 ile en fazla standart sapmaya sahip alt boyut “Mesleki Yeterlilik ve Özen” olarak bulunmuştur. Mesleki şüphecilik ölçeğinde 3,90 ile en fazla ortalamaya sahip alt boyut “Sorgulayıcı Zihin” olarak tespit edilirken 2,89 ile en az ortalamaya sahip alt boyut ise “Karar Verme Yeteneği” olarak tespit edilmiştir. Mesleki şüphecilik ölçeğinde; 0,65 ile en az standart sapmaya sahip alt boyut “Sorgulayıcı Zihin” iken 0,93 ile en fazla standart sapmaya sahip alt boyut “Bireyler Arası Uzlaşma” olarak hesaplanmıştır.

Tablo-1: Etik Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikleri

		Ortalama	Standart Sapma
	<u>Tarafsızlık</u>	<u>3,40</u>	<u>0,79</u>
1	Meslek mensupları mesleki kararlarını dış etkenlerden etkilenmeden alabilmektedir.	2,96	1,14
2	Meslek mensupları yasalar çerçevesinde mükelleflerin hakkını korumaktadır.	4,10	0,80
3	Meslek mensupları kamu ve mükellef baskısı olmadan karar vermektedirler.	3,14	1,17
4	Türkiye’de etik ilkelerinin yerleşmesi için firmaların üst yönetimlerinin de etik ilkelerini desteklemesi gerekir.	4,15	0,90
	<u>Mesleki Yeterlilik ve Özen</u>	<u>3,04</u>	<u>0,86</u>
1	Türkiye’de meslek öncesi etik ilkeleri ile ilgili yeterli eğitim verilmektedir.	2,64	1,18
2	Meslek içi eğitim ve seminerlerin arttırılması etik ilkelerinin daha iyi algılanmasını sağlar.	3,95	0,99
3	Meslek mensupları kendilerini yeterince geliştirmektedir.	3,17	1,07
4	Meslek mensupları muhasebe ilke ve standartlarını tam ve doğru olarak uygulamaktadır.	3,31	1,04
	<u>Genel Olarak Etik Algısı</u>	<u>3,84</u>	<u>0,64</u>
1	Meslek etiği, mesleki faaliyetlerin sürdürülmesi aşamasında ahlaki ve mesleki ilkelere göre hareket etme disiplini olarak kabul edilir.	3,90	0,79
2	Etik ilkeleri konusunda toplumsal hassasiyetin artması meslek etiğinin gelişmesine olumlu katkı sağlar.	4,07	0,73
3	Önümüzdeki yıllarda meslek etiğindeki gelişmeler daha da iyiye gidecektir.	3,51	1,00
4	Türkiye’de meslek etiğinin yerleşmesi için şirketlerin kurumsallaşmasının tamamlanması gerekir.	3,88	0,93

Tablo-2: Mesleki Şüphencilik Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikleri

		Ortalama	Standart Sapma
	<u>Sorgulayıcı Zihin</u>	<u>3,90</u>	<u>0,65</u>
1	Meslek Mensupları gördüğü ya da duyduğu şeyleri sıklıkla sorgularlar.	3,86	0,77
2	Meslek Mensupları doğru olduklarına dair kanıtı sahip olmadıkları ifadeleri genellikle reddederler.	3,81	0,78
3	Meslek mensupları açıklamalardaki tutarsızlıkları genellikle fark ederler.	3,94	0,76
	<u>Merak</u>	<u>3,75</u>	<u>0,82</u>
1	Meslek mensupları öğrenmenin heyecan verici olduğunu düşünürler.	3,75	0,95
2	Meslek mensupları yeni bilgiler keşfetmeyi eğlenceli bulurlar.	3,71	0,94
3	Meslek mensupları çoğu durum hakkında daha fazla bilgi edinmeyi severler.	3,79	0,93
	<u>Birevler arası uzlaşma</u>	<u>3,52</u>	<u>0,93</u>
1	Meslek mensupları mükelleflerin davranışlarının nedenleriyle ilgilenirler.	3,49	0,98
2	Meslek mensupları mükelleflerin davranışlarının nedenlerini anlamak isterler.	3,56	0,97
3	Mükelleflerin davranışları meslek mensuplarını ilgilendirmez.*	3,73	1,13
	<u>Özgüven</u>	<u>3,72</u>	<u>0,78</u>
1	Meslek mensuplarının kendine özgüveni tamdır.	3,83	0,91
2	Meslek mensupları, kendini iyi hissederler.	3,35	1,14
3	Meslek mensupları kendinden emindir.	3,97	0,80
	<u>Karar Verme Yeteneği</u>	<u>2,89</u>	<u>0,83</u>
1	Mükelleflerin meslek mensuplarını ikna etmesi kolaydır.	2,80	1,14
2	Mükelleflerin açıklamaları meslek mensuplarının kararlarını etkiler.	3,27	1,08
3	Meslek mensupları gördüğü, duyduğu ve okuduğu şeyleri çoğunlukla olduğu gibi kabul ederler.	2,59	1,13

* ifade negatif olduğundan tersi alınmıştır.

5.3. Güvenilirlik Analizi

Bir ölçeği oluşturan ifadelerin tutarlı olup olmadıklarını belirlemek için güvenilirlik analizi yapılır. Güvenilirliği belirlemek için Cronbach'ın Alfa

(α) katsayısından yararlanılır. Bu katsayısının değerlendirilmesinde referans aralıkları aşağıdaki gibidir (Özdamar, 1999:512-513):

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Mesleki etik değerleri ölçeğinin her bir boyutu için Cronbach'ın Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Tarafsızlık boyutu için bu katsayı 0,55 olarak hesaplanmış, ancak bu boyuttaki “Türkiye’de Etik İlkelerinin Yerleşmesi İçin Firmaların Üst Yönetimlerinin de Etik İlkelerini Desteklemesi Gerekir” ifadesi bu boyutun güvenilirliğini düşürdüğünden ifade analiz dışı bırakılmış ve boyutun Alfa katsayısı 0,62 olarak bulunmuştur. Benzer şekilde mesleki yeterlilik ve özen boyutunda “Meslek İçi Eğitim ve Seminerlerin Arttırılması Etik İlkelerinin Daha İyi Algılanmasını Sağlar” ifadesi analizden çıkarılmıştır. Tablo 3’ten çalışmada kullanılan ölçeklerin genelinin ve boyutlarının alfa katsayıları görülebilir. Buna göre Etik ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo-3: Ölçeklerin Cronbach Alfa Katsayıları

Etik	Alfa	Şüphencilik	Alfa
Tarafsızlık	0,62	Sorgulayıcı Zihin	0,61
Mesleki Yeterlilik ve Özen	0,68	Merak	0,85
Genel Olarak Etik Algılaması	0,72	Bireyler arası Uzlaşma	0,90
		Özgüven	0,73
		Karar Verme Yeteneği	0,60
Tüm ifadeler	0,78	Tüm ifadeler	0,74

Şüphencilik ölçeğinde Sorgulayıcı Zihin boyutundaki “Meslek Mensupları Doğru Olduklarına Dair Kanıtı Sahip Olmadıkları İfadeleri Genellikle Reddederler” ifadesi ve bireyler arası uzlaşma boyutundaki “Mükelleflerin Davranışları Meslek Mensuplarını İlgilendirmez” ifadesi güvenilirliği düşürdüğünden analiz dışı bırakılmışlardır. Tablo 3’ten görülebileceği gibi merak ve bireyler arası uzlaşma boyutlarının yüksek derecede güvenilir, diğer boyutların ve ölçeğin genelinin ise oldukça güvenilir olduğu söylenebilir. Takip eden analizlere güvenilirliği düşüren ifadeler dâhil edilmemiştir.

5.4. Açıklayıcı Faktör Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeklere açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve sonuçları Etik ölçeği için Tablo 4’te, Şüphencilik ölçeği için Tablo 5’te

verilmiştir. Etik ölçeği için Kaiser-Meyer-Olkin “KMO” örneklem yeterliliği katsayısı 0,75 olarak bulunmuştur. Bu katsayının 0,50’den büyük olması verilerin faktör analizine uygun olduğunu gösterir (Field, 2009:647). Barlett küresellik testi (ki-kare=278,02, df=45, p=0,000) anlamlı bulunmuş ve ifadeler arasında korelasyonun sıfırdan farklı olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuçlar Etik ölçeğinin açıklayıcı faktör analizine uygun olduğunu gösterir. Benzer durum Şüphencilik ölçeği için de geçerlidir (KMO =0,73 ve Barlett küresellik testi ki-kare=488,05, df=78, p=0,000).

Açıklayıcı Faktör Analizinde varimaks rotasyonu kullanılmıştır. Faktör yükleri 0,58 ile 0,94 arasında yer almıştır. Yanlış boyuta yüklenen ifadeye rastlanmamıştır. Boyutların öz değerleri 1,69 ile 2,41 arasındadır. Etik ölçeğinde açıklanan toplam değişkenlik yüzde 60,38 ve Şüphencilik ölçeğinde açıklanan toplam değişkenlik yüzde 74,01 bulunmuştur. Açıklayıcı faktör analizinin sonucunda Etik ölçeğinin Tarafsızlık, Mesleki Yeterlilik ve Özen, Genel Olarak Etik Algılaması boyutlarından oluştuğu, Şüphencilik ölçeğinin Sorgulayıcı Zihin, Merak, Bireyler Arası Uzlaşma, Özgüven ve Karar Verme Yeteneği boyutlarından oluştuğu teyit edilmiştir.

Tablo-4: Etik Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Tarafsızlık (alfa=0,62, öd=2,24, ad=%22,35)	Faktör Yükleri
Meslek mensupları mesleki kararlarını dış etkenlerden etkilenmeden alabilmektedir.	0,73
Meslek mensupları yasalar çerçevesinde mükelleflerin hakkını korumaktadır.	0,71
Meslek mensupları kamu ve mükellef baskısı olmadan karar vermektedirler.	0,69
Mesleki Yeterlilik ve Özen (alfa=0,68, öd=2,05, ad=%20,48)	
Türkiye’de meslek öncesi etik ilkeleri ile ilgili yeterli eğitim verilmektedir.	0,58
Meslek mensupları kendilerini yeterince geliştirmektedir.	0,84
Meslek mensupları muhasebe ilke ve standartlarını tam ve doğru olarak uygulamaktadır.	0,78
Genel Olarak Etik Algılaması (alfa=0,72, öd=1,76, ad=%17,56)	
Meslek etiği, mesleki faaliyetlerin sürdürülmesi aşamasında ahlaki ve mesleki ilkelere göre hareket etme disiplini olarak kabul edilir.	0,61
Etik ilkeleri konusunda toplumsal hassasiyetin artması meslek etiğinin gelişmesine olumlu katkı sağlar.	0,81
Önümüzdeki yıllarda meslek etiğindeki gelişmeler daha da iyiye gidecektir.	0,58
Türkiye’de meslek etiğinin yerleşmesi için şirketlerin kurumsallaşmasının tamamlanması gerekir.	0,78
Genel alfa=0,78, KMO =0,75 ve Barlett küresellik testi ki-kare=278,02, df=45, p=0,000, ad=%60,38	

Tablo-5: Mesleki Şüphencilik Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Sorgulayıcı Zihin (alfa=0,61, öd=2,41, ad=%18,52)	Faktör Yüklere
Meslek Mensupları gördüğü ya da duyduğu şeyleri sıklıkla sorgularlar.	0,70
Meslek mensupları açıklamalardaki tutarsızlıkları genellikle fark ederler.	0,77
Merak (alfa=0,85, öd=1,95, ad=%15,00)	
Meslek mensupları öğrenmenin heyecan verici olduğunu düşünürler.	0,81
Meslek mensupları yeni bilgiler keşfetmeyi eğlenceli bulurlar.	0,89
Meslek mensupları çoğu durum hakkında daha fazla bilgi edinmeyi severler.	0,79
Bireyler Arası Uzlaşma (alfa=0,90, öd=1,86, ad=%14,32)	
Meslek mensupları mükelleflerin davranışlarının nedenleriyle ilgilenirler.	0,93
Meslek mensupları mükelleflerin davranışlarının nedenlerini anlamak isterler.	0,94
Özgüven (alfa=0,73, öd=1,71, ad=%13,18)	
Meslek mensuplarının kendine özgüveni tamdır.	0,77
Meslek mensupları, kendini iyi hissederler.	0,82
Meslek mensupları kendinden emindir.	0,65
Karar Verme Yeteneği (alfa=0,60, öd=1,69, ad=%12,98)	
Mükelleflerin meslek mensuplarını ikna etmesi kolaydır.	0,69
Mükelleflerin açıklamaları meslek mensuplarının kararlarını etkiler.	0,79
Meslek mensupları gördüğü, duyduğu ve okuduğu şeyleri çoğunlukla olduğu gibi kabul ederler.	0,73
Genel alfa=0,74, KMO =0,73 ve Barlett küresellik testi ki-kare=488,05, df=78, p=0,000, ad=%74,01	

5.5. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı Faktör Analizinden elde edilen sonuçlara, ölçeklerin kullanılan ifadelerle uygunluğunu tespit etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde boyutların birbiri ile ilişkili olduğu varsayılır. Doğrulayıcı Faktör Analizinin sonuçları Etik ölçeği için Tablo 6'dan ve Şüphencilik ölçeği için Tablo 7'den görülebilir. Doğrulayıcı Faktör Analizinde çeşitli uyum istatistikleri kullanılır. Modelin ki kare değerinin serbestlik derecesine oranı 5'ten küçük olmalıdır. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) en düşük 0,90 olmalıdır. Yaklaşık artık kareler ortalamasının karekökü (root mean square error of approximation-RMSEA) 0,10'dan küçük olmalıdır (Hooper vd., 2008:58). GFI (Uyum İyiliği İndeksi), AGFI (Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi), NFI (Normlaştırılmış

Uyum İndeksi) ve NNFI (Normlaştırılmamış Uyum İndeksi) değerleri 0,90'dan büyük olmalıdır (Hu ve Bentler, 1999). Her iki ölçek için AGFI ve NFI dışındaki uyum istatistiklerinin yerine getirildiği ilgili tabloların son satırından görülebilir. Analiz için tavsiye edilen kritik örneklem hacmi Etik ölçeğinde 102 ve Şüphencilik ölçeğinde 99'dur. İki değer de çalışmanın örneklem hacmi olan 103'ten küçüktür. Tablolarda her bir ifadenin katsayıları ve z değerleri verilmiştir. Katsayıların anlamlı olması için yüzde 5 anlamlılık seviyesinde z değerinin en az 1,96 olması gereklidir. Tablolar incelendiğinde en küçük z değerinin 3,99 olduğu görülür. Etik ölçeği için ifadelerin katsayılarının 0,43-0,93 arasında; Şüphencilik ölçeği için 0,50-0,83 arasında olduğu görülür. Tüm bu sonuçlara göre iki ölçeğin de kullanılan ifadelere uyum gösterdiği teyit edilmiştir.

Tablo-6: Etik Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Tarafsızlık	Katsayı	z değeri
Meslek mensupları mesleki kararlarını dış etkenlerden etkilenmeden alabilmektedir.	0,55	4,40
Meslek mensupları yasalar çerçevesinde mükelleflerin hakkını korumaktadır.	0,44	4,98
Meslek mensupları kamu ve mükellef baskısı olmadan karar vermektedirler.	0,93	6,87
Mesleki Yeterlilik ve Özen		
Türkiye'de meslek öncesi etik ilkeleri ile ilgili yeterli eğitim verilmektedir.	0,63	4,66
Meslek mensupları kendilerini yeterince geliştirmektedir.	0,65	4,97
Meslek mensupları muhasebe ilke ve standartlarını tam ve doğru olarak uygulamaktadır.	0,58	4,55
Genel Olarak Etik Algılaması		
Meslek etiği, mesleki faaliyetlerin sürdürülmesi aşamasında ahlaki ve mesleki ilkelere göre hareket etme disiplini olarak kabul edilir.	0,59	7,36
Etik ilkeleri konusunda toplumsal hassasiyetin artması meslek etiğinin gelişmesine olumlu katkı sağlar.	0,56	7,50
Önümüzdeki yıllarda meslek etiğindeki gelişmeler daha da iyiye gidecektir.	0,43	3,99
Türkiye'de meslek etiğinin yerleşmesi için şirketlerin kurumsallaşmasının tamamlanması gerekir.	0,50	5,11
ki-kare=45,51, p=0,035, ki-kare/sd=1,51, CFI= 0,95, RMSEA=0,07, CN=102,17 GFI=0,92, AGFI=0,85, NFI=0,85, NNFI=0,92		

Tablo-7: Mesleki Şüphencilik Ölçeğinin Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Sorgulayıcı Zihin	Katsayı	z değeri
Meslek Mensupları gördüğü ya da duyduğu şeyleri sıklıkla sorgularlar.	0,50	5,99
Meslek mensupları açıklamalardaki tutarsızlıkları genellikle fark ederler.	0,51	6,16
Merak		
Meslek mensupları öğrenmenin heyecan verici olduğunu düşünürler.	0,70	8,21
Meslek mensupları yeni bilgiler keşfetmeyi eğlenceli bulurlar.	0,75	9,14
Meslek mensupları çoğu durum hakkında daha fazla bilgi edinmeyi severler.	0,82	10,46
Bireyler Arası Uzlaşma		
Meslek mensupları mükelleflerin davranışlarının nedenleriyle ilgilenirler.	0,83	10,63
Meslek mensupları mükelleflerin davranışlarının nedenlerini anlamak isterler.	0,63	4,06
Özgüven		
Meslek mensuplarının kendine özgüveni tamdır.	0,69	7,74
Meslek mensupları, kendini iyi hissederler.	0,71	6,21
Meslek mensupları kendinden emindir.	0,59	7,60
Karar Verme Yeteneği		
Mükelleflerin meslek mensuplarını ikna etmesi kolaydır.	0,63	4,41
Mükelleflerin açıklamaları meslek mensuplarının kararlarını etkiler.	0,70	4,95
Meslek mensupları gördüğü, duyduğu ve okuduğu şeyleri çoğunlukla olduğu gibi kabul ederler.	0,62	4,41
ki-kare=70,81, p=0,074, ki-kare/sd=1,29, CFI= 0,96, RMSEA=0,05, CN=99,61 GFI=0,90, AGFI=0,84, NFI=0,86, NNFI=0,95		

5.6. Yapısal Eşitlik Modeli

Çalışmada kurulan “Mesleki Şüphencilik Etik Algısı Üzerinde Doğrusal ve Pozitif Bir Etkisi Vardır” hipotezini test etmek için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Etik ölçeği üç boyutlu, Şüphencilik ölçeği beş boyutlu bir yapıya sahip olduklarından, boyutları oluşturan değişkenlerin aritmetik ortalaması alınarak her boyut bir değişkene indirgenmiştir (Bandalos, 2002:100). Yapısal eşitlik modelinin uyum istatistikleri, katsayıları ve z

değerleri Tablo 8’de verilmiştir. Uyum istatistikleri modelin kabul edilebilir bir model olduğunu gösterir. En küçük z değeri 2,27’dir, dolayısıyla tüm katsayıların anlamlı olduğu söylenebilir. Şüphencilik etik üzerindeki etkisini ölçen katsayının pozitif ve anlamlı olması nedeni ile Şüphencilik Etik üzerinde aynı yönlü doğrusal bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Tablo-8: Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Etik Ölçeği	Katsayı	z değeri
Tarafsızlık	0,46	6,34
Mesleki Yeterlilik ve Özen	0,50	4,59
Genel Olarak Etik Algılaması	0,45	5,20
Şüphencilik Ölçeği	Katsayı	z değeri
Sorgulayıcı Zihin	0,44	6,98
Merak	0,46	5,63
Bireyler Arası Uzlaşma	0,27	2,72
Özgüven	0,55	7,50
Karar Verme Yeteneği	0,20	2,27
Etik=1,04*Şüphencilik (z=5,82)		
ki-kare=18,32, p=0,501, ki-kare/sd=0,96, CFI= 1,00, RMSEA=0,00		
GFI=0,96, AGFI=0,92, NFI=0,90, NNFI=1,00		

Şüphencilik ölçeğinin boyutlarının Etik üzerindeki etkini tespit edebilmek için başka bir yapısal eşitlik modeli kurulmuştur. Sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir. Uyum istatistikleri modelin kabul edilebilir olduğunu gösterir. Tablo 9 incelendiğinde; merak, bireyler arası uzlaşma ve karar verme yeteneği boyutlarının z değerlerinin 1,96’dan küçük olduğu, dolayısıyla etik üzerinde bu boyutların anlamlı bir etkisi olmadığına karar verilir. Sorgulayıcı zihin ve özgüven boyutlarının etik üzerinde aynı yönlü pozitif etkiye sahip olduğu ve özgüvenin etkisinin sorgulayıcı zihinden biraz fazla olduğu söylenebilir.

Tablo-9: Şüphencilik Ölçeği Boyutlarının Etik Üzerindeki Etkisi

Şüphencilik Boyutları	Katsayı	z değeri
Sorgulayıcı Zihin	0,59	3,43
Merak	0,16	1,29
Bireyler Arası Uzlaşma	0,12	1,29
Özgüven	0,62	4,12
Karar Verme Yeteneği	0,16	1,50
ki-kare=11,34, p=0,331, ki-kare/sd=1,13, CFI= 0,99, RMSEA=0,036		
GFI=0,97, AGFI=0,90, NFI=0,94, NNFI=0,98		

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada muhasebe meslek mensuplarında görülen mesleki şüphecilik özelliklerinin etik algıları üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Uşak ilinde 103 SMMM üzerinde yapılan çalışma neticesinde muhasebe meslek mensuplarının mesleki şüpheciliğinin mesleki etik değerleri ölçüğünü aynı yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediği bulunmuştur. Mesleki şüpheciliğin sorgulayıcı zihin ve özellikle özgüven alt boyutunun, merak, bireyler arası uzlaşma ve karar verme yeteneği alt boyutlarına oranla bu etkiye daha fazla sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada muhasebe meslek mensubunun sorgulayıcı ve özgüvenli olma ihtimali ne kadar yüksekse etik olma eğiliminin de o kadar yüksek olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Muhasebe meslek mensubunun görevini tam ve doğru bir şekilde icra ederken mesleki şüphecilik özelliklerini ve etik ilkeleri göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Çalışmada öneri olarak üniversitelerde ve meslek odalarında, mesleki şüphecilik ve etik ilkeleri ile ilgili eğitim çalışmaları yapılmalı, ders olarak müfredatta yer alması sağlanmalı ve var olan imkânlar dâhilinde mesleğin kurumsallaştırılması teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Agarwalla, S. K., Desai, N. ve Tripathy, A. (2017). The Impact of Self-Deception and Professional Skepticism on Perceptions of Ethicality. *Advances in Accounting*, Vol. 37, s. 85-93. doi:10.1016/j.adiac.2017.04.002
- Anugerah, R., Sari, R. N. ve Frostiana, R. M. (2011). The Relationship Between Ethics, Expertise, Audit Experience, Fraud Risk Assessment and Audit Situational Factors and Auditor Professional Skepticism. *Endonezya*. Erişim tarihi: 06.08.2019
- Ashari, A., Nanere, M. ve Trebilcock, P. (2018). Corruption Awareness and Ethical Decision Making In Indonesia. *Business and Economic Horizons*, Vol. 14 No. 3, s. 570-586. doi:10.15208/beh.2018.41
- Bandalos D. L. (2002). The Effects of Item Parceling on Goodness-of-Fit and Parameter Estimate Bias in Structural Equation Modeling. *Structural Equation Modeling*, Vol. 9 No. 1, s.78–102.
- Brown, T., T.M. Majors, ve, M.E. Peecher. (2014). The Impact of a Judgment Rule and Critical Audit Matters on Assessments of Auditor Legal Liability – The Moderating Role of Legal Knowledge, *Working paper*, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Ceylan, Y. (2012). Doğrular ve Şüphe, *Dört Öge*, 1, ss. 159-161.
- Ciolek, M. (2018). Search For Knowledge and Professional Skepticism of

- Accounting Students- An Experimental Study. *Research Papers of Wroclaw University of Economics*, s. 241-256. doi:10.15611/pn.2018.515.19
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS for Windows*. 3rd ed. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications.
- Hooper, D., Coughlan, J. and Mullen, M. R. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53 – 60.
- Hoos, F., Pruijssers, J. L., ve Lander, M. W. (2019). Who's Watching? Accountability in Different Audit Regimes and the Effects on Auditors' Professional Skepticism. *Journal of Business Ethics*, s. 563-575. doi:10.1007/s10551-017-3603-6
- Hu, L. ve Bentler, P. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indices in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55.
- Hurt, R. K. (2010, Mayıs). Development of a Scale to Measure Professional Skepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 29 No. 1, s. 149-171. doi:10.2308/aud.2010.29.1.149
- Hurt, R. K., Brown-Liburd, H., Earley, C. E. ve Krishnamoorthy, G. (2013). Research on Auditor Professional Skepticism: Literature Synthesis and Opportunities for Future Research. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(Supplement 1), s. 45-97. doi:10.2308/ajpt-50361
- İşgüden, B. ve Çabuk, A. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.9, S.16, ss. 59-86.
- Kısakürek, M. M. ve Alpan, N.(2010). Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47,s. 217.
- Liu, X. (2018). Can Professional Skepticism be Learned? Evidence From China. *Journal of Education for Business*, 93(6), s. 267-275. doi:10.1080/08832323.2018.1466773
- Öktem, Ü. (2000). Descartes'in Epistemolojisinde Tanrı'nın Yeri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 40, 3-4, ss.29-35.
- Özdamar K. (1999). Paket Programları İle İstatistiksel Veri Analizi-1. 2.Basım, Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Sakarya, Ş. ve Kara, S. (2010). Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 57-72.
- Shaub, M. K. ve Lawrence, J. E. (1996). Ethics, Experience and

Professional Skepticism: A Situational Analysis. *Behavioral Research in Accounting*, 8, s. 124-157. Erişim tarihi: 29.05.2019

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği TÜRMOB (2014), *Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ*, 28954 Sayılı Resmi Gazete.

Yıldız, G. (2011). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 36 (Ağustos-Aralık), 155-178.

Zarefar, A., Andreas, ve Zarefar, A. (2016). The Influence of Ethics, Experience and Competency Toward The Quality of Auditing with Professional Auditor Scepticism as a Moderating Variable. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 219, s. 828-832. doi:10.1016/j.sbspro.2016.05.074.

MESLEKİ YETERLİLİK AÇISINDAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE DERSLERİNİ ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI VE ÖZ YETERLİLİKLE OLAN İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: BATMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Erkin Nevzat GÜDELÇİ^a

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 233-255

ÖZ

Muhasebe temel meslek etik ilkelerinden biri mesleki yeterlilik ve özendir. İleride mesleği icra edecek öğrencilerin almış oldukları lisans seviyesindeki muhasebe derslerine olan yaklaşımları, meslek ile ilgili bilgi ve uzmanlığın edinilmesinde önemlidir. Bu çalışma ile ilk olarak Batman Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü öğrencilerinin benimsemiş oldukları öğrenme yaklaşımları ile muhasebe mesleğinin icrası için önemli bir unsur olan öz yeterlilik arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğrenme yaklaşımlarının çeşitli tanımlayıcı değişkenler açısından nasıl farklılaştığı da iki örneklem T Testi ve tek yönlü Anova Testi ile tespit edilmek istenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda derin öğrenme yaklaşımıyla öz yeterlilik arasında yüksek pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş, ayrıca sınıf ve öğrenim şekli değişkenleri açısından yüzeysel öğrenme yaklaşımının farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Mesleki Yeterlilik, Derin Öğrenme, Yüzeysel Öğrenme.

JEL Kodları: M41, I21.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Güdelci, E. N. (2020). Mesleki Yeterlilik Açısından Öğrencilerin Muhasebe Derslerini Öğrenme Yaklaşımları ve Öz Yeterlilikle Olan İlişkinin İncelenmesi: Batman Üniversitesi Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 233-255.

* Makalenin gönderim tarihi: 29.11.2019; Kabul tarihi: 09.03.2020, iThenticate benzerlik oranı %16
^a Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, erkingudelci2@hotmail.com,
ORCID: [0000-0002-4163-7433](https://orcid.org/0000-0002-4163-7433).

STUDENTS' LEARNING APPROCHES TO ACCOUNTING LESSONS FROM PROFESSIONAL COMPETENCE POINT OF VIEW AND THE INVESTIGATION OF ITS RELATIONSHIP WITH SELF CONFIDENCE: BATMAN UNIVERSITY CASE

ABSTRACT

One of the main ethical principles of accounting is professional competence and diligence. The approach that undergraduate university students take for accounting lessons, who will practice their profession in the future, play a critical role to decide whether or not they will have this expertise and knowledge in their field. Through this study, firstly the relationship between learning approaches and self-confidence, which is another important factor to conduct the profession properly, was tried to be determined. In addition to that, it was tried to determine how learning approaches differ based on descriptive variables by using one way Annova and two-way independent T Test. After the analysis, strong positive relationship was found between deep learning approach and self-confidence. Moreover, it was found that surface learning differs in terms of the class and education type variables.

Keywords: Professional Competence, Deep learning, Surface Learning.

JEL Codes: M41, I21.

1. GİRİŞ

Muhasebe meslek etik ilkelerinden biri mesleki yeterlilik ve özendir. Muhasebe alanında bir müşterinin ya da bir işverenin yeterli düzeyde muhasebe hizmeti alabilmesi, söz konusu hizmeti sunan meslek mensubunun yeterli mesleki bilgi ve tecrübeye sahip olmasına bağlıdır (Demir, 2015, 345). Türkiye’de 2018 Eylül ayı itibariyle yaklaşık 106.000 SM, SMMM ve YMM unvanına sahip meslek mensubu bulunmaktadır. Daha sonradan kaldırılan SM unvanına sahip muhasebe meslek mensupları hariç tutulduğunda, mesleği icra edebilmek için en az ilgili alanlarda lisans seviyesinde bir üniversite eğitime sahip olmak gerekmektedir. Muhasebe meslek mensupları alanları ile ilgili yeterliliklerini ilk olarak lisans seviyesinde görmüş oldukları yoğun muhasebe ve denetim dersleri vasıtasıyla edinmekte ve işletmelerin sürekli değişen ihtiyaçlarına cevap verebilecek bilgiyi ilk olarak bu şekilde kazanmaktadırlar. Dolayısıyla meslek adaylarının muhasebe derslerine karşı benimsedikleri öğrenme yaklaşımları, mesleğin ileride doğru şekilde icra edilmesini doğrudan etkilemektedir. Muhasebe mesleği bilgiye dayalı ve sürekli gelişen bir alan olduğu için, mesleki yeterliliğin kazanılmasında lisans seviyesinde okutulan muhasebe ve denetim derslerinin öğrenciler tarafından nasıl öğrenildiği önem arz etmektedir.

1994 yılında tek düzen hesap planı uygulanmaya başlandığında, benzer şekilde enflasyon muhasebesinin uygulandığı dönemlerde, meslek mensuplarının yeterli mesleki bilgi sahibi olmamaları birçok adaptasyon problemini beraberinde getirmiş ve bu sorunları aşmak uzun bir süre almıştır. Günümüzde TMS/TFRS uygulamalarının yaygınlaşması ve etki

alanının genişlemesi ile birlikte, nitelikli meslek mensubu sorunu tekrar gündeme gelmiştir. Muhasebe alanındaki temel sorunlardan biri, meslek mensuplarının değişen koşullara uyum sağlayacak bilgiyi, gerek üniversite eğitiminde gerekse sonrasında gördükleri mesleki eğitimler vasıtasıyla yeterince kazanamamalarıdır (Uzay ve Güngör, 2004, 94-104; Uzunlucan ve diğerleri, 2010, 41-64; Biyan, 2012, 105-134). Dolayısıyla günümüzde meslek mensubu adaylarının muhasebe ile ilk tanıştıkları ve temel konuları derinlemesine öğrendikleri muhasebe ve denetim derslerine olan öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından tespiti, mesleğin geleceği hakkında önemli ipuçları sağlayacaktır.

Bu çalışma ile muhasebe meslek mensuplarının üniversitede almış oldukları muhasebe ve denetim derslerine karşı edindikleri öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından nasıl farklılaştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece mesleki yeterliliğin kazanılmaya başladığı üniversite döneminde, mesleki yeterliliğe etki eden unsurların neler olduğu belirlenmek istenmiştir. Bunun için öğrencilerin öğrenme yaklaşımları ile mesleki yeterliliğin önemli bir göstergesi olan öz güven (yeterlilik) düzeyleri arasındaki ilişkinin varlığı incelenmiştir. Söz konusu ilişkinin tespiti için yapısal eşitlik modellemesinin bir türü olan yol analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çeşitli tanımlayıcı özellikler açısından öğrenme yaklaşımlarının nasıl farklılaştığının tespiti için iki örneklem T Testi ve tek yönlü Anova Testleri gerçekleştirilmiştir.

2.MESLEKİ YETERLİLİK VE ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI

Küresel iş ortamının hızlı değişimi ve sürekli değişen ihtiyaçları, muhasebe meslek mensuplarının sahip olması beklenen becerilerinin değişmesine yol açmıştır. Yeni küresel iş modellerinde muhasebecilerin geleneksel defter tutma fonksiyonu artık geçerliliğini kaybetmiştir. Muhasebe mesleğinde bilgiye dayalı anlayışın ortaya çıkması, söz konusu meslek mensuplarının üniversitede edindikleri becerilerin yeterliliğini gündeme getirmiştir. Eğer üniversite öğrencileri ileride muhasebe meslek mensubu olarak sürekli değişen küresel bir iş dünyasında başarılı olmak istiyorlar ise genel ve teknik mesleki becerileri sergileyebilmeleri gerekmektedir (Lange ve diğerleri, 2006, 365-366). Muhasebe alanında yaşanan son skandallar (Enron, Worldcom, Parmalat vb.), küresel olarak dikkatleri muhasebe eğitiminin kalitesine yöneltmiştir. Dünyada birçok rapor, üniversite öğrencilerinin kalitesi ve sayısının düşmesinden bahsetmektedir (Carr ve diğerleri, 2006, 359; Jackling ve Lange, 2009, 370). Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin muhasebe derslerine olan öğrenme yaklaşımları, sadece muhasebe meslek eğitimi ve sistemine ilişkin değil, ayrıca muhasebe mesleğinin bir bütün olarak geleceği hakkında da önemli ipuçları sağlamaktadır (Hassall ve Joyce, 2016, 146).

Öğrenme yaklaşımları, öğrencilerin akademik işleri için benimsedikleri ve öğrenme sonucunu etkileyen yollar olarak tanımlanmaktadır (Chin ve Brown, 2000, 110). Marton ve Saljö (1976) tarafından yapılan bir araştırma neticesinde öğrenme yaklaşımları ilk olarak derin ve yüzeysel öğrenme yaklaşımları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Derin öğrenmede öğrenci, konuyu fikirler ve kavramlar çerçevesinde anlamaya çalışmaktadır. Derin öğrenmenin karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Biggs, 1987, 11; Marton, 1983, 293; Hassall ve Joyce, 2016, 146; Ayanoğlu ve diğerleri, 2014, 77; Beattie ve diğerleri, 1997, 3);

- Konuyu anlamak için kişisel olarak istekli olmak; sürekli ve eleştirel bir yaklaşım benimsemek,
- Daha önceki bilgi ve tecrübeler ile konuyu ilişkilendirmek,
- Organize bir bakış açısıyla fikirleri birleştirmek,
- Kanıtları ve ipuçlarını sonuçlarla ilişkilendirebilmek,
- Sonuçların mantığını anlayabilmek.

Kısaca derin öğrenme yaklaşımında öğrenciler, derinlemesine bir şekilde anlam aramaya ve oluşturmaya çalışmaktadır. Yüzeysel öğrenme yaklaşımı benimseyen öğrenciler ise tam tersine, konuyu derinlemesine anlamadan, olduğu gibi ve ilişki kurmadan kopuk bilgi parçaları olarak öğrenmeye çalışmakta ve sadece dersten geçmek için ezberleme yapmaktadırlar (Ekinci, 2009,76). Yüzeysel öğrenmede algılanan sorumluluk, sadece öğrenilmesi gereken konuyu ileri bir tarihte, örneğin sınavda, yeniden ortaya koyabilmektir. Yüzeysel öğrenmenin karakteristik özellikleri şu şekilde sayılabilir (Biggs, 1987, 11; Marton, 1983, 293; Özgür ve Tosun, 2012, 115; Ekinci, 2009,76, Hassall ve Joyce, 2016, 146);

- Konunun sadece önemli gözükten yönlerini öğrenmeye çalışmakla yetinmek,
- Fikirleri ve bilgileri olduğu gibi eleştirmeden pasif bir şekilde kabullenmek,
- Ders değerlendirmesi sonunda alınacak notun konunun öğrenilmesinde tek belirleyici olması,
- Öğrencinin öğrenme ile ilgili belirli bir öğrenme planı veya stratejisinin bulunmaması,
- Rutin bir şekilde konular ve prosedürleri ezberlemek ile yetinmek,
- Konu ile ilgili temel ilkeleri ve örnekleri anlamada başarısız olmak, şeklinde sıralanabilir.

Özetle, meslek mensubu adaylarının üniversitede almış oldukları eğitimler, muhasebe bilgi sisteminin önemli unsurlarından biri olan insan faktörünün, ileride nasıl şekilleneceğini önemli şekilde belirlemektedir. Öğrencilerin ileride mesleklerini layığıyla yerine getirmelerinin en önemli belirleyicilerinden biri, üniversitede almış oldukları derslere olan yaklaşımlarıdır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Muhasebe alanında öğrenme yaklaşımlarına yönelik yapılan yabancı çalışmalar incelendiğinde, süreç içerisinde öğrenme yaklaşımlarının farklı açılardan ele alındığı görülmektedir.

Lucas (2001) yapmış olduğu çalışmada muhasebeye giriş dersini ve muhasebe kavramlarının öğrenilmesine yönelik öğrencilerin yaklaşımlarını fenomenografik araştırmayla belirlemeye çalışmıştır. Çalışmasıyla hem muhasebe alanındaki derin ve yüzeysel yaklaşımları belirlemek, hem de bu yaklaşımları çevreleyen bağlamsal özellikleri ortaya koyarak, daha iyi bir öğrenme deneyiminin kazanılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Hassal ve Foyse (2001) ise yapmış oldukları çalışmalarında, üniversite öğrencileri yerine, yönetim muhasebesi dersi gören meslek mensubu öğrencilerinin derin ve yüzeysel öğrenmeye olan yaklaşımlarını ele almışlardır. Bryne ve diğerleri (2002), özellikle cinsiyet ayrımı üzerine odaklanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda derin ve stratejik yaklaşımın akademik performans ile pozitif yönlü ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere kıyasla daha fazla derin öğrenme yaklaşımını benimsedikleri tespit edilmiştir. Hall ve diğerleri (2004) yapmış oldukları çalışmalarında, öğrencilerin grup öğrenim faaliyetlerine yönelik yapılacak öğrenim çevresiyle ilgili değişikliklerin, derin öğrenme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çevresel değişikliklerin, muhasebe öğrencilerinin derin öğrenme düzeylerinde küçük ama istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığını tespit etmişlerdir. Jackling (2005) ise öğrenim yaklaşımlarındaki herhangi bir değişikliğin, hem öğrencilerin öğrenim çevresi ile ilgili algılarıyla, hem de öğrenim içeriğindeki değişikliklerle ilişkili olup olmadığını incelemiştir. Elias (2005) daha önceki çalışmalara benzer şekilde, çalışmasında muhasebe dersi alan öğrencilerin öğrenme yaklaşımları ile ders notları arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Ballantine ve diğerleri (2008), derin öğrenme için geliştirdikleri yöntemin zaman içindeki etkinliğini, hem muhasebe hem de işletme öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmayla belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmalarının sonucunda beklenenin aksine öğrencilerin derin değil, yüzeysel öğrenme yaklaşımında artış tespit edilmiştir. Muhasebe ve işletme öğrencileri arasında öğrenme yaklaşımları açısından ise bir fark bulunamamıştır. Djajadikerta (2008) ise yine diğer çalışmalardan farklı olarak, bir Asya ülkesi olan Endonezya'daki muhasebe öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarını ele almıştır. Çalışması sonucunda kültür ve öğrenme çevresinin, cinsiyetten daha fazla öğrenme yaklaşımına katkı yaptığını tespit etmiştir.

Booth ve diğerleri (2010) Avustralya'daki iki farklı üniversitedeki öğrencilerin muhasebe dersi öğrenme yaklaşımlarını, sanat, eğitim ve bilim öğrencilerinin daha önceden yapılmış olan öğrenme yaklaşımı verileri ile karşılaştırmışlardır. Araştırma sonucunda daha önce araştırma yapılan

öğrenci grubunun, yeni araştırma yapılan öğrenci grubuna göre daha fazla yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimsediği ortaya çıkmıştır. Fox ve diğerleri (2010) ise daha önceki çalışmalara dayanarak geliştirdikleri danışmanlık projesini, birinci sınıf muhasebe öğrencileri üzerine uygulamışlardır. İki üniversitede danışmanlık eğitimi verilen üçüncü sınıf muhasebe öğrencilerine, birinci sınıf öğrencileri için eğitimlerinde danışmanlık yapmaları istenmiştir. Danışmanlık yapılan birinci sınıf öğrencilerinin, danışmanlık almayanlara kıyasla derin öğrenme yaklaşımlarında önemli bir düşüş gözlenmezken, akademik performanslarının ise danışmanlık almayanlara kıyasla arttığı tespit edilmiştir. Muhasebe öğrencilerinin başarılarını inceleyen bir başka çalışmada ise Sharma (2010) ikinci sınıf üniversite öğrencilerinin öğrenme fikirlerini incelemiş, öğrencilerin öğrenilecek konu ile ilgili algılarının, öğrenme yaklaşımlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Phillips ve Graeff (2014) ise sınıf içi gerçeği canlandırma faaliyetlerinin, birinci sınıf öğrencilerinin derin öğrenme düzeyleri üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Ulusal literatür değerlendirildiğinde, öğrenme yaklaşımları ile ilgili muhasebe alanına yönelik çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir.

Tazegül ile Gerekan (2017), Öztürk (2018) ve Kurnaz (2019), genel olarak öğrenim yaklaşımlarını çeşitli demografik unsurlar açısından ele almışlardır. Öztürk (2018) Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programında eğitim gören Atatürk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin, muhasebe derslerindeki eğitim yaklaşımlarını demografik değişkenler, muhasebe derslerine devam durumları ve dersleri tekrar etme durumları açısından incelemiştir. Tezegül ile Gerekan (2017) ve Kurnaz (2019), ise benzer şekilde muhasebe öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarını, cinsiyet, yaş, sınıf, eğitim şekli, mezun olunan okul, başarı durumu gibi değişkenler açısından değerlendirmişlerdir.

Yabancı literatür incelendiğinde, öğrenme yaklaşımlarının eksik kalan yönlerinin süreç içerisinde daha derinlemesine incelendiği görülmektedir. Ancak yabancı çalışmalarda derin ve yüzeysel öğrenim yaklaşımının etkisini belirlemede performans değerlendirme ölçütü olarak genelde not düzeyinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, yabancı çalışmalardan farklı olarak öğrenme yaklaşımlarının, nitelikli bir meslek mensubunda olması gereken öz yeterlilik algısı üzerine etkisinin olup olmadığı değerlendirilecektir. Ulusal çalışmaların hem genel olarak azlığı, hem de yapılan bu çalışmaların benzer özellikler göstermesi, konuyu farklı yönlerden ele alan daha fazla çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmaların çoğunluğunun Avrupa ülkelerinin eğitim sistemi içerisinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmanın, Türkiye'nin güneydoğusundaki Batman ilinde gerçekleştirilmiş olmasının literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Batman Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde muhasebe dersi gören öğrencilerin öğrenme yaklaşım düzeylerini tespit etmek ve öğrenim yaklaşımlarının çeşitli özellikler açısından (cinsiyet, sınıf, mezun olunan okul, yaş, başarı durum algıları, alttan dersi olup olmaması, öğrenim şekli) nasıl farklılaştığını ortaya koymaktır. Ayrıca öğrenim yaklaşımları ile öğrencilerin öz güven düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

4.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu çalışmanın araştırma evrenini, 2018-2019 bahar döneminde Batman Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde okuyan 88 kız ve 92 erkekten oluşan toplam 180 öğrenci oluşturmaktadır (www.yokatlas.yok.gov.tr, 04.11.2019). Çalışma kapsamında, ulaşılabilen 127 işletme bölümü öğrencisine yüz-yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Basit tesadüfi örneklem yöntemi formülüne göre, yüzde 95 güvenilirlik ve yüzde 5 hata payı ile kabul edilebilecek örneklem sayısının, 122 kişi ve üzeri olması gerektiği tespit edilmiştir.

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot p \cdot q}{N \cdot d^2 + z^2 \cdot p \cdot q} = \frac{180 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{180 \cdot 0,05^2 + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5} = 122 \text{ kişi}$$

Anket çalışması sonucunda dört adet anket formunun yanlış ve eksik şekilde tamamlandığı tespit edilmiştir. Anket çalışması kapsamında geri kalan 123 kişi ile yeterli bir örneklem sayısına ulaşıldığı görülmektedir.

4.3.Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Ölçekler

Araştırmada veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Öğrencilerin öğrenim yaklaşımlarını ölçmek için Biggs vd., (2001) tarafından geliştirilen ve Batı vd., tarafından güvenilirliği ve geçerlilik çalışması yapılarak Türkçe'ye uyarlanan öğrenme yaklaşımları ölçeği kullanılmıştır. Öğrencilerin öz yeterliliklerini ölçmek için ise Schwarzer (1981) tarafından geliştirilen ve Yeşilay (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanan güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış olan öz yeterlilik algısı ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anket formu üç kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım, öğrencilerin demografik ve benzeri verilerinin toplanması için oluşturulan ve 8 sorudan oluşan kişisel bilgi bölümüdür. İkinci bölüm ise öğrenme yaklaşımları ölçeğidir. Öğrenme yaklaşımları ölçeği, derin öğrenmeyi ölçen 10 ifade ve yüzeysel öğrenmeyi ölçen 10 ifade olmak üzere iki alt boyut ve toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. Üçüncü

bölüm ise 10 ifade ve tek boyuttan oluşan Genel Öz Değerlendirme ölçeğidir.

4.4.Verilerin Analizi

Bu bölümde, ilk olarak katılımcıların bilgileri ile ilgili frekans analizine, çalışmanın güvenilirlik ve geçerlilik analizlerine, yol analizine ve en son olarak fark analizlerine yer verilecektir. Katılımcıların demografik ve kişisel özelliklerini ortaya koymak amacıyla ilk olarak frekans analizi gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo-1: Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

<i>Demografik Özellikler</i>	<i>Kategori</i>	<i>Frekans (n)</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Cinsiyet	Kadın	69	55,6
	Erkek	55	44,4
	Kayıp Veri	0	0
	Toplam	124	100
Okuduğu Sınıf	1. Sınıf	4	3,2
	2. Sınıf	14	11,3
	3. Sınıf	42	33,9
	4.Sınıf	37	29,8
	Uzatma	6	4,8
	Kayıp Veri	21	16,9
	Toplam	124	100
Yaş	19 yaş	3	2,4
	20 yaş	18	14,5
	21 yaş	77	62,1
	21 yaş ve üzeri	26	21
	Kayıp veri	0	0
	Toplam	124	100
Eğitim Şekli	1. Öğretim	92	74,2
	2. Öğretim	22	17,7
	Kayıp veri	10	8,1
	Toplam	124	100

Mezun Olunan Lise	Ticaret Meslek Lisesi	11	8,9
	Anadolu Lisesi	35	28,2
	İmam Hatip Lisesi	3	2,4
	Açıköğretim Lisesi	29	23,4
	Düz Lise	41	33,1
	Diğer	5	4
	Kayıp veri	0	0
Toplam	124	100	
Altan Muhasebe Dersi Olma Durumu	Evet	54	43,5
	Hayır	69	55,6
	Kayıp veri	1	0,8
	Toplam	123	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların yüzde 55,6'sının kadın öğrenci (n=69) ve yüzde 44,4'ünün erkek öğrenci (n=55) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 33,9 gibi büyük bir çoğunluğunu üçüncü sınıf (n=42) öğrencisi oluşturmaktadır. Sınıf mevcutları yıllar içerisinde azaldığından birinci ve ikinci sınıf katılımcıları çalışmada düşük sayıda yer almaktadır. Katılımcıların yaşlara göre dağılımı incelendiğinde, yüzde 62,1 gibi büyük bir kısmının 21 yaşında (n=77) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 74,2 gibi bir kısmı (n=92) birinci öğretimde okurken, yüzde 17,7'lik kısmının (n=22) ise ikinci öğretimde okuduğu görülmektedir. Katılımcıların mezun oldukları lise türünde yüzde 33,1'i ile düz lise (n=41) ilk sırada gelmektedir. Katılımcıların yüzde 43,5'inin (n=54) alt dönemlerden muhasebe dersi bulunurken, yüzde 55,6'sının (n=69) alt dönemlerden muhasebe dersi bulunmamaktadır.

4.5.Araştırmanın Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Güvenilirlik, ölçekleri oluşturan soruların ölçüm kalitesi ile soruların birbirleri arasındaki tutarlılıkların belirlenmesi için kullanılmaktadır. Cronbach's Alpha katsayısı 1'e yaklaştıkça güvenilirlik düzeyi artmaktadır (Kayış, 2010, 405).

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise güvenilir değil,

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise güvenilirliği düşük,

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise oldukça güvenilir,

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise yüksek derecede güvenilir, olarak kabul edilmektedir.

Tablo-2: Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Derin Öğrenme Boyutu	10	,784
Yüzeysel Öğrenme Boyutu	10	,713
Genel Öz Değerlendirme Ölçeği	10	,899

Yapılan güvenilirlik çalışması sonucunda, derin öğrenme ve yüzeysel öğrenme ölçeklerine ait Cronbach's Alpha değerlerinin sırasıyla, ,784 ve ,713 değerlerini aldığı, dolayısıyla oldukça güvenilir olduğu görülmektedir. Genel öz değerlendirme ölçeğinin ise ,899 Cronbach's Alpha değeri ile yüksek derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Daha önce güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış olan ölçeklerin çalışma kapsamında yapı geçerliliklerinin tespiti için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA'da teorik beklentilere uygun olarak farklı modellerin test edilerek en uygun modelin hangisi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015, 27). Farklı modeller test edildikten sonra, uyum iyiliği ve endeksleri dikkate alınarak en uygun modelin, öğrenme yaklaşımları ölçeği için birinci düzey çok faktörlü model, öz değerlendirme için ise birinci düzey tek faktörlü model olduğu tespit edilmiştir.

Her biri toplam 10 maddeden oluşan, öğrenme yaklaşımları ve genel öz değerlendirme ölçeklerinin birinci düzey faktöriyel yapısı SPSS AMOS 22 programı kullanılarak test edilmiştir. Yapılan birinci düzey DFA analizi sonucunda ilgili faktörü açıklama gücü düşük olan yüzeysel öğrenme faktöründen üç değişken ve derin öğrenmeden bir değişken analiz kapsamı dışına çıkartılmıştır. Yapılan değişiklikler sonrasında ilk olarak modelde belirlenen yolların istatistiksel olarak anlamlılığının belirlenmesi için t değerlerinin incelenmesi gerekmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda t değerleri 1,96'nın üstünde olduğundan söz konusu yolların istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Randall ve Lomax, 2004, 70). İkinci olarak ise uyum iyiliği değerlerine bakılması gerekmektedir. Birçok uyum iyiliği değeri bulunmasına karşılık bunların hangilerinin esas alınması gerektiği konusunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak genel olarak kabul gören başlıca uyum iyiliği değerleri ve kabul aralıkları Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo-3: Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği İndeksleri

<i>Model Uyum İndeks</i>	<i>Kabul Edilebilir Uyum</i>	<i>Mükemmel Uyum</i>
CMIN/DF	2 - 5	<2
GFI	0,80 – 0,90	>0,90
AGFI	0,80 – 0,90	>0,90
IFI	0,90 – 0,95	>0,95
CFI	0,90 – 0,95	>0,95
RMSE	0,05 – 0,09	<0,05

Kaynak: (Meydan ve Şeşen, 2015: 31-35; Seçer, 2013 den aktaran Uçar ve Sağlam, 2019, 427; Doll, Xia ve Torkzadeh, 1994, 456)

DFA analizi sonucundan iyilik değerleri incelendiğinde verinin model ile tam uyumlu olmadığı belirlenmiştir. Bunun üzerine yapılan gerekli modifikasyon işlemleri sonrasında uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilecek düzeye ulaştığı görülmüştür. Ölçeklere ait uyum iyiliği değerleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo-4: DFA Uyum İyiliği Değerleri

	<i>Öğrenme Yaklaşımları</i>	<i>Genel Öz Değerlendirme</i>
CMIN/DF	1,096**	1,492**
GFI	,925**	,935**
AGFI	,891*	,889*
IFI	,984**	,975**
CFI	,983**	,974**
RMSEA	,028**	,063*

*kabul edilebilir model uyumuna, **mükemmel model uyumuna işaret eder.

4.6.Öğrenme Yaklaşımlarına Ait Tanımlayıcı Analiz

Katılımcıların derin ve yüzeysel öğrenme yaklaşımlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 5’te verilmiştir. Bu kapsamda derin ve yüzeysel öğrenme ölçeklerine ait ortalama puanları, minimum ve maksimum değerleri ile standart sapmaları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo-5: Öğrenme Yaklaşımlarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

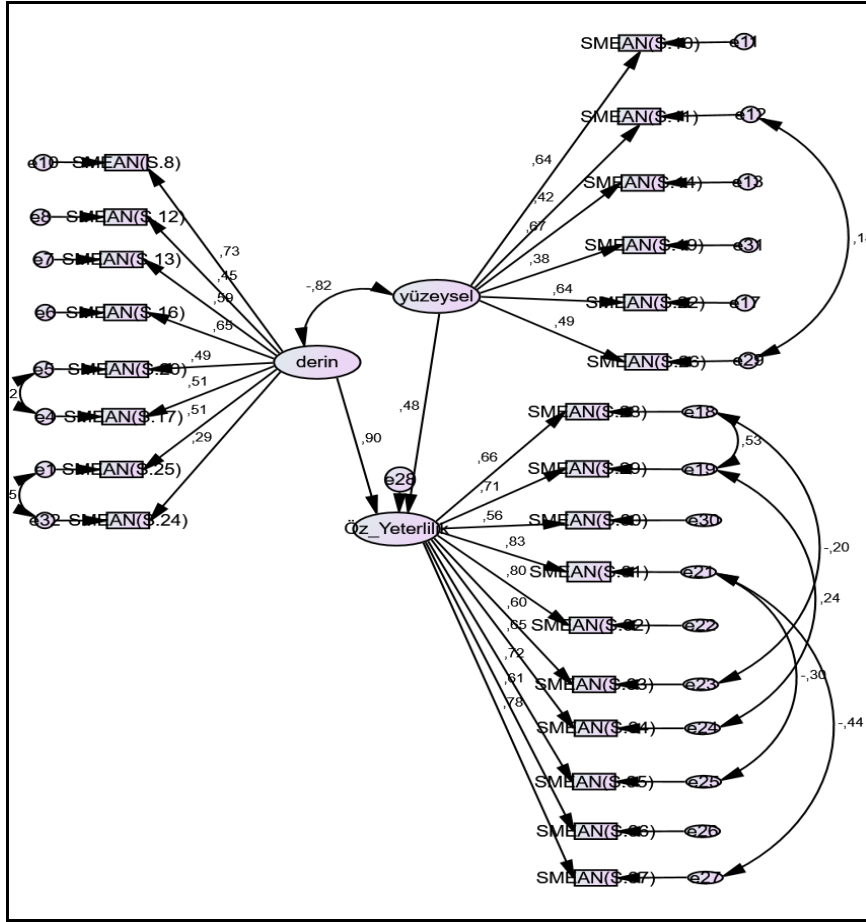
<i>Öğrenme Yaklaşımları</i>	<i>N</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Yüzeysel Öğrenme	124	1,14	4,71	2,78	,776
Derin Öğrenme	124	1,33	5,00	3,22	,719

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının toplam puan ortalamaları incelendiğinde, katımcıların derin öğrenme sorularına verdikleri toplam puanlarının ortalamasının (Ort=3,22; SS=,719), yüzeysel öğrenme sorularına verdikleri puan ortalamasından (Ort=2,78; SS=,776) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin genel olarak muhasebe derslerine karşı yüzeysel öğrenme yerine, daha çok derin öğrenme yaklaşımını benimsediği görülmektedir.

4.7.Öğrenme Yaklaşımları ile Öz Yeterlilik Arasındaki İlişkinin Analizi

DFA sonrasında, çalışmanın amaçları doğrultusunda belirlenen öğrenme yaklaşımları ile öz yeterlilik arasındaki ilişkinin test edilmesi aşamasına geçilmiştir. Bu çalışmada klasik regrasyon analizi yerine, hem ölçüm hatalarını modele dahil etme imkanı verdiğiinden hem de birden çok değişkeni aynı anda test edebilme imkanı sağladığından yol analizi tercih edilmiştir.

Araştırmanın modeli, AMOS 22 programında yol analizi ile test edilmiştir. Maximum Likelihood hesaplama yöntemi kullanılmış ve kovaryans matrixleri oluşturulmuştur. Yüzeysel Öğrenme (7 madde), derin öğrenme (9 madde) ve öz yeterlilik (10 madde) faktörlerinden oluşan model test edilmiştir. Analiz neticesinde uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırların altında kaldığından, düzeltme önerileri incelenmiştir. İncelemeler neticesinde derin öğrenmeden bir ifadenin, yüzeysel öğrenmeden de bir ifadenin analiz dışına çıkarılmasının uygun olacağı belirlenmiştir. Yapılan düzeltme işlemleri sonrasında iyi olan uyum iyiliği değerlerinin daha iyi hale geldiği, diğer uyum iyiliği değerlerinin ise kabul edilebilir sınırlara ulaştığı görülmektedir. Yapısal modelde yer alan örtük değişkenler arasındaki yol katsayıları ve açıkladıkları varyans değerleri Şekil 1'de belirtilmiştir.

Şekil-1: Öğrenme Yöntemleri ile Öz Yeterlilik İlişisini Gösteren Standardize Yol Analizi

Çalışmaya ait parametrik değerler Tablo 6 ve Tablo 7’de belirtilmiştir. Tablo 6’da modele ait yol analizi iyilik değerleri yer almaktadır. Tüm iyilik değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmektedir.

Tablo-6: Yol Analizi İyilik Değerleri

	Kabul Edilen Değer Aralıkları	Çalışmanın Değer Aralıkları
CMIN/DF	0-5	1,323**
GFI	0,8-1	,834*
AGFI	0,8-1	,793*
IFI	0,9-1	,929*
CFI	0,9-1	,926*
RMSEA	0-0,09	,051*

*kabul edilebilir model uyumuna, **mükemmel model uyumuna işaret eder.

Endojen ve egzogen değişkenler arasındaki yol katsayıları ve anlamlılık düzeyleri gibi diğer parametrik değerler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo-7: Yapısal Modele Ait Yol Analizi Tahmin İstatistikleri

Endojen Değişken	←	Egzogen Değişken	Standartize Yol (β)	Standart Hata	Kritik Değer	Anlamlılık Değeri (p)
Öz Yeterlilik	←	Derin Öğrenme	,900	,396	2,718	,007*
Öz Yeterlilik	←	Yüzeysel Öğrenme	,480	,242	1,637	,102

*yüzde 95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7’deki analiz sonuçları incelendiğinde, yüzde 95 güvenilirlik düzeyinde derin öğrenme egzogen değişkeninin, öz yeterlilik endojen değişkeni üzerinde çok yüksek düzeyde pozitif bir etkisinin bulunduğu görülmektedir ($\beta=,900$, $p=0,007<0,05$). Ancak yüzeysel öğrenmenin öz yeterlilik ile arasındaki ilişkinin yüzde 95 güvenilirlik düzeyinde anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($\beta=0,480$, $p=0,102>0,05$). Bir başka ifade ile öğrencilerin muhasebe derslerine karşı benimsedikleri derinlemesine öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin kendilerine olan öz yeterliliklerini yüksek düzeyde arttırmaktadır. Ancak, öğrencilerin muhasebe derslerine karşı edindikleri yüzeysel öğrenme yaklaşımının öz yeterlilikleri ile bir ilişkisi bulunmamaktadır.

4.8. Katılımcıların Derin ve Yüzeysel Öğrenme Yaklaşımlarının Betimsel Değişkenler Açısından Analizi

Bu kısımda, araştırmanın amaçları doğrultusunda, derin ve yüzeysel öğrenmenin katılımcıların çeşitli betimleyici özellikleri açısından nasıl farklılaştığını ortaya koyan fark analizleri gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların cinsiyet, yaş, okudukları sınıf, mezun oldukları lise, eğitim şekli ve alttan muhasebe dersi olup olmama durumlarının, derin ve yüzeysel öğrenme açısından nasıl farklılaştığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda SPSS 23 programında iki bağımsız örneklem T-Testi ve tek yönlü Anova testleri gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak kadın ve erkek öğrencilerin derin ve yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının ayrı ayrı nasıl farklılaştığını belirlemek amacıyla yüzde 95 güvenilirlik düzeyinde iki bağımsız örneklem T Testi gerçekleştirilmiştir. Bağımsız örneklem T Testi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo-8: Öğrenme Yaklaşımlarının Cinsiyete Göre Farklılıklarını Sınayan İki Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Öğrenme Yaklaşımı	Cins.	N	Ort.	S.S	SD	t	p
Derin Öğrenme	Kadın	69	3,16	0,75	122	-,981	,329
	Erkek	55	3,29	0,67	,329		
Yüzeysel Öğrenme	Kadın	69	2,75	0,81	122	-,506	,614
	Erkek	55	2,82	0,73	,614		

Elde edilen bulgular çerçevesinde Tablo 8’de görüldüğü gibi katılımcıların derin öğrenme yaklaşımlarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($t_{(122)}=-,981$; $p=,329>,05$). Benzer şekilde yüzeysel öğrenme yaklaşımları da, cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($t_{(122)}=-,506$; $p=,614>,05$).

Katılımcıların öğrenme yaklaşımlarının okudukları sınıf itibariyle farklılaşma durumlarını inceleyen analiz sonuçları özeti Tablo 9’da belirtilmiştir. Katılımcıların okudukları sınıf ikiden fazla grup olduğu için, iki bağımsız örneklem T Testi yerine, Tek Yönlü Anova Testi uygulanmıştır.

Tablo-9: Öğrenme Yaklaşımlarının Sınıf Değişkenine Göre Farklılığını Sınayan Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

Öğrenme Yaklaşımı	Okudukları Sınıf	N	Ort.	S.S	SD	F	p
Derin Öğrenme	1.Sınıf	4	3,34	,56	4	,582	,676
	2.Sınıf	14	3,48	,70			
	3.Sınıf	42	3,15	,85			
	4.Sınıf	37	3,21	,59			
	Uzatma	6	3,12	,57			
Yüzeysel Öğrenme	1.Sınıf	4	2,28	,20	4	2,612	,040*
	2.Sınıf	14	2,42	,65			
	3.Sınıf	42	2,80	,76			
	4.Sınıf	37	3,08	,80			
	Uzatma	6	2,98	,87			

*yüzde 95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Anova analizi sonuçlarına göre farklı sınıflarda okuyan öğrencilerin derin öğrenme yaklaşımları birbirlerinden istatistiksel olarak anlamlı şekilde

farklılaşmazken ($F_{(4)}=-,582$; $p=,676>,05$), yüzeysel öğrenme açısından ise sınıflar arasında farklılık bulunduğu tespit edilmiştir ($F_{(4)}=2,612$; $p=,040<,05$). Farklılıkların hangi sınıflar arasında olduğunun tespiti için yapılan Tukey Testi sonucunda, 4.sınıf öğrencilerin yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının (Ort=3,08; SS.=,80), 2. sınıf öğrencilerin yüzeysel öğrenme yaklaşımlarına (Ort=3,08; SS.=,80) kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<,05$).

Katılımcıların öğrenme yaklaşımlarının yaşları itibariyle farklılaşma durumlarını inceleyen Tek Yönlü Anova Testi sonuç özetleri Tablo 10'da belirtilmiştir.

Tablo-10: Öğrenme Yaklaşımlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılığını Sınayan Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

Öğrenme Yaklaşımı	Yaş	N	Ort.	S.S	SD	F	p
Derin Öğrenme	19 yaş	3	3,34	,71			
	20 yaş	18	3,26	,78	3	,381	,767
	21 yaş	77	3,25	,75			
	21 yaş ve üzeri	26	3,09	,56			
Yüzeysel Öğrenme	19 yaş	3	2,33	,21			
	20 yaş	18	2,71	,61			
	21 yaş	77	2,79	,77	3	,494	,687
	21 yaş ve üzeri	26	2,87	,92			

Tek Yönlü Anova analizi sonucunda farklı yaş gruplarına ait öğrencilerin derin öğrenme yaklaşımlarının birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaşmadığı Tablo 10'da görülmektedir ($F_{(3)}=-,381$; $p=,767>,05$). Benzer şekilde yüzeysel öğrenme açısından da yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir ($F_{(3)}=,494$; $p=,687>,05$).

Katılımcıların öğrenme yaklaşımlarının eğitim şekli açısından farklılıklarını ortaya koymak amacıyla yapılan T Testi sonuçlarına ait özet bilgiler Tablo 11'de belirtilmiştir.

Tablo-11: Öğrenme Yaklaşımlarının Eğitim Şekline Göre Farklılığını Sınayan İki Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Öğrenme Yaklaşımı	Eğitim Şekli	N	Ort.	S.S	SD	t	p
Derin Öğrenme	1.Öğretim	92	3,30	,72	112	1,644	0,103
	2.Öğretim	22	3,02	,68			
Yüzeysel Öğrenme	1.Öğretim	92	2,71	,78	112	-2,304	,023*
	2.Öğretim	22	3,14	,77			

*yüzde 95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 11’de görüldüğü gibi katılımcıların derin öğrenme yaklaşımları öğrenim şekillerine göre farklılaşmamaktadır ($t_{(112)}=-1,644$; $p=,103>,05$). Ancak katılımcıların yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının, öğrenim şekillerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir ($t_{(122)}=-2,304$; $p=,023<,05$). 2. Öğretim öğrencilerinin yüzeysel öğrenme ortalaması (Ort=3,14; SS= 77), 1. Öğretim öğrencilerinin ortalamalarından yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla 2. öğretim öğrencilerinin, 1. öğretim öğrencilerine kıyasla daha fazla yüzeysel öğrenme yöntemini benimsedikleri görülmektedir.

Katılımcıların okudukları okul itibariyle öğrenme yaklaşımlarının bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için Tek Yönlü Anova Testi gerçekleştirilmiş ve analiz sonucuna ait özet bilgiler Tablo 12’de belirtilmiştir

Tablo-12: Öğrenme Yaklaşımlarının Mezun Olunan Lise Değişkenine Göre Farklılığını Sınayan Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

Öğrenme Yaklaşımı	Mez.Olun. Lise	N	Ort.	S.S	SD	F	p
Derin Öğrenme	Tic.Mes.L.	11	3,40	,53			
	Anadolu L.	35	3,23	,75			
	İmam.H.L.	3	2,80	,62			
	Açıköğ. L.	29	3,14	,93	5	,540	,746
	Düz L.	41	3,27	,59			
	Diğer L.	5	3	,42			
Yüzeysel Öğrenme	Tic.Mes.L.	11	3,19	,54			
	Anadolu L.	35	2,68	,74			
	İmam.H.L.	3	3,66	,29			
	Açıköğ. L.	29	2,81	,82	5	1,713	,137
	Düz L.	41	2,67	,80			
	Diğer L.	5	2,81	,71			

Gerçekleştirilen Tek Yönlü Anova testi sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin derin öğrenme yaklaşımlarının mezun oldukları lise itibariyle birbirlerinden farklılaşmadığı Tablo 12’de görülmektedir ($F_{(5)}=,540$; $p=,746>,05$). Tablo 12’deki yüzeysel öğrenmeye ait Anova Testi sonuçları incelendiğinde, katılımcıların yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının mezun olunan okul itibariyle farklılaşmadığı görülmektedir ($F_{(3)}=,494$; $p=,687>,05$).

En son olarak öğrencilerin alttan muhasebe dersi olup olmama durum değişkeninin, öğrenme yaklaşımları açısından farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için yapılan iki bağımsız örneklem T Testi sonuçları Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo-13: Öğrenme Yaklaşımlarının Alttan Muhasebe Dersi Olma Durum Değişkeni Açısından Farklılığını Sınayan İki Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Öğrenme Yaklaşımı	Alttan Drs D.	N	Ort.	S.S	SD	t	p
Derin Öğrenme	Evet	54	2,88	,64	121	-5,018	
	Hayır	69	3,48	,66	,000*		
Yüzeysel Öğrenme	Evet	54	3,08	,72	121	3,913	
	Hayır	69	2,56	,74	,000*		

*yüzde 95 güven düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 13’te katılımcıların bağımsız örneklem T Testi sonuçları incelendiğinde, sırasıyla hem derin öğrenme, hem de yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının alttan muhasebe dersi olma durumu açısından anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($t_{(121)}=-5,018$; $p=,000<,05$; $t_{(112)}=3,913$; $p=,103>,05$). Alttan dersi olmayan öğrencilerin derin öğrenme yaklaşımı ortalamalarının (Ort=3,48; SS=,66), alttan dersi olan öğrencilerin ortalamalarına (Ort=2,88; SS=,64) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, derin öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin, benimsemeyen öğrencilere kıyasla muhasebe derslerinde daha başarılı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, alttan dersi olan öğrencilerin yüzeysel öğrenme yaklaşımı ortalamaları (Ort=3,08; SS=,72), alttan dersi olmayanların yüzeysel öğrenme ortalamasına (Ort=2,56; SS=,74) kıyasla daha yüksektir. Bir başka ifade ile yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimsemiş öğrencilerin, muhasebe derslerindeki başarı durumu, yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimsemeyenlere kıyasla daha düşüktür.

5. SONUÇ

Meslek mensuplarının günümüzde hızla değişen ve gelişen mesleki yeterlilik seviyesine ulaşmasında en önemli unsurlardan biri, ilk bilgi ve tecrübelerini edindikleri meslek derslerine karşı benimsedikleri tutumdur. Meslek mensupları günümüzde meslekleriyle ilgili başta işletmeler olmak üzere tüm ilgili tarafların sürekli değişen ihtiyaçlarına cevap verecek bilgiyi ilk olarak okullarda kazanmaktadır. Dolayısıyla meslek adaylarının başta muhasebe dersleri olmak üzere meslekleriyle ilgili derslere karşı benimsedikleri öğrenme yaklaşımları, gelecekte mesleğin nasıl icra edileceğini doğrudan etkileyecektir.

Çalışma kapsamında öğrenme yaklaşımlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek için Batman Üniversitesi İİBF İşletme Bölümünde kayıtlı bulunan öğrenciler üzerine anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile ilk olarak, geleceğin meslek mensuplarının, üniversitede almış oldukları muhasebe ve denetim derslerine karşı edindikleri derin ve yüzeysel öğrenme yaklaşımlarının, kişisel güvenlerini ne şekilde etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların öğrenme yaklaşımlarının çeşitli betimsel değişkenler açısından nasıl farklılaştığı ortaya konmak istenmiştir.

Öğrencilerin derin ve yüzeysel öğrenme yaklaşımlarına ait ifadelerin ortalamaları incelendiğinde, öğrencilerin muhasebe derslerine karşı derin öğrenme yaklaşımını nispeten daha fazla benimsedikleri görülmektedir. Bu durum Öztürk'ün (2018) yapmış olduğu çalışmasıyla benzerlik gösterirken, Kurnaz'ın (2019) çalışmasından farklıdır.

Yabancı ve ulusal çalışmalar incelendiğinde, çoğunluğunda öğrenme yaklaşımlarının çeşitli tanımlayıcı özellikler açısından nasıl farklılaştığının belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak öğrenme yaklaşımlarının, mesleki yeterliliğin diğer önemli bir unsuru olan öz güven (yeterlilik) düzeyini nasıl etkilediği de belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan yol analizi sonucunda katılımcıların muhasebe dersine karşı benimsedikleri derin öğrenme yaklaşımlarının, öz güvenlerini anlamlı şekilde ve yüksek seviyede arttırdığı tespit edilmiştir. Ancak, yüzeysel öğrenme ile öz yeterlilik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Öğrencilerin zor olarak kabul gören muhasebe derslerine karşı derinlemesine öğrenmeyi benimsemelerinin, okul başarısının ötesinde, kişisel öz yeterlilik düzeylerini de yüksek seviyede arttırdığı görülmektedir. Dolayısıyla öğrenci tarafından benimsenen öğrenme yaklaşımı sadece okulda alınan bir geçer notun ötesinde, kişiyi ilerisi için bütünüyle etkileyecek öz güven (yeterlilik) gibi olumlu kazanımların elde edilmesine de katkı sağladığı düşünülmektedir.

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının çeşitli tanımlayıcı değişkenler açısından nasıl farklılaştığının tespiti için yapılan analizler sonucunda, derin öğrenme yaklaşımının, cinsiyet, yaş, eğitim şekli ve mezun olunan lise

değişkenleri açısından anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Yüzeysel öğrenme yaklaşımında ise cinsiyet, yaş ve mezun olunan okul değişkenleri açısından bir farklılık bulunamamıştır. Yüzeysel öğrenme yaklaşımında, sınıf ve eğitim şekli değişkenleri açısından ise anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Analiz sonucunda, üst sınıf olan 4.sınıf öğrencilerinin, 2.sınıf öğrencilerine kıyasla yüzeysel öğrenmeyi daha çok benimsedikleri görülmektedir. Benzer şekilde, 2.öğretim öğrencilerinin, 1.öğretim öğrencilerine kıyasla yüzeysel öğrenmeyi daha çok tercih ettikleri tespit edilmiştir. Yüzeysel öğrenme yaklaşımının üst sınıf öğrencileri tarafından daha fazla tercih edilme nedeninin, öğrenciler tarafından alttan alınan dersler dahil olmak üzere tüm derslerden sadece geçer not alıp, zamanında mezun olma anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir. Benzer şekilde 2. öğretim öğrencilerinin, 1. öğretim öğrencilerine kıyasla muhasebe derslerinden sadece geçer bir not alma anlayışına daha yakın oldukları, dolayısıyla yüzeysel öğrenme anlayışını daha fazla benimsedikleri düşünülmektedir.

Katılımcıların öğrenme yaklaşımlarının, alttan dersi olma durumu değişkenine göre nasıl farklılaştığı incelendiğinde, genel olarak alttan dersi olmayan öğrencilerin, alttan dersi olanlara kıyasla derin öğrenmeyi daha çok benimsedikleri görülmektedir. Benzer şekilde alttan dersi olan öğrencilerin, alttan dersi olmayanlara kıyasla yüzeysel öğrenme yaklaşımını daha çok benimsedikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla derin öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin muhasebe derslerinde, yüzeysel öğrenmeyi benimseyenlere kıyasla başarılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yapılan analizler sonucunda okulda muhasebe derslerine karşı öğrencilerin edinmiş oldukları yoğun öğrenme yaklaşımının, meslek hayatının önemli unsurlarından biri olan öz güven üzerine etkisi açıkça tespit edilmiştir. Ayrıca, muhasebe ders başarılarının derin öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerde nispeten daha yüksek olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla, derin öğrenme yaklaşımının öğrenciler tarafından benimsenmesini sağlayacak öğretim yöntemleri geliştirilmesi üzerine daha fazla odaklanılmasının, hem okul hem de mesleki başarı açısından gerekli olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin okul uzatma kaygısı ile yüzeysel öğrenmeye son sınıflarda biraz daha fazla yönelmesinin önüne geçecek önlemler alınması, öğrencilerin bu konuda daha sorumlu hareket etmelerinin akademisyenler tarafından taviz verilmeden sağlanması gerekmektedir. Son olarak ikinci öğretimde verilen eğitimin, öğrenci kalitesinden etkilendiği, dolayısıyla öğrencilerin yüzeysel öğrenmeye daha yatkın oldukları düşünülmektedir. Bu durum üniversitelerde ikinci öğretimin gerekliliği konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ayanoğlu, Y., Ciğer, A., Abuhanoglu, H. ve Aydın, S. (2014). İşletme Alanındaki Lisans ve Önlisans Öğrencilerinin Öğrenme Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42),77-92
- Beattie IV, V., Collins, B. ve McInnes, B. (1997). Deep and Surface Learning: A Simple or Simplistic Dichotomy? *Accounting Education*, 6(1), 1-12
- Biggs, J. (1987). Student Approaches to Learning and Studying. Melbourne: Australian Council for Educational Research.
- Biggs, J. and Tang, C. (2007). Teaching for Quality Learning at University Maidenhead. Berkshire, UK: McGraw-Hill Education.
- Booth, P., Luckett, P. ve Mladenovic, R. (1999). The Quality of Learning in Accounting Education: the Impact of Approaches to Learning on Academic Performance. *Accounting Education*, 8(4), 277-300.
- Byrne, M., Flood, B. ve Willis, P. (2002). The Relationship Between Learning Approaches and Learning Outcomes: A Study of Irish Accounting Students. *Accounting Education*, 11(1), 27-42.
- Carr, S., Chua, F., and Perera, H. (2006). University Accounting Curricula: The Perceptions of an Alumni Group. *Accounting Education: An International Journal*, 15(4), 359-376.
- Chin, C. and Brown, D. E. (2000). Learning in Science: A Comparison of Deep and Surface Approaches. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 37(2), 109-138.
- Demir, B. (2015). Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 341-352
- Djajadikerta, H. G., Djajadikerta, H. and Trireksani, T. (2008). Approaches to Learning of Indonesian Accounting Students. *International Journal of Accounting and Finance*, 1(1), 42-60.9.
- Doll, W.J., Xia, W. and Torkzadeh, G. (1994). A Confirmatory Factor Analysis of the End- User Computing Satisfaction Instrument. *MIS Quarterly*, 18(4), 453-461.
- Ekinci, N. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Öğrenme Yaklaşımları. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 74-88.
- Elias, R. Z. (2005). Students' Approaches to Study in Introductory Accounting Courses. *Journal of Education for Business*, 80(4), 194-199.

- Fox, A., Stevenson, L., Connelly, P., Duff, A. and Dunlop, A. (2010). Peer-Mentoring Undergraduate Accounting Students: The Influence on Approaches to Learning and Academic Performance. *Active Learning in Higher Education*, 11(2), 145-156.
- Hall, M., Ramsay, A. ve Raven, J. (2004). Changing the Learning Environment to Promote Deep Learning Approaches in First-Year Accounting Students. *Accounting Education*, 13(4), 489-505.
- Hassall, T. and Joyce, J. (2001). Approaches to Learning of Management Accounting Students. *Education and Training*, 43(3), 145-153.
- Jackling, B. (2005). Analysis of the Learning Context, Perceptions of the Learning Environment and Approaches to Learning Accounting: a Longitudinal Study. *Accounting & Finance*, 45(4), 597-612.
- Jackling, B. and De Lange, P. (2009). Do Accounting Graduates' Skills Meet the Expectations of Employers? A Matter of Convergence or Divergence. *Accounting Education: An International Journal*, 18(4-5), 369-385
- Kurnaz, E. (2019). Muhasebe Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Öğrenme Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 237-254.
- Lucas, U. (2001). Deep and Surface Approaches to Learning within Introductory Accounting: A Phenomenographic Study. *Accounting Education*, 10(2), 161-184.
- Marton, F. (1983). Beyond Individual Differences. *Educational Psychology*, 3(4), 289-303.
- Marton, F. and Säljö, R. (1976). On Qualitative Differences in Learning: Outcome and Process. *British Journal of Educational Psychology*, 46(1), 4-11
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Öztürk M. (2018), Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Derin ve Yüzeysel Öğrenme Yaklaşımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *BMIJ*, 6(1), 45-63
- Phillips, M. E. ve Graeff, T. R. (2014). Using an In-Class Simulation in the First Accounting Class: Moving From Surface to Deep Learning. *Journal of Education for Business*, 89(5), 241-247.
- RANDALL, E. Schumacker and LOMAX, Richard (2004), A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum

Sharma, D. S. (1997). Accounting Students' Learning Conceptions, Approaches to Learning and the Influence of the Learning–Teaching Context on Approaches to Learning. *Accounting Education*, 6(2), 125-146.

Tazegül, A.ve Gerekan, B. (2017). Lisans Düzeyinde Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Ders Çalışma Yaklaşımlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: TRA2 Bölgesi Üniversitelerinde Bir Uygulama. *Electronic Turkish Studies*, 12(24).

Uçar, R. ve Sağlam, E. (2019). Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Özellikleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 417-435

Yeşilay, A. (2010), Genelleştirilmiş Özyetki Beklentisi, <http://userpage.fuberlin.de/~health/turk.htm> Erişim Tarihi: 15.11.2019

Yılmaz, M. B. ve Orhan, F. (2011). Ders Çalışma Yaklaşımı Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(159). 69-83

Associates. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=101710178>, Erişim Tarihi: 04.11.2019

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MÜŞTERİ KÂRLILIK ANALİZİ VE BİR MODEL ÖNERİSİ*

Prof. Dr. Vedat EKERGİL^a
Ezgi POLAT^b

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 257-280

ÖZ

Zaman temelli faaliyete dayalı maliyet sistemi, geleneksel ve faaliyet tabanlı maliyet sistemlerinin eksik yanları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Bu sistem özellikle faaliyetlere ait maliyetlerin daha doğru şekilde belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Günümüzde yoğun rekabette ayakta kalmak isteyen işletmeler müşteri kârlılığına odaklanmaktadır. Müşteri kârlılık analizi, müşteri maliyetlerinin doğru şekilde hesaplanmasını temel almaktadır. Müşteri maliyetlerinin hesaplanmasında Zaman temelli faaliyete dayalı maliyet sistemi gerekli bilgiyi sağlayarak doğru maliyet ölçümü yapabilmek için harcanan zaman faktörünü hesaba katmaktadır. Çalışmada muhasebe meslek mensuplarının maliyetleri, zaman temelli faaliyete dayalı maliyetleme yaklaşımına göre yeniden hesaplanmakta ve bu müşterilerin kârlılık analizi yapılmaktadır. Bu kapsamda faaliyetlerin tanımlanması ve faaliyetlere ilişkin zamanların belirlenmesinde, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanılmasını sağlayan karma araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Sonuç olarak, bir hizmet işletmesi olan SMMM'lerin her bir müşterisine ilişkin zaman temelli faaliyet maliyetleri hesaplanmış ve bu müşterilerden elde edilen hasılat ile karşılaştırılarak her bir müşteriden elde edilen kâr veya zarar tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Müşteri Kârlılık Analizi, Muhasebe Meslek Mensubu, Maliyet Sistemleri, Zaman Temelli Faaliyete Dayalı Maliyetleme Sistemi.

JEL Kodları: D24, M40, M41.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Ekerkil, V., Polat, E. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Müşteri Kârlılık Analizi ve Bir Model Önerisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 257-280.

* Makalenin gönderim tarihi: 09.09.2019; Kabul tarihi: 13.03.2020, iThenticate benzerlik oranı %7

^a Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, yekergil@anadolu.edu.tr.

ORCID: [0000-0002-6790-8529](https://orcid.org/0000-0002-6790-8529).

^b Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ezgiplt18@gmail.com.

ORCID: [0000-0003-0847-2427](https://orcid.org/0000-0003-0847-2427).

CUSTOMER PROFITABILITY ANALYSIS OF ACCOUNTING PROFESSIONAL MEMBERS AND A MODEL PROPOSAL

ABSTRACT

The time-based activity-based cost system has been developed taking into account the shortcomings of traditional and activity-based cost systems. This system enables the costs of the activities to be determined more accurately. Businesses that want to survive in an intense competitive environment focus on customer profitability. Customer profitability analysis is based on accurate calculation of customer costs. In the calculation of customer costs, the time-based activity-based cost system takes into account the time factor spent in making the right cost measurement by providing the necessary information. In the study, the costs of professional accountants are recalculated according to the time-based activity-based costing approach and the profitability analysis of these customers is performed. In this context, a mixed research method, which enables the use of qualitative and quantitative methods together, was used in defining the activities and determining the time related to the activities. As a result, the time-based activity costs for each customer of SMMM, which is a service business, were calculated and profit or loss from each customer was determined by comparing them with the revenue obtained from these customers.

Keywords: Customer Profitability Analysis, Accountant, Cost Systems, Time-Driven Activity Based Costing.

JEL Codes: D24, M40, M41.

1. GİRİŞ¹

Dünya ekonomik düzeni, küreselleşme ve gelişen teknolojiyle birlikte büyük değişimler yaşamaktadır. Değişen ekonomik düzen sonucu yönetim muhasebesinin geleneksel yöntemleri yetersiz kalmış ve yeni yönetim muhasebesi sistemlerinin kullanımına ihtiyaç duyulmuştur. Yoğun rekabetle mücadele edebilmek için işletmelerin odak noktası müşteri tatmini sağlamak olmalıdır. Bu bağlamda işletmeler ürünlerin kârlılığının yanında sahip olduğu müşterilerinden sağladığı kârlılıkları da inceleyerek gerçek kârlı müşterilerini elde tutacak farklı planlar oluşturmaya başlamışlardır (Koşan, 2008: 285-286). Müşteri beklentileri değişmekte ve çeşitlenmektedir. Beklentilerin en temel noktası; yüksek kalite, düşük maliyet, ürün ve hizmetlerde çeşitlilik, müşteri ile iletişim, müşteriye verilen değer, ürünlere kolayca erişimin sağlanmasıdır. Müşteriye sunulan faaliyetlerin doğru maliyetlendirilmesi gibi birçok unsurdan oluşmaktadır.

Müşterinin arzu ettiği ürün ya da hizmeti zamanında, talep edilen miktarda ve kalitede, istenilen maliyetle bulundurabilme müşteri memnuniyetinin koşulu olarak görülmektedir. İşletmelerin fiyatlandırma gibi kararları alma aşamasında ürün ve hizmet maliyetinin doğru şekilde hesaplanması önemli bir konu olarak görülmektedir. Bu durum kullanılan maliyet hesaplama

¹ Bu makale Ezgi Polat'ın 2019 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunmuş olduğu Prof. Dr. Vedat Ekegil danışmanlığında yürütülen Muhasebe Meslek Mensuplarının Müşteri Kârlılık Analizi ve Bir Model Önerisi adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

teknikleri ve sistemlerinin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Günümüzde ürün ve hizmetlerin maliyet hesaplama sistemlerinde müşteriye odaklanmada, teknolojik değişimle birlikte mamul veya hizmet üretim ve sunum sürecinde değişiklikler yaratmaktadır. Bu süreçte muhasebe uygulamaları da gelişmeler çerçevesinde yenilenecek gelişimini sürdürmektedir.

Modern maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamalarındaki gelişmeler de işletme yöneticilerinin karar alma faaliyetlerinde kullanacakları stratejik bilgi gereksinimini sağlamaktadır.

Bütün bu gelişmeler sonucunda muhasebe, işletmeler için sadece kayıt tutma düzeni düşüncesinden uzaklaşarak stratejik planlar için geleceğe ışık tutan ve ileriye yönelik yönetim gereksinimlerine yol gösteren duyarlı bir mekanizma konumuna gelmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2004:388).

Bütün işletmeler gibi muhasebe meslek mensupları da rekabetin sürekli arttığı, devamlı büyüyen bir piyasa ortamında hizmet sunmaktadır. Bu nedenle muhasebe meslek mensupları müşteri tatmini sağlamak, bulunduğu güvenilir konumunu korumak ve arttırmak amacı taşımaktadır. İşletmelerin uzun vadede kârlılığı arttırabilmeleri için alınacak kararlarda müşterilerinin işletmeyi memnun etme düzeylerini bilmesi gerekmektedir. Yoğun rekabette ayakta kalmak isteyen meslek mensuplarının, sürekli olarak müşterilerine yoğunlaşarak hizmetlerini müşteri odaklı hale getirmesi gerekmektedir.

Müşteri kârlılık analizi; müşterilerden sağlanan gelir ile müşteriler için katlanılan tüm gider ve maliyetleri, maliyet nesnesi olarak bilinen müşterilere aktarma sürecidir. Müşteri kârlılık analizi, müşterinin ya da müşteri gruplarının kârlılıklarının işletmeye katkılarını tespit etme amacı taşıyan bir yönetim muhasebesi yöntemidir. Bu yöntemle sağlanan veriler müşteri gelirlerini arttırmaya yönelik olarak alınacak stratejik kararlarda önem taşımaktadır. Bu konuda alınacak stratejik kararlar, genellikle kâr sağlamayan müşteriye verilen hizmet koşullarında değişiklikler veya iş ilişkisinin bitirilmesine kadar uzanmaktadır.

Faaliyete Dayalı Maliyetleme sisteminin eksik yönleri ve kısıtlarının ortadan kaldırılması amacıyla Kaplan ve Anderson “Zaman Temelli Faaliyete Dayalı Maliyetleme” sistemini geliştirmiştir (Atmaca ve Terzi, 2007:368). ZTFDM sistemi; işletme faaliyetlerini yapabilmek için harcanan zamanı belirleyerek maliyet hesaplamalarına katarken, işletmede oluşan atıl zamanı maliyet hesaplamalarına katmayan sistem olarak ortaya konulmuştur.

Muhasebe meslek mensuplarının temel görevi kamu çıkarlarını dengelemektir. Bu dengeyi sağlarken müşterilerinin, devletin ve toplumun çıkarlarını korumak durumundadır. Bu dengeyi koruma çabası aynı

zamanda bir çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Çünkü işletme sürdürülebilirliğini müşterilerine verdiği hizmetler karşılığında almış olduğu ücretler yardımıyla sağlamaktadır. İşletmelerin bu çatışmayı en aza indirme çabası içinde müşterilerini çok iyi bir şekilde analiz etmeleri gerekmektedir. Hangi müşterilere hizmet vermeye devam etmek istediğini ve hangi müşteriler ile ilişkilerini sonlandırmak istediğini kendisi belirleyebilmelidir. Muhasebecilerin bu amaçlarını yerine getirebilmek için öncelikle toplam maliyetlerini doğru bir şekilde tespit edebilmesi gerekmektedir. Ayrıca işletmeler her bir müşterisinden elde ettiği geliri nasıl tespit edebiliyorsa, her bir müşteriden toplam maliyet içinden aldığı payı, yani müşteri bazında maliyeti de belirleyebilmelidir. Bunların sonucunda ise müşteri bazında kâr veya zararını tespit ederek müşteri analizi yapabilmelidir.

Bu çalışmada serbest muhasebeci mali müşavirlerin geleceğe yönelik doğru kararlar alabilmesi, müşteri veya müşteri gruplarının maliyetlerini doğru bir şekilde hesaplanabilmesi ve müşteri kârlılık analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla maliyetlerin belirlenmesinde zaman temelli faaliyete dayalı maliyetleme sistemi kullanılmaktadır. Müşterilerin kârlılık düzeyi ABC sınıflamasına tabi tutularak, değerli ve değersiz müşteri grupları oluşturulmaktadır.

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak “görüşme ve anket” yapılmıştır. Eskişehir Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odası’na kayıtlı olarak çalışan 80 meslek mensubunun anket sorularına verdiği cevaplarla meslek mensuplarının yürüttüğü 68 ana faaliyet belirlenmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan üç SMMM’nin uygulamanın yapıldığı aydaki gelirleri ve maliyet türü bazındaki verilerinin tespiti için Faaliyet/Zaman Formu yardımıyla iş örnekleme yapılmıştır. Böylece SMMM’lerin toplam faaliyet sürelerini; hangi faaliyetler için harcadığı süreler ve her bir müşterisi için yaptığı faaliyetler için harcadığı süreler belirlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Muhasebe meslek mensuplarının işletmelerinde zaman temelli faaliyete dayalı maliyetleme ve müşteri kârlılık analizi başlık halinde hem kavramsal olarak açıklanmış hem de ilgili kavramsal çerçeve için alanyazın verilmiştir.

2.1. Zaman Temelli Faaliyete Dayalı Maliyetleme (ZTFDM)

1990’lı yılların sonlarına doğru merkezi Houston’da hizmeti veren yazılım ve danışmanlık işletmesi Acorn Systems’in kurucusu Steven R. Anderson diğerleri ile geleneksel ve Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi’nde karşılaşılan zorlukları önlemek için yeni bir sistem olarak ZTFDM’yi geliştirmiştir (Yükçü ve Gönen, 2009: 19-31).

Bu yaklaşımda direkt maliyetler, faaliyetler esas alınarak maliyet unsurlarına dağıtılmaktadır. Bu sayede işletme elde ettiği maliyet

bilgilerinden daha etkin bir şekilde faydalanmaktadır. Sistemin temel ilkesi kapasitenin etkin olarak hesaplanarak faaliyet maliyetlerine iletilmesi ve bunun sonucunda da kullanılmayan kapasite maliyetinin bulunabilmesidir (Kaplan ve Anderson, 2007: 6-7).

ZTFDM, kârlılığı sağlayan koşulları araştırarak kârlılığı arttıran fırsatların yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Zamana bağlı olan bu sistem dakika başı maliyet hesabını temel almaktadır. Sistem uygulanması kolay, maliyeti düşük ve hızlı uygulanması nedenleriyle faaliyete dayalı maliyet sisteminin eksikliklerini ortadan kaldırmaktadır. Birimin gerçek kapasitesine yoğunlaşarak bir birimdeki kapasitenin hangi faaliyetler ve ürünlerle ilgili olduğu üzerine yapılanmaktadır.

Bu sistemin ortaya çıkışı yalnızca faaliyete dayalı maliyet sistemine yapılan eleştiriler değildir. Günümüzde değişen çevre koşulları, gelişen teknoloji ile üretim maliyetleri konusunda işletmelerde hassasiyeti arttırmıştır. İşletmenin üretimle ilgili araç-gereç, tesis işçilik gibi sabit giderler olarak sınıflandırılan maliyetlerinin gitgide artması üzerine; işletme yöneticileri de artan maliyetleri azaltmaları ve denetlemelerine yardımcı olabilmek için sistemi bir araç olarak görmüşlerdir. Kolay bir maliyetleme sistemi oluşturabilmesi, yapısında meydana gelen değişimlerin kolay bir şekilde güncellenebilmesi, atıl kapasiteyi ortaya çıkararak kullanılan kapasiteyi faaliyetlere yükleyebilmesi, sürdürülebilirliğinin kolaylığı, her bir karmaşık faaliyeti anlamadaki güçlü rolü ile işletmeler için uygulama alanı bulabilmiştir (Polat, 2008: 33). Ayrıca koşullara göre farklılaşan faaliyet maliyetlerinin hesaplanabilmesini mümkün kılmaktadır (Kaplan ve Anderson, 2004: 131–138). Sağladığı bu olanaklarla, ZTFDM yaklaşımı, müşteri, ürün ve talep gibi alt düzeyde devamlı olarak işletmelerin maliyetlerinde ve kârlılıklarında ölçüm yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Kârlılığı meydana getiren unsurları bularak onları arttırmaya yönelik yardımcı olmaktadır.

2.2. Müşteri Kârlılık Analizi

Yapılan literatür taramasında müşteri kârlılık analizi genellikle yönetim muhasebesi yöntemi olarak farklı bakış açılarıyla tanımlanmaktadır.

Scarlett (2003: 26) müşteri kârlılık analizini, gelir ve maliyetlerin spesifik müşteri veya müşteri gruplarına göre analiz edilmesi olarak tanımlayabilmektedir.

Howell ve Soucy (1990: 43-47) müşteri kârlılık analizi, kişisel olarak bir müşterinin veya müşteri gruplarının kârlılıklarının işletmeyi etkileme derecelerini ölçmeye yönelik bir yönetim muhasebesi yöntemidir.

Raaji (2005: 373) ise müşteri kârlılık analizini, hasılatın ve maliyetlerin müşteriye ya da müşteri gruplarına dağıtılarak kârlılık düzeylerinin hesaplandığı süreci anlatmaktadır.

İşletmelerin faaliyetlerinden faydalanan müşteriler birbirinden farklıdır. Elde edilen gelir eşit dahi olsa müşterilere sunulan farklı ürün veya hizmet için farklı maliyetlere neden olmaktadır. Belirli bir dönemde bir müşteriden elde edilen gelirden, müşteri maliyetlerinin çıkarılması ile belirlenen müşteri kârlılığı her müşteri veya müşteri grubu için farklılık gösterebilmektedir (Kotler, 2000: 81).

İşletme yöneticilerinin kâr getiren müşterileri tanımaları, müşterilere en iyi hizmeti sunabilmek için gerekli bilgiye de sahip olduğunu göstermektedir (Hilton, 2005: 226). Müşteri kârlılığı hesaplanırken her müşteri veya müşteri grubuna ait maliyetler belirlenir. Bu maliyetler müşterilerden sağlanan gelir ile karşılaştırılır ve müşteri veya müşteri gruplarının kârlılıkları bulunur (Yükçü, 2007: 270). Müşteri kârlılığı ile her bir müşterinin işletmenin kârlılığına yaptığı katkının tam olarak belirlenmesi sağlanır.

İşletmeler genellikle en fazla sayıda ürün veya hizmetlerini satın alan müşterileri “kârlı müşteri” olarak görmektedir. Ancak her müşterinin işletme kaynaklarını tüketme oranları farklılık gösterir. Müşteri kârlılıklarının satış hacmi ile orantılı olarak değişmemesi nedeniyle buna yönelik yapılan müşteri kârlılık analizlerinin doğru sonuçlar vermediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple her müşterinin işletme kaynaklarını ne kadar tükettiği, ne kadar maliyete yol açtığı hesaplanması ve bu hesaplamaların sonucu olarak müşteri kârlılıklarının tespit edilmesi gerekmektedir (Gündüz, 2002: 66). Müşteri kârlılık analizi ile işletme kıt olan kaynaklarını sağlıklı şekilde dağıtarak tüm müşteri gruplarına daha iyi hizmet sunmuş olacaktır. Bu anlamda müşteri kârlılık analizi; kârlı/kârsız müşteri ilişkileri önem kazanmakta, müşteri hakkında işletme yönetimine önemli bilgiler sunmakta ve bu bilgiler stratejik kararlarda temel oluşturmaktadır.

Bir müşteri ve müşteri grubunun kârlılığının artırılması için ürün maliyeti ve işletmenin maliyet ve kârlılığının uzun dönemli olarak incelenmesi gerekmektedir. Birbiriyle rekabet içinde bulunan işletmelerin bu konuları incelemeleri sonucunda kâr sağladığı kaynakları öğrenecek, maliyet yapılarını inceleyebilecek, gelecek ile ilgili tahminlerde bulunarak işletmeler gelecekle ilgili bilgiler elde edebilecektir (Cokins, 2006: 3).

Muhasebe meslek mensupları hizmet verdikleri müşterilerinin kâra ne kadar katkı yaptıklarını bilmek istemektedirler. Kârlarına katkı yapan müşterileri elde tutmak ve onlarla ilgili önemli kararlar almak durumundadırlar. Meslek mensupları müşterilerinin kârlılık durumlarını belirlemedikleri için, kapasitelerinin üzerinde müşteri ile çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumun temel amacı kârlı müşterilerin kârsız müşterileri finanse etmeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu çalışma ile, alanyazında ve uygulamada eksik olan ve ayrıca TÜRMOB tarafında da talep edilen bir konunun çözümüne yönelik bir adım atılmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada muhasebecilik mesleği ile uğraşan serbest muhasebeci ve mali müşavirlere yönelik anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, Eskişehir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (ESMMO)'na kayıtlı olarak faaliyet gösteren serbest muhasebeci mali müşavirlerden alınmıştır. Çalışmada SMMM'lerin yürüttüğü faaliyetleri belirleyebilmek için Eskişehir'de bağımsız olarak çalışan 80 meslek mensubu (SMMM) ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan tüm çalışmalar sonucunda muhasebe meslek mensuplarının yürüttüğü 68 ana faaliyet belirlenmiştir.

Tablo-1: Uygulamaya Katılan SMMM ve Mükelleflerine Ait Bilgiler

Meslek Mensubu	SMMM Faaliyet Süresi	SMMM'nin Yıllık Geliri	SMMM'nin Yıllık Maliyetleri	Mükellef Sayısı	Mükelleflerin Yıllık Toplam Satışı
SMMM01	29 yıl	134.400,00 TL	57.276,00 TL	25	18.223.041 TL
SMMM02	8 yıl	214.200,00 TL	120.585,00 TL	56	13.329.347 TL
SMMM03	20 yıl	328.830,00 TL	292.824,60 TL	33	50.005.694 TL

Bu amaçla araştırmaya gönüllü olarak katılan üç bağımsız muhasebe meslek mensubuna (SMMM) 68 ana faaliyeti içeren Faaliyet/Zaman Formu verilmiştir. Üç SMMM'den bir ay boyunca müşterileri ile gerçekleştirdikleri faaliyetleri için Faaliyet/Zaman Formu'nu dakika cinsinden yazmaları istenmiştir. Faaliyet/Zaman Formu yardımıyla iş örnekleme yapılmıştır. Böylece SMMM'lerin toplam faaliyet süreleri; hangi faaliyetler için harcadığı süreler ve her bir müşterisi için yaptığı faaliyetler için harcadığı süreler belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bulgular kısmında, ZTFDM uygulanarak müşteri ve müşteri kârlılığı ile ilgili hesaplamalara yer verilmiştir. ZTFDM yaklaşımı yardımıyla müşterilere dağıtılan maliyetler ile müşteri gelirleri karşılaştırarak analiz yapılmaktadır. Çalışmaya katılan 3 SMMM'nin faaliyetlerde harcadıkları sürenin toplam müşteri ve faaliyet (iş adımlarının) olarak dağıtılması gerekmektedir.

Tablo 2'de SMMM'lerin müşteri bazlı olarak aylık olarak ortalama harcanan süreler ve toplam aylık çalışma süreleri gösterilmektedir.

Tablo-2: SMMM'lerin Müşterileri İçin Harcadığı Süreler (dakika)

HARCANAN ZAMAN (dakika)					
Müşteri	SMMM 01	Müşteri	SMMM 02	Müşteri	SMMM 03
M1 ₁	684	M1 ₂	330	M1 ₃	1565
M2 ₁	124	M2 ₂	240	M2 ₃	7405
M3 ₁	148	M3 ₂	270	M3 ₃	1445
M4 ₁	202	M4 ₂	210	M4 ₃	18640
M5 ₁	147	M5 ₂	240	M5 ₃	2620
M6 ₁	330	M6 ₂	450	M6 ₃	2900
M7 ₁	1137	M7 ₂	240	M7 ₃	3355
M8 ₁	501	M8 ₂	270	M8 ₃	3705
M9 ₁	1166	M9 ₂	390	M9 ₃	3645
M10 ₁	446	M10 ₂	270	M10 ₃	5690
M11 ₁	472	M11 ₂	450	M11 ₃	4760
M12 ₁	583	M12 ₂	450	M12 ₃	1640
M13 ₁	409	M13 ₂	450	M13 ₃	1080
M14 ₁	218	M14 ₂	390	M14 ₃	445
M15 ₁	289	M15 ₂	2250	M15 ₃	2440
M16 ₁	548	M16 ₂	2310	M16 ₃	2430
M17 ₁	590	M17 ₂	1830	M17 ₃	7140
M18 ₁	367	M18 ₂	270	M18 ₃	1950
M19 ₁	202	M19 ₂	630	M19 ₃	600
M20 ₁	55	M20 ₂	270	M20 ₃	4195
M21 ₁	460	M21 ₂	300	M21 ₃	1000
M22 ₁	55	M22 ₂	1380	M22 ₃	380
M23 ₁	107	M23 ₂	570	M23 ₃	2170
M24 ₁	80	M24 ₂	1080	M24 ₃	590
M25 ₁	155	M25 ₂	210	M25 ₃	940
		M26 ₂	210	M26 ₃	345
		M27 ₂	210	M27 ₃	720
		M28 ₂	540	M28 ₃	3485
		M29 ₂	540	M29 ₃	765
		M30 ₂	990	M30 ₃	1540
		M31 ₂	210	M31 ₃	760
		M32 ₂	480	M32 ₃	730
		M33 ₂	690	M33 ₃	330
		M34 ₂	930		
		M35 ₂	210		
		M36 ₂	1050		
		M37 ₂	690		
		M38 ₂	480		
		M39 ₂	240		
		M40 ₂	300		
		M41 ₂	330		
		M42 ₂	1500		
		M43 ₂	270		
		M44 ₂	570		
		M45 ₂	2580		
		M46 ₂	420		
		M47 ₂	420		
		M48 ₂	240		

M49 ₂	240
M50 ₂	720
M51 ₂	450
M52 ₂	1620
M53 ₂	210
M54 ₂	300
M55 ₂	810
M56 ₂	330

Tablo 2'ye göre; SMMM01 25 müşterisine aylık 9.475 dakika, SMMM02 56 müşterisine 34.530 dakika, SMMM03 ise 33 müşterisine 91.405 dakika zaman harcayarak hizmet sunmuştur. İlgili üç SMMM'nin harcadığı zamanın faaliyet bazında dağılımı ise Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo-3: SMMM'lerin Faaliyetler Bazında Müşterilere Harcadığı Süreler (dk.)

YAPILMASI GEREKEN İŞLEMLER	HARCANAN ZAMAN (dk.)		
	SMMM 01	SMMM 02	SMMM 03
Yevmiye Kayıtları	1991	12750	13680
Kasa İşlemleri	333	0	11460
Banka Kayıt İşlemleri	580	0	10020
Çek Senet İşlemleri	97	0	90
Alınan Çekler Kayıt İşlemleri	0	0	210
Alacak Senetleri Kayıt İşlemleri	0	0	90
Verilen Çekler Kayıt İşlemleri	60	0	320
Borç Senetleri Kayıt İşlemleri	0	0	240
Kredi Kartları İşlemleri	142	0	7800
Fatura Kayıt İşlemleri	1241	0	7380
Cari Hesaplar Kayıt İşlemleri	679	0	5760
Dış Ticaret İşlemleri	0	60	0
İthalat İşlemleri	0	0	60
İhracat İşlemleri	0	0	60
Ücret İşlemleri	0	1650	0
Ücret Bordrolarının Hazırlanması	72	0	760
Ücret Bordrolarının Kayıt İşlemleri	16	0	320
Stok İşlemleri	0	450	0
Envanter İşlemleri	708	0	3120
Diğer Kayıt İşlemleri	0	60	0
Kur Farkı Kayıt İşlemleri	0	0	15
KDV Hesaplarının Kapatılması	24	0	160
Vergi Tahakkuk İşlemleri	24	0	145
SGK Bildirimleri	0	2280	0
Aylık SSK Bildirimi	93	0	300
İşçi Giriş ve Çıkış Bildirimi	100	0	240
Eksik Gün Bildirimi	0	0	165
İş Kur Çizelgesi	0	0	110
KDV Beyannameleri	150	2220	330
Muhtasar Beyannamesi	72	2160	330
Geçici Vergi Beyannameleri	0	5400	9190
Geçici Vergi Beyannameleri	122	0	0
Gelir Vergisi Beyannamesi	0	0	3360

Kurumlar Vergisi Beyannamesi	0	0	5340
Damga Vergisi Beyannamesi	46	0	0
Diğer Kurumlara Bildirimler	0	360	0
TÜİK Bildirimleri	0	0	90
Bankalara Mali Tablo Bildirimleri	245	0	280
Karşıt İnceleme Tutanakları	75	0	0
İlişği Kesme Belgeleri	0	0	0
Aylık Ortalama Mükellef bilgilendirme Süresi	740	0	0
Aylık Ortalama Mevzuat Takibi Gereklî Süresi	380	0	0
Aylık Mükellefin İşi Gereği Mevzuat İnceleme	310	0	0
Ticaret Odası İşlemleri	45	0	3240
Müşteri Ziyaretleri	755	0	2690
Mali Danışmanlık Hizmetleri	0	0	4050
Onaylama ve Kontrol	375	0	0
Diğer İşlemler	0	7140	0
Toplam	9.475	34.530	91.405

Tablo 3 ile SMMM'lerin yürüttüğü faaliyetler sonucunda iş adımı bazında müşterileri için harcanan toplam süreler (dakika) gösterilmektedir. (Meslek Mensuplarının sunmadığı hizmetlere Tablo 3'te yer verilmemektedir.)

Tablo-4: SMMM'lerin Dakika Başına Ortalama Maliyetleri

	SMMM 01	SMMM 02	SMMM 03
Aylık Toplam Maliyetler	4.773,00 TL	10.048,75 TL	24.402,05 TL
(÷) Müşterilere Aylık Harcanan Süre (dk.)	9.475 dk.	34.530 dk.	91.405 dk.
(=) Dakika Başına Ortalama Maliyetler	0,5037 TL/dk.	0,2910 TL/dk.	0,2669 TL/dk.

Tablo 4'te bir aylık çalışma dakikasına göre birim dakika maliyetinin hesaplanması gösterilmiştir. Başka bir deyişle Faaliyet merkezlerinin birim kapasite maliyetleri tespit edilmiştir. Birim maliyet hesaplaması, faaliyetlerin toplam maliyetinin (SMMM'nin aylık gideri) faaliyetler için aylık harcanan süreye (pratik kapasitesi) bölünmesiyle elde edilmiştir. SMMM01'in dakika başına ortalama maliyeti; aylık toplam maliyetlerin (4.773,00 TL), müşterilere aylık harcanan süreye (9.475 dk.) bölünmesiyle bulunmuştur. Böylece SMMM01'in dakika başına ortalama maliyeti 0,5037 TL/dk. olarak hesaplanmıştır.

SMMM02'nin dakika başına ortalama maliyeti; aylık toplam maliyetlerin (10.048,75 TL), müşterilere aylık harcanan süreye (34.530 dk.) bölünmesiyle bulunmuştur. Tablo 4'e göre; SMMM02'nin dakika başına ortalama maliyeti 0,2910 TL/dk. olarak hesaplanmıştır.

SMMM03'ün dakika başına ortalama maliyeti; aylık toplam maliyetlerin (24.402,05 TL), müşterilere aylık harcanan süreye (91.405 dk.) bölünmesiyle bulunmuştur. Tablo 4'e göre; SMMM03'ün dakika başına ortalama maliyeti 0,2669 TL/dk. olarak hesaplanmıştır.

Tablo-5: SMMM'lerin "M1" Müşterilerinin Faaliyetleri İçin Maliyet (TL)

Meslek Mensupları	SMMM01	SMMM02	SMMM03
Müşteriler	M1 ₁	M1 ₂	M1 ₃
Birim Maliyet (Yükleme Oranı)	0,50 TL/dk	0,29 TL/dk	0,27 TL/dk
(×) Müşteri İçin Harcanan Toplam Dk.	684 dk	330 dk	1.565 dk
(=) Müşteri Bazlı Maliyet	344,56 TL	95,7 TL	422,55 TL

Tablo 5 incelendiğinde; SMMM01 tüm işlemler için müşterilerine ayırdığı aylık toplam harcanan dakika 684'tür. Birim maliyet (TL/Direkt İşçilik Dakikası) 0,50 TL ile çarpılarak ($684 \times 0,50 \text{ TL} = 344,56 \text{ TL}$) müşteri maliyeti 344,56 TL olarak bulunmuştur. SMMM01; M1₁ müşterisi için aylık olarak 684 dakika zaman ayırmış, ayrılan dakika karşılığında müşteri maliyeti 344,56 TL olmuştur.

SMMM02, M1₂ müşterisine aylık yaptığı işlemler için 330 dakika zaman harcamıştır. ($330 \times 0,29 = 95,7 \text{ TL}$) Aylık olarak ayrılan bu dakika karşılığında 97,5 TL'lik maliyet hesaplanmıştır. SMMM02; M1₂ müşterisi için aylık olarak 330 dakika zaman ayırmış, ayrılan dakika karşılığında müşteri maliyeti 95,7 TL olmuştur.

SMMM03, M1₃ müşterisine yaptığı faaliyetler sebebiyle 1565 dakika zaman ayırmıştır. ($1565 \times 0,27 = 422,55 \text{ TL}$) Aylık olarak ayrılan bu dakika karşılığında 422,55TL'lik maliyet hesaplanmıştır. SMMM03; M1₃ müşterisi için aylık olarak 1565 dakika zaman ayırmış, ayrılan dakika karşılığında müşteri maliyeti 422,55 TL olmuştur. Tablo 6'da faaliyetlerde müşteriler bazlarına harcanan süre (dakika) ve buna bağlı olarak da maliyetler gösterilmektedir.

Üç SMMM ile çalışma yapılan ilgili ayda aralıklı yapılan faaliyetleri söz konusu müşteriler için yapmadıklarından harcanan süre sıfır olarak gösterilmektedir. İlgili ayda üç SMMM; şüpheli alacak karşılıkları, amortisman hesapları, reeskont hesapları, özlük dosyası, beyannameler, özel tüketim vergisi beyannamesi, beyannameler (üç aylık), kurumlar vergisi beyannamesi, harç beyannamesi (1, 2, 4 numaralı), özel iletişim vergisi beyannamesi, veraset ve intikal vergisi beyannamesi, sanayi odası işlemleri, belediyeye yapılan bildirimleri, mali danışmanlık hizmetleri, gümrük vergisi ile ilgili danışmanlıklar, serbest bölge uygulamaları, vergi uyumsuzlukları danışmanlıklar, uluslararası vergi anlaşmalarına ilişkin danışmanlıklar,

kuruluş/devir/tasfiye/tür değiştirme gibi faaliyetleri yapmamaktadır. Ayrıca ilgili ayda SMMM'lerin boşa geçen zamanı olmamıştır.

Tablo-6: Faaliyetlere Harcanan Süre (dakika) ve Faaliyetlere Yüklenen Toplam Maliyetler

Yapılan İşlemler	SMMM 01		SMMM 02		SMMM 03	
	Faaliyet Süresi (dk.)	Faaliyet Maliyeti (TL)	Faaliyet Süresi (dk.)	Faaliyet Maliyeti (TL)	Faaliyet Süresi (dk.)	Faaliyet Maliyeti (TL)
Yevmiye Kayıtları	1.991	1.002,96	12.750	3.710,44	13.680	3.652,10
Kasa İşlemleri	333	167,75	0	0,00	11.460	3.059,43
Banka Kayıt İşlemleri	580	292,17	0	0,00	10.020	2.675,00
Çek Senet İşlemleri	97	48,86	0	0,00	90	24,03
Alınan Çekler Kayıt	0	0,00	0	0,00	210	56,06
Alacak Senetleri Kayıt	0	0,00	0	0,00	90	24,03
Verilen Çekler Kayıt İ	60	30,22	0	0,00	320	85,43
Borç Senetleri Kayıt İ	0	0,00	0	0,00	240	64,07
Kredi Kararı İşlemleri	142	71,53	0	0,00	7800	2.082,34
Fatura Kayıt İşlemleri	1241	625,15	0	0,00	7380	1.970,21
Cari Hesaplar Kayıt	679	342,04	0	0,00	5760	1.537,73
Dış Ticaret İşlemleri	0	0,00	60	17,46	0	0,00
İthalat İşlemleri	0	0,00	0	0,00	60	16,02
İhracat İşlemleri	0	0,00	0	0,00	60	16,02
Ücret İşlemleri	0	0,00	1650	480,17	0	0,00
Bordro Hazırlanması	72	36,27	0	0,00	760	202,89
Ücret Bordroları kayıt	16	8,06	0	0,00	320	85,43
Stok İşlemleri	0	0,00	450	130,96	0	0,00
Envanter İşlemleri	708	356,65	0	0,00	3.120	832,93
Diğer Kayıt İşl.	0	0,00	60	17,46	0	0,00
Kur Farkı Kayıt İşl.	0	0,00	0	0,00	15	4,00
KDV Hesapları kapatılması	24	12,09	0	0,00	160	42,71
Vergi Tahakkuk İşl.	24	12,09	0	0,00	145	38,71
SGK Bildirimleri	0	0,00	2.280	663,51	0	0,00
SSK Bildirimi	93	46,85	0	0,00	300	80,09
İşçi Giriş Çıkış B.	100	50,37	0	0,00	240	64,07
Eksik Gün Bildirimi	0	0,00	0	0,00	165	44,05
İş Kur Çizelgesi	0	0,00	0	0,00	110	29,37
KDV Beyannameleri	150	75,56	2.220	646,05	330	88,10

Muhtasar Beyannamesi	72	36,27	2.160	628,59	330	88,10
Geçici Vergi Beyan	0	0,00	5.400	1.571,48	9.190	2.453,42
Geçici Vergi Beyan	122	61,46	0	0,00	0	0,00
Beyannameler (Yıllık)	0	0,00	0	0,00	3.360	897,01
Gelir Vergisi Beyan	0	0,00	0	0,00	5.340	1.425,60
Damga Vergisi Beyan	46	23,17	0	0,00	0	0,00
Dönem Sonu İşlemleri	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Diğer Kurum Bildirimi	0	0,00	360	104,77	90	24,03
TÜİK Bildirimi	0	0,00	0	0,00	280	74,75
Banka Mali Tablo Bildirimi	245	123,42	0	0,00	0	0,00
Karşıt İnceleme Tut.	75	37,78	0	0,00	0	0,00
İlişği Kesme Belge	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Diğer İşlemler	0	0,00	7.140	2.077,80	0	0,00
Mükellefle Görüşme	740	372,77	0	0,00	0	0,00
Mevzuat Takibi	380	191,42	0	0,00	0	0,00
Mükellef için Mevzuat Takip	310	156,16	0	0,00	3.240	864,97
Ticaret Odası İşlemleri	45	22,67	0	0,00	0	0,00
Mesleki Gelişt. Eğitim	0	0,00	0	0,00	2.690	718,14
Müşteri Ziyaretleri	755	380,33	0	0,00	4.050	1.081,21
Onaylama ve Kontrol	375	188,91	0	0,00	0	0,00
TOPLAM	9.475	4.773,00	34.53	10.048,8	91.405	24.402,05

Tablo 6’da SMMM01 olarak belirtilen meslek mensubunun 25 müşterisine SMMM02 olarak belirtilen meslek mensubunun 56 müşterisine ve SMMM03 olarak belirtilen meslek mensubunun 33 müşterisine vermiş olduğu hizmetler sebebiyle katlanmış olduğu maliyet ve harcamış olduğu süre (dakika) gösterilmektedir. Aynı faaliyet kaleminin birden fazla müşteri için yapılması durumunda ortak faaliyet maliyeti oluşmaktadır. Bu ortak faaliyet maliyetinin müşterilere dağıtımında, her ortak faaliyet kalemine ilişkin aylık toplam süre hesaplanır. Aynı işlem için tüm müşterilere yapılan ortak faaliyet maliyeti, toplam ortak faaliyet süresine bölünerek dakika başına maliyet hesaplanır. Hesaplanan dakika başına maliyet müşteriye sunulan hizmet süresi ile çarpılarak müşteriye ortalama olarak yüklenmiş olur.

Çalışmaya katılan üç SMMM’nin her biri faaliyet bazında zaman temeline dayalı olarak toplam faaliyet maliyetlerine ulaşabilirler. Örneğin SMMM01 “yevmiye kayıtları” faaliyeti için 25 müşterisine 1991 dk. zaman harcamıştır. SMMM01 maliyet taşıyıcısı olarak faaliyet süresi (dk.) başına maliyet 0,5737 TL/dk. olması nedeniyle yevmiye kayıtlarının maliyeti 1002,96 TL/dk. (1991x 0,5037 TL/dk.) olmaktadır. Benzer şekilde

SMMM02 ve SMMM03'ün faaliyetlerine ilişkin süreler ile Tablo 4'te belirtilen maliyet taşıyıcıları ile çarpılarak her bir SMMM'nin faaliyetine ilişkin maliyet hesaplanmıştır.

ZTFDM yöntemiyle, faaliyetlere ait giderler belirlendikten sonra bu giderler faaliyet merkezinde harcanan zamana göre dağıtılmakta ve müşteri maliyetleri hesaplanmaktadır. Müşterilerden elde edilen gelirden, ZTFDM yöntemine göre hesaplanan müşterilere ait maliyetlerin çıkarılması sonucu müşterilerin kârlılık durumu ortaya çıkmaktadır. Her müşteriye ait gelir, maliyet ve kârlılıklar çalışmaya katılan üç SMMM'ye göre ayrı olarak hesaplanmıştır.

Tablo-7: SMMM Bazında Yıllık ve Aylık Gelirler

	SMMM 01	SMMM 02	SMMM 03
Toplam Yıllık Gelir	134.400 TL	214.200 TL	328.830 TL
Toplam Aylık Gelir	11.200,00 TL	17.850,00TL	27.402,05 TL

Tablo 7'ye göre; SMMM01'in toplam yıllık geliri 134.400 TL ve aylık ortalama toplam geliri ise (134.400 TL / 12 ay) 11.200 TL'dir. SMMM02'nin yıllık toplam geliri 214.200 TL ve aylık ortalama toplam geliri 17.850 TL'dir. SMMM03'ün toplam geliri 328.830 TL ve aylık ortalama toplam geliri ise 27.402,05 TL olduğu meslek mensupları tarafından beyan edilmiştir. Meslek mensupları bu gelirleri müşterilerden elde etmişlerdir.

ZTFDM ile müşteri kârlılığı uygulamasında müşteri kârlılığı hesaplanırken SMMM'lerin müşterilerine ait süre (dakika) esas alınarak hesaplanan aylık gelirler ile aylık maliyetler karşılaştırılarak kârlılıkları ölçülmüştür. Elde edilen gelirlerin katlanılan maliyetlerden daha fazla olması halinde müşterilerden SMMM kâr elde ederken, az olması halinde ise zarara neden olmuştur. ZTFDM'ye göre giderler, müşteri gruplarına dağıtılmıştır. Müşterilerden sağlanan gelirden, ZTFDM'ye göre hesaplanan müşterilere ait maliyetlerin çıkarılması sonucu müşterilerin kârlılık durumu bulunmuştur.

Tablo-8: SMMM01 Müşteri Kârlılık Analizi

SMMM01 MÜŞTERİ	Gelirler (1)	Maliyetler (2)	Kâr / Zarar (3) (1 - 2)	Kâr Oranı (%) (3) / (1)	Müşterileri Harcanan Süre (%)
M11 ₁	700,00 TL	237,77 TL	462,23 TL	%7,19	%4,98
M16 ₁	850,00 TL	276,05 TL	573,95 TL	%8,93	%5,78
M19 ₁	400,00 TL	53,90 TL	346,10 TL	%5,39	%1,13
M25 ₁	850,00 TL	78,08 TL	771,92 TL	%12,01	%1,64
M1 ₁	400,00 TL	344,56 TL	55,44 TL	%0,86	%7,22
M7 ₁	700,00 TL	572,76 TL	127,24 TL	%1,98	%12,00
M9 ₁	700,00 TL	587,37 TL	112,63 TL	%1,75	%12,31
M12 ₁	350,00 TL	293,68 TL	56,32 TL	%0,88	%6,15

SMMM01 M11₁: SMMM01'in M11₁ müşterisi için aylık katlandığı maliyet 237,77 TL, aylık gelir 700 TL olarak gösterilmektedir. Müşterisi kâr marjı %7,19'dur ve müşteri için harcanan toplam süre yüzdesi %4,98'dir. Harcanan sürenin, kâr marjına göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu müşteri kârlılık analizine göre, elde tutulması gereken kârlı bir müşteridir.

SMMM01 M16₁: Müşteri'nin aylık maliyeti 276,05 TL iken elde edilen gelir 850,00 TL olarak gösterilmektedir. Müşteri kâr marjı %8,93'tür. Müşteri için harcanan süre yüzdesi %5,78'dir. M11₁'den daha kârlı bir müşteridir. Ayrıca M16₁ müşterisinin faaliyetlerinde kullanılan süre kâra göre düşük orandadır.

SMMM01 M25₁: SMMM01'in en kârlı müşterisi M25₁'tir. Bu müşteriye harcanan süre yüzdesi ve kâr marjına bakıldığında oldukça iyi bir oranda olduğu görülmektedir. Harcanan süre yüzdesi %1,64 iken kâr marjı %12,01'dir. M25₁'e dağıtılan maliyetlerden en düşük payı almış ayrıca diğer müşterilerden daha fazla gelir sağlamaktadır.

SMMM01 M19₁: SMMM01 M19₁ için 53,90 TL gelire katlanırken, 400 TL kâr elde etmektedir. Harcana süre yüzdesi %1,13 iken, kâr marjı %5,39'dur. Elde edilen kâr miktarının 346,10 TL ve kâr marjının harcana süreden yüksek olması sebebiyle SMMM02 için M19₁ kârlı bir müşteridir.

SMMM01 M1₁: SMMM01'in müşterisine bir ay boyunca yaptığı faaliyetlerden aylık olarak 400,00 TL gelir elde etmiştir. Tüm bu faaliyetleri yaparken katlandığı maliyet ise aylık 344,56 TL'dir. M1₁ müşterisi, SMMM01'e bir ayda 55,44 TL gelir sağlamıştır. ZTFDM yöntemine göre %0,86 oranında kâr elde etmiştir. Ancak faaliyetlere harcadığı süre toplam

sürenin %7,22'dir. SMMM01, M1₁ müşterisinden kâr elde etmesine rağmen, müşteri için harcadığı zaman oldukça yüksektir.

SMMM01 M7₁: SMMM01'e aylık maliyeti 572,76 TL, müşterisinden elde ettiği gelir ise 700,00 TL'dir. Aylık kârı 127,24 TL, kâr marjı ise %1,98'dir. M7₁ müşterisinden kâr edilmesine rağmen, faaliyetler için harcanan sürenin toplam içindeki payı %12'dir. Bu durum M7₁ müşterisinin kâr marjına oranla verilen hizmetin oldukça fazla olduğunu göstermektedir.

SMMM01 M9₁: Müşterinin maliyeti aylık 293,68 TL aylık geliri ise 700 TL'dir. Aylık kârı 56,32 TL, aylık kâr marjı %0,88'dir. M9₁ için SMMM01'in harcadığı süre %12,31 hesaplanmaktadır. M9₁ müşteri için de verilen hizmete oranla elde edilen kâr marjının çok az olduğu görülmektedir.

Tablo 9-SMMM02 Müşteri Kârlılık Analizi

SMMM02 MÜŞTERİ	Gelirler (1)	Maliyetler (2)	Kâr / Zarar (3) (1 - 2)	Kâr Oranı (%) (3) / (1)	Müşterilere Harcanan Süre (%)
M19 ₂	450 TL	183,34 TL	266,66 TL	%3,42	%1,82
M23 ₂	400 TL	165,88 TL	234,12 TL	%3,00	%1,65
M33 ₂	350 TL	139,69 TL	210,31 TL	%2,70	%1,39
M47 ₂	2.500 TL	750,82 TL	1.749,18 TL	%22,42	%7,47
M1 ₂	0 TL	96,03 TL	96,03 TL	%1,23	%0,96
M15 ₂	700 TL	654,78 TL	45,22 TL	%0,58	%6,52
M16 ₂	800 TL	672,24 TL	127,76 TL	%1,64	%6,69
M17 ₂	600 TL	532,56 TL	67,44 TL	%0,86	%5,30
M20 ₂	75 TL	78,57 TL	3,57 TL	%0,05	%0,78

SMMM02 M19₂: SMMM02'nin M19₂ için aylık maliyeti 183,34 TL, aylık geliri 450,00 TL olarak gösterilmektedir. Elde ettiği kârı 266,66 TL'dir. Müşteri bazında harcanan süre aylık süresinin %1,82'sini oluşturmuş, aylık kâr marjı %3,42'dir. SMMM02 harcadığı süre ile karşılaştırıldığında daha yüksek oranda kâr elde etmiştir. Bu nedenle SMMM02 açısından M19₂ kârlı bir müşteridir.

SMMM02 M23₂: SMMM02'nin M23₂ için katlandığı maliyet 165,88 TL, sağladığı gelir ise 400,00 TL'dir. Müşteri bazında harcanan süre %1,65 iken kâr marjı %3'tür. SMMM02 harcadığı süreye göre daha yüksek oranda kâr elde etmiştir. Bu nedenle SMMM02 açısından M23₂ kârlı bir müşteridir.

SMMM02 M33₂: SMMM02'nin M33₂ için katlandığı maliyet 139,69 TL, geliri ise 350,00 TL'dir. Müşteri bazında harcanan süre %1,39 iken kâr marjı % 2,70'tir. SMMM02 harcadığı süre kâr marjından daha düşük olduğundan M33₂ kârlı bir müşteridir.

SMMM02 M47₂: SMMM02'nin M47₂ için maliyeti 750,82 TL, sağladığı gelir 2.500,00 TL'dir. Faaliyetler için harcanan süre %7,47, aylık kâr marjı %22,42'dir. Sağlanan aylık gelirin yüksek oranda olmasına karşılık faaliyetlerinde kullanılan süre yüzdesinin düşük olması elde tutulması gereken müşteri grubunda olduğunu göstermektedir.

SMMM02 M1₂: SMMM02 M1₂ maliyet için 96,03 TL maliyete katlanmış, gelir elde edememiştir. Bu durum 96,03 TL zarara sebep olmaktadır. Zarar ettiren M1₂ müşterisi için harcanan süre yüzdesi %0,96, kâr marjı %1,23 olarak gözükmemektedir. Bu müşteri zarar ettirmektedir. ZTFDM'ye göre de analizi yapıldığında %1,23'lük kâr marjı karşısında harcanan sürenin %0,96'lık oranda olması da bu müşterinin elden çıkarılması gerektiğini göstermektedir. Çünkü kâr yüzdesi daha fazla olup faaliyetleri için daha az süre harcanan müşteriler mevcuttur. (M2₂, M3₂, M4₂, M7₂, M8₂, M44₂).

SMMM02 M15₂: SMMM02, M16₂ için katlandığı maliyet 654,78 TL, aylık geliri ise 700 TL olarak hesaplanmakta, müşterisinden 45,22 TL kâr elde etmektedir. Müşterisine ayırdığı süre (dk.) yüzde %6,52 iken kâr marjı %0,58 seviyesindedir. Müşterisine vermiş olduğu hizmetler için harcamış olduğu süre (dk.) aynı müşteriden sağladığı kâr marjına göre oldukça yüksektir. 45,22 TL'lik kâra karşılık ZTFDM'ye göre bakıldığında faaliyetler için harcanan süreyi karşılamamaktadır.

SMMM02 M16₂: SMMM02, M16₂ için 672,24 TL maliyete katlanmıştır. Müşteriden aylık gelir 800 TL olarak hesaplanmıştır. Bu müşterinin kârı 127,76 TL olarak belirlenmiştir. Ancak kârlılık, harcanan süre ve kâr marjı karşılaştırıldığından değişmektedir. Müşterinin faaliyetleri için kullanılan sürenin %6,69, kâr marjının %1,64 olması sebebiyle kârlılık analizindeki durum değişimini ortaya koymakta, harcanan süre bazında kârlı bir müşteri olmadığını ortaya koymaktadır.

SMMM02 M17₂: M17₂'den 600 TL aylık gelir sağlamış, 532,56 TL maliyete katlanmıştır. Ancak arada 67,44 TL'lik olumlu farkın olması M18₂'in kârlı olduğu anlamını taşımamaktadır. Çünkü harcanan süre ile kâr marjı karşılaştırılmasına bakıldığında harcanan sürenin sağlanan kâr marjına göre oldukça fazla olduğu görülmektedir.

SMMM02 M20₂: SMMM02'nin M20₂ müşterisinin maliyeti (78,57 TL), aylık gelirinden (75 TL) daha fazla (3,57 TL)'dir. Bu nedenle bu müşteri zarara sebep olmaktadır. Faaliyetler için kullanılan süre %0,78 kâr marjı %0,05 olarak hesaplanmıştır. Kullandığı süre yüzdesi bağlamında; daha az yüzde ayrılarak daha yüksek kâr marjı elde edilen müşteriler (M25₂, M26₂,

M27₂) olduğundan ve ayrıca zarar ettiren bir müşteri olması sebebiyle bu müşteri elden çıkartılmalıdır.

Tablo-10: SMMM03 Müşteri Kârlılık Analizi

SMMM03 MÜŞTERİ	Gelirler (1)	Maliyetler (2)	Kâr / Zarar (3) (1 - 2)	Kâr Oranı (%) (3) / (1)	Müşterilere Harcanan Süre (%)
M2 ₃	2.750 TL	1.976,89 TL	773,11 TL	%25,77	%8,10
M28 ₃	2.000 TL	930,38 TL	1.069,62 TL	%35,65	%3,80
M29 ₃	650 TL	204,23 TL	445,77 TL	%14,86	%0,80
M30 ₃	900 TL	411,13 TL	488,87 TL	%16,29	%1,70
M4 ₃	3.250 TL	4.976,25 TL	1.726,25 TL	%57,53	%20,39
M10 ₃	750 TL	1.519,04 TL	769,04 TL	%25,63	%6,2
M11 ₃	450 TL	1.270,76 TL	820,76 TL	%27,35	%5,2

SMMM03 M2₃: SMMM03, M2₃ için katlandığı maliyet 1.976,89 TL, aylık geliri ise 2.750,00 TL'dir. SMMM03 aylık toplam süresinin %8,10, M2₃ müşterisi için ayırmıştır. Harcadığı süre karşılığında 773,11 TL kâr elde etmiş, bu tutar tüm kâr marjının %25,77'sini oluşturmaktadır. SMMM03, M2₃ müşterisinden kâr elde etmektedir.

SMMM03 M28₃: SMMM03, M28₃ için aylık maliyeti 930,38 TL, aylık geliri 2.000 TL'dir. Aylık kâr marjı 1.069,62 TL'dir. M28₃ müşterisi için ayrılan %3,8'lik süre karşılığında %35,65'lik kâr marjına ulaşmıştır. M28₃ müşterisi %35,65'lik kâr marjıyla en yüksek oranda kâr getiren müşteri grubundadır.

SMMM03 M29₃: SMMM03, M29₃ müşterisine %0,8 zaman harcarken %14,86 oranında kâr elde etmiştir.

SMMM03 M30₃: SMMM03, M30₃ müşterisine %1,7 oranında zaman ayırırken %16,29'luk kâr sağlamıştır.

Tablo 10'da görüldüğü üzere; M2₃, M28₃, M29₃ ve M30₃ müşterileri SMMM03'ün az zaman harcayarak daha fazla kâr marjı elde ettiği başka bir deyişle kârlı müşterileridir. Bu dört müşteri SMMM03'ün tüm kârının %92,57'sini oluşturmaktadır. Bu durum aslında SMMM03'ün kalan müşterilerine çok küçük bir kâr elde etmek için hizmet sunduğunu ve hatta bu müşterilere hizmet sunmak için gereksiz sabit maliyetlere katlanarak kârını azalttığı anlamına gelebilir.

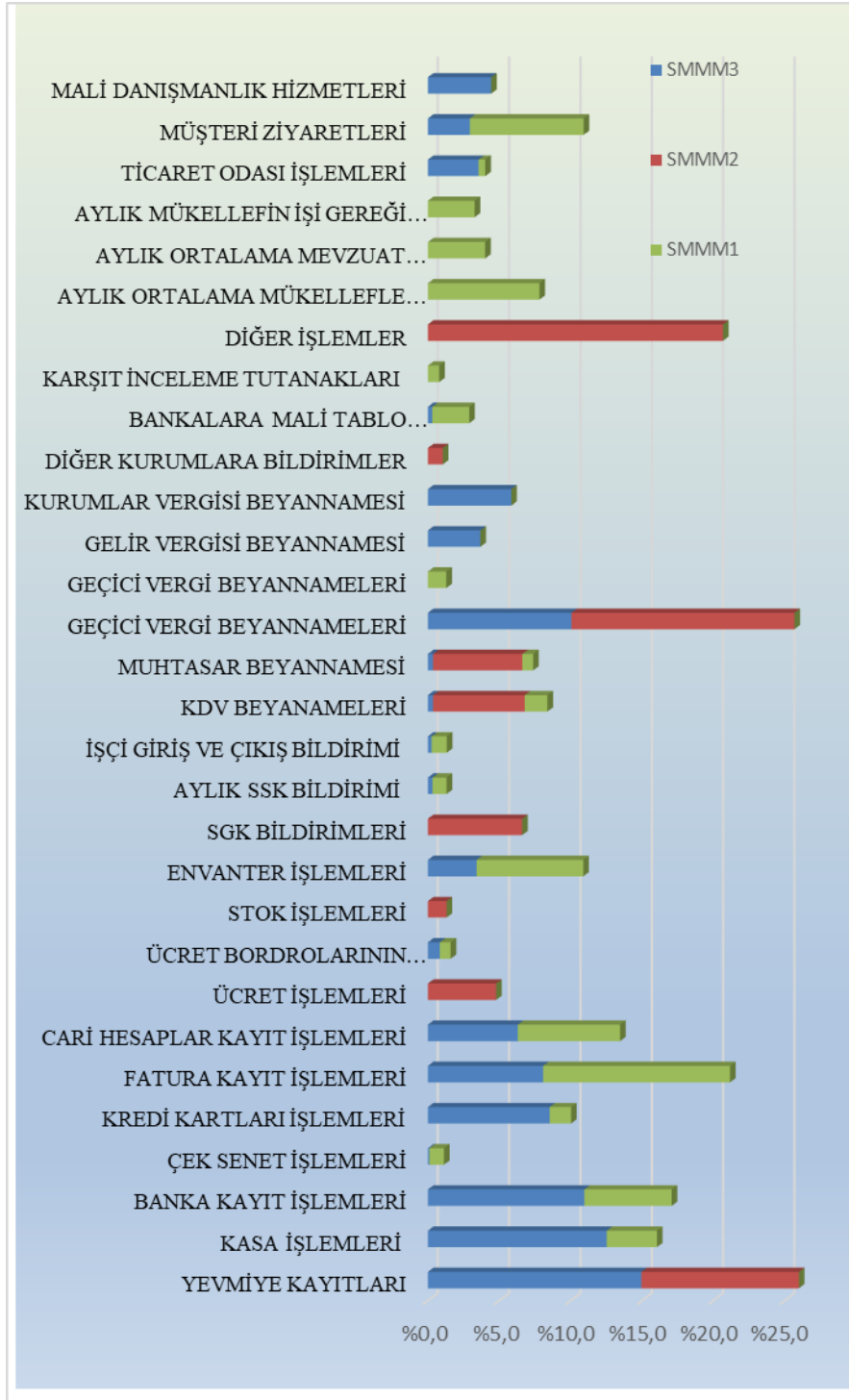
SMMM03 M4₃: SMMM03, M4₃ için aylık süresinin %20,39'unu harcamaktadır. M4₃ müşterisi faaliyetleri için aylık maliyeti 4.976,25 TL

iken, M4₃ müşterisinden aylık geliri 3.250,00 TL'dir. Bu nedenle SMMM03 1.726,25 TL bu müşterisinden zarar etmiştir. Müşteri bazında kâr marjına baktığımızda %57,53'tür. SMMM03 aylık olarak M4₃ müşterisi için yaptığı faaliyetlere %20,39 oranında zaman harcarken, M4₃ müşterisinden zararı %57,53 olmuştur. M4₃ hem en fazla zaman ayrılan müşteri hem de en fazla zarara sebep olan müşteri konumundadır.

SMMM03 M10₃: SMMM03'ün tüm müşterileri içerisinde 2. sırada en çok zaman ayırdığı M10₃'dur. M10₃ müşterisi için 1.519,04 TL maliyete katlanmış, bunun karşılığında sadece 750 TL gelir edilmiş, bunun sonucunda 769,04 TL bu müşteriden zarar edilmiştir. M10₃ müşterisine yapılmış bir aylık işlemler için %6,2 oranında süre ayrılmış olsa da müşteri bazında %25,63'lük bir zarara sebep olduğu gösterilmektedir.

SMMM03 M11₃: SMMM03, M11₃ için aylık olarak 1.270,76 TL maliyete katlanmış, müşteriden 450 TL gelir elde etmiştir. Bunun karşılığında 820,76 TL zarara sebep olmuştur. M11₃ müşterisi SMMM03'ün %5,2'lik oranıyla en fazla zaman ayırdığı 3. müşteridir ve aylık olarak %27,35'lik zarara sebep olmuştur. Bu müşteri için harcadığı zaman göz önüne alındığında kârını arttırması gerekmektedir.

SMMM03'ün yaptığı faaliyetler için M4₃, M10₃ ve M11₃ müşterilerine diğer müşterilerine kıyasla daha çok zaman harcamıştır. Aylık zamanı içerisinde meslek mensubunun müşterileri arasından M4₃ için %20,39, M10₃ için %25,63, M11₃ için %27,35'lik olmak üzere tüm zamanının %31,83'lük kısmını üç müşterisi için ayırmıştır. Ancak bu üç müşterisinden de zarar etmiştir. Bu müşterilerden gelirlerini arttırması gerekmektedir.

Şekil 1- Uygulamaya Katılan SMMM'lerin Faaliyetlerine Ait Süre Dağılımları (%)

Şekil 1'e göre örnek uygulama yapılan üç SMMM'den SMMM01 bir ay boyunca yaptığı yevmiye kayıtları için çalışma süresinin %15'ini harcamaktadır.

SMMM02 %36,9'unu, SMMM03 ise %21'ini ayırmıştır. SMMM02 yevmiye kaydına yüzde olarak en fazla zaman harcayan meslek mensubudur ve yine yaptığı diğer faaliyetler içerisinde yüzdesel olarak en yüksek oranı göstermektedir. Bunun sebebi olarak SMMM02'nin meslektaşlarına göre daha fazla müşteriye sahip olduğu gösterilebilir. Grafiğe göre yüzdesel olarak zaman harcanan diğer işlem geçici vergi beyannamesidir. Bu faaliyet için harcanan zaman SMMM03'ün çalışma süresinin %10,1'i iken SMMM02 için %15,6'sını, SMMM01 için %0'ını oluşturmaktadır.

SMMM01'in, 26 müşterisi için geçici vergi beyannamesi düzenlenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. SMMM03 ve SMMM01 diğer işlemler olarak gösterilmiş olan faaliyetlere aylık zaman harcamışken, SMMM02 diğer işlemler için çalışma süresinin %20,7'sini ayırmıştır.

Şekil 1 incelendiğinde; SMMM03 ve SMMM02 aylık çalışma süresinden aylık ortalama mükellefle görüşme ve bilgilendirme, Aylık Ortalama Mevzuat takibi, Aylık Mükellefin işi gereği mevzuata inceleme için zaman harcamamışken; SMMM01 bu faaliyetlerin tamamı için aylık mesai saatinin %7,8'ini ayırmıştır. SMMM03 Ticaret Odası İşlemleri için %3,5, Müşteri Ziyaretleri için %2,9, SMMM02 zamanını sırasıyla %0,5, %3,5 olarak bu faaliyetlere zaman ayırmıştır. Fatura kayıt işlemleri için SMMM01 %13,1, SMMM03 %8,1 zaman harcarken; SMMM02 bu işlem için zaman harcamamıştır. SMMM02 banka kayıt işlemlerine zaman ayırmamış, SMMM03; %11, SMMM01 %6,1 oranında zaman harcamıştır. SMMM03 kasa işlemlerine çalışma saatinin %12,5'ini, SMMM01 %3,5'ini harcarken, SMMM02 bu işlemi yapmamıştır. Aylık zamanın %8,5'ini SMMM03 Kredi kartı işlemlerine ayırırken, SMMM01 %1,5'ini ayırmıştır. SMMM02 kredi işlemleri için zaman harcamamıştır. SMMM03 aylık zamanın %6,5'ini cari kayıt hesap işlemlerine, %5,8'ini Kurumlar vergisi düzenlenmesine, %4,4'ünü Mali danışmanlık hizmetlerine, %3,7'sini gelir vergisi düzenlenmesine, %3,4'ünü envanter işlemlerine, %0,8'ini ücret bordrolarının hazırlanmasına, %0,4'ünü KDV ve Muhtasar beyanname düzenlenmesine, %0,3'ünü Aylık SSK Bildirimi, İşçi Giriş ve Çıkış Bildirimi, Bankalara Mali tablo bildirimlerine, %0,1'ini çek senet işlemlerine harcamıştır, karşıt inceleme tutanaklarına, stok işlemlerine yönelik işlem yapmamıştır.

Şekil 1'e göre; SMMM02 cari Kayıt Hesap, Kurumlar vergisi, mali danışmanlık hizmetleri, çek senet işlemleri, envanter işlemleri, için zaman harcamamışken, faaliyetlerden SGK Bildirimleri için zamanının %6,6'sını, KDV için, %6,4'ünü Muhtasar beyanname düzenlenmesi için %6,3'ünü,

ücret işlemleri için %4,8'ini, stok işlemleri için %1,3'ünü, diğer kurumlara bildirimler için %1'ini harcamıştır.

Şekil 1'e göre; SMMM01 aylık çalışma süresi boyunca müşteri ziyaretlerine %8; Cari Hesaplar Kayıt İşlemlerine %7,3; envanter işlemlerine %7,5; KDV beyannamelerine % 1,6; bankalara mali tablo bildirimlerine %2,6; geçici vergi beyannamelerine %1,3; işe giriş çıkış bildirimlerine %1,1; aylık SSK bildirimlerine %1; karşıt inceleme tutanaklarına ve ücret bordrolarının hazırlanmasına %0,8 oranında zaman harcarken; SGK bildirimleri, stok işlemleri, Kurumlar vergisi beyannamesi, diğer kurumlara yapılan bildirimler, mali danışmanlık hizmetleri faaliyetlerine aylık çalışma saatinden zaman ayırmamıştır.

4. SONUÇ

Son yıllarda, muhasebe meslek mensuplarının faaliyet maliyetlerinin gerçeğe yakın şekilde hesaplaması gereksinimleri doğmuştur. Faaliyet maliyetinin hesaplanması, doğru bir maliyet sistemi kurulmasına bağlıdır. Muhasebe meslek mensuplarının üzerindeki baskıyı hafifletmek ve kaynaklarını doğru şekilde belirleyerek müşteri kârlılık analizi yapmak için izlenecek yol etkin maliyet sistemi ZTFDM kullanmaktır.

SMMM'lerden alınan 2018 yılı müşteri bazlı gelir ve müşteri bazlı maliyet verileri doğrultusunda SMMM01'in müşteri kârlılık analizi ZTFDM uygulanarak yapılmıştır. SMMM01, müşteri kârlılık dağılımı oransal olarak değişse de 26 müşterisinin tamamından kâr elde etmiştir. Birim maliyet temelinde hesaplanan toplam maliyetin faaliyetlere doğru şekilde yapılmış dağılımının SMMM'yi kârlı duruma getirdiği ortaya konulmuştur. SMMM02'nin hizmet verdiği iki mükellefinden zarar ettiği ancak bu mükelleflerin toplam kârlılıktaki yüzdesinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Geri kalan 56 mükellef için aylık harcadığı süre (dakika) maliyeti, müşteri bazlı gelirlerle kıyaslandığında kâr elde ettiği sonucuna varılmıştır. Müşteri faaliyetleri için kullanılan kapasitesini iki müşterisi dışında etkin şekilde kullanarak kârlı bir SMMM olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SMMM03'ten hizmet alan müşterilerden en fazla süreyi harcayarak faaliyetlerini yürüttüğü müşterisi için SMMM en fazla maliyete katlanmış, bundan daha az gelir elde etmiştir. Bu müşteri haricinde 9 müşterisi için de bu durum söz konusu olmuş harcadığı süre ve katlandığı maliyete göre oldukça düşük gelir elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır. SMMM03'ün kârlı bir meslek mensubu olmadığı ortaya çıkmıştır. ZTFDM uygulanarak elde ettiği sonuçlara göre, SMMM03'ün müşteri maliyetleri ve faaliyet sürelerini daha sağlıklı şekilde yönetecek şekilde bir sistem kurması gerekmektedir. Bunun için meslek mensubu düşük gelir elde ettiği müşterileri gözden geçirerek, yürütülen faaliyetler için harcanan süreyi azaltarak veya verdiği hizmeti

daha düşük maliyetle sunarak kârlı duruma geçmesi mümkün olabilecektir. Geri kalan müşterileri arasında harcanan süre göz önünde bulundurulduğunda; müşteri bazında gelirlerin müşteri bazında giderler arasındaki farkın az olması kârlı duruma geçmesi gereken meslek mensubunun dikkat etmesi gereken başka bir husustur.

Yapılan çalışma, bu meslek grubu için hem maliyetlerin ZTFDM'ye göre belirlenmesi hem de müşteri kârlılık analizi ile meslek mensuplarının müşterileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olması bakımından ilk çalışma niteliğindedir. Bu anlamda bundan sonra yapılacak olan diğer çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir. ZTFDM uygulamasının standart olarak bir şekli olmadığından, bu uygulamaya yönelik çalışmaların artırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonrasında; daha fazla sayıda veya bölgede SMMM veya YMM'lerle de müşteri kârlılık analizini içeren yeni çalışmalar yapılmasına olanak sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Atmaca, M. ve Terzi, S. (2007). Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyetleme. Karamanoğlu. Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (13), 367-384.

Cokins, G. (2004). Are All Of Your Customers Profitable To You? A Sas White Paper. http://www.sas.com/resources/whitepaper/wp_3450.pdf (Erişim Tarihi: 25.09.2013).

Demir, İ. (2009). Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Müşteri Kârlılık Analizi: Bir Eğitim Kurumunda Uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gündüz, H. E. (2002). Müşteri Kârlılık Analizi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 4 (3), 65-77.

Hilton, R. W. (2005). Managerial Accounting: Creating Value in A Dynamic Business Environment, Boston: Mass: McGraw-Hill/Irwin.

Howell, R. A. and Soucy, S. R. (1990). Customer Profitability: As Critical as Product Profitability. Management Accounting, October, 72(4), 43-47.

Kaplan, R. S. and Anderson, S. R. (2004). Time-Driven Activity Based Costing. Harvard Business Review, 82 (11), 131-138.

Koşan, L. (2007). Zaman Temelli Faaliyete Dayalı Maliyetleme Sisteminin Müşteri Kârlılık Analizinde Kullanılması, Bir Konaklama İşletmesinde Uygulama. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kotler, P. (2002). Marketing Management. (10. Edition), New Jersey: Prentice Hall.

Pfeifer, E.P., Haskins, M. E. and Conroy, R.M. (2005). Customer Lifetime Value, Customer Profitability, and The Treatment Of Acquisition Spending. *Journal of Managerial Issues*, 17 (1), 11-25

Polat, L. (2008). Zaman Sürücülü Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin Bir Sanayi İşletmesinde Uygulanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Raaij, E. M., Vernooij M. J.A., and Triest ,Sander Van (2003).The Implementation Of Customer Profitability Analysis: A Case Study, *Industrial Marketing Management*, (32), 573– 583

Yükçü, S. (2007). Yöneticiler İçin Yönetim Muhasebesi, İzmir: Altı Nokta Basım Yayın Dağıtım.

Yükçü, S. ve Gönen S. (2009). Zaman Esaslı FDM Yaklaşımının Otomobil Parçaları Üreten Bir İşletmede Uygulanması. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (28), 19-36.

Yüzbaşıoğlu, N. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi ve Enstrümanlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 387-410.

MUHASEBE DENETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: DENETİM YAZILIMLARI*

Dr. Öğr. Üyesi Züleyha YILMAZ SOĞUKSU^a

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 281-308

ÖZ

Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte ortaya çıkan büyük veri, şirketlerin pazarlama, insan kaynakları, lojistik gibi pek çok bölümünde kullanım olanağı bulmuştur. Günümüzde teknoloji kullanımının çok büyük bir hızla yaygınlaşması ile beraber özellikle danışmanlık hizmeti yapan muhasebe şirketleri de vergi işlemleri ve denetim hizmetlerinde büyük veri analizinin kullanımını arttırmış ve teknolojiyi fırsat olarak görmeye başlamışlardır. KPMG tarafından 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre şirket yöneticilerinin %99'u işletme stratejileri açısından büyük veri analizinin bir şekilde önemli olduğunu, %96'sı ise şirketlerinde büyük veri kullanımını arttırmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir denetçi açısından büyük veri; geleneksel finansal ve finansal olmayan veriler, lojistik veri, sezgi yoluyla elde edilen veri, elektronik postalar, telefon görüşmeleri, sosyal medyadan, bloglardan ve şirket içi ve dışından elde edilen pek çok tipteki verinin toplamı olarak ifade edilebilir. Hizmet şirketi konumunda olan bağımsız denetim kuruluşları büyük veriye ulaşmak için farklı bilgisayar destekli yazılımlar kullanmakta ve bu yazılımlar aracılığı ile büyük veri analizi yapabilmektedirler. Bilgi ve bilgiden azami düzeyde faydalanmanın kaçınılmaz olduğu günümüz rekabet ortamında bağımsız denetim kuruluşları açısından bu tür yazılımlar iş süreçlerini kolaylaştırmak ve daha doğru kararlara ulaşabilmek adına büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, muhasebe denetiminde kullanılan denetim yazılımlarının incelenmesi, karşılaştırılması ve denetim açısından eksikliklerin tespit edilmesidir. İçerik analizi, anket ve görüşme tekniklerinin kullanıldığı ampirik bulgulara dayalı bir araştırma niteliğindeki bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların, gelecekte geliştirilecek denetim yazılımlarında hangi özelliklerin yer alması gerektiği konusunda yol gösterici olacağına inanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Denetimi, Bilgisayar Destekli Denetim, Denetim Yazılımları, Büyük Veri.

JEL Kodları: M41, M42.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Yılmaz Soğuksu, Z. (2020). Muhasebe Denetiminde Dijital Dönüşüm: Denetim Yazılımları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 281-308.

* Makalenin gönderim tarihi: 30.11.2019; Kabul tarihi: 25.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %20
^a Ordu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zuleyhayilmaz@odu.edu.tr,
ORCID: [0000-0003-3935-1740](https://orcid.org/0000-0003-3935-1740).

DIGITAL TRANSFORMATION IN AUDITING: AUDIT SOFTWARE

ABSTRACT

Big data, which emerged with the developments in information technologies, had the opportunity to be used in many departments of companies such as marketing, human resources and logistics. Nowadays, with the widespread use of technology, accounting firms that provide consultancy services have increased the use of big data analysis in tax transactions and auditing and started to see technology as an opportunity. According to a survey conducted by KPMG in 2014, 99 percent of company managers stated that big data analysis is important in some way in terms of business strategies, and 96 percent of them stated that they should make better use of big data in their companies. Big data for an auditor consist of traditional financial and non-financial data, logistic data, intuitive data, e-mails, phone calls, social media, blogs and other types of data obtained from inside and outside of a company. Audit firms, as consulting companies, use various computer-assisted audit to reach big data and can perform big data analysis through audit software. In today's competitive environment where it is inevitable to make maximum use of information and knowledge, audit software has great importance for the audit firms in order to facilitate business processes and reach more accurate decisions. The purpose of this study is to examine, compare and assess the audit software used in auditing and to identify deficiencies in terms of accounting. It is believed that the findings obtained from this study based on empirical evidence, which uses content analysis, survey and interview techniques, will guide the qualifications that should be included in the audit software to be developed in the future.

Keywords: Auditing, Computer Assisted Audit, Audit Software, Big Data.

JEL Codes: M41, M42.

1. GİRİŞ¹

Modern dünyanın temel taşlarını oluşturan teknolojik ilerlemeleri, endüstrideki ilerlemelerden yola çıkarak sınıflandırmak mümkündür. Buna göre sanayi devrimi ve makinelerin üretimde kullanılmaya başlaması endüstrinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ardından elektrik enerjisiyle çalışan ve toplu üretimlerde kullanılan makinelerin icadı ikinci sanayi devrimi dönemine giriş olarak kabul edilmektedir. Sonrasında bilgisayarın icadı ile otomasyona geçiş üçüncü ve son olarak siber-fiziksel sistemlerin üretimde kullanılması ile dördüncü endüstri dönemine geçilmiştir. Günümüzde ise insan ve akıllı makinelerin yani robotların iletişim halinde akıllı toplumu oluşturacağı beşinci endüstri dönemine geçişle ilgili sinyaller verilmektedir.

Hizmet sektörü olarak nitelendirilen muhasebe denetimi, gerek işletmelerin kendi bünyelerinde oluşturdukları iç kontrol sistemlerinin bir parçası olan iç denetçilerce gerekse belirli şartlara haiz şirketlerin zorunlu olarak tabi tutulduğu bağımsız denetim sürecini yöneten bağımsız denetçilerce ifa

¹ Bu makale 24-25 Ekim 2019 tarihlerinde Niğde’de düzenlenen 6. Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresinde sunulmuş olan özet bildirinin genişletilmiş tam metnidir.

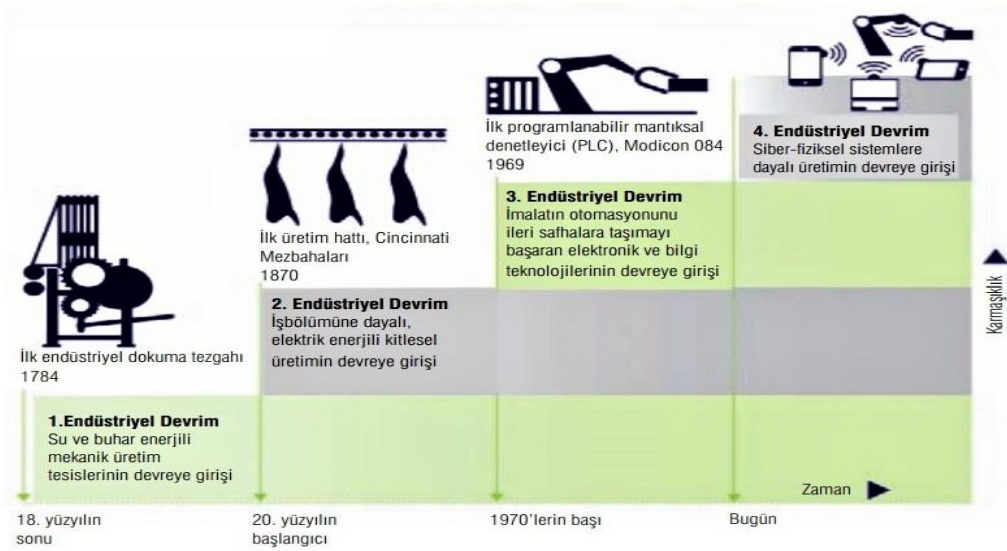
edilmektedir. Büyük bağımsız denetim kuruluşlarının çoğu bilgisayar teknolojilerindeki sürekli gelişme sonucu entegre denetim otomasyon sistemlerinin bir parçası olarak denetim yazılımlarını kullanmaktadırlar.

Genelleştirilmiş bilgisayarlı bağımsız denetim yazılımları (ilerleyen bölümlerde “denetim yazılımları” olarak kısaltılacaktır) hâlihazırda yaygın olarak kullanılmakta olup bu yazılımların gelecekte denetim alanında daha da etkin kullanılacağı ve kullanım alanlarının verilerin depolanması veya analizinden öteye karar aşamalarına kadar erişeceği öngörülmektedir. Bu yönüyle denetim yazılımlarının sürekli geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de kullanılmakta olan denetim yazılımlarının özellikleri içerik analizi yöntemi ile tespit edilmiş, anket ve görüşme yöntemleri ile de bağımsız denetçilerin kullanmakta oldukları denetim yazılımlarının üstün ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri edinilmiştir.

Araştırmanın ilk bölümünde teknolojik gelişmelere endüstrinin tarihsel gelişimi açısından bakılmış, ardından endüstrideki gelişmelerin denetim alanındaki yansımaları incelenmiştir. Sonrasında araştırmanın zeminini oluşturması amacıyla literatür taramasına ve araştırmanın metodolojisine yer verilmiştir. Son olarak araştırma sonucu elde edilen bilgilerin analizi yapılmış ve bulgular ayrıntılı olarak karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

2. TEKNOLOJİDEKİ GELİŞMELER

Ticari hayatın başlangıcını insanlık tarihi kadar eski dönemlere dayandırmak mümkün olsa da ticareti etkileyen teknolojiye en önemli gelişmeleri Şekil 1’de sunulan endüstrideki dört dönemle açıklamak mümkündür.

Şekil-1: Endüstrinin Tarihsel Gelişimi, Kaynak: Kesayak, B. (t.y.), Endüstri Tarihine Kısa Bir Yolculuk. (1.10. 2019)

Şekil 1’de görüldüğü üzere 1784’te ilk mekanik dokuma tezgahının kullanılması ve su gücü ve buharlı makinelerin devreye girmesi ile Endüstri 1.0 ya da bir diğer adıyla Birinci Endüstri Dönemi başlamış ve bu dönem 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ardından 1870’li yıllardan itibaren elektrik enerjisinin üretimde kullanımı ve Taylorizm gibi iş bölümü ile ilgili çalışmaların yapılması ile Endüstri 2.0 Dönemine geçilmiştir. 1969 yılına gelindiğinde, bilgisayarın icadı ve kısa süre içinde ileri elektronik ve bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerlemelerin sanayiye yansması sonucu üretim süreçlerinde otomasyonun yoğun bir biçimde kullanımı ile Endüstri 3.0 Dönemine geçilmiştir. Son olarak 20. yüzyılın sonlarında icat edilen internet ve 21. yüzyılın başlarından itibaren nesne ve hizmetlerin internetinin sanayide siber-fiziksel sistemlerin (CPS-Cyber-Physical Systems) kullanımına olanak sağlaması sonucu Endüstri 4.0 Dönemine geçiş yaşanmıştır (Kagermann vd., 2013:13; Hermann vd., 2015: 5).

Yüksek teknoloji stratejilerinin kilit girişimlerinden biri olarak ilk kez 2011 yılında Almanya tarafından ortaya atılan Endüstri 4.0 (Hermann vd., 2015: 3; Bahrin vd., 2016: 137), üretim ve lojistik sistemlerinde yeni gelişen bir yapı olarak, kapsamlı otomatik bilgi alışverişi için iletişim ağının yoğun olarak kullanıldığı ve üretim ve iş süreçlerinin eşleştiği Siber-Fiziksel Üretim Sistemleri (CPPS/Cyber-Physical Production Systems) şeklinde tanımlanır. Ayrıca Endüstri 4.0, imalat sanayinin değer zinciri sürecinin tamamının yönetimini ve organizasyonunu da içerir (Bahrin vd., 2016: 137). Endüstri 4.0 ile üretim süreçlerinde insanlar, ürünler ve cihazlar arasında eşzamanlı iletişimle, kişiselleştirilmiş ve dijital ürün ve hizmetlerin oldukça esnek bir üretim modelinin oluşturulması amaçlanmıştır (Zhou ve Zhou, 2015: 2147).

2012'deki İnternet Protokolü Versiyon 6 (IPv6) ile akıllı nesnelerin internet yoluyla ağa bağlanmaları için yeterli sayıda adres hazır hale getirilmiştir. Böylece ilk kez nesnelerin ve hizmetlerin interneti sağlanmıştır. Nesnelerin ve hizmetlerin interneti, fabrikaları akıllı bir ortama dönüştüren tüm üretim sürecini içeren ağlar oluşturmayı mümkün kılmaktadır (Kagermann vd., 2013: 13). Siber-Fiziksel Sistemler ise fizik ve mantığın bir araya getirilmesi yoluyla çeşitli işlevleri yerine getirmek için tasarlanmış dijital, analog, fiziksel ve insan bileşenlerinin etkileşimini içerir (<https://www.nist.gov/el/cyber-physical-systems>, 2019). Bu sistemler, üretim ortamında akıllı makineler, depolama sistemleri ve birbirinden bağımsız olarak bilgi alışverişinde bulunabilecek, eylemleri tetikleyebilecek ve kontrol edebilecek üretim tesislerinden oluşmaktadır (Hermann vd., 2015: 5).

Endüstri 4.0'a ulaşmak için sistemlerin standardizasyonu ve bir referans yapısının oluşturulması, verimli yönetim, kapsamlı ve güvenilir geniş bantlı bir endüstriyel altyapının kurulması, emniyet ve güvenlik, işin organizasyonu ve tasarımı, personel eğitimi ve sürekli mesleki gelişim, düzenleyici bir çerçeve oluşturulması ve kaynak kullanımında verimliliği arttırmak şeklinde sekiz planlama hedefinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Zhou ve Zhou, 2015: 2148). Endüstri 4.0'da dijital dünya yardımıyla sanayide kıt kaynakların daha verimli kullanımı, maliyet tasarrufu, üretim miktarları ve gelirden artış sağlanabilmektedir (Erturan ve Ergin, 2018: 154). Ayrıca Endüstri 4.0; tasarım, yapılandırma, sipariş, planlama, üretim ve işletme aşamalarına dâhil olabilecek müşteriye özel seçenekler sunmakta ve son dakika değişikliklerinin yapılmasına olanak tanımaktadır. Dahası Endüstri 4.0 ile tek seferlik ürün üretimi ve düşük üretim hacimlerinde bile kâr sağlamak mümkün olabilmektedir (Kagermann vd., 2013: 15). Endüstri 4.0 ile büyük veri ağları, bulut bilişim sistemleri, siber fiziksel sistemler, siber güvenlik ağları, akıllı fabrikalar, akıllı ürünler, makineden makineye, üç boyutlu yazıcılar, artırılmış sanal gerçeklik, akıllı makineler, robotlar, yapay zeka, simülasyon, yatay ve dikey sistem entegrasyonu, fonksiyonel uyum, endüstriyel internet, nesnelerin interneti, hizmetlerin interneti, vb. gibi pek çok kavram sanayide ve günlük yaşamda karşılık bulmuştur (Hermann vd., 2015: 7; Bahrin vd., 2016: 138; Maksimchuk ve Pershina, 2017: 2; Erturan ve Ergin, 2018: 155).

3. DENETİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Endüstri 4.0 ile dijital dünyada üretilen veri miktarı giderek artmış ve verilerin elektronik ortamda saklanması ve analizi mümkün hale gelmiştir. Her alanda olduğu gibi muhasebe alanında da Endüstri 4.0'ın yansımaları görülmüştür. İşletme birimleri açısından düşünüldüğünde bilgi ve iletişim teknolojilerinin en yoğun olarak kullanıldığı birimlerden biri de muhasebe

birimleridir. Endüstri 4.0 ile muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarını daha etkili, daha rekabetçi ve maliyetleri azaltarak yürüttükleri görülmektedir (Omoteso, 2012: 8490).

Nesnelerin iletişimi olarak da ifade edilen Endüstri 4.0 ile muhasebe işlemlerinde emek gücü yerini yapay zeka gibi ileri teknolojilere bırakmakta ve böylece geleneksel muhasebe yaklaşımının değişime uğraması kaçınılmaz hale gelmektedir (Erturan ve Ergin, 2018: 155). Bu değişim Türkiye’de elektronik fatura uygulamalarının kullanımı ile halihazırda başlamış durumdadır. 397 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği’ne göre Elektronik Fatura Uygulaması (e-Fatura Uygulaması) hizmete geçmiştir. Bu uygulama, tebliğde tanımlanan standartlara uygun e-faturaların, tarafları arasında güvenli ve sağlıklı bir biçimde dolaşımını sağlamak amacı ile oluşturulmuştur. Aynı tebliğde “elektronik kayıt, elektronik ortamda tutulan ve elektronik defter ve belgeleri oluşturan, elektronik yöntemlerle erişimi ve işlenmesi mümkün olan en küçük bilgi ögesi” olarak e-fatura ise “tebliğde yer alan şartlara uygun olan ve elektronik belge biçiminde oluşturulmuş fatura” olarak tanımlanmıştır (Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, Sıra No: 397). Yakın gelecekte muhasebe uygulamalarında elektronik kayıt yoluyla elde edilen büyük verinin kullanımı yaygın hale gelecektir. Bu anlamda elektronik kayıt sistemine geçişin muhasebe ve dolayısıyla denetimde dijital dönüşümü hızlandıracağı açıktır.

Yeminli Mali Müşavirler Derneği (ACCA/the Association of Chartered Certified Accountants) tarafından küresel çapta 2.000 muhasebe meslek mensubu ve yönetici ile yapılan araştırmada gelecek 3-10 yıl içinde meslekte en büyük etkiyi yapacak gelişmenin ne olabileceği sorulmuş ve en yüksek oranla katılımcıların yüzde 55’inin akıllı otomasyona dayalı muhasebe sistemleri şeklinde yanıt verdikleri görülmüştür. Rapordaki çarpıcı ifadelerden bir diğeri ise 2020 yılında Google’in en kapsamlı büyük veri sağlayıcısı konumuna gelmesi ve 2025 yılında 4 büyük bağımsız denetim kuruluşundan daha fazla sayıda denetçi istihdam edebileceği yönündeki öngörüdür (ACCA Raporu, 2016: 14). Endüstri 4.0 döneminde veri analizinin kaynağı olan büyük verinin işletme stratejilerinin önemli bir parçası haline geldiği ve gelecekte de etkili olacağı açık bir şekilde görülmüştür. Dolayısıyla hizmet şirketi konumunda olan bağımsız denetim kuruluşlarının da büyük veri kullanımını yaygınlaştırmaları gerekmekte, ancak bunu nasıl gerçekleştireceklerine dair henüz yeterli bilgi bulunmamaktadır (Earley, 2015: 494).

Muhasebe denetimi, “bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırmak ve bu konuda bir rapor düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değerlendirme süreci” olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2018: 29). 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 400’üncü

maddesine göre; “denetçi, bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre ruhsat almış yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen kişiler ve/veya ortakları bu kişilerden oluşan sermaye şirketi olabilir”.

O’Leary ve Watkins (1989: 3) denetim ortamını, eşsiz ve yüksek karmaşıklıkta bir karar verme ortamı olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla araştırmada yapay zekâ gibi uzman sistemlerin hataları azaltacağı ve insanlar tarafından verilen yanıtlarda tutarlılığı arttıracığı ifade edilmiştir. Gelişen teknoloji ve bilgi sistemlerinin iş süreçlerine katılımı sonucu günümüzde denetim sürecinde dijitalleşmenin kullanılması ile kimin ne zaman ilgili dosyaya eriştiği görülmekte, bu da güvencenin artırılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca denetim sürecinde incelenecek belgeleri fiziki dosya dolaplarında aramak yerine, dijital ortamda aratma yapmak zaman ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Daha dijital bir denetim, denetimin verimliliğini ve doğruluğunu artırmakta ve daha da önemlisi örneklem yerine bir şirketin finansal verilerinin tümünün denetimini kolaylaştırmaktadır (Serçemeli, 2018: 381). Sonuç olarak bilgisayar destekli denetim teknikleri ile denetçiler denetim kalitesini ve etkinliğini arttırmabilmektedirler (Biçer ve Aydın, 2015: 213).

Denetimde çeşitli yazılımlar ve yapay zekânın kullanımı ile internetteki bilgilerin gizliliği, doğruluğu, bütünlüğü, tamlığı ve zamanlılığı dâhil olmak üzere denetim uygulamasının kalite boyutu geliştirilebilmektedir. Dijitalleşme ve Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan kavramlardan biri olan yapay zekâ, herhangi bir gözlemcinin akıllı olarak görünebilmesi için hareket eden sistemlerin incelenmesi olup, insan ve hayvanların karmaşık problemleri çözmek için kullandıkları akıllıca davranışları temel alan yöntemleri kullanarak oluşur (Coppin, 2004: 4). Yapay zekâ müşteri organizasyonunun daha kârlı hale getirilmesi amacını güden bir ilişkide üçüncü ortak olarak kabul edilebilir (Nelson vd., 2000: 251).

19.10.2018 tarihli Forbes haberine göre 4 büyük bağımsız denetim kuruluşundan biri olan KPMG ortaklarından Tomazin, gelecek 3-5 yıl içerisinde dijitalleşme ve yapay zekânın kullanımı ile müşterilerden elde edilen bilgilerin denetim kararları ve öngörülerde daha etkin bir şekilde kullanılacağını ve denetimin gerçek bir dönüşüme uğrayacağını ifade etmiştir. Tomazin ayrıca, yapay zekâ ve büyük veri analizi ile denetim sürecinin planlanabileceği ve bu şekilde denetim kalitesinin artacağı, ancak denetim sürecinin planlanması aşamasında yine denetçilerin kilit rol oynayacağını ifade etmiştir.

Bir başka bağımsız denetim kuruluşu Deloitte, ABD menşeli pazar araştırmaları şirketi Forrester tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarını

vermiş ve 2021 yılında ABD'deki tüm işlerin yüzde 6'sının robotlar tarafından yapılıyor olacağı ifade edilmiştir. Aynı yazıda yapay zekâ gibi sürekli gelişen teknolojilerin, denetim mesleğini de çalışma şekillerini iyileştirmek, daha verimli ve iyi hizmet sunmak ve denetim sürecine farklı bir anlayış kazandırmak suretiyle dönüştüreceği belirtilmiştir (proshareng.com, 2019). Endüstri 3.0 dönemindeki teknolojik ilerlemeler ve otomasyonun kullanımı ile mavi yakalı işçilere giderek daha az ihtiyaç duyulduğu yaşayarak görülmüştür. Endüstri 4.0'ın hâkim olacağı gelecek 10-15 yıl içinde ise beyaz yakalı pek çok çalışanın da işlerini yapay zekaya kaptıracakları öngörülmektedir (KPMG, 2017).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde bilgisayar destekli denetimle ilgili pek çok çalışmaya rastlanmış, bu çalışmalardan ulusal olanlar kronolojik olarak kısaca incelenmiştir.

Araştırma konusuna benzer konularda yapılan ulusal çalışmalardan birinde Erden (1996), bilgisayarlı muhasebe ortamında denetim konusunu teknik açıdan incelemiş ve çeşitli denetim kontrollerinde bilgisayar ortamında hangi işlemler yapılabileceğini etiketler üzerinden tanıtmıştır. Ay 2007 yılında yayımladığı ve doktora tezinden türettiği çalışmasında muhasebe denetimi ve bilişim teknolojileri konusuna teorik olarak değinmiş, anket yöntemi ile 43 bağımsız denetim kuruluşunda bilişim teknolojilerinin kullanım düzeyini incelemiş ve 26 kuruluşun bağımsız denetim yazılımı kullandığını, en çok kullanılan genelleştirilmiş bilgisayarlı bağımsız denetim yazılımlarının Audit Command Language (ACL) ve IDEA olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Gürkan (2008), yüksek lisans tez çalışmasında bilgisayar destekli denetim tekniklerinin muhasebe denetimine etkilerini araştırmıştır. Bu kapsamda yazar, 63 bağımsız denetim kuruluşu ile anket yapmış ve bilgisayar destekli denetim tekniklerini kullanım düzeyi, etkinlik ve maliyet açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda yazar, bağımsız denetim kuruluşlarının neredeyse tamamının bilgisayar destekli denetim tekniklerini kullandıklarını, maliyetlerin sektöre yeni giren kuruluşlar için caydırıcı olduğunu ve denetlenen şirket sayısının fazla olduğu bağımsız denetim kuruluşlarında bu tekniklerin kullanılmasının etkinlik açısından gerekli olduğunu tespit etmiştir.

Bir başka çalışmada Elitaş ve Kargül (2010) bilgisayar destekli denetim tekniklerini kullanım teknikleri açısından ayrıntılı olarak inceleyerek bilgisayarın çevresinden ve içinden denetimi karşılaştırmışlardır. Teraman ve Şenççek (2014) ise çalışmalarında Computerized Audit Program (CAP) denetim yazılımını ayrıntılı olarak incelemiş ve programın çalışma ilkelerine yönelik bir uygulama sunmuşlardır. Biçer ve Aydın (2015) çalışmalarında denetimde bilgisayar destekli denetim tekniklerinin kullanımını konusunu ve bu denetim teknikleri ile bir suiistimal vakasının

nasıl ortaya çıkarılabileceğini incelemişlerdir. Çalışmalarında denetimde bilgisayarların kullanımının tarihçesini ve bu konudaki yasal düzenlemeleri ayrıntılı olarak inceleyen yazarlar, yüksek miktar hareketi olan stokları ve değiştirilen fişleri sorgulayarak stoklarla ilgili bir suiistimal vakasını bilgisayar destekli denetim teknikleri yardımıyla ortaya çıkarmışlardır.

Erturan ve Ergin (2017), “muhasebe denetiminde nesnelerin interneti: stok döngüsü” adlı çalışmalarında bütün faaliyet kollarının nesnelerin interneti, dijitalleşme ve bilgi teknolojileri gibi yeniliklerden etkileneceği vurgusunu yapmış, nesnelerin internetinde denetim yaklaşımını ortaya koymuşlardır. Erturan ve Ergin 2018 yılında yayımladıkları bir diğer benzeri çalışmada dijitalleşmeyi muhasebe mesleği açısından değerlendirmişler, muhasebe ve denetimin bilgisayarlaşmaya en uygun mesleklerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında Endüstri 4.0’ın etkilerini özellikle muhasebe eğitimi açısından teorik olarak değerlendirmişlerdir.

Serçemeli (2018) çalışmasında yapay zekânın muhasebe ve denetim meslekleri üzerine etkisini teorik olarak değerlendirmiştir. Öncelikle yapay zekâ kavramı ve tarihsel gelişimini inceleyen yazar, çalışmasında Harvard Business Review Türkiye’nin “Gelecek Beş Yıl” başlıklı araştırmasındaki çeşitli sektörlerden yöneticilerin geleceğe yönelik öngörülerini sunmuş ve gelecekte yapay zekânın muhasebe ve denetim mesleklerine etkilerini değerlendirmiştir. Bir diğer çalışmada Kablan (2018), Endüstri 4.0, nesnelerin interneti ve akıllı işletme kavramlarının denetçinin rolü ve denetim mesleğine etkilerini teorik olarak incelemiştir. Yazar, Endüstri 4.0’da denetim yaklaşımı ile geleneksel denetim yaklaşımını çeşitli denetim konuları açısından karşılaştırmıştır.

5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, muhasebe denetiminde kullanılan bağımsız denetim yazılımlarının incelenmesi, karşılaştırılması ve muhasebe denetimi açısından eksikliklerinin tespit edilmesidir. Elde edilen bulgular çerçevesinde gelecekte geliştirilmesi planlanan veya hâlihazırda kullanılan bağımsız denetim yazılımlarının iyileştirilebilmesi için rehberlik sağlanması amaçlanmıştır. Literatürde bilgisayar destekli denetim teknikleri ile ilgili bazı ulusal çalışmalara rastlanmış ancak bu çalışmanın konusu ile örtüşen ayrıntılı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle özellikle bağımsız denetim yazılımı kullanıcıları ve denetim yazılımı geliştiren yazılım şirketleri açısından yol gösterici olacağına inanılmaktadır.

5.2. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Bu araştırma ampirik bulgulara dayalı bir araştırma olarak tasarlanmış olup bağımsız denetim yazılımlarının incelenmesi amacıyla yöntem olarak ilk

aşamada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Buna göre Türkiye’de kullanılmakta olan yerli bağımsız denetim yazılımlarının web sayfaları incelenerek bu yazılımların niteliklerine yer verilmiştir. Ayrıca uluslararası alanda yaygın olarak kullanılan bir bağımsız denetim yazılımı incelenerek Türkiye’de kullanılmakta olan yazılımlarla karşılaştırılması yapılmıştır. İçerik analizi yöntemi; yazılı, sözlü ve görsel mesajların analizinde kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biridir (Cole, 1988: 55). Bu yöntemde herhangi bir olgu, anlamının ve anafikrinin tespit edilmesi amacıyla düzenlenmek, sınıflandırılmak, karşılaştırılmak ve çıkarım yapmak yoluyla ayrıntılı olarak incelenir (Patton, 2002: 453; Cohen vd., 2007: 475).

Ardından, Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarında görev yapan bağımsız denetçiler ile bir anket yapılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarının listesine Kamu Gözetimi Kurumu’nun (KGK) web sayfasından (<http://denkur.kgk.gov.tr/>, 1.10.2019) ulaşılmıştır. KGK tarafından yayımlanan Bağımsız Denetim Kuruluşu Resmi Sicili listesine göre 1 Ekim 2019 tarihinde Resmi Sicile kayıtlı tüm yetki alanlarına sahip toplamda 285 bağımsız denetim kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan 57’si Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) dâhil bağımsız denetim yapmakta, 71’i KAYİK dâhil sigortacılık ve özel emeklilik alanları hariç bağımsız denetim yapmakta, 157’si ise KAYİK hariç bağımsız denetim yapmaktadır. Bağımsız denetim yazılımlarının tüm bağımsız denetim kuruluşları tarafından kullanabileceği göz önünde bulundurulduğunda faal durumda olan tüm bağımsız denetim kuruluşlarının araştırma kapsamına alınmasına karar verilmiştir. KGK’nın Bağımsız Denetim Kuruluşu Resmi Sicili listesine göre sadece 1 bağımsız denetim kuruluşu gayri faal durumda olduğundan bu kuruluş araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Sonuç itibariyle 284 bağımsız denetim kuruluşu araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırmanın kapsamı belirlendikten sonra 284 bağımsız denetim kuruluşunun web sayfaları incelenmiş ve iletişim bilgilerinden kuruluşların elektronik posta adreslerine ulaşılarak bir veri tabanı oluşturulmuştur.

Araştırmada veri edinme aracı olarak çevrimiçi bir anket formu hazırlanmış, iki bölümden oluşan anket ile bağımsız denetçilere altısı demografik özelliklerini tespit etmek üzere toplamda 12 adet soru sorulmuştur. Ayrıca ankete katılan bağımsız denetçilere kullanmakta oldukları bağımsız denetim yazılımlarının üstün ve zayıf yönlerinin neler olduğu ve bu yazılımı geliştirmek amacı ile hangi özellikleri eklemek istedikleri açık uçlu sorularla sorulmuştur. Açık uçlu sorular kullanılarak katılımcıların kullandıkları bağımsız denetim yazılımları hakkında kendi ifadeleri ile daha özgür bir şekilde fikirlerini beyan etmeleri amaçlanmıştır.

1 Ekim-25 Kasım 2019 tarihleri arasında anket bağlantısı açık bırakılmıştır. 284 Bağımsız denetim kuruluşundan sadece 32'si ankete geri dönüş sağlamıştır. Buna göre ankete geri dönüş oranı yaklaşık %11'dir. Geri dönüş oranının beklenen düzeyin oldukça altında kalması nedeniyle araştırma yöntemi olarak anket yönteminin yanı sıra görüşme yönteminin de kullanılmasına karar verilmiştir.

Görüşme yöntemi, bir bireyin davranışlarının nedenleri, herhangi bir konu hakkındaki görüş veya duygularının öğrenilmesi amaçlandığında bireyin kendisinden açık uçlu sorular sorularak bilgi almak için kullanılan bir yöntemdir (Yazarkan ve Kaygın, 2016: 168). Görüşme yöntemi, ilk olarak antropoloji ile ilgili araştırmalarda kullanılmış, sonrasında ise tarih, siyaset bilimi, işletme, tıp, eczacılık, hemşirelik, sosyal bilimler ve iletişim gibi pek çok diğer disiplinde kullanılmaya başlanmıştır (Denzin ve Lincoln, 2008: 2). Görüşme formu olarak yine anket formunda yer alan sorular yarı yapılandırılmış şekilde açık uçlu olarak bağımsız denetçilere yöneltilmiştir. Sonuç olarak araştırmada görüşme yöntemi ile 7 farklı bölgeden 7 bağımsız denetçi ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmada öncelikle veri toplama aracı olarak anket yöntemi seçildiğinden, araştırma kapsamını oluşturan bağımsız denetim kuruluşlarından yeterli oranda geri dönüş sağlanamaması araştırmanın en büyük sınırlılığını oluşturmuştur. Bu nedenle ikinci bir veri toplama yöntemi olarak görüşme yöntemi seçilmiş ancak araştırma sürecinin kısıtlı olmasından ve bağımsız denetim kuruluşlarının büyük çoğunluğunun büyükşehirlerde faaliyet göstermesinden dolayı görüşme yönteminde yüzyüze görüşme tekniği yerine telefonla görüşme tekniği seçilmiştir.

Ayrıca araştırmada denetim yazılımları yalnız bağımsız denetim yazılımları ile sınırlandırılmış olup iç denetim yazılımları araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bağımsız denetim yazılımlarından ise yalnız genelleştirilmiş yani paket program halinde sunulan bağımsız denetim yazılımları araştırma kapsamına alınmış, bağımsız denetim kuruluşlarının kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere sadece kendi kuruluşlarında kullanmak üzere geliştirmiş oldukları özel denetim yazılımları yine araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

6.1. İçerik Analizi Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırmada ilk olarak yerli bağımsız denetim yazılımlarının tamamının ve en çok kullanılan yabancı denetim yazılımlarından birinin web sayfaları içerik analizi yöntemi ile incelenerek bu yazılımların öne çıkan özellikleri derlenmiştir. Bağımsız denetim yazılımlarının içerik analizi yöntemi kullanılarak tespit edilen öne çıkan özellikleri ilerleyen tablolarda her bir

yazılım için ayrı ayrı sunulmuştur. İlk olarak Tablo 1’de MicroKom (B.D.Y.) Bağımsız Denetim Yazılımının özellikleri sunulmuştur.

Tablo-1: MicroKom (B.D.Y.) Bağımsız Denetim Yazılımının Özellikleri

	Yazılımın Öne Çıkan Özellikleri
MicroKom	<p>Esnek Raporlama Dönemi; Hazır Çalışma Formları; Süreç Takip Özelliği; Müşteri Kabul ve Sözleşme</p> <p>Denetim Stratejisi: Risk Belirlemede İşletme Çevresinin İncelenmesi, İş Riskinin Tespiti ve Finansal Analiz; Önemlilik Tespiti; Stratejik Plan; Denetim Takvimi</p> <p>Denetim planı ve uygulaması: Usul İncelemesi; Riske Karşılık Vermede Kontrol Testleri, Maddi Doğruluk Testleri Planlaması ve Maddi Doğruluk Testleri; Doğrulama ve mutabakatlar</p> <p>Denetim Raporu: Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar; İşletmenin Sürekliliği; Üst Yönetim İle Görüşmeler; Yönetim Teyit Mektubu; Görüş oluşturma; Hesap çalışma kağıtları; Denetim Dosyasının oluşturulması; Denetim Durum Raporu</p> <p>TMS/TFRS: Standart Seçimi; Kontroller</p> <p>Araçlar: Değerlendirme Toplantıları; Süreç Takip; Kıdem Tazminatı Hesabı (MSUGT); Ters Bakiye Kontrolü; Adat Hesaplama; Borç/Alacak Yaşlandırma; Reeskont Hesaplama; Döviz Kurları; Kütüphane; Sürekli Denetim Dosyası; Dönem Kütüphanesi</p> <p>Veri Aktarımı: Muavin; Mizan; Hesap Durumu</p> <p>TFRS BOBİ Denetim Modülü</p>

Kaynak: B.D.Y.NET Bağımsız Denetim Yazılımı Tanıtım Dokümanı, Çevrimiçi http://www.bdynet.net/dosya/BDY.NET_Tanitim_%20Dokumani (11.10.2019).

Tablo 1’de MicroKom bağımsız denetim yazılımının başlıca özellikleri listelenmiştir. MikroKom Yazılım A.Ş., muhasebe yazılımları sektöründe 30 yıldır faaliyet göstermekte ve 6.000’den fazla müşteri ve 15.000 civarında kullanıcıya sahip bulunmaktadır. Haziran 2015 tarihinden itibaren şirketin Bağımsız Denetim Yazılımı (BDY.NET) bağımsız denetçilerin kullanımına sunulmuştur. Bağımsız denetim yazılımı akademik bir danışman liderliğinde geliştirilmiş ve sürecin her aşamasında uygulamacılardan görüş ve destekleri alınmıştır. Yazılım, GMS/5, IMS/5 ve DTS/5 gibi DOS tabanlı MikroKom yazılımlarının devamı niteliğinde olan Windows tabanlı bir yazılımdır. GMS.NET yazılımının hazırlanmasında, Microsoft firmasının NET altyapısı ile C# programlama dilinin ve SQL Server 2005 veri tabanı yönetim sisteminin hız ve güvenilirlik özelliklerinden yararlanılmıştır (<http://www.bdynet.net>, 11.10.2019).

Tablo 2’de CAP Bağımsız Denetim Yazılımının özelliklerine yer verilmiştir. CAP, denetim süresince yapılan tüm çalışmalarını içerisinde bir bütün halinde barındıran ve yapılan işlemlerin takibini sağlayan bir denetim yazılımı olup Futurecom Bilişim Hizmetleri ve Danışmanlık A.Ş. tarafından geliştirilmiştir. Şirket, 2003 yılında kurulmuş ve ilk yazılımı olarak

Enflasyon muhasebesi programını geliştirerek piyasaya sunmuş, 2005 yılında Gebze Organize Sanayi Bölgesi Teknopark'ına kabul edilmiştir (<https://futurecom.com.tr/hakkimizda/>, 11.10.2019).

Tablo-2: CAP Bağımsız Denetim Yazılımının Özellikleri

	Yazılımın Öne Çıkan Özellikleri
CAP	<p>Müşteri Kabul Politikası: Müşterinin Değerlendirilmesi; Risk Düzeyinin Belirlenmesi; Risk Kararının Açıklanması; Kabul İşlemi</p> <p>Yıllık Denetim Planı: Sözleşmenin Oluşturulması; Denetim Takvimi; Kapasite Kontrolü; Zaman Çizelgesi; Maliyet Hesabı</p> <p>Devamlı Denetim Dosyası:</p> <p>Denetim Dosyası: Müşteri Seçimi; Dönem Seçimi; Denetim Tipinin Seçimi; Planlanan Denetim Takvimi; Denetim Takımı ile Takım İçi Yetkilerin Tanımı</p> <p>Risk Değerlendirme: Doğal risk tanımına yönelik soruların yanıtlanması ve tespit edilen risklerin tanımlanması; Kontrol riskine ilişkin soruların yanıtlanması ve tespit edilen risklerin tanımlanması; Önemlilik tutarının hesaplanması; Risklerin mali tablo hesaplarıyla ilişkilendirilmesi; Birleşik Riskin Hesaplanması; Bölümün Kapatılması</p> <p>Riske Karşılık Vermede Kontrol Testleri</p> <p>Riske Karşılık Vermede Maddi Doğruluk Testleri</p> <p>Verilerinin transferi: Tüm muavin kayıtlarının transferi; Hesap Planının transferi; Sabit kıymetlerin transferi; Gerekli görülürse cari hesapların transferi; Kredi ve leasing sözleşmeleri; Satış ve Alış Faturaları; Stok kartları ve/veya Envanter Raporu; Çek ve Senet Listeleri v.b. diğer bilgiler</p> <p>Ön Çalışmalar: Önder Tabloların oluşturulması; Çalışma mizanının oluşturulması; Muhasebe Fişlerinin oluşturulması; Mali Tabloların oluşturulması; Mali Analizlerin Oluşturulması</p> <p>Denetimin kapsamının belirlenmesi ve görev dağılımı</p> <p>Örnek Analizler: Ters bakiye veren hesaplar; Yaşlandırma Analizleri; Ortalama vade hesapları; Birbiriyle çalışan hesapların tespiti (Karşı Hesap); Sabit kıymetlerin yeniden hesaplanması; Sabit kıymet hareket tablosu; Hasılat ve stoktan vade farkının ayrıştırılması; Stok değer düşüklüğü testi; Ters dönen stokların tespiti; Faturaların seri sıra numarası takip edip etmediğinin tespiti; Çek ve senetlerin bugünkü değerinin hesaplanması; Senetsiz alacak ve borçların bugünkü değerinin tespiti; Kredilerin indirgenmiş tutarının tespiti; Vadeli mevduatların bugünkü değeri; Alım Satım Amaçlı Finansal Varlıklar; Vadeye kadar elde tutulacak finansal varlıklar; Satılmaya hazır finansal varlıklar; Garanti karşılıkları; İnşaat sözleşmeleri; Ertelenmiş Vergi Hesabı; İzin Karşılıkları; Kıdem Tazminatı Karşılığı; Aylık Gelir Tabloları; Belirli oranları aşan hesapların tespiti; Belirli tutarları aşan hesapların tespiti; Mükerrer kayıtların kontrolü; Hareket Tabloları; Gruplama işlemleri; Pivot Tablolar</p> <p>Prosedürlerin Yanıtlanması, Düzeltme Fişlerinin Oluşturulması, UFRS Mali Tablolarının Oluşturulması, Uyarı Notlarının Yazılması, Denetim Durumunun Gözden Geçirilmesi, Dipnotlar, Taslak Raporun Oluşturulması, Bölümün Kapatılması</p> <p>Denetim Çalışmalarının Tamamlanması: Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar; İşletmenin Sürekliliği; İhmal Edilen Düzeltmeler; Nihai Finansal Tablo Analizi; Yönetim Temsil Mektubu; Denetim Müdürü Gözden Geçirme; Sorumlu Ortak Baş Denetçi Gözden Geçirme; Bir Sonraki Döneme Taşınan Hususlar</p> <p>Raporlama: Bağımsız Denetçi Raporu; Yönetim Tavsiye Mektubu</p> <p>Kalite Kontrol, Denetim Paketinin Kapatılması</p>

Kaynak: CAP Bilgisayarlı Denetim programı. Çevrimiçi
<https://futurecom.com.tr/Fequqetre2RUB6ab/wpcontent/uploads/capbrosur2012.pdf>,
 (11.10.2019).

Tablo 2’de özellikleri derlenen CAP ürünü 2007 yılında geliştirilmiş, TÜBİTAK tarafından desteklenmiş ve gerek TÜBİTAK gerekse üniversiteler tarafından sürekli denetime tabi tutulmuştur. 2010 yılında kamu kurumları ile çalışılmaya başlanmış ve Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi tarafından halka açık şirketlerin denetiminde kullanılmaya başlanmıştır. 2012 yılında Yeni Türk Ticaret Kanunu (Yeni TTK) ile uyumlu hale getirilen CAP bağımsız denetim yazılımına, 2014 yılında şirketlerin VUK mali tablolarının TMS/TFRS mali tablolarına çevrimini sağlayan CAP Çevrim yazılımı eklenmiştir. CAP sunucu mimarisi üzerinde, çoklu katman yapısı kullanılarak geliştirilmiş olup Microsoft SQL Server ile çalışmaktadır (<https://futurecom.com.tr/hakkimizda/>, 11.10.2019).

Tablo 3’te LUCA Bağımsız Denetim Yazılımının özellikleri kısaca listelenmiştir.

Tablo-3: LUCA Bağımsız Denetim Yazılımının Özellikleri

	Yazılımın Öne Çıkan Özellikleri
LUCA	<p><u>Müşteri tanımları</u></p> <p><u>Kullanıcı ve Rol Tanımları</u></p> <p><u>Müşteri Kabul Politikası:</u> Müşteri kabule yönelik sorular, kabul/red işlemleri.</p> <p><u>Denetim Dosyası:</u> Müşteri Seçimi; Dönem Seçimi; Denetim Tipinin Seçimi; Denetim Takımı ile Takım İçi Yetkilerin Tanımı</p> <p><u>Ön Çalışma ve Planlama</u></p> <p><u>Risk anketi ve Risk Değerlendirme:</u></p> <p><u>Kontrol Testleri</u></p> <p><u>Riske Karşılık Verme - Maddi Doğruluk Testleri</u></p> <p><u>Raporlama:</u> Bilanço sonrası olaylar, İşletmenin sürekliliği; Görüş oluşturma; Kalite kontrol.</p>

Kaynak: Luca Bağımsız Denetim Yazılımı Ürün Broşürü, file:///C:/Users/ASUS/Downloads/NCdnhgDfe0Ny80w.pdf, (7.10.2019).

Tablo 3’te verilen özellikler LUCA programının web sayfasından derlenmiştir. LUCA, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) destekli bir bağımsız denetim yazılımıdır. LUCA Bağımsız Denetim Yazılımı, Luca Denetim ve Luca Denetim Plus olmak üzere ikiye ayrı yazılımdan oluşmaktadır. Luca Denetim, LUCA ürünlerinden veri çekerek denetim yapmakta; Luca Denetim Plus ise hem LUCA ürünlerinden hem de diğer muhasebe yazılımlarından veri çekerek denetim yapabilmektedir. Ancak, Luca Denetim Plus’ta veri çekimi 300.000 satır ile sınırlıdır (www.luca.com.tr, 7.10.2019).

Tablo 4’te FAS Bağımsız Denetim Yazılımının özellikleri incelenmiştir. Özellikler, yazılımın web sayfasından derlenmiştir. FAS, FIN-MAN

Finansal Yönetim Hizmetleri Bilişim Ticaret A.Ş. tarafından üretilmiş bir yazılımdır. Şirket, web tabanlı FIN-MAN programı ile diğer çeşitli finansal analizlere ilişkin hizmetler de sunmaktadır.

Tablo-4: FAS Bağımsız Denetim Yazılımının Özellikleri

	Yazılımın Öne Çıkan Özellikleri
FAS	<p>Teknik Özellikler: Bulut üzerinde çalışması ve bulut depolama olması, kural motoru olması, XBRL: eXtensible Business Reporting Language- Genişletilebilir İşletme Raporlama Dilinden veri alabilme (elektronik defterden veri okuma), otomatik hesaplama ve iş zekası olması, güncellenme özelliği olması, expert/uzman sistem olması</p> <p>Denetim: TFRS ve BOBİFRS dönüşüm olması, çalışma kâğıtları olması</p> <p>Kalite kontrol olması, denetim döneminin oluşturulması, Türkiye Denetim Standartları kapsamında bir çalışma planı ve görevlendirme yapılması,</p> <p>Diğer yenilikler: Mevzuat takibi ve yazılım geliştirme işlemlerinin TÜRMOB tarafından gerçekleştirilmesi,</p> <p>Müşteri Kabulü: Türkiye Denetim Standartları çerçevesinde müşterinin kabulü ya da reddedilmesi,</p> <p>Risk: Türkiye Finansal Raporlama Standartları, işletme çevresi, nakit döngüsü gibi işletme için risk oluşturabilecek konularda risk tespiti yapılması, tespit edilen risklerin hesaplarla ilişkisi ve maddi doğruluk testi ya da kontrol testi uygulanacağına dair risklerin belirlenmesi işlemlerinin gerçekleştirilmesi, risklere yönelik sonuçlar değerlendirilmesi,</p> <p>Maddi Doğruluk Testleri: Luca veya diğer programlar üzerinden aktarılan veriler üzerinden işlem yapılabilmesi,</p> <p>Raporlama: Çalışma mizanı ve mali tabloların, veriler üzerinden otomatik olarak oluşturulması, mali tabloların dönüşümü için düzeltme fişleri kesilebilmesi, raporlamaya yönelik bilanço sonrası olaylar, işletmenin sürekliliği gibi konuların değerlendirilmesi, TFRS bağımsız denetim raporuna yönelik dipnotların oluşturulabilmesi.</p>

Kaynak: <https://fas-audit.com.tr/Home/Tanitim/> (19.02.2020).

Tablo 4'te özellikleri incelenen FAS Bağımsız Denetim Yazılımı, Anadolu Üniversitesi Teknoparkında üniversite öğretim üyeleri, bağımsız denetçiler, bağımsız denetim kuruluşları ve TÜBİTAK desteği ile geliştirilmiştir. (<https://fas-audit.com.tr/Home/Hakkimizda/>, 19.02.2020). Web tabanlı yazılım, 6 yıllık geliştirme sürecinin ardından 1 yılı deneme sürümü olmak üzere yaklaşık 2 yıldır piyasadadır.

Son olarak uluslararası alanda en çok kullanılan bağımsız denetim yazılımlarından birinin de araştırma kapsamına alınması, karşılaştırma yapmak yönüyle gerekli görülmüştür. Ay (2007: 286) araştırmasında dünya genelinde en çok kullanılan geliştirilmiş bilgisayarlı denetim yazılımlarından birinin IDEA olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Tablo 5'te IDEA yazılımı incelenmiştir. 1988 yılında kurulan CaseWare

International, denetim, muhasebe ve devlet için teknoloji çözümleri sağlayan bir şirket olup, CaseWare ürünlerinin 130 ülkede ve 16 dilde 500.000'den fazla kullanıcısı bulunmaktadır. CaseWare IDEA, CaseWare International'ın bir yan kuruluşudur. Şirket, denetçiler, muhasebeciler, finans ve veri uzmanları için veri analiz araçları sunmaktadır (www.idea.caseware.com/about/about-us/, 10.10.2019).

Tablo-5: IDEA Bağımsız Denetim Yazılımının Özellikleri

	Yazılımın Öne Çıkan Özellikleri
IDEA	<p>Cevaplanmak istenen sorular ve iddialar belirlenir, tüm varlıklar, borçlar ve özkaynaklar doğru şekilde kaydedilir ve açıklanır, varlıkların, borçların ve özkaynakların maddi doğruluk testleri yapılır, varlık, borç ve özkaynakların doğru tutarda değerlendirilmesi yapılarak raporlanır, işlemlerin ve olayların doğru hesap döneminde kaydedilip edilmediği test edilir. Veri kaynağını belirleme ve iş süreçlerini anlama ile ilgili prosedürler yapılır.</p> <p>Gerekli veriler tespit edilir ve veri formatına karar verilir: IDEA, AS400, dBase, Microsoft Access, Microsoft Excel, Baskı raporları ve Adobe PDF, SAP / AIS, Metin ve XML, gibi çeşitli dosya biçimlerinden veri çekebilir. OneDrive Dropbox vb gibi web tabanlı programlardan dosyalardan veri çekilebilir, zip, .rar, .tar dosyaları güvenli bir şekilde açılabilir ve şifrelenebilir.</p> <p>Genel Muhasebe: Çalışan/kullanıcı tarafından kayıt girişlerinin özeti, yüksek değerli kullanıcılar ve hesap türünün tespiti, hesap türüne göre özetleme, kayıt dönemi ve tutarına göre özetleme, yüksek tutarlı yevmiye kaydı girişlerinin tespiti, açıklama olmayan kayıtların tespiti, yuvarlatılmış miktarların belirlenmesi, hafta sonu, resmi tatiller ve iş saati dışında yapılan kayıtların tespiti, kayıt içindeki anahtar kelimelerin vurgulanması ve tanımlanması, geçici ve ters hesap kayıtlarının tespiti, aynı kullanıcı tarafından hem kayıt hem de onay yapılması halinde bunun tespiti, yılsonuna yakın ve yılbaşında yapılan kayıtların incelenmesi, borç ve alacak toplamı eşit olmayan kayıtların tespiti, vb.</p> <p>Gelir Güvencesi: Faiz gelirinin doğru hesaplandığının kontrolü, eğitim - öğrenci faturalandırma, ertelenmiş veya tahakkuk eden gelir hesaplamaları, vb.</p> <p>Alacak Hesapları: Yüksek tutarlı alacak bakiyeleri, yüksek tutarlı alacak hesapları ve ilişkili taraf bakiyelerini çıkarma, yaşlandırma, daha fazla test için örnek seçme, işlem testleri, müşteri bakiyelerinin maddi doğruluğu ve geri kazanılabilirliğini kontrol etme, mükerrer işlemlerin tespiti, vb.</p> <p>Borç Hesapları: Satıcılar hesabı açılış hesap testi, satıcılar hesabının kapanış testi, ödenecek değer, borç ve ilişkili taraf hesapları bakiyeleri, yüksek tutarlı tedarikçi dengesi, borç ve ilgili varlıkları çıkarma, ilişkili taraf bakiyeleri, yaşlandırma, yılın en iyi satıcılar hesaplarının tespiti, en iyi satıcılar hesaplarının yılbaşı alım tutarları ve yılsonu bakiyelerinin tespiti, mükerrer satın alma faturaları, bulanık mükerrer satın alma faturaları, bulanık kopya fatura numaraları, satıcılar hesabı ana ve çalışan banka detayları, veri eşleşmeleri bulunduğu gelir uygulamasının kontrolü, tedarikçi ve çalışan banka adres kontrolü, vb.</p> <p>Bordro: Maddi doğruluk testleri, bordronun başlangıç kaydı, bordro veri analizi, iç süreçler, bordro veri işlemleri testleri, mükerrer çalışan, ikili çalışan kayıtlarının test edilmesi, potansiyel fazla ödemeler, hayalet çalışana-çalışmayana ödeme, vb.</p> <p>Duran Varlıklar: Maddi doğruluk testleri, duran varlıklar ilk kontrolü amortismanların yeniden hesaplanması, vb.</p> <p>Envanter: Değerlerin, miktarların ve birim maliyetlerin profilini çıkarma, iki yıl sonu envanter listelerini karşılaştırma, yavaş eriyen ve eski stokların tespiti, hesaplamaların kontrol edilmesi, hareket veya satışı olmayan stokların tespiti, vb.</p> <p>KDV: Hesaplanan KDV oranının sıradışı olduğu kayıtların tespiti, KDV kayıt dönemlerinin incelenmesi, tüm satış işlemleri (alacak hesapları) ve satın alma işlemlerinin (borç hesapları) incelenmesi, yabancı fatura KDV'lerinin testi, müşteri detayları ile satış işlemleri, tedarikçi detayları ile satın alma işlemleri, vb.</p>

Kaynak: Analytics for External Auditors Çevrimiçi <https://idea.caseware.com/wp-content/uploads/2019/05/Analytics-for-External-Auditors-PREVIEW.pdf>, (10.10.2019).

6.2. Anket Bulguları ve Değerlendirilmesi

6.2.1. Demografik Özellikler

Araştırmada anketlerden elde edilen verilerin analizi için tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler, merkezi eğilim ölçüleri, yüzde analizleri, frekans analizleri, standart sapma gibi analizlerden oluşmaktadır (Akgül ve Çevik, 2003: 61-67). Tanımlayıcı istatistiklerin oluşturulmasında SPSS 21.0 (Statistic Package for Social Science) programı kullanılmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo-6: Anket Katılımcılarına Ait Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Tecrübe (Yıl)	Frekans	Yüzde
Kadın	7	21,90	1 - 5	13	40,60
Erkek	25	78,10	6 - 10	7	21,90
Yaş	Frekans	Yüzde	11 - 15	8	25,00
30 ve altı	3	9,40	16 - 20	4	12,50
31 - 40	13	40,60	21 ve üzeri	0	0,00
41 - 50	10	31,30	Bölüm	Frekans	Yüzde
51 - 60	6	18,80	İşletme	15	46,90
61 ve üzeri	0	0,00	İktisat	6	18,80
Bölge	Frekans	Yüzde	Maliye	7	21,90
Marmara	20	62,50	ÇEKO	1	3,10
Ege	6	18,80	Bankacılık ve Finans	1	3,10
Akdeniz	0	0,00	İdari Bilimler	1	3,10
İç Anadolu	4	12,50	Muhasebe	1	3,10
Karadeniz	2	6,30	Lisansüstü Eğitim	Frekans	Yüzde
Doğu Anadolu	0	0,00	Yok	18	56,30
Güneydoğu Anadolu	0	0,00	Yüksek Lisans	10	31,20
Toplam	32	100,00	Doktora	4	12,50

Tablo 6'da görüldüğü gibi anketi yanıtlayan bağımsız denetçilerin yüzde 21,90'ı kadın, yüzde 78,10'u erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun (yüzde 40,60) yaşları 31 ile 40 arasında değişirken, bağımsız denetim sektöründeki tecrübeleri ise 1 ile 5 yıl arasındadır. Katılımcıların çoğunluğu (yüzde 46,90) işletme bölümü mezunu olup bunu yüzde 21,90'lık oranla Maliye ve yüzde 18,80'lik oranla İktisat bölümleri takip etmektedir. Anketi yanıtlayan bağımsız denetçilerin yüzde

56,30'u herhangi bir lisansüstü derecesine sahip değilken yüzde 31,20'si yüksek lisans ve yüzde 12,50'si doktora derecesine sahiptir. Katılımcıların çoğu (yüzde 62,50) Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren bir bağımsız denetim kuruluşunda görev yapmaktadır. Denetim kuruluşlarının çoğunluğu Marmara Bölgesi'nde bulunduğundan bu sonuç beklenen bir sonuçtur.

Tablo 7'de bağımsız denetçilerin kullanmakta oldukları denetim yazılımı ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlara ait bulgular yer almaktadır.

Tablo-7: Bağımsız Denetim Yazılımları ile İlgili Anket Bulguları

B.D.Y. Kullanımı	Frekans	Yüzde	Kullanılan Yazılım	Frekans	Yüzde
Evet	23	71,90	LUCA	6	26,10
Hayır	9	28,10	CAP	8	34,80
Memnuniyet	Frekans	Yüzde	Özel Yazılım	7	30,40
Evet	16	69,60	MicroKom	2	8,70
Hayır	7	30,40	FAS	0	0,00

Tablo 7'de görüldüğü üzere bağımsız denetim yazılımı (B.D.Y.) kullanan katılımcıların oranı yüzde 71,90'dır. Günümüzde bilgi teknolojilerinin yaygın olarak kullanılması ve bu teknolojilere uyum sağlamanın artık bir seçenek değil zorunluluk olması denetim yazılımlarının kullanılabilirliğini arttırmıştır. Ancak halen yüzde 28,10 gibi kısmen yüksek bir oranda denetim yazılımı kullanmayan bağımsız denetçi bulunmaktadır. Bu denetçilerin yine de bilgi teknolojilerinden yararlandığı ancak bunu genelleştirilmiş bir yazılım kullanımına dönüştürmedikleri düşünülmektedir.

Görev yaptıkları bağımsız denetim kuruluşunda herhangi bir denetim yazılımı kullandığını belirten 23 katılımcının en çok kullandığı denetim yazılımları sırası ile yüzde 34,80 oranı ile Türkiye'de ilk kullanılan denetim yazılımı olan CAP, yüzde 26,10 oranı ile LUCA ve yüzde 8,70 oranı ile MicroKom'dur. FAS bağımsız denetim yazılımını kullandıklarını belirten herhangi bir katılımcı olmamıştır. Bunun nedeni olarak yazılımın diğer yazılımlara nazaran piyasaya yeni sürülmüş olması görülmektedir.

Diğer taraftan denetçilerin yüzde 30,40'ı ise kuruluşlarında genelleştirilmiş bir bağımsız denetim yazılımı yerine Excel veya herhangi bir diğer bilgisayar tabanlı özel bir denetim yazılımı kullandıklarını beyan etmiştir. Tablo 7'de sunulan bulgulara göre genel olarak bağımsız denetim kuruluşlarının genelleştirilmiş bağımsız denetim yazılımlarını tercih ettikleri, ancak ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek adına bazı kuruluşların kendilerine özel bilgisayar tabanlı denetim yazılımı geliştirdikleri görülmüştür.

6.2.2. Bağımsız Denetim Yazılımlarının Üstün ve Zayıf Yönleri

Anketin ikinci bölümünde bağımsız denetçilere aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- Sizce kullanmakta olduğunuz bağımsız denetim yazılımının üstün yönleri nelerdir?
- Sizce kullanmakta olduğunuz bağımsız denetim yazılımının zayıf yönleri nelerdir?
- Kullanmakta olduğunuz bağımsız denetim yazılımını geliştirmek için hangi özellikleri eklemek istersiniz?

Bağımsız denetçilerin açık uçlu sorulara bu sorulara verdikleri yanıtlar Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo-8: Bağımsız Denetim Yazılımlarının Üstün ve Zayıf Yönleri

Denetim Yazılımı	Üstünlükler	Zayıflıklar	Eklenmek İstenen Özellikler
LUCA	<ul style="list-style-type: none"> * Entegrasyon * Risk anketleri * Kullanımı kolay * Ucuz * Müşteri kayıtlarının doğrudan yüklenebilmesi * Anket formları * İç denetim riskinin hesaplanabilmesi * İnternetten erişim * Denetim aşamalarının otomatik sıralanması 	<ul style="list-style-type: none"> * Hesaplamalar raporlamaya uygun değil * Raporlara başlık ve şirket logosunun eklenememesi * Arşivleme * Aynı verilerin tekrar tekrar istenmesinin zaman kaybına yol açması * Yeterli kanıt üretimi sağlamaması * Analizleri yetersiz 	<ul style="list-style-type: none"> * Daha kapsamlı raporlama * Word, Excel gibi ofis programları ile daha uyumlu * Maddi doğruluk testleri verilerinin bir şablonla değil bir veri girişi sistemi ile otomatik oluşturulabilmesi * Çalışma kağıtları ve hesaplamalar içi daha ayrıntılı analizler
CAP	<ul style="list-style-type: none"> * Veri çekimi * Kullanışlı muavin * Tablo hazırlaması * Hızlı olması * Denetimde yol gösterici olması * Excel tablosu hazırlamada kolaylık sağlaması * Daha detaylı inceleme olanağı sunması * Zaman tasarrufu sağlaması * Analiz yapılabilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> * Konsolide yapmaması * Hatalı sonuç çıkarabilmesi, * Programın kilitlenmesi * Öğrenme ve uygulamanın zor olması * Mevzuat değişikliklerine zamanında uyum sağlamaması * Reeskont gibi bazı işlemlerde zayıf olması * Datanın tek yazılım formatında yüklenebilmesi * İnternet üzerinden çalışıyor olması nedeniyle bazen yavaşlaması 	<ul style="list-style-type: none"> * Konsolidasyon * Yüklenen formatların otomatik olarak algılanması * Yüklediğimiz formatların otomatik olarak algılanması * Beklenen kredi zararlarının hesaplanması * Her türlü datayı yükleyebilmek * Sorunsuz çalıştırmak

MicroKom	*Pratik olması, *Her türlü muhasebe programından veri kabul etmesi *İçeriği güzel	*Web tabanlı olmaması *Kullanışlı değil *Muhasebe verilerinin yüklenememesi	*Web tabanlı *Raporlama *Finansal tabloların otomatik oluşturulması
Excel Tabanlı Özel Yazılım	*Raporlama ve maddi doğruluk testlerinde çok iyi *Kolay müdahale edilmesi *Pratik olması *Tüm çalışma kağıtlarıyla bağlantılı *Hata yapma olasılığını azaltarak zaman kazandırması *Programı kendimiz geliştirdiğimiz için zayıf yönlerini sürekli geliştirebilmek *Kullanım kolaylığı *Tasarımına kendi karar vermemiz	*Paket program olmadığı için mevzuat değişikliklerinin ve çalışma kağıdı için oluşturulan formların güncellemelerinin zaman alması * Çok profesyonel olmaması *Arşivleme *Yavaş çalışması *Statik bir yapısı yok, sürekli değişiyor *Programın başkaları tarafından ele geçirilmesi konusunda güvenlik sorunu	*Mevzuat ve çalışma kağıdı güncellemelerini otomatikleştirebilmek * KGK Yükleme Excellerini otomatik oluşturmak *Daha iyi arşivleme

Tablo 8’de görüldüğü üzere anketi yanıtlayan bağımsız denetçilere göre Türkiye’de kullanılmakta olan genelleştirilmiş denetim yazılımları LUCA, CAP ve MikroKom gibi yazılımların pratik, yol gösterici ve ucuz olmaları gibi üstün yönlerinin yanında arşivleme ve yavaş çalışma gibi zayıf yönleri bulunmaktadır. Bazı bağımsız denetim kuruluşları, kendi kuruluşlarının ihtiyaçlarına yönelik olarak Excel ya da diğer bilgisayar programları tabanlı özel yazılım geliştirmiş, kullanım kolaylığı ve yazılımın zayıf yönlerini sürekli geliştirme gibi üstünlükler elde etmişlerdir. Diğer taraftan denetçiler bu tür yazılımlarda profesyonel olmama, sürekli değişme ve mevzuata uyum sağlamada gecikme gibi zayıf yönler bulunduğunu belirtmişlerdir.

Anket sonunda katılımcılara konuyla ilgili eklemek istediklerini yazabilmeleri için boş bir metin sayfası sunulmuştur. Katılımcılardan bazıları aşağıdaki görüşleri ifade etmişlerdir. Görüşler aynen sunulmuştur.

- “Türkiye’de bağımsız denetimin gelişebilmesi için müşteri ile denetim firması arasındaki ücret bağının kesilmesi gerekir.”
- “Şu an piyasada bulunan bağımsız denetim yazılımları ihtiyaca cevap vermekten uzaktır.”
- “Piyasada maalesef alınabilecek tüm ihtiyaçları karşılayan bir bağımsız denetim yazılımı bulunmamaktadır, bu bizler için çok büyük bir ihtiyaçtır.”
- “Muhasebe yazılımlarının içine standartlara uygun özellikler eklenmesi ve en başta muhasebenin artık VUK’a göre ya da

Tekdüzene göre değil TFRS'ye göre tutulmasının sağlanması gereklidir.”

- “Bağımsız denetim yazılımı ancak bu işi yapanlar tarafından yapılmalıdır.”
- “Denetim alanındaki programlar yetersiz.”
- “Denetçi olmayan hiç kimse program yazdığını iddia edemez, çünkü bağımsız denetimin tam olarak tüm yönlerini kapsayan bir program geliştirilemez, geliştirilmesi de doğru olmaz.”

Görüldüğü üzere bağımsız denetçiler Türkiye’de kullanılmakta olan denetim yazılımlarını yetersiz bulmaktadır. Ayrıca denetim yazılımını geliştiren kişilerin denetime vakıf kişiler olması, yazılımların Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına (TFRS) uygun programlanması ve bağımsız denetimin her yönünü karşılayan bir denetim yazılımının geliştirilmesinin mümkün olmaması özellikle vurgulanmıştır.

6.3. Görüşme Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırmada ikinci olarak her bölgeden bir bağımsız denetçi ile görüşülmesi hedeflenmiş, toplamda 7 farklı bölgeden 7 bağımsız denetçi ile görüşme yapılmıştır. Bağımsız denetçiler tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiş, her bölgedeki bağımsız denetim kuruluşları belirlenerek içlerinden tesadüfen seçilenlere telefon ile ulaşılarak kuruluşlarında görev yapmakta olan bir bağımsız denetçi ile görüşme yapılmak istenildiği belirtilmiştir. Görüşme talebini kabul eden bağımsız denetçiler ile anket formunda yer alan yarı yapılandırılmış sorular üzerinden görüşmeye devam edilmiş ve bağımsız denetçilerin kullanmakta oldukları bağımsız denetim yazılımları ile ilgili görüşleri edinilmeye çalışılmıştır. Görüşme yapılan denetçilere ait bilgiler Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo-9: Görüşme Yapılan Bağımsız Denetçilere Ait Bilgiler

Bölge	Cinsiyet	Yaş	Tecrübe (Yıl)	Bölüm	Lisansüstü Eğitim	Kullanılan Yazılım
Marmara	Erkek	42	4	İktisat	Yüksek Lisans	Özel Yazılım
Ege	Kadın	45	6	İşletme	Yok	LUCA
İç Anadolu	Erkek	46	6	İşletme	Yok	CAP
Akdeniz	Erkek	54	20	İşletme	Doktora	FAS
Karadeniz	Erkek	34	2	İşletme	Yok	LUCA
Doğu Anadolu	Erkek	69	30	İdari Bilimler	Yok	CAP
Güneydoğu Anadolu	Kadın	28	2	İşletme	Yüksek Lisans	Özel Yazılım

Tablo 9’da demografik özellikleri verilen bağımsız denetçilerden Marmara Bölgesi’ndeki bir bağımsız denetim kuruluşunda görev yapan ilk katılımcı, 42 yaşında olup 4 yıllık bağımsız denetçilik tecrübesine sahiptir. İktisat bölümünü tamamlayan katılımcı aynı zamanda yüksek lisans derecesine sahiptir. Katılımcıya ilk olarak herhangi bir bağımsız denetim yazılımı kullanıp kullanmadığı sorulmuş ve katılımcı şu an bir yazılım kullanmadıklarını ancak daha önce CAP adlı bağımsız denetim yazılımını kullandıklarını belirtmiştir. Katılımcıya daha önce kullanmış oldukları bu yazılımı neden bıraktıkları ve kendisine göre yazılımın üstün ve zayıf yönlerinin neler olduğu sorulduğunda, yazılımın üstün yönleri olarak çalışma kâğıtlarını tek bir yerde toplaması, otomatik yönlendirme yapması ve mevzuata uyum sağlaması şeklinde yanıt vermiştir. Katılımcı yazılımın zayıf yönleri olarak ise denetim yapılan şirketin muavinlerinin sisteme yüklenmesi gerektiğinde programın teknik açıdan problem çıkardığını, kendilerinin bu problemi çözmek için iki gün uğraştıklarını ancak çözemeyince her defasında programdan teknik destek ekibi çağırmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. İki günlük zamanın ise kendileri için önemli olduğunu ve bu tür teknik aksaklıklar nedeniyle çok zaman kaybettikleri için programı kullanmayı bıraktıklarını beyan etmiştir. Katılımcı şu an kuruluşlarında Excel tabanlı kendi özel yazılımlarını kullanmakta olduklarını ve bu yazılımı ihtiyaçlarına göre güncelleyebildiklerini ifade etmiştir.

İkinci olarak Ege Bölgesi’nde faaliyet gösteren bir bağımsız denetim kuruluşundan bir denetçi ile görüşme yapılmıştır. Denetçi, 45 yaşında olup 6 yıldır bağımsız denetçilik sertifikasına sahiptir. İşletme bölümünü tamamlayan katılımcının yüksek lisans derecesi yoktur. Katılımcı, kuruluşlarında LUCA adlı Bağımsız Denetim yazılımını kullandıklarını, mali müşavirlik süresince yine aynı markanın mali müşavirlik yazılımını da kullandıklarını ve bu yazılımdan çok memnun oldukları için bağımsız denetim yazılımı olarak da aynı markayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla yazılımın üstün yanı markaya tanınan güven olarak belirtilmiştir. Denetçi, yazılımın zayıf yönü olarak çok fazla problemle karşılaşmadıklarını, karşılaştıkları ufak problemlerin de bağımsız denetçilik sektöründe kısmen yeni olan marka tarafından hızlı bir şekilde çözüleceğine inandığını beyan etmiştir.

Araştırmada üçüncü olarak İç Anadolu Bölgesi’nde faaliyetlerini sürdüren bir bağımsız denetçi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcı 46 yaşında olup 6 yıldır bağımsız denetçi olarak görev yapmaktadır. İşletme bölümü mezunu olan katılımcı herhangi bir lisansüstü derecesine sahip değildir. CAP yazılımının kullanıldığı bir bağımsız denetim kuruluşunda görev yapan katılımcıya göre programın en önemli üstünlüğü denetimde yol gösterici olması, zayıf yönü ise hesap planının standart olması, veri çekildikten sonra yeni hesapların (özellikle yardımcı hesaplar) eklenememesidir.

Dördüncü olarak Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren bir bağımsız denetim kuruluşunda görev yapmakta olan bir denetçi ile görüşülmüştür. Katılımcı, 54 yaşında olup 20 yıldır meslektedir. Ayrıca, işletme mezunu ve doktora düzeyinde lisansüstü eğitime sahiptir. FAS bağımsız denetim yazılımını kullanmakta olduklarını ifade eden katılımcıya göre yazılımın diğer yazılımlardan farklı ve üstün olduğu özellikler; web tabanlı olması nedeniyle kurulum yapmaya gerek kalmaması, bütün işlemlerin dijital ortamda yapılması, tek tuşla istenen tüm finansal raporların, çalışma kâğıtlarının, faaliyet raporlarının ve dipnotların çıktısının alınabilmesi, TFRS/BOBİ FRS uyumlu olması, programın seçenekli modüllere sahip olması, XBRL ile e-defterlerden ve diğer bağımsız denetim yazılımları da dâhil olmak üzere dışarıdaki herhangi bir kaynaktan bütün veriyi çekebilmesi, olabilecek tüm düzeltme fişlerinin programda örnek olarak bulunması, arşiv modülü bulunması, akıllı yazılım olması, anında mevzuat güncellenmesi yapılabilmesi, sektör karşılaştırması ve finansal analiz yapılabilmesi şeklinde sıralanmıştır. Yazılım şirketi ile iletişim halinde olduğundan yazılımın zayıf yönleri sürekli güncellenmekte olup istenen eklemeler yapılabilmektedir. Ayrıca yazılımın yakın gelecekte Rusça dâhil 6 dile çevrilerek dünya pazarına açılması planlandığı belirtilmiştir.

Beşinci görüşme Karadeniz Bölgesi'nde bulunan bir bağımsız denetim kuruluşunda 2 yıldır bağımsız denetçi olarak görev yapan 34 yaşındaki bir katılımcı ile yapılmıştır. Katılımcı, işletme bölümü mezunu olup herhangi bir lisansüstü derecesine sahip değildir. Kuruluşlarında LUCA adlı bağımsız denetim yazılımını kullanmakta olan katılımcıya göre bu yazılımın en üstün yönü istenilen her şeye çok detaylı şekilde ulaşılabilir olmasıdır. Yazılımın zayıf yönleri sorulduğunda ise katılımcı ön araştırma yaparak aldıkları için yazılımdan memnun oldukları ve yazılım ihtiyaçlarını karşıladığı için zayıf yönüne rastlamadıkları şeklinde olmuştur.

Altıncı olarak Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki bir bağımsız denetim kuruluşunda görev yapan 69 yaşındaki bir denetçi ile görüşülmüştür. Katılımcı görüşme yapılan diğer bağımsız denetçilerden farklı olarak bağımsız denetimde Sermaye Piyasası Bağımsız Denetim Lisans Belgesi sahibi olduğu için yaklaşık 30 yıllık bağımsız denetim tecrübesine sahip olduğunu ifade etmiştir. Kuruluşlarında bağımsız denetim yazılımı olarak CAP adlı yazılımı kullandıklarını ifade eden denetçi, yazılımın üstün yönlerinin neler olduğu sorusunu işlerini kolaylaştırması ve zaman tasarrufu sağlaması şeklinde yanıtlamış, yazılımın zayıf yönlerinin neler olduğu sorulduğunda ise herhangi bir yazılımın önemli olmadığı önemli olanın denetçinin bağımsız denetime hâkimiyeti olduğu şeklinde görüşünü beyan etmiştir. Denetçi, eğer bir bağımsız denetçi işine hâkim değilse her yazılımın onun için zor ve dolayısıyla zayıf olduğunu ifade etmiştir.

Son olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet sürdüren bir bağımsız denetim kuruluşunda görev yapan bir denetçi ile görüşülmüştür. Denetçi 28

yaşında olup 2 yıllık bağımsız denetim tecrübesine sahiptir. Kuruluşlarında bağımsız denetim yazılımı olarak piyasada bulunan bir denetim yazılımı yerine Excel tabanlı kendi yazılımları kullanılmaktadır. Katılımcıya göre bunun üstün yönü aynı şirketleri denetlediklerinde zaten ellerinde bir arşiv bulunduğundan dolayı sadece güncelleme yapmalarının yeterli olmasıdır. Diğer taraftan özel yazılım kullanmanın zayıf yönü ise piyasada paket program halinde bulunan bir yazılım olmadığı için işe yeni başlayan bağımsız denetçilerin yazılıma adapte olmalarının uzun sürmesi ve bunun da denetim sürecinde zaman kaybına yol açmasıdır.

7. SONUÇ

Mamul ve hizmetlerin üretiminde geçmişten günümüze kadar çeşitli dönemler yaşanmış ve teknoloji ve bilgi sistemlerindeki hızlı gelişmeler sonucunda Endüstri 4.0 dönemine girilmiştir. Nesnelerin internet yoluyla birbirleriyle iletişiminin söz konusu olduğu Endüstri 4.0'dan hemen hemen her meslek etkilenmiştir. Bu mesleklerin başında da bilgi sistemlerinin yoğun olarak kullanıldığı muhasebe ve denetim meslekleri gelmektedir. Günümüzde bilgilerin sadece dijital ortamda saklanması değil muhasebe denetimi işlemlerinde emek gücünün azalması ve yerini bilgisayar tabanlı akıllı sistemlerin alması söz konusu olmuştur. Bilgisayar tabanlı yazılımlar ile bilgilerin sadece depolandığı ve korunduğu sistemler yerini bilgileri işleyen, karara varan ve etkileşimde bulunan sistemlere bırakmıştır. Denetim yazılımları daha kaliteli, planlı, verimli ve kısa zamanda denetim yapılmasına olanak sağlamaktadır. Gelecekte denetçilerin denetim sürecindeki çoğu çalışmayı bilgisayar destekli akıllı yazılımlara devredeceği, ancak nihai kararların ve değerlendirmelerin yine denetçiler tarafından yapılacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada hem anket hem de görüşmelerde yöneltilen sorularda özellikle açık uçlu sorular sorulmuş bu şekilde katılımcıların özgün bir şekilde kendi görüşlerini beyan etmeleri sağlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye'de sırasıyla en çok CAP bağımsız denetim yazılımı, ardından LUCA, son olarak MikroKom bağımsız denetim yazılımı kullanılmaktadır. FAS piyasaya kısmen yeni giriş yaptığı için anket bulgularında bu yazılımla ilgili denetçilerden geri dönüş sağlanamamış ancak görüşme bulgularında ayrıntılı bilgi elde edilmiştir. Sonuç olarak bağımsız denetim kuruluşlarının çoğunlukla genelleştirilmiş yani paket program halinde sunulan bağımsız denetim yazılımlarını tercih ettikleri, ancak kuruluşun ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek adına bazı kuruluşların kendilerine özel bilgisayar tabanlı bağımsız denetim yazılımı geliştirdikleri görülmektedir.

Bağımsız denetçilere göre genelleştirilmiş denetim yazılımı olan LUCA, CAP ve MikroKom gibi yazılımların pratik, yol gösterici ve ucuz olmaları gibi üstün yönlerinin yanında arşivleme ve yavaş çalışma gibi zayıf yönleri

bulunmaktadır. Bilgisayar tabanlı özel yazılımların üstün yönleri ise kullanım kolaylığı ve yazılımın zayıf yönlerinin sürekli geliştirebilmesine olanak sağlamasıdır. Diğer taraftan denetçiler bu tür yazılımlarda profesyonel olmama ve mevzuata uyum sağlamada gecikme gibi zayıf yönler bulunduğunu belirtmişlerdir. Bağımsız denetim yazılımlarının eksik yönlerinin geliştirilmesinde dünya genelinde yaygın olarak kullanılan İDEA gibi bağımsız denetim yazılımlarının örnek alınması yol gösterici olabilir. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların en önemlilerinden biri de bağımsız denetim yazılımlarının geliştirilmesi aşamasında denetçilerin görüşlerinden yararlanılması gerektiğidir. Ayrıca Türkiye’de hâlihazırda kullanılmakta olan bağımsız denetim yazılımlarının eksik yönleri yine denetçilerin görüşleri doğrultusunda giderilebilir.

KAYNAKÇA

ACCA Raporu. (2016). *Professional accountants – the future: Drivers of change and future skills*.

Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri, SPSS’te İşletme Yönetimi Uygulamaları*. 1. Basım, Ankara: Emek Ofset.

Analytics for External Auditors. Çevrimiçi <https://idea.caseware.com/wp-content/uploads/2019/05/Analytics-for-External-Auditors-PREVIEW.pdf>, (10.10.2019).

Ay, M. (2007). Bilişim teknolojilerinin muhasebe denetiminde kullanılması ve Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim firmalarında bilişim teknolojilerinin kullanım düzeyi üzerine bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7 (14) , 271-290.

Bahrin, M. A. K., Othman, M. F., Azli, N. N. ve Talib, M. F. (2016). Industry 4.0: A review on industrial automation and robotic. *Jurnal Teknologi*, 78 (6-13), 137-143.

BDY.NET Bağımsız Denetim Yazılımı Tanıtım Dökümanı. Çevrimiçi http://www.bdynet.net/dosya/BDY.NET_Tanitim_%20Dokumani.pdf., (11.10.2019).

Biçer, A. A. ve Aydın, O. (2015). Denetimde bilgisayar destekli denetim tekniklerinin (BDDT) kullanımı ve bu yöntem ile bir suistimal vakasının tespiti. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, Yıl:14, Özel Sayı:28, Güz-2015, 213-229.

Bozkurt, N. (2018). *Muhasebe Denetimi*. 8. Baskı, İstanbul: Alfa.

CAP Bilgisayarlı Denetim programı. Çevrimiçi <https://futurecom.com.tr/Fequqetre2RUB6ab/wpcontent/uploads/capbrosur2012.pdf>, (11.10.2019).

- Cohen, L., L. Manion ve K. Morrison. (2007). *Research Methods in Education*, 6. Baskı, Oxon: Routledge.
- Cole, F.L. (1988). Content Analysis: Process and Application. *Clinical Nurse Specialist*, 2 (1), 53–57.
- Coppin, B. (2004). *Artificial intelligence illuminated*. Jones & Bartlett Learning.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y.S. (2008). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Sage Publications. California.
- Earley, C. E. (2015). Data analytics in auditing: Opportunities and challenges. *Business Horizons*, 58 (5), 493-500.
- Elitaş, C., ve Karagül, A. A. (2010). Bilgisayar destekli denetim teknikleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 145-160.
- Erden, S. A. (1996). Bilgisayarlı muhasebe ortamında bağımsız denetim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 7-33.
- Erturan, İ.E. ve Ergin, E. (2017). Muhasebe denetiminde nesnelerin interneti: Stok döngüsü. *Journal of Accounting & Finance*, (75), 13-30.
- Erturan, İ. E. ve Ergin, E. (2018). Muhasebe mesleğinde dijitalleşme: Endüstri 4.0 etkisi. *ASOS Journal*, 6 (72), 153-165.
- Forbes (2018), “Artificial intelligence, real breakthroughs: the practice and promise of AI in auditing”, Çevrimiçi <https://www.forbes.com/sites/insights-kpmg/2018/10/19/artificial-intelligence-real-breakthroughs-the-practice-and-promise-of-ai-in-auditing/#538ed9396c10>, (10.10.2019).
- Gürkan, S. (2008), Bilgisayar destekli denetim tekniklerinin (BDDT) muhasebe denetimine etkileri ve Türkiye’deki bağımsız denetim kuruluşlarının BDDT uygulamalarına ilişkin bir araştırma. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Hermann, M., Pentek, T. ve Otto, B. (2015). Design principles for Industrie 4.0 scenarios: a literature review. Working Paper No. 01/2015. Technische Universität Dortmund, Dortmund.
- Kablan, A. (2018). Endüstri 4.0, “Nesnelerin interneti-akıllı işletmeler ve muhasebe denetimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23-Özel Sayı, 1561-1579.
- Kagermann, H., W. Wahlster ve J. Helbig, eds., (2013) Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group.

- Kesayak, B. (t.y.), *Endüstri tarihine kısa bir yolculuk*. Çevrimiçi www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/, (01.10.2019).
- KGK, Kamu Gözetimi Kurumu, Çevrimiçi <http://denkur.kgk.gov.tr/>, (01.10.2019)
- KPMG, (2017), Beyaz yakanın yerini yapay zeka alacak, Çevrimiçi <https://home.kpmg/tr/tr/home/media/press-releases/2017/03/beyaz-yakanin-yerini-yapay-zeka-alacak.html>, (07.10.2019).
- Luca Bağımsız Denetim Yazılımı Ürün Broşürü, Çevrimiçi <file:///C:/Users/ASUS/Downloads/NCdnhgDfe0Ny80w.pdf>, (07.10.2019).
- Maksimchuk, O. ve Pershina, T. (2017). A new paradigm of industrial system optimization based on the conception "Industry 4.0". In *MATEC Web of Conferences*, Vol. 129, 04006, EDP Sciences,1-5.
- Nelson, K. M., Kogan, A., Srivastava, R. P., Vasarhelyi, M. A. ve Lu, H. (2000). Virtual auditing agents: the EDGAR Agent challenge. *Decision Support Systems*, 28 (3), 241-253.
- O'Leary, D. E. ve Watkins, P. R. (1989). Review of expert systems in auditing. *Expert Syst. Rev.*, 2 (1), 3-22.
- Omoteso, K. (2012). The application of artificial intelligence in auditing: Looking back to the future. *Expert Systems with Applications*, 39 (9), 8490-8495.
- Patton, M.Q. 2002. *Qualitative Research and Evaluation Methods*, 3. Baskı, Thousand Oaks, CA, Sage.
- Proshareng (2019), *Industry 4.0: Audit Professionals of the Future*. Çevrimiçi www.proshareng.com/news/Tech%20Investors%20&%20Financing%20VC/Industry-4.0--Audit-Professionals-of-the-Future/43862, (11.10.2019).
- Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve denetim mesleklerinin dijital dönüşümünde yapay zekâ. *Electronic Turkish Studies*, 13 (30), 369-386.
- Teraman, Ö., & Şençiçek, F. T. (2014). Elektronik ortamda denetim ve yazılımların kullanımına yönelik bir uygulama. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 117-136.
- Türk Ticaret Kanunu, Sayı: 6102, 14.02.2011 Tarih ve 27846 Sayılı Resmi Gazete.
- Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, Sıra No: 397, 05.03.2010 Tarih ve 27512 Sayılı Resmi Gazete.
- Yazarkan, H. ve Kaygın, C. Y. (2016). "Mali nitelikli uyuşmazlık davalarında bilirkişilik uygulamasına karşı adli muhasebecilik: Ordu Adliyesi örneği", *Business & Economics Research Journal*, 7 (1): 161-180.

Zhou, K., Liu, T. ve Zhou, L. (2015). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges. In *2015 12th International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD)*, 2147-2152.

<http://www.bdynet.net>, (11.10.2019).

<https://fas-audit.com.tr/Home/Tanitim/>, (19.02.2020).

<https://fas-audit.com.tr/Home/Hakkimizda/>, (19.02.2020).

<https://futurecom.com.tr/hakkimizda/>, (11.10.2019).

www.idea.caseware.com/about/about-us/, (10.10.2019).

<http://www.luca.com.tr/>, (07.10.2019).

<https://www.nist.gov/el/cyber-physical-systems>, (19.10.2019).

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARININ İNCELENMESİ: BİR OSB ÖRNEĞİ*

Doç. Dr. Enver BOZDEMİR^a
Ebru DEMİR^b

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 309-335

ÖZ

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), sanayinin uygun görülen alanlarda yapılmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmelerini ve geliştirilmelerini sağlamak amacıyla 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile kurulmuştur.

Çalışmanın amacı, Organize Sanayi Bölgelerinin muhasebe ve vergi uygulamalarını inceleyerek yöneticilere ve meslek mensuplarına faydalı bilgiler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda Düzce ilinde faaliyet gösteren Düzce II. OSB'ye ait muhasebe ve vergi uygulamaları doküman analizi yapılarak ele alınmıştır.

Yapılan çalışmaya göre ülkemizdeki OSB tüzel kişiliği Tekdüzen Muhasebe Sistemine uygun olarak muhasebe kayıtlarını yapması gerekir. Vergi uygulamaları açısından OSB'ler, Katma Değer Vergisi, Damga Vergisi, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunu hükümlerine tabi olmalıdır. OSB'lerin tüm faaliyetlerinin ise denetim kurulu, Yeminli Mali Müşavir ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı denetçileri tarafından denetlenmesi gerekir. Ayrıca OSB'de faaliyet gösteren işletmelerin bazı vergisel muafiyetlerden, istisnalardan, indirim ve teşviklerden faydalanabilecekleri tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sanayi, Organize Sanayi Bölgesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları.

JEL Kodları: M40, M41, M49.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Bozdemir, E., Demir, E. (2020). Organize Sanayi Bölgelerinde Muhasebe ve Vergi Uygulamalarının İncelenmesi: Bir Osb Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 309-335.

* Makalenin gönderim tarihi: 26.09.2019; Kabul tarihi: 07.01.2020, iThenticate benzerlik oranı %20

^a Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, enverbozdemir@duzce.edu.tr,
ORCID: [0000-0002-0845-1602](https://orcid.org/0000-0002-0845-1602).

^b Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplam Kalite Anabilim Dalı, ebrutekin1@gmail.com,
ORCID: [0000-0002-2099-1679](https://orcid.org/0000-0002-2099-1679).

INVESTIGATION OF ACCOUNTING AND TAX APPLICATIONS IN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES: AN OIZ EXAMPLE

ABSTRACT

Organized Industrial Zones (OIZ) has been established in accordance with Organized Industrial Zones Law No. 4562 in order to ensure that the industry is carried out in suitable areas, to direct urbanization, to prevent environmental problems, to use information and information technologies and the placement and development within a certain plan of the types of manufacturing industry.

The aim of the study is to provide useful information to managers and professionals by examining the accounting and tax applications of Organized Industrial Zones. For this purpose, the accounting and tax applications of the Düzce II. OIZ have been analyzed by document analysis.

According to the study, the legal entity of OIZs in our country has to book keeping according to Uniform Accounting System. In terms of tax applications, OIZs have to be subject to the provisions of Value Added Tax, Stamp Tax, Income Tax and Corporate Tax Law. All activities of OIZs have to audited by the audit committee, Sworn-in Certified Public Accountant and the auditors of the Ministry of Science, Industry and Technology. In addition, it has been determined that businesses operating in OIZ may benefit from some tax exemptions, exceptions, discounts and incentives.

Keywords: Industry, Organized Industrial Zone, Accounting and Tax Applications.

JEL Codes: M40, M41, M49.

1. GİRİŞ¹

Ülke ekonomileri içerisinde büyük bir alanı kapsayan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), sanayileşmenin ülke içinde genişleyerek bölgesel dengesizliklerin bertaraf edilmesini sağlamaktadır. OSB’ler az gelişmiş bölgelerde sanayinin yaygınlaştırılması ve çarpık yapılaşmanın önlenmesi amacıyla tarım alanlarının disipline edilmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi, birbirini destekleyen ve birbirinin ana ürünün dışında diğer yan ürünlerini de üreten işletmelerin bir arada üretim yapmaları ve milli gelire katkı sağlayarak ülkelerin kalkınmasını sağlamaları amacıyla kurulmuştur.

OSB’ler kurulmuş oldukları bölgelerde istihdam yaratmaları sebebiyle bölge ekonomisine direkt katkı sağlamakla birlikte sosyal ve kültürel gelişmeye de büyük katkı sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle OSB’ler kurulan bölgelerde hem bölgesel hem de ulusal açıdan ekonomik gelişime olumlu katkı sağlamalarının yanı sıra sosyal ve yaşam standartlarının da gelişmesine ve kuruldukları bölgelerde istihdamın arttırmalarına da katkı sağlamaktadır.

Ülke ekonomisi için büyük bir katkıya sahip olan OSB’lerin finansal nitelikteki olaylarının muhasebeleştirilmesi ve vergi uygulamalarının ilgili

¹ Bu çalışma, birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın “Organize Sanayi Bölgelerinde Muhasebe ve Vergi Uygulamalarının İncelenmesi: Düzce II. OSB Örneği” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

kanun hükümlerine göre doğru bir şekilde yapılması büyük önem arz etmektedir.

OSB’lerde iki farklı işletme biçimi vardır. Biri OSB yöneticiliği tüzel kişiliği, diğeri OSB’lerde faaliyet gösteren işletmelerdir. Çalışmamız alanı yönetici konumundaki OSB tüzel kişiliği ile ilgilidir. Bu nedenle OSB’lerde faaliyet gösteren işletmeler çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Bu bağlamda literatür taraması yapıldığında ülkemizdeki OSB’lerin muhasebe ve vergi uygulamaları alanında bilimsel bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak alanın ihtiyaçlarını gidermek için Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu (OSBÜK) tarafından bu alanda çeşitli eğitim faaliyetlerinin verildiği görülmüştür (OSB Üst Kuruluşu, www.osbuk.org).

Çalışmanın amacı, ülke ekonomisi içerisinde büyük öneme sahip olan OSB’lerin tabi olmaları gereken muhasebe sistemini, vergi kanun hükümlerini ve denetim uygulamalarını incelenerek muhasebe meslek mensuplarına, OSB yöneticilerine ve diğer tüm ilgililere faydalı bilgiler sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma ile OSB’lerde faaliyet gösteren katılımcı işletmelerin hangi vergi teşviklerinden faydalanabilecekleri konusunda genel bilgiler sunulacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın verileri Düzce II. OSB’nin 2017 yılına ait mali olayları olup söz konusu OSB, muhasebe kayıtlarını yaparken hangi hesaplarını kullanması gerektiği ve vergisel açıdan hangi vergi kanunları hükümlerine göre işlem yapması gerektiği konusu incelenmiştir. Bu çalışma ilgili OSB üst yönetiminden yasal izin alınarak yapılmıştır. Ayrıca söz konusu OSB, sadece 2017 yılı mali nitelikteki olaylarının incelenmesine izin vermiş olması çalışmamızın kısıtını oluşturmaktadır.

Araştırma Düzce’de faaliyet gösteren II. OSB ile sınırlandırılmıştır. Çalışma söz konusu OSB’nin aynı nitelikteki mali olaylara ait yol gösterici nitelik taşıması açısından her olaya sadece bir adet muhasebe kayıt örneği verilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın uygulama örnekleri ülkemizdeki diğer tüm OSB yönetici konumundaki işletmelerine model olarak uygulanabilir nitelik taşıması beklenmektedir.

2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE MUHASEBE, VERGİ VE DENETİM UYGULAMALARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Organize Sanayi Bölgeleri Hakkında Genel Bilgiler

OSB’lerin amacı, farklı nitelikte ve yığın üretiminin yanı sıra topluma daha iyi bir hizmet sunmak, yerli ya da yabancı ham maddeyi işlenmiş hale getirmek ve ticaret yaşamı ile sanayi arasında güçlü bir bağ oluşturmaktır. Buna ilaveten sanayi yatırımlarına ilgili duyulması, gelişim göstermemiş bölgelerin kalkınmaları için istek oluşturulması, tarım alanlarında sanayide kullanılmasının düzenli hale getirilmesi, birlik halinde temel altyapı tesisleriyle çevre kirliliğinin giderilmesi, sanayiler arası bütünlüğün

ilerletilmesi ve uluslararası mücadeleye yönelim OSB'lerin en önemli amaçları arasında bulunmaktadır (OSB Üst Kuruluşu, www.osbuk.org).

OSB'ler, Ticaret ve Sanayi Odası'nın talepleri doğrultusunda İl Özel İdaresi veya OSB'nin içinde bulunacağı il, ilçe veya belediyesinin temsilcilerince imzalanan ve Vali'nin olumlu görüşü ile kuruluş protokolünün Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanmasıyla ve ticaret siciline kayıt yapılarak tüzel kişilik kazanır (OSB Üst Kuruluşu, www.osbuk.org).

OSB'lerdeki işletmeler, küçük, orta ve büyük çaplı farklı işletmelerden oluşmaktadır. Bu farklı kuruluşların bir arada toplanmasıyla birlikte dışsal ekonomilerin meydana gelmesi, ortak bir iş ile yapılan gelir ve bireysel atılımlar için risk doğurabilecek unsurların en aza indirgenmesi OSB'lerin ekonomik alandaki en belirgin özelliklerinden biridir (Damalı, 1974: 136).

OSB sistematik bir yapı içerisinde planlı bir yaklaşımın ürünü olarak bilinmektedir. Bu sebeple sanayi çalışanlarının aktif bir şekilde çalışmalarını gerçekleştirmeleri açısından uygun bir konum imkânı sunar. Aynı zamanda da sanayi tesisi inşa etmek isteyen katılımcılara uygun bölgeleri göstererek tarım yapılan alanları da koruma altına almış olur (İbicioğlu ve diğerleri, 2008: 215).

OSB işletmeler arasında ortaklaşa motivasyonun ve karşılıklı güvenin tesis edildiği yerlerdir. OSB üretimde niteliğin çoğalmasına destekçi olduğu gibi kullanılan malzemelerde verimliliğinin artırılmasını sağlamaktadır. İşletmelerin bu bölgelerde bir araya gelmesinin yalnızca üretim çoğalışı ya da sinerjinin oluşturulmasına katkısı yoktur. Aynı zamanda sosyal yapının büyümesine ve istihdamın artırılmasına da katkı sağlarlar (Koç ve Bulmuş, 2014: 180-181).

OSB'lerin ülkelere, bölge şehir ve küçük yerleşim yerlerine sağlamış olduğu çok çeşitli faydaları bulunmaktadır. Bu faydalar, şirketlerin bir araya gelerek çevre kirliliğinin önlenmesi hususunda ortak bir karar almasını, farklı alanlarda üretim yapan şirketler arasında projelerin başlatılmasına ve onların devam ettirilmesine, işbirliği içerisinde ortak kararların alınmasına, çevresel politikalarının ve ölçek ekonomilerinin oluşturulmasına, bölge içerisinde istihdam edilen personelin daha etkin katılımının sağlanmasına, işletmelerin rekabet güçlerinin artırılmasına, ülkenin doğal kaynaklarının daha yararlı kullanılmasına, kurulan bölgenin sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmasına katkı sağlar (Koç ve Bulmuş, 2014: 180-181) :

OSB'lerin gelişmesi için her konuda desteklenmesi her zaman gündemde tutularak en azından devamlı teşvik edilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle devlet, OSB ve bu bölgelerde faaliyet gösterecek işletmeler için olanakları ölçüsünde işletmelerin lehine olmak kaydıyla her türlü ekonomik yardımda bulunmaya çalışmaktadır (Öcal, 2008;96).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın OSB'ler üzerindeki misyon ve yetkileri ise OSB'lerin yer tercihini kararlaştırmak, OSB'nin kuruluşunu onaylayarak tüzel kişiliğini oluşturmak, altyapı projelerini tasdik etmek, gerekli kamulaştırmaları yapmak, OSB'lere kredi sağlamak ve OSB'lerin her türlü muhasebe ve vergi uygulamasını denetlemektir.

2.2. Organize Sanayi Bölgelerinin Ticari Kimliği

Ekonomik açıdan işletmeler üretim, ticaret ve hizmet olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Sırasıyla bunlar; tarafların ihtiyaç duyduğu ürünleri üretenlere üretim işletmesi, üretilen ürünleri ihtiyaç duyan taraflara şekil değiştirmeden aracılık ederek olduğu gibi devredenlere (satanlara) ticari işletme, tarafların ihtiyaç duyduğu soyut eylemleri üretip gereksinim sahiplerine sunanlara ise hizmet işletmeleri denir.

OSB'lerin muhasebe kayıt ve işlemleri açısından ticari bir işletme mi, hizmet işletmesi mi, yoksa bir üretim işletmesi mi olup olmadığı kanunlarda açık bir şekilde belirtilmemiştir.

OSB'lerin faaliyet konuları incelendiğinde bölgeye yatırım yapan sanayicilere altyapı, yol, su, doğal gaz, elektrik, iletişim, atık arıtma vb. hizmetler sunması açısından kanaatimizce hizmet işletmesi özelliği taşımaktadır. Bu nedenle yapılan işlemlerin muhasebeleştirilmesinde bir hizmet işletmesinin kullandığı hesapların kullanılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

2.3. Organize Sanayi Bölgelerinde Defter Tutarken Uyulması Gereken Kurallar

İşletmelerin defter tutma yükümlülüğü sadece ticari defterler açısından değil, aynı zamanda muhasebe sistemi dahilindeki tüm işlemleri kapsayan belgelerin ve bunların kayıtlarını tutmaları da gerekir (Bozdemir, 2014:32). Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin defter tutma başlıklı 175. maddesine göre OSB'ler muhasebe kayıtlarını, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda (TTK) belirtilen defterler aracılığıyla, Tekdüzen Hesap Planına göre tutmak zorundadır. TTK'ya göre tutulması zorunlu defterler; yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri (müteşebbis heyet karar defteri) ve yönetim kurulu karar defteridir. İlgili defterlerin gerek görüldüğü takdirde elektronik ortamda da tutulabileceği belirtilmiştir.

2.4. Organize Sanayi Bölgelerinin Gelir ve Gideri

OSB'lerin gelirleri; girişimci heyete katılan işletme ile organizasyonların sağladıkları ortaklık payları, arsa alımı gerçekleştiren ya da satışı yapılan organize sanayi bölgelerinde hizmet sağlayacak olan ve gösteren girişimcilerin yatırdıkları ödemelerle arsa ile alt yapı katılım payları ve hizmet karşılıkları, OSB, alt yapı ile sosyal tesislerinin ihalesi için hazırlanan dosyaların satış bedelleri ile bölge içinde kurulacak olan kuruluşların projelerinin tasdik ve vize bedelleri ve yönetim aidatlarıdır.

Bunlara ilave olarak su, elektrik, doğalgaz, sosyal tesis, arıtma ve benzeri işletme gelirleri ile ortaklık gelirleri, arsa satışından sağlanan gelirler, her türlü bağışlar, bölge ortak mülklerinin kira ve hizmet gelirleri, bankadaki mevduatlara yürütülen faiz gelirleri, katılımcılardan alınan gecikme cezaları, ilan ve reklam gelirleridir.

OSB'lerin giderleri ise, personel ücret giderleri, müteşebbis heyet giderleri, iletişim giderleri, güvenlik giderleri, tamir bakım onarım giderleri, inşaat ve işletme giderleri ile bunların dışındaki diğer muhtelif gider kalemleridir.

2.5. Organize Sanayi Bölgelerinde Vergi Uygulamaları

OSB kurumlar vergisi mükellefi olmamalarına karşın genel olarak çalışanlarından stopaj yapmak gibi gelir vergisi ve tevkifat yapmak gibi katma değer vergisi yükümlüsüdürler. Ancak, OSB'lerinin esas faaliyetleri dışında elde edeceği gelirleri kurumlar vergisine tabidir (Taşyürek, 2002:141).

Ayrıca OSB'lerin tahsil edilen her türlü gelirler için fatura düzenlemeleri gerekir. Başka bir ifadeyle OSB'lerin KDV yükümlülüğü olduğundan dolayı bütün kazançlar ve harcamalar için kanıtlayıcı olması açısından fatura ya da benzeri belgeler düzenlemeleri gerekmektedir. Düzenlenecek belgelerde istisna hükmüne yönelmeye çalışılarak KDV belirtmeyip istisna çerçevesinde yer almayan başka teslim ve faaliyetler için düzenlenecek belgelerde genel kararlara göre KDV belirtilmesi gerekir (OSB Üst Kuruluşu, www.osbuk.org).

Vergi uygulamaları açısından bazı işletmeler gibi OSB'lerin kendi tüzel kişilikleri ve yatırımcılarının faydalanabileceği vergisel muafiyet ve istisnalar bulunmaktadır. Günümüzde hala uygulanmakta olan vergisel muafiyet, istisna, indirim vd. desteklerin yasal dayanakları 2017 yılı itibariyle aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo-1: OSB Tüzel Kişiliklerine ve İşletmelerine Uygulanan Vergi Teşvikleri (2017 yılı)

Vergi Türü	Kanuni Dayanağı	Kanun Hükmü	
		OSB Tüzel Kişiliği	OSB İçindeki İşlemeler
Kurumlar Vergisi	5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 4/1nci maddesinin (n) bendi	Muaf	Muaf değil
Katma Değer Vergisi İstisnası	3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 17/4-k maddesi	Arsa ve işyeri teslimleri KDV'den muaftır.	Muaf değil

Damga Vergisi	488 sayılı Damga Vergisi Kanunu	Damga vergisinden muaftır.	Muaf değil
Bina İnşaat Harcı ve Yapı Kullanma İzni Harcı Muafiyeti	492 Sayılı Harçlar Kanununun 123. maddesi	Muaf	Muaf
Emlak Vergisi	1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanununun 4/m maddesi	Geçici muaf	Geçici muaf
Çevre ve Temizlik Vergisi	4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 21. Maddesi	Muaf değildir.	Muaf değildir.
Veraset ve İntikal Vergisi Uygulaması	4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu	OSB'lere yapılan bağışlar veraset ve intikal vergine tabi değildir.	Muaf değildir.
Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi Uygulaması	5784 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu	Muaf	Muaf değil
KOSGEB payı	3624 Sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkındaki Kanununun 14/g	OSB'ler tapu devri gerçekleştirilen arsaların satış bedelinin % 1'i	Ödeme yok
Yapı Denetim Kuruluşlarına Ödenecek Hizmet Bedeli İndirimi	4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun	% 75 İndirimli Uygulanır	% 75 İndirimli Uygulanır
Kredi Desteği	635 sayılı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi	Var	Yok
Bir Alt Bölge Desteğinden Yararlanma	2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Kararın 18'inci maddesi	Yok	Var
TRT Payı	3093 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Gelirleri Kanunu'nun 4'üncü maddesinin (c) fıkrası	OSB'ler aylık elektrik satışlarının %2'si	Ödeme yok

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik ilerlemenin sağlanabilmesi açısından, devlet destekleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu teşvikler bölgesel genişlemenin ihtiyaçları yönünde vergi teşvikleri yatırımların fazlaştırılması, işsizlik oranının azaltılması ve farklı sektörlerin veya ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi gibi hedefler doğrultusunda kullanılmaktadır (İldırar, 2004:39).

Uygulanan teşvik politikaları sayesinde OSB'lerin mevcut ekonomik ve teknolojik şartlara göre üretim politika ve yöntemleri oluşturmak, öngörülen hedef ve politikalar doğrultusunda kalkınmada öncelikli iller, normal ve gelişmiş illerde sanayinin hızlı ve istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlamak, yeni OSB'ler kurmak, kurulan bölgelere arsa tahsis etmek, kamulaştırma ve etüt hizmetleri gerçekleştirmek, OSB'lerin planlı kentleşme, hızlı sanayileşme, bölgesel kalkınma ve sanayinin yaygınlaşması, çevre kirliliğinin önlenmesi gibi pek çok faydaları vardır (Bayülgen ve Kütükoğlu, 2012:65-66).

2.6. OSB'lerin Denetimleri

OSB'lerin tabi oldukları denetimler; denetim kurulu tarafından yapılan iç denetim, Yeminli Mali Müşavirler tarafından yapılan bağımsız dış denetim ve bakanlık denetimi şeklinde olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

2.7.1. İç Denetim

OSB Uygulama Yönetmeliğine göre, OSB'de yürütülen işlemler hakkında bilgi edinmek ve gerekli kayıtların düzenli olarak tutulmasını sağlamak, OSB'nin nakit mevcudu ile menkul değerlerini kontrol etmek, bütçe, bilanço ve gelir-gider cetvelini denetlemek, yıllık bilanço ve sonuç hesaplarını incelemek üzere, üyeleri katılımcılar arasından seçilecek bir Denetim Kurulu oluşturulması gerekir (OSB Uygulama Yönetmeliği).

2.7.2. Bağımsız Dış Denetim (Yeminli Mali Müşavir Denetimi)

4562 Sayılı Kanun'a ve OSB Uygulama Yönetmeliğine göre, OSB'nin her türlü hesap ve işlemlerini inceleyen yeminli mali müşavirler düzenleyecekleri denetim raporlarını en geç 15 gün içinde müteşebbis heyet veya genel kurul ile yönetim kurulu başkanlığına ve Bakanlığa eş zamanlı olarak vermek zorundadırlar. Buna göre OSB'nin her türlü hesap ve işlemlerini OSB Yönetimi yıllık olarak inceler. Yeminli Mali Müşavir ise o yılın Ocak ayında ve gerekli görülen hallerde inceler.

2.7.3. Bakanlık Denetimi

4562 Sayılı Kanun'a ve Uygulama Yönetmeliğine göre, ilgili Bakanlık gerekli gördüğü hallerde OSB'lerin her türlü hesap ve işlemlerini denetlemeye yetkili kılınmıştır. Buna göre Bakanlık, OSB'lerin tüm idari ve mali işlemlerini denetlemekle yükümlüdür.

3. DÜZCE II. OSB'NİN MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI ANALİZİ

Çalışmamız Düzce'de faaliyet gösteren ve yönetici konumundaki II. Organize Sanayi Bölgesi tüzel kişiliğini kapsamaktadır. Düzce II. OSB'nin kuruluş çalışmaları Düzce Valiliği tarafından 2004 yılında başlamış 2005 yılında Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının yer seçim komisyonu çalışmalarını tamamladıktan sonra Bakanlığın olumlu görüşü ve Devlet Planlama Müsteşarlığının onayı ile 235 sayılı sicil numarası olarak tüzel kişilik kazanmıştır.

4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ve OSB Uygulama Yönetmeliği hükümlerine göre özel hukuk tüzel kişiliği olarak kurulan Düzce II. OSB yine aynı Kanun ve Yönetmelik hükümleri çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda katılımcılarına yer seçimi, arazi satın alma, devralma, kamulaştırma, yeşil alanların kurulması, imar planına göre inşaat ve yapı kullanım ruhsat ve izinlerinin verilmesi, arsa tahsis müracaatlarının kabulü ve değerlendirilmesi, bedellerinin tespiti ve satışı, içme ve kullanma suyu temini, doğalgaz ve elektrik temini ve dağıtım şebekesi kurma ve katılımcılara satılması, atık su artıma tesisi kurulması, atık bertaraf tesislerinin kurulması, kanalizasyon ve yağmur suyu şebekesinin kurulması, OSB içi yolların inşası, haberleşme şebekesi, internet servis sağlayıcılığı gibi pek çok faaliyeti bulunmaktadır.

2.7. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, ülke ekonomilerinde büyük öneme sahip olan organize sanayi bölgelerinin muhasebe, vergi ve denetim uygulamalarını inceleyerek muhasebe meslek mensuplarına, OSB yöneticilerine ve diğer ilgililere faydalı bilgiler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Düzce il sınırları içerisinde bulunan Düzce II. OSB ait 2017 yılı muhasebe ve vergi uygulamalarına esas teşkil eden tüm mali veriler muhasebe belgeleri incelenerek örnek olay metodu kullanılarak ele alınacaktır.

Bu çalışma, bir modern yerleşim birimi olarak katılımcılarına yer altı ve yer üstü tüm ihtiyaç duyulan alanlarda hizmet üretim faaliyetini sürdüren OSB'lerin muhasebe ve vergi uygulamalarını incelemek üzere Düzce ilinde faaliyet gösteren Düzce II. OSB işletmesi belirlenerek hazırlanmıştır. Çalışma sadece Düzce ilinde faaliyet gösteren bir OSB ele alınarak incelenmiştir.

2.8. Araştırmanın Modeli

Düzce II. OSB'ne ait muhasebe ve vergi uygulamaları birincil kaynaktan sağlanan veriler, doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Çalışma, Düzce II. OSB'nin 2017 yılına ait mali verilerini kapsamaktadır. Ayrıca Düzce ilinde faaliyet gösteren söz konusu OSB tüzel kişiliği model işletme olarak ele alınmıştır. Muhasebe uygulama örnekleri içerisinde aynı nitelikteki

örnek olaylardan sadece bir tanesi üzerinde uygulama yapılacağından dolayı uygulama yapılan işletmenin ilgili yıla ait tüm mali verilerini yansıtmayacaktır. Bu çalışma ile yapılan muhasebe kayıt örnek modellerinin hem OSB'lerin muhasebe uygulamalarına ve denetim faaliyetlerine örnek teşkil edeceği hem de literatürdeki boşluğu dolduracağı beklenmektedir.

2.9. Verilerin Toplanması

Çalışmaya ait veriler, Düzce II. OSB'ne ait üst yönetimin (Bölge Müdürünün) yasal izniyle muhasebe departmanı ve diğer çalışanlardan alınmış olup olgusal ve birincil veri niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla söz konusu OSB'de muhasebe, denetim ve vergi uygulamalarını, bu uygulamalar neticesinde mevcut durumlarını ortaya koymak amacıyla OSB müdürü ve çalışanlarla bire bir görüşmeler sağlanarak veriler elde edilmiştir.

2.10. Bulgular ve Verilerin Analizi

Çalışmamızda OSB'ler katılımcıların alt yapılarını hazırlamak ve buralarda faaliyette bulunanların arsa, elektrik, gaz ve su gibi ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, kuruldukları için sunmuş oldukları esas faaliyet konuları itibarıyla bir hizmet işletmesi statüsünde değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda elde edilen verilere ait örnek uygulamalar Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) esaslarına göre Tekdüzen Muhasebe Sistemi çerçevesinde muhasebeleştirilerek gerekli yorumlar yapılmıştır.

MSUGT'ne göre hizmet işletmelerinde üretilen hizmetler için yapılan giderlerin fiili tutarları "740 Hizmet Üretim Maliyetleri" hesabının borcuna kaydedilir. Dönem sonlarında bu hesap "741 Hizmet Üretim Maliyeti Yansıtma Hesabı" ile karşılaştırılarak kapatılır. Daha sonra bu hesap da "622 Satılan Hizmetin Maliyeti" hesabına aktarılarak kapatılır.

Uygulama Örneği 1: Düzce II. OSB, 09.01.2017 tarihinde kar küreme, yol açma ve tuzlama gideri olan 5.100 ₺ (%18 KDV hariç) Altun Hafriyat firmasına veresiyeli olarak yaptırmıştır.

09.01.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		918,00	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		5.100,00	
740.02 Genel İnşaat Giderleri			
740.02.05 Yol Yapımı ve Asfalt Malz.Gid.			
320 SATICILAR			5.834,40
320.U04 Uğur Altun			
360 ÖDENECEK VERGİ FONL.			183,60
360.10 Tevkifatlı KDV Tahk.			
360.10.05 KDV Tevkifatı 2/10			
Altun Harfiyatın yol açma ve kar küreme çalışma bedeli fatura kaydı.			
/			

Bölge içerisindeki kar küreme, yol açma ve tuzlama çalışmaları işleri için iş makinesi hizmeti alınmıştır. Bu hizmete istinaden yapılan ödeme gideri “740 Hizmet Üretim Maliyeti” hesabında izlenmiştir. Hizmet alımları, 117 seri nolu KDV Genel Tebliği uyarınca KDV tutarına 2/10 tevkifat uygulanarak beyanname döneminde KDV 2 beyannamesinde bildirilip, ödeme süresinde vergi dairesine ödeme gerçekleştirilmelidir.

KDV tevkifatı; Maliye Bakanlığı tarafından vergi alacağının emniyet altına alınması amacıyla açıklanan kurum ve kuruluşlar tarafından bazı teslim ve hizmet alımlarına ilişkin olarak hizmeti ifa edene (satıcıya) ödenmesi gereken KDV'nin ya tamamını veya belli bir kısmını kesinti yapılarak (tevkif ederek) KDV 2 beyannamesi ile bu tutarın vergi dairesine ödenmesi işlemidir. Kesintiye uğrayan KDV tutarı KDV 1 beyannamesinde satıcı tarafından beyan edilerek vergi dairesine ödenmesi istenebilir (Bozdemir, 2016: 162). KDV tevkifatı ihtiyari değil, kapsama alınan işlemlerde zorunlu bir uygulamadır.

91 Seri No'lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği'ne göre, OSB'ler KDV tevkifatı yapmaya sorumlu tutulan kurum ve kuruluşlar arasında sayılmıştır. Bu Tebliğe göre tevkifat uygulanacak işlemler; yapım işleri ile bu işlere ilişkin mühendislik-mimarlık ve etüt-proje hizmetleri, temizlik, bahçe ve çevre bakım hizmetleri, özel güvenlik hizmetleri, makine, teçhizat, demirbaş

ve taşıtlara ait tadil, bakım ve onarım hizmetleri, her türlü yemek servisi, danışmanlık ve denetim hizmetleridir.

Tevkifat kapsamına giren bu işlemlerin tamamı “hizmet” mahiyetindedir. Ancak kapsama giren hizmetleri ifa edenlerin bu amaçla kullandıkları mal, madde ve malzemelere ait tutarlar hizmet bedelinden düşülmeyerek tevkifat, kullanılan malzemelere ait tutarlar da dahil olmak üzere toplam hizmet bedeli üzerinden hesaplanacaktır. 117 Seri Nolu KDV Genel Tebliğinde KDV tevkifat oranları tam ve kısmi olarak gösterilmektedir.

Uygulama Örneği 2: Düzce II. OSB’deki Schmid Pekintaş Güneş Enerji Sis. San. İşletmesinden Ocak/2017 dönemine ilişkin yönetim aidat bedeli olarak 1.495,00 ₺ tahakkuk ettirilmiştir.

02.01.2017			
120 ALICILAR		1.495,00	
120.18 Schmid Pekintaş Güneş Enerji Sis. San.			
120.18.02 Schmid Pekintaş Gün. En.Sis. San.			
602 DİĞER GELİRLER			1.495,00
602.02 Genel Gid. Katılım Payı			
602.02.00 Aidat Gelirleri			
Schmid Pekintaş Ocak ayı yönetim aidatı			
/			

OSB’lerde aidat, bağış, gecikme bedeli ve cezalar, kira gelirleri, ilan ve reklam gelirleri, basınç düşürme istasyon gelirleri ve bunun gibi diğer gelirler 602 nolu hesapta takip edilmektedir. Bölge katılımcılarına düzenlenen aidat faturalarına KDV uygulanmamıştır. Söz konusu işletmede katılımcılara yönetim aidat bedeli olarak, genel giderlerin karşılanması için m² başına 0,07 kuruş bedel üzerinden fatura oluşturulmaktadır.

Uygulama Örneği 3: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından Düzce II. OSB'ne verilen elektrik dağıtım lisansı yükümlülüğü gereği Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) ile Düzce II. OSB arasında 01.01.2017 tarihinde sistem kullanım anlaşması yapılmıştır. Anlaşmaya göre TEİAŞ, Düzce II.OSB'ne 8MW gücünde elektrik hizmeti sağlamakta olup bu hizmetin karşılığında sistem kullanım faturası düzenlenmektedir. TEİAŞ tarafından düzenlenen 76.690,30 ₺ (%18 KDV dahil) sistem kullanımı için bankadan ödeme yapılmıştır.

31.01.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		11.699,74	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		64.998,56	
740.01 Genel İdare Giderleri			
740.01.03 D. Sağlanan Fayda ve Hizmetler			
740.01.03.01 Genel Elektrik Giderleri			
740.01.03.01.03 Sistem Kullanım Bedeli			
320 SATICILAR			76.698,30
320.T11 Türkiye Elektrik İletim A.Ş. TEİAŞ Sistem Kullanım Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 4: Enerji Piyasaları Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından Düzce II. OSB'ne verilen ED-OSB/2158-5/1521 nolu OSB dağıtım lisansı gereği, enerji dağıtım hizmeti ve faturalandırma işlemleri Düzce II. OSB Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda bölge katılımcılarından olan Selçuklu Tekstil ve Ev Gereçleri Ltd. Şti.' ne Ocak ayında 12.235,84 ₺ (%18 KDV dahil) elektrik faturası kesilmiş olup bu tutardan %2 oranında TRT payı ayrılmıştır.

31.01.2017			
120 ALICILAR		12.235,84	
120.10. Selçuklu Tek.Ev Gereçleri Ltd. Şti.			
600 YURTIÇİ SATIŞLAR			10.124,64
600.03 Elektrik Satışları			
600.03.00 Sanayi Sicil Belgesi Olmayan İşletmeler			
369 ÖDENECEK DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER			244,72
369.01. %2 TRT Kurum Payı			
391 HESAPLANAN KDV			1.866,48
391.18 %18 Hesaplanan KDV			
Katılımcı firmalardan Selçuklu Tekstil ve Ev Gereçleri Ltd. Şti.'ne aylık elektrik faturasının kesilmesi.			
/			

OSB'lerin katılımcılarına vermiş oldukları enerji, su, doğalgaz, arsa satışı, iş makinesi ve çöp toplama hizmet gelirleri gibi gelirler 600 nolu hesapta takip etmektedirler. EPDK tarafından OSB'ye verilen lisans gereği enerji dağıtım hizmetlerinden %2 oranında TRT'ye pay kesilerek ödeme yapılmaktadır. Dönem içerisinde EPDK'dan alınan elektrik hizmetinin katılımcı işletmelere dağıtımını OSB tarafından yapılmaktadır. Bu dağıtım işlemi Bölgenin satış gelirini oluştururken bu satıştan yapılan kesintilerin "369" nolu hesap yolu ile TRT'ye ödenmesi gerekir.

Uygulama Örneği 5: Düzce Belediyesi ile yapılan protokol gereği, 31/01/2017 tarihinde Düzce II. OSB'den çıkan atık sular Düzce Belediyesi atık su arıtma tesisinde arıtılmaktadır. Atık su arıtma bedeli olan 1.901,03 ₺ (%18 KDV hariç) bankadan ödenmiştir.

31.01.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		342,18	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		1.901,03	
740.01 Genel İdare Giderleri			
740.01.04 Çeşitli Giderler			
740.01.04.14 Atık Su Arıtma Bedeli			
102 BANKALAR			2.243,21
102.01. Halkbank Vadesiz Hs.			
Düzce Belediyesi atık su arıtma bedeli.			
/			

Belediye tarafından belirlenen atık su arıtma hizmet bedeli daha sonra katılımcılardan tahsil edilmektedir.

Uygulama Örneği 6: Düzce II. OSB'deki elektrik tesisleri, projelendirme, geçici kabul, TEİAŞ Trafo Merkezi işlerinin takibi ile ilgili mühendislik konularında FE Enerji Danışmanlık firmasından hizmet alınmıştır. FE Enerji Danışmanlık firmasına enerji danışmanlık hizmeti için 3.000,00 ₺ (%18 KDV hariç) borç tahakkuk ettirilmiştir.

31.01.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV			
770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ		540,00	
770.01 Genel İdare Giderleri		3.000,00	
770.01.03 Dışardan Sağlanan Fayda ve Hiz.			
770.01.03.11 Danışmanlık Hizmet Bedeli			
770.01.03.11.02 Enerji Danışmanlık			
320 SATICILAR			3.054,00
320.F09 FE Enerji Mütah. Müh.			
360 ÖDENECEK VERGİ FONL.			486,00
360.10 Tevkifatlı KDV			
360.10.06 KDV Tevkifatı 9/10			
FE Enerji ENH Danışmanlık Hizmet Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Danışmanlık, etüt, denetim, plan-proje ve benzeri hizmetlerin muhasebeleştirilmesinde 63 seri nolu KDV sirküleri uyarınca KDV tutarına 9/10 oranında tevkifat uygulaması yapılmıştır.

Uygulama Örneği 7: Düzce II. OSB Müdürlüğü hizmetinde kullanılmak üzere Ekim Turizm Ticaretten 19/03/2017 tarihinde araç kiralanmıştır. Kiralanan araca ait faturada şoförsüz kiralanasından dolayı tevkifat işlemi uygulanmamış olup 1.622,29 ₺ (%18 KDV dahil) bedel üzerinden tevkifatsız fatura düzenlenmiştir.

19.03.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		247,47	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ		1.374,82	
770.01 Genel İdare Giderleri			
770.01.04 Çeşitli Giderler			
770.01.04.23 34 RT 0188 Plakalı Araç			
329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR			1.622,29
329.E27 Ekim Turizm Ticaret			
Ekim Turizm İntercity 34 RT 0188 Plakalı			
Aracın Kiralama Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Eğer araç kiralama işlemi şoförlü olarak yapılmış olsaydı 117 seri nolu KDV genel tebliği uyarınca 9/10 oranında tevkifat uygulamasının yapılması gerekirdi.

Uygulama Örneği 8: Düzce II. OSB tanıtıcı reklam panosu yapım hizmet bedeli karşılığı 18.04.2017 tarihinde Turgut Reklam firmasına ödenen 5.123,00 ₺ (%18 KDV Dahil) tutarındaki faturaya 117 seri nolu KDV genel tebliği uyarınca reklam panosunun yapılması işi aynı zamanda bir hizmet ifası olduğu için 5/10 oranında tevkifat uygulaması yapılmıştır.

18.04.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		846,00	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
760 PAZARLAMA SATIŞ DAĞ.GİD.			
760.01 Genel İdare Giderleri		4.700,00	
760.01.04 Çeşitli Giderler			
760.01.04.12 İlan Reklam Giderleri			
329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR			5.123,00
329.T26 Turgut Bedir			
360 ÖDENEÇ. VERGİ FONL.			423,00
360.10 Tevkifatlı KDV Tahk.			
360.10.07 KDV Tevkifatı 5/10			
Turgut Reklam OSB girişi tabela bedeli kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 9: Düzce II. OSB tarafından her ay katılımcılara düzenlenen elektrik faturasının hazırlanmasında kullanılan elektrik programının yıllık güncelleme bedeli olan 2.506,00 ₺'nin (%18 KDV hariç) ödemesi Birlik Yazılıma bankadan yapılmıştır.

04.01.2017			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		2.506,00	
740.01.03 Dışardan Sağlanan Fayda ve Hiz.			
191 İNDİRİLECEK KDV		451,10	
102 BANKALAR			2.731,83
102.01 Halkbank Vadesiz Hesap			
360 ÖDEN. VERGİ FONL.			225,55
360.10 Tevkifatlı KDV Tahk.			
360.10.07 KDV Tevkifatı 5/10			
Birlik Yazılım Elektrik Programı Tek. Hizmet Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 10: EPDK dağıtım lisansı yükümlülüğü gereği elektrik dağıtım şebekesi arıza, bakım ve onarım konularında hizmet alabilmek için Coşkun Mühendislik firması ile 15.313,22 ₺ (%18 KDV hariç) bedel karşılığında bakım sözleşmesi imzalanmıştır. Alınan hizmet karşılığında yüklenici firma ay sonunda hak ediş düzenleyerek Düzce II. OSB'ne faturalandırmaktadır.

31.01.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		2.756,38	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		15.313,22	
740.01 Genel İdare Giderleri			
740.01.03 Dışardan Sağlanan F.Hizm.			
740.01.03.01 Genel Elektrik Giderleri			
740.01.03.01.04 Elektrik Arıza Bakım			
320 SATICILAR			16.691,41
320.C09 Coşkun Müh.			
360 ÖDENECEK VERGİ FONL.			1.378,19
360.10 Tevkifatlı KDV Tahk.			
360.10.07 KDV Tevkifatı 5/10			
Coşkun Mühendislik elektrik arıza bakım onarım bedeli fatura kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 11: Düzce II. OSB ulusal tarifelerden üç zamanlı tarife üzerinden Sakarya Elektrik Perakende A.Ş.'den 79.575,24 TL (%18 KDV hariç) bedel karşılığında veresiyeli enerji temin etmektedir.

31.01.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		14.323,56	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ			
740.01 Genel İdare Giderleri		79.575,24	
740.01.03.01 Genel Elektrik Giderleri			
320 SATICILAR			93.898,80
320.S22 Sakarya Elektrik Per.			
SEPAŞ Elektrik Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 12: EPDK tarafından yayınlanan tebliğe göre, 01.01.2016 tarihinden itibaren elektrik sayaçlarının uzaktan okunabilir hale dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu tebliğe istinaden Düzce II. OSB, Düzce I. OSB’de kurulu bulunan OSOS (uzaktan sayaç okuma sistemi) yazılımına dahil edilmiş olup bunun karşılığında da Düzce I. OSB tarafından Düzce II. OSB’ne 2.000,00 ₺ (%18 KDV hariç) hizmet bedeli faturası düzenlenmektedir.

08.02.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		360,00	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		2.000,00	
740.01 Genel İdare Giderleri			
740.01.03 Dışardan Sağlanan F.Hizm.			
740.01.03.11 Danışmanlık Hizmet Bedeli			
740.01.03.11.03 Elektrik Mühendisi			
336 DİĞER ÇEŞİTLİ BORÇLAR			2.360,00
336.01 Düzce I.OSB Müd.			
336.01.04 Düzce I.OSB Danışml.			
Düzce I.OSB OSOS danışmanlık hizmet bedeli			
/			

Uygulama Örneği 13: Uzaktan sayaç okuma sistemi (OSOS SQL) programı 2.600,00 ₺ (%18 KDV hariç) karşılığında Nemerko Bilişim firmasından veresiyeli temin edilmiştir.

14.02.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		468,00	
260 HAKLAR		2.600,00	
260.01 Bilgisayar Yazılım			
320 SATICILAR			3.068,00
320.NO6 Nemerko Bilişim Sis.			
Nemerko Bilişim OSB OSOS SQL 2016 Lisans Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 14: Düzce II. OSB Müdürlüğü hizmet binasında kullanılmak üzere 29.03.2017 tarihinde 4.545,64 TL (%18 KDV dahil) bedel ile veresiyeli olarak Aytek Özberk Metro Bilgisayar işletmesinden İntel İ5 markalı bir bilgisayar alınmıştır.

29.03.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		693,40	
191.18. %18 İndirilecek KDV			
255 DEMİRBAŞLAR		3.852,24	
255.10 2017 Demirbaşları			
255.10.03 İntel İ5 Bilgisayar			4.545,64
320 SATICILAR			
320.A52 Aytek Özberk			
Aytek Özberk Metro Bilgisayar İntel İ5 Bilgisayar			
24 İnç Monitör Bedeli Fatura Kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 15: Düzce II. OSB çevre düzenleme işleri ile ilgili makine ve teçhizatlar için 880 ₺'ye (%18 KDV dahil) veresiyeli olarak yedek parça alımı yapılmıştır.

18.04.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		75,05	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		804,95	
740.02 Genel İnşaat Giderleri			
329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR			880,00
329.S17 Selim Aksoy			
Hasat Tarım Tıpran Motorlarından yedek parça alım kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 16: Düzce II. OSB kanalizasyon ve yağmur suyu hatlarındaki kırık rögar kapaklarının değişimi için Dekorsan firmasından 3.185 ₺ (%18 KDV hariç) karşılığında Rögar kapağı veresiyeli olarak alınmıştır.

02.05.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		573,30	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
251 YERALTI VE YERÜSTÜ DÜZENLERİ		3.185,00	
251.01. Çevre Düzenleme ve Bahçe İşleri			
251.01. 03 Kanalizasyon İnşaat			
329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR			3.758,30
329.D06 Dekorsan			
Dekorsan'dan 13 Adet menteşesiz rögar kapağı alım kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 17: Aksa Doğalgaz A.Ş. ile yapılan protokol gereği Düzce II. OSB doğalgaz altyapı yapım işi karşılığında Aksa Doğalgaz A.Ş.'ne otuz yıl boyunca bölge katılımcılarına doğalgaz satışından doğan dağıtım bedeli hakkı verilmiştir. Bu anlaşma kapsamında her yıl bölge katılımcıları tarafından tüketilen doğalgaz metreküpü başına belirlenen birim fiyat üzerinden yıllık 55.773,79 ₺ (%18 KDV dahil) Düzce II. OSB'ne prim ödemesi gerçekleştirilmiştir.

12.05.2017			
120 ALICILAR		55.773,79	
120.D01 Aksa Düzce Ereğli Doğalgaz			
391 HESAPLANAN KDV		8.507,87	
391.18 %18 Hesaplanan KDV			
600 YURTIÇİ SATIŞLAR		47.265,92	
600.03 Hizmet Gelirleri			
600.03.01 Hizmet Geliri Aksa			
Aksa Doğalgaz hizmet satış bedeli fatura kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 18: Düzce II. OSB’de faaliyette bulunan Düzce Cam işletmesi toplam 1.352 m² fabrika binası inşaatı yapmak istemektedir. Katılımcıların fabrika binalarının inşaatına başlamadan önce Düzce II. OSB Müdürlüğü’nden izin almaları gerekmektedir. Yapılacak inşaat için m² başına 0,30 kuruş ruhsat harç bedeli alınarak katılımcı firmaya fatura düzenlenmiştir.

	04.07.2017		
120 ALICILAR		405,60	
120.01 Düzce Cam A.Ş.			
120.01.02 Düzce Cam Sanayi			
391 HESAPLANAN KDV			61,81
391.18 %18 Hesaplanan KDV			
600 YURTİÇİ SATIŞLAR			343,73
600.01 Ruhsatlandırma Gelirleri			
600.01.04 Yapı Ruhsat Bedeli			
Düzce Cam 1.352 m ² yapı ruhsatı bedeli kaydı.			
	/		

Uygulama Örneği 19: TEİAŞ ile imzalanan sistem kullanım anlaşmasına göre elektrik şebekesinde gerçekleşen güç aşımı nedeniyle TEİAŞ tarafından ceza faturası düzenlenmiştir.

	06.07.2017		
689 DİĞER OLAĞAN DIŞI GİD/ZAR.		22.216,40	
689.01 TEİAŞ Sistem Kullanım Ceza Bedeli			
320 SATICILAR			
320.T11 Türkiye Elektrik İletim			22.216,40
TEİAŞ 2016 dönemi sistem kullanım ceza ücreti			
	/		

Uygulama Örneği 20: Düzce II. OSB Müdürlüğü tarafından Ferroli Isıtma ve Klima Sistemleri A.Ş'ye yanlış (fazla) kesilen 3.637,37 ₺ (%18 KDV dahil) tutarındaki elektrik faturası katılımcı firma tarafından Düzce II. OSB Müdürlüğüne iade edilmiştir.

02.08.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		554,85	
191.00 Satışlardan İade İşl.			
610 SATIŞTAN İADELER		3.082,52	
610.01 Hizmet İadeleri			
120 ALICILAR			3.637,37
120.03 Ferroli Isıtma Sis. A.Ş.			
Ferroli Temmuz ayı elektrik iade faturası.			
/			

Uygulama Örneği 21: Düzce II. OSB içerisinde oluşturulacak olan sanayi parseli ve ticaret alanı için şehir plancısı Demet Planlama Mühendislikten 135.000 ₺'ye (%18 KDV hariç) imar planı tadilatı hizmeti alınmıştır. Faturada 117 seri nolu KDV genel tebliği uyarınca 9/10 oranında tevkifat uygulaması yapılmıştır.

05.10.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		24.300,00	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
770 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ			
770.05 İmar Planları-Arazi-Harita İfraz Giderleri		135.000,00	
770.05.01 Revizyon İmar Planı			
329 DİĞER TİCARİ BORÇLAR			
329.D27 Demet Planlama Müh.			137.430,00
360 ÖDENECEK VERGİ FONL.			
360.10 Tevkifatlı KDV Tahk.			21.870,00
360.10.07 KDV Tevkifatı 9/10			
Demet Planlama İmar Planları ve imar durumu harita güncelleme bedeli fatura kaydı.			
/			

Uygulama Örneği 22: İmar planı tadilatı sonucu oluşan sanayi ve ticaret alanları için parselasyon dosyalarının hazırlanıp Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na sunulması ve Tapu Müdürlüğü tarafından kontrollerinin yapılması için Çalışkan Haritaya bankadan 29.000 ₺ (%18 KDV hariç) ödenmiştir.

21.11.2017			
191 İNDİRİLECEK KDV		5.220,00	
191.18 %18 İndirilecek KDV			
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ			
740.05 İmar Planları-Arazi-Harita İfraz Giderleri		29.000,00	
740.05.01 Revizyon İmar Planı			
102 BANKALAR			
360 ÖDENECEK VERGİ FONL.			29.522,00
360.10 Tevkifatlı KDV Tahk.			4.698,00
360.10.07 KDV Tevkifatı 9/10			
Çalışkan Harita İmar Planı tescil tevhid ve terk işlemleri bedeli fatura kaydı.			
/			

3. SONUÇ

OSB'lerde muhasebe, denetim ve vergi uygulamalarının çeşitli kanun hükümlerine uygun olarak yerine getirilmesi önemlidir. Muhasebe uygulamalarında Tekdüzen Muhasebe Sistemine uygun olarak bilanço esasına göre defter tutmaları gerekmektedir. Tutulan defterler hem Vergi Usul Kanununa hem de TTK'ya göre yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defteri ile genel kurul toplantı ve müzakere defteri (müteşebbis heyet karar defteri) ve yönetim kurulu karar defteridir. Yapılan bu çalışmada Düzce II. OSB'de yevmiye ve defteri kebirin e-defter uygulamasına göre tasdik edildiği görülmüştür.

OSB'leri dönem içerisinde yapmış oldukları tüm faaliyetler için denetime tabidir. Bu denetimler; denetim kurulu tarafından yapılması durumunda iç denetim, yeminli mali müşavirler tarafından tüm hesap işlemlerinin incelemesi dış denetim, gerekli görülen her durumda ilgili Bakanlık tarafından yapılması ise Bakanlık denetimi olarak ifade edilmektedir.

OSB'ler, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 4.maddesi gereğince Kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Gelir Vergisi Kanunu'nun 94. ve geçici 67. maddesi kapsamında kesinti suretiyle vergilendirilmiş kazanç ve iratları dolayısıyla iktisadi işletme oluşması söz konusu olmadığından Gelir Vergisi mükellefidir. Gelirleri dolayısıyla yaptığı ödemelere mahsuben

stopaj yapma sorumluluğu bulunmaktadır. Ayrıca bünyesinde çalıştırdığı personelin maaşını ödemediği önce stopaj yaparak belirtilen yasal süre içerisinde kestiği vergiyi muhtasar beyanname düzenleyerek vergi dairesine ödemek durumundadır. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 13. maddesi uyarınca katılımcılarına yapılan Bölge içerisindeki arsa ve işyeri teslimleri KDV’den istisnadır. Fakat bunların dışındaki her türlü mal ve hizmet alımları KDV’ye tabidir. Hizmet bedelleri ödemeleri açısından önemli diğer bir husus ise, ilgili firmalar tarafından KDV hariç tutar üzerinden Gelir Vergisi Kanunu’na göre farklı oranlarda vergi tevkifatının yapılmasıdır.

OSB’lerin gelirleri olan katılımcılardan alınan aidat, elektrik, çöp toplama, atık su arıtma, yapı ruhsatı izin ve doğalgaz hizmet satış bedelleri ilgili hesaba/hesaplara borç, “600 Yurtiçi Satışlar Hesabı”na ise alacak kaydedilmelidir.

Gider işlemleri olarak, TEİAŞ sistem kullanım bedeli, Belediye atık su arıtma hizmet bedeli ve atık su arıtma deşarj izni, çöp toplama hizmet bedeli, elektrik bedeli, özel güvenlik hizmeti, elektrik arıza bakım onarım hizmeti, çevre laboratuvarı, atık su analiz hizmeti, uzaktan sayaç okuma sistemi danışmanlık hizmeti, imar planı güncelleme hizmeti, enerji nakil hattı altında kalan ağaçların kesim işi, çevre temizlik, kar küreme işleri için iş makinası kiralama ve yedek parça alımı “191 İndirilecek Katma Değer Vergisi” ve “740 Hizmet Üretim Maliyeti” hesaplarına borç, ilgili borçlanma hesaplarına alacak kaydedilmelidir. .

Genel yönetim giderleri ise Yeminli Mali Müşavir defter tasdik işlemleri, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik bedeli, avukatlık hizmet bedeli, enerji danışmanlık hizmet bedeli, araç kiralama hizmet bedeli, personel servisi hizmet bedeli, kayıtlı elektronik posta hizmet bedeli, genel kurul kitapçığı basım bedeli ve yönetim binası kiralama bedeli “191” ve “770 Genel Yönetim Giderleri” hesaplarına borç, ilgili borçlanma hesaplarına ve kesilen vergi stopajları “360 Ödenecek Vergi ve Fonlar” hesabına alacak kaydedilmelidir.

Çalışmada, Düzce II. OSB’nin muhasebe kayıtlarını oluşturan mevcut hesap planının bir kısmında öneri niteliğinde yeni hesaplar kullanılmıştır. Kayıtların toplanması esnasında görülmüştür ki; muhasebe için Luca programı ve e-faturalar için ise TÜRKKEP sistemi kullanılmaktadır. Bu durum zaman zaman yapılan işlemlerde karmaşa oluşturmaktadır. Bunu engellemek ve işlerin daha hızlı bir şekilde yürütülmesi sağlamak için tüm işlemlerin tek elden yapılacağı entegre bir programın kullanılması daha faydalı olacaktır. Ayrıca Düzce II. OSB’nin muhasebe kayıtları incelendiğinde bazı kayıtların yanlış hesaplarda izlendiği tespit edilmiş ve gerekli düzeltme önerileri yapılmıştır.

OSB'nin muhasebe, vergi ve denetim uygulamaları açısından diğer işletme türlerine göre farklılıkları vardır. Bu farklılıklar hem OSB'nin tüzel kişiliği açısından hem de OSB'de faaliyet gösteren işletmeler açısından ayrı olarak incelenmelidir. Ayrıca katılımcıların OSB'de faaliyet göstermeleri nedeniyle bazı vergisel avantajları vardır. Bu çalışmanın literatür kısmının ve uygulamadaki bulgularının diğer OSB'lere ve ileriye dönük yatırım yapmayı düşünen sanayicilere örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Bayülgen, Y., Kütükoğlu, C., (2010). *Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Teknoparklar*, Makine Mühendisleri Odası Yayınları, Yayın No: 530, Ankara.

Bozdemir, E. (2014). *Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun Muhasebe Mesleğine ve Uygulamalarına Etkisi*, Türkmen Kitabevi, Yayın No: 447, İstanbul.

Damalı, A. (1974). *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgelerinin Bir Sistem İçinde Geliştirilmesi İçin Öneri*, DPT Yayın No: 1350-M:33, Ankara.

Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayınları, Ankara.

İbicioğlu, H., Karadal, H., Doğan, İ., Çuhadar, M.T., (2008). "Organize Sanayi Bölgelerinin Bürokratik Sorunları ve Yasal Düzenlemeler Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 291-311.

Koç, S. ve Bulmuş, C. (2014). "Organize Sanayi Bölgelerinin Bölge Ekonomilerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması: Kayseri ve Sivas Örneği", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 177-215.

Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, (2009). T.C. Resmi Gazete, 27327, 22/08/2009.

Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu, Çevrimiçi <https://osbuk.org/>

Öcal, F.M. (2008). *Organize Sanayi Bölgelerinin Bölgesel Etkileri ve Konya Sanayisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Taşyürek, A. (2002), *Organize Sanayi Bölgelerinde Kurumlar ve Katma Değer Vergisi Uygulamaları*, *Mali Çözüm Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 57, 139-144.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu (1961). T.C. Resmi Gazete, 10703, 10.1.1961.

488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu (1964). T.C. Resmi Gazete, 11751, 11.07.1964.

- 492 Sayılı Harçlar Kanunu (1964). T.C. Resmi Gazete, 11756, 17.07.1964.
- 635 sayılı Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 3/6/2011 tarihli Resmi Gazete.
- 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Kararı, 15/06/2012 tarihli Resmi Gazete.
- 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu (1981). T.C. Resmi Gazete, 17354, 29.05.1981.
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (2018). T.C. Resmi Gazete, 30373, 27 Mart 2018.
- 3093 Sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Gelirleri Kanunu (1984). T.C. Resmi Gazete, 18606, 15.12.1984.
- 3624 Sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkındaki Kanun (1990). T.C. Resmi Gazete, 20498, 20.04.1990.
- 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu (2000). T.C. Resmi Gazete, 24021, 15.04.2000.
- 4708 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun (2001). T.C. Resmi Gazete, 24461, 13.07.2001.
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (2006). T.C. Resmi Gazete, 26205, 21 Haziran 2006.
- 5784 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2008). T.C. Resmi Gazete, 26948, 26.07.2008.

TMS-23 BORÇLANMA MALİYETLERİ STANDARDI; MURABAHA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Ali ANTEPLİ^a

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Temmuz 2020; 13 (2): 337-351*

ÖZ

Bir girişimcinin uzun vadedeki amacı, istikrarlı bir büyümenin yanı sıra sahip olduğu varlıklarını korumak ve kârlılığını artırmaktır. Bu aşamada girişimci, işletmenin önceki dönem finansal verilerinin yardımıyla, geleceğe yönelik stratejik finansal öngörülerde bulunarak işletmenin sürekliliğine yön verecek finansal planlamalara ihtiyaç duymaktadır. İşletmeler süreklilik kavramının gereği olarak büyümek ve hayatta kalabilmek için sürekli olarak yenilenmeye muhtaçtırlar. Yeni teknolojileri yakalamak için yeni yatırımlar yapmak ve mevcut yatırım alanlarını genişletmek zorundadırlar. İşletmelerin bu yatırımları gerçekleştirebilmesi için maliyeti düşük fon kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Fon ihtiyaçlarının finansmanında öz kaynaklar dışındaki tek alternatif yabancı kaynaklardır. Geleneksel bankacılık ve finans sektöründen sağlanan faizli kredilerle birlikte İslami finansman aracı olan “sukuk” da alternatif bir finansman aracıdır. İslami finans kurumlarından olan katılım bankacılığının hizmetlerinden murabaha sukuku, işletmelerin yatırımlarının finansmanlarında kullanabileceği uzun vadeli bir finansman seçeneğidir. Vade farkının kâr payı esaslı olarak hesaplandığı murabaha sukukunun TMS 23 Standardına göre muhasebeleştirilmesinin incelendiği bu çalışmada, standardın içeriği ve esasları çerçevesinde örnek uygulamaya yer verilerek muhasebe kayıtları yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: TMS-23, Borçlanma Maliyetleri, Murabaha Sukuku.

JEL Kodları: M40, M41.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Antepli, A. (2020). TMS-23 Borçlanma Maliyetleri Standardı; Murabaha Sukuku'nun Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 337-351.

* Makalenin gönderim tarihi: 04.11.2019; Kabul tarihi: 06.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %20
^a Selçuk Üniversitesi, Beyşehir AA İşletme Fakültesi, ali.antepli@selcuk.edu.tr,
ORCID: [0000-0001-9939-2443](https://orcid.org/0000-0001-9939-2443).

TAS-23 DEBT COST STANDARD; ACCOUNTING OF MURABAHA SUKUK

ABSTRACT

The long-term goal of an entrepreneur is to maintain assets and increase profitability, as well as stable growth. At this stage, the entrepreneur needs financial planning that will guide the continuity of the business by making strategic financial predictions for the future with the help of the previous period's financial data. Businesses need to be constantly renewed in order to grow and survive as a requirement of the concept of continuity. They have to make new investments and expand the existing investment areas in order to catch new technologies. In order for businesses to realize these investments, they need low cost funds. In the financing of funding needs, foreign sources are the only alternative except equities. "Sukuk", an Islamic financing tool along with interest loans from the traditional banking and finance sector, is also an alternative financing tool. Murabaha law, one of the services of participation banking, one of the Islamic financial institutions, is a long-term financing option that businesses can use in financing their investments. In this study, in which the accounting of the murabaha sukuk in accordance with the TAS 23 Standard, the maturity difference is calculated on the basis of dividend, in this study, accounting records were made by including the sample application within the scope and content of the standard.

Keywords: TAS-23, Borrowing Costs, Murabaha Sukuk.

JEL Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ

Son çeyrek asırda bilişim teknolojilerinde yaşanan yenilikler, dünyanın artık yeni bir çağda olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Dijital çağ olarak ifade edilen bu çağda, eski bilgilerin ve alışkanlıkların yerini yeni teknolojilerin, yeni kavramların, yeni icatların ve hatta yeni sosyal yaşam alışkanlıklarının alacağı bambaşka bir dünya düzeni beklenmektedir. Küresel rekabetin yoğun yaşanmasına neden olacak bu yeni çağda işletmelerin fiziki ve teknolojik açıdan kendilerini yenilemeleri gerekmektedir. Mamul ya da hizmet üreten işletmelerde üretim işlevinin daha verimli hale getirilebilmesi için yeni teknolojilerin kullanılması ve minimum maliyetle maksimum çıktı sağlanması hedeflenir. Bu hedefler doğrultusunda alınacak yeni yatırım kararlarının finansmanının yabancı kaynaklardan mı yoksa öz kaynaklardan mı sağlanacağı konusu ciddi bir fizibilite çalışması gerektiren bir durumdur. Burada önemli olan konu alınacak olan kredinin maliyet/fayda analizinin iyi yapılmasıdır. Doğal olarak bu faktörlerden en önemlisi söz konusu fon kaynağının maliyetinin işletmeye ne olacağıdır. Genelde uzun vadeli ve düşük faizli olan yabancı kaynaklar tercih edilmektedir. Günümüzde serbest piyasa ekonomisinin gereği olan bankacılık sektöründe kredi faizleri küresel ve yerel ekonomik göstergelere göre belirlenmektedir. Ülkelerin ekonomik yapıları, vergi mevzuatları, para politikaları, enflasyon ve diğer etkenler kredi faizlerinin belirlenmesindeki önemli faktörlerdir.

Geleneksel anlamdaki bankacılık ve finans sektörünün finansal enstrümanlarının faiz temelli olmasına karşın, İslami finansman aracı olan “sukuk” kâr payı esaslıdır. Bankacılık ve finansman alanında katılım bankacılığı tarafından verilen hizmetler arasında murabaha sukuku, uzun vadeli fon kaynağı olarak işletmeler açısından önemli bir alternatiftir. Murabaha Sukuku; Katılım bankası tarafından sağlanan ve önceden kâr paylarının belirlenerek müşteri ile karşılıklı mutabakat ile kullanılan bir finansman aracıdır.

İşletmeler fon ihtiyaçları için yabancı kaynaklara başvurduklarında borçlanma maliyetine (faiz ve diğer giderler) katlanmak zorundadır. Gerek faiz temelli gerekse kâr payı esaslı olarak kullanılan kredilerin borçlanma maliyetlerinin muhasebeleştirilmesine dair usul ve esaslar 23 nolu Türkiye Muhasebe Standardı olan Borçlanma Maliyetleri standardında açık bir şekilde anlatılmaktadır. Standardın atıfta bulunduğu özellikli varlık niteliğine sahip olan varlıkların finansmanında kullanılan borçlanma maliyetlerinin aktifleştirilerek ilgili varlığın maliyetine eklenmesi gerekmektedir. Kullanıma hazır hale geldikten sonra ilgili varlığa ait borçlanma maliyetleri ait olan döneme gider olarak kaydedilmeli ve dönemin gelir tablosunda yer almalıdır.

Dönem sonunda düzenlenen temel finansal tablolardan olan gelir tablosunun dipnotlarında borçlanma maliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmelidir. Buradaki bilgiler, borçlanma maliyetlerinin ne kadarı üretim maliyetine, ne kadarı aktifleştirilerek duran varlığın maliyetine ve ne kadarı dönem gideri olarak muhasebeleştirildiğinin açıklanması şeklindedir.

Geleneksel bankacılık ve finans sektöründen sağlanan faizli kredilerle birlikte İslami finansman aracı olan “sukuk” da alternatif bir finansman aracıdır. İslami finans kurumlarından olan katılım bankacılığının hizmetlerinden murabaha sukuku, işletmelerin yatırımlarının finansmanlarında kullanabileceği uzun vadeli bir finansman seçeneğidir. Bu çalışmada İslami finansın bir enstrümanı olan murabaha sukukunun kullanım şekli ve şartları incelenerek, TMS-23 Standardına göre muhasebeleştirilme usul ve esasları açıklanmaktadır. İşletmelerin yatırım kararlarında uzun vadeli finansman ihtiyacı için alternatif bir yöntem olan murabaha sukukunun işleyişi ve muhasebe tarafından yapılacak işlemler bir örnekle açıklanmaktadır.

2. MURABAHA SUKUKU

Küreselleşen dünyada sermaye piyasalarındaki finansman türlerinin çeşitliliği ve cazibesi artarken, sunulan ürünlerin maliyetinin faize dayalı olması, Müslüman yatırımcıların fon bulma konusunda zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Ancak, son yıllarda İslami finans kurumları olan katılım bankalarının sunduğu hizmetlerin bu alandaki boşluğu

doldurabilecek bir kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. İslami finansman ürünü olarak sermaye piyasalarında kullanılan sukuklar, kâr payı esaslıdır ve yatırımcısına kâr ya da zarara ortak olma yükümlülüğü yüklemektedir. Kavramsal olarak anlamı “satın alınan bir malı, alış fiyatı veya maliyetine belli bir kâr ekleyerek satmak” diye tanımlanır (Bayındır, 2005:76). İslam fikhında murabaha; bir malın maliyet bedelinin üzerine kâr payı eklenerek müşteriye bildirilmesi ve karşılıklı mutabakat yoluyla satılmasıdır. İlk başta vadeli fiyat belirlenerek peşin alınması halinde indirim yapılabileceği söylenmektedir. Böylece müşteri satın aldığı malın peşin ya da vadeli fiyatını bilmekte ve karşılıklı anlaşmayla satış gerçekleştirilmektedir.

İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) tarafından sukuk şu şekilde tanımlanmaktadır. “Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki haklar ve payların temsil edildiği bir projede ya da özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır” (Yılmaz, E. 2014:83). Sukuk ile tahvilin benzer yanları olmasına rağmen yine de belirgin farklılıklar mevcuttur. Tahvil elinde bulunduran kişiye sadece alacak hakkı sağlarken Sukuk, sahibine varlıkta payı oranında mülkiyet hakkı tanımaktadır (Sevinç, E. 2013:79).

Başka bir tanıma göre murabaha sukuku; işletmenin bir varlık yatırımı için ihtiyacı olan hammadde ve malzemenin katılım bankası tarafından satıcısından peşin alınarak müşteri işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bir anlamda işletmenin yatırımı için gerekli fonun katılım bankası tarafından karşılanmasıdır. Murabaha sukukunu kullandıran katılım bankası müşteri işletmeden gerekli teminatları alır ve alım satıma ilişkin düzenlenen hukuki belgelerin bir örneğini işletmeye gönderir. İşletmelere üretim desteği olarak bilinen bu finansman modelinde, ihtiyaç duyulan varlığın peşin değeri üzerine müşteri işletme ile varılan mutabakatla bir kâr payı eklenerek satışın yapılması durumudur. Bu sistemde müşteri satın alacağı varlığın peşin değeri üzerine vade farkı olarak hesaplanan kâr payının ne olacağını ve ne kadar sürede ödeneceğini bilmektedir.

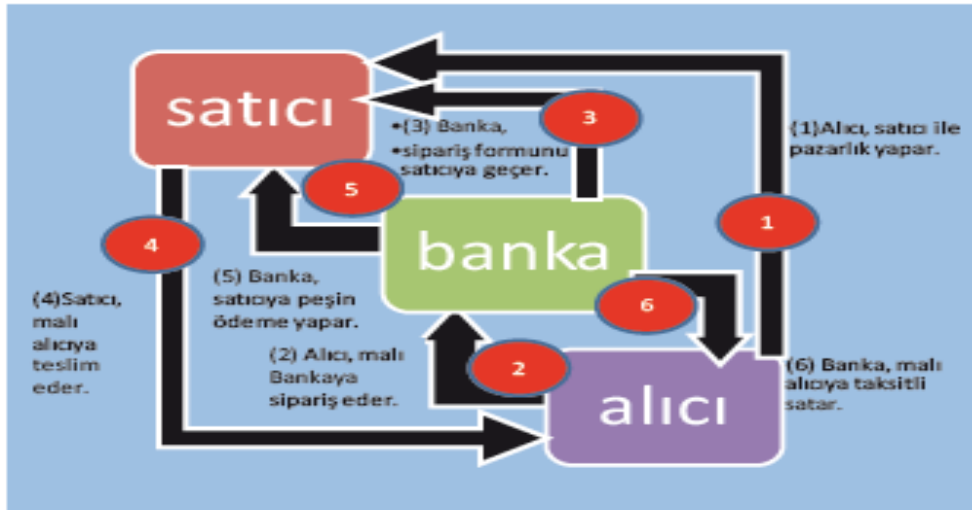
Murabaha sukukunun uygulanmasında belirli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Katılım bankaları tarafından kullanılan murabaha işlemine konu edilecek mal ya da mali hakkın uygulanabilirliğinde aşağıdaki hususlar dikkate alınmaktadır (Alpay, V. 2019:79):

1. Söz konusu varlığın ya da mali hakkın gerçekte var olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir,
2. Söz konusu varlığın ya da mali hakkın satıcıdan alınıp alıcıya satılabilecek nitelikte ve durumda olması gerekmektedir,
3. Söz konusu varlığın ya da mali hakkın İslami helal ölçülerine uyup uymadığının belirlenmesi gerekir,

4. Söz konusu varlığın ya da mali hakkın satışa elverişli olduğu tespit edildikten sonra taksitle satışa uygun olup olmadığı belirlenmelidir,
5. Söz konusu varlığın ya da mali hakkın, murabaha işleminden önce müşteri uhdesine geçip geçmediği kontrol edilir. Şayet mal ya da mali hizmet satıcı tarafından müşteriye devri daha önce yapılmışsa söz konusu mal ya da mali hak için murabaha sertifikası düzenlenmesi imkânsız hale gelmiştir.

Murabaha sukukunun uygulama aşamaları aşağıdaki gibidir (Yardımcıoğlu, M. vd. 2014:123)

- I. Fon ihtiyacı olan girişimci söz konusu malın tedarik edileceği firma ile ön anlaşma yapar. Daha sonra işletme önceden belirlenen kredi limiti çerçevesinde mal alım talebini yazılı olarak katılım bankasına iletir. Gerekli olan prosedürler yerine getirilerek teminatlar verilir.
- II. Katılım bankası ve girişimci arasında gerçekleşen anlaşmayla, ödeme planı, uygulanacak kâr payı belirlenir. Katılım bankası müşteri işletmeden daha önceden belirlenen teminatları alarak malın satın alınacağı işletmeye sipariş verir.
- III. Satıcı firma bu aşamada siparişi kabul ettiğine dair kaşeli ve imzalı formu katılım bankasına gönderir. Aynı zamanda satış faturasası ve sevk irsaliyesiyle birlikte satışa konu olan malları girişimci işletmeye gönderir.
- IV. Malı teslim alan girişimci işletmeden gelecek ödeme talimatına göre katılım bankası satıcıya ödeme yapar.
- V. Ödeme planında belirlenen vadelerde, girişimci işletme mal alımından doğan borcunu katılım bankasına öder.

Murabaha, bir aracı kurumun bir malı özgürce satın alıp üzerine kâr koyarak müşterisine sattığı İslami bir finansman modelidir. Murabaha, Arapça'da “bir malın üstüne kâr koyup satmak” olarak ifade edilmektedir.

3. TMS-23 BORÇLANMA MALİYETİ STANDARDI

Küresel ekonomide yaşanan hızlı değişim ve dönüşümlerin etkisiyle işletmeler, yapacağı yatırımların finansmanında fon ihtiyaçlarını karşılamak ve teknolojiyi takip edebilmek için çeşitli finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. İşletmelerin bu ihtiyaçlarını, her zaman öz kaynaklarıyla karşılayabilmeleri mümkün değildir. İşletmelerin tercih ettiği seçeneklerden biri de borçlanma yoluyla finansman sağlamaktır (Gönen, S. ve Akça, N: 2014:83).

İşletmelerin fon ihtiyaçlarını öz kaynaklar dışındaki herhangi bir kaynaktan tedarik etmeleri karşılığında katlanmak durumunda oldukları finansal yüke “borçlanma maliyeti” veya “finansman gideri” denmektedir. Ancak söz konusu finansal yükün dönem gideri veya maliyet olarak muhasebeleştirilmesine karar verme aşamasında temel alınacak kriterler konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır: Konu “borçlanma maliyetleri” olarak ele alınacak olursa ilgili tutarın direkt ilgili varlıklarla ilişkilendirilmek suretiyle maliyet olarak muhasebeleştirilmesi gerektiği, “finansman giderleri” olarak ele alınacak olursa ilgili tutarın ortaya çıktığı dönemin gideri olarak muhasebeleştirilmesi gerektiği izlenimi ortaya çıkmaktadır (Deran, A. ve Savaş, İ. 2014:113).

Borçlanma Maliyetlerini açıklayan 23 Nolu Türkiye Muhasebe Standardında finansman giderleri kavramı yerine, borçlanma maliyetleri kavramının kullanılması; bu giderlerin finansman fonksiyonunun yarattığı maliyetler olduğunun vurgulanmasını sağlamaktır (Sevilengül, O. 2009:600). Bu anlamda borçlanma maliyetleri kavramı finansman giderleri kavramından daha geniş bir anlamı ifade etmektedir.

Standardın amacı, borçlanma maliyetlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin esasları belirlemektir. Borçlanma maliyetleri standardı TMSK tarafından ilk kez 09.11.2005 yılında yayınlanmıştır. İlk yayınlanan standartta özellikli varlıklarla doğrudan ilişkili borçlanma maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde alternatif uygulama söz konusu idi. İşletmeler isterlerse borçlanma maliyetlerini gider yazabilmekte, isterlerse aktifleştirebilmekteydiler. Ancak Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu 2007 yılında yapmış olduğu bir değişiklikle bu alternatif uygulamaya son vermiştir (Özerhan, Y. ve Yanık, S. 2012:429).

3.1. Standardın Kapsamı, Amacı ve Tanımlar

Standardın birinci paragrafında temel ilke olarak borçlanma maliyetlerinin hangi varlıklar için yapılacağını, özellikli varlık tanımı ile bu varlıklara ait

borçlanma maliyetlerinin nasıl kaydedilmesine dair açıklama yer almaktadır. Standardın ikinci paragrafında açıkça hangi durumlarda bu standart hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.

Dördüncü paragrafın a bendindeki TM 41 standardına göre gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülebilen canlı varlıklar ile b bendinde bahsedilen stoklar için bu standart hükümlerinin uygulanmayacağı açıklanmaktadır.

Standardın beşinci paragrafında tanımlara yer verilmektedir. Borçlanma maliyeti ve özellikli varlıklar açık olarak ifade edilmektedir. Buna göre kullanılan kredilerle ilgili katlanılan her türlü faiz vb. giderler borçlanma maliyeti olarak tanımlanmaktadır. Özellikli varlık ise, kullanımı veya satışa hazır olabilmesi için uzun bir zaman gereken varlıklardır.

Altıncı paragrafta borçlanma maliyetlerinin neler olduğuna dair spesifik örneklere yer verilmektedir. Buna göre, etkin faiz yöntemine göre hesaplanan faiz giderleri, TMS 16 standardına göre kiralamarlar başlığında yer alan faizler ve kur farkları borçlanma maliyeti çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Standardın yedinci paragrafında özellikli varlıkların nelerden oluştuğuna dair örnekler yer almaktadır. İşletme varlıkları içerisinde önemli bir oranı temsil eden stoklar, üretim tesisleri ve makineler, maddi olmayan duran varlıklar, yatırım amaçlı gayrimenkuller ve taşıyıcı bitkilere sahip olunabilmesi eğer uzun bir zaman alıyorsa bu tür varlıklar özellikli varlıklar olarak ifade edilmektedir.

Sekizinci ve dokuzuncu paragraflarda, özellikli varlık olarak sayılan yukarıdaki varlıklar için kullanılan kredilerin faiz ve giderlerinin muhasebeleştirilmesi açıklanmaktadır. Söz konusu varlıklar kullanıma hazır hale gelinceye kadar ya da satışa uygun durumda olana kadar borçlanma maliyetlerinin aktifleştirilmek suretiyle varlığın maliyetine eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Özellikli olmayan varlıklar için yapılan borçlanma maliyetlerinin ise doğrudan ait olduğu dönemin finansman gideri olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Onuncu ve on birinci paragraflarda borçlanma maliyetinin tespit edilmesi konusunda yaşanan zorluklara yer verilerek örneklemeler yapılmaktadır.

12.-15. paragraflarda kullanılan kredilerin geçici olarak başka bir finansman ürünüde nemalandırılması halinde elde edilen faiz veya diğer gelirlerin, borçlanma maliyetinin aktifleştirilmesi sırasında indirgenmesini anlatmaktadır. Yani, borçlanma maliyeti – geçici nemalandırılmayla elde edilen gelirler = Aktifleştirilecek tutar.

16.-25. paragraflarda ise borçlanma maliyetlerinin aktiflere alınma süreleri ve aktiflere alınma işleminin sona ermesi durumları açık ve detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

Bu standartta açıkça tanımlanmasa bile diğer standartlardan kaynaklanan faiz niteliğindeki aşağıdaki unsurlar da bu standart kapsamındadır (Örten, R. vd. 2010:371):

- Vadeli alışlarda vade farkı ve kur farkları,
- Vadeli satışlarda vade farkı ve kur farkları,
- Kıdem tazminatı karşılık giderlerinin hesaplanmasındaki faiz maliyeti,
- Borçların, alacakların, karşılıkların net şimdiki değerinin hesaplanmasından doğan reeskont giderleri.

3.3. Borçlanma Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesinde Kullanılan Yöntemler

- **Temel Yöntem:** Standartta iki türlü varlık tarifine yer verilmiştir. Bunlar özellikli varlıklar ve özelliği olmayan varlıklardır. Özellikli varlığa sahip olunabilmesi ve kullanıma hazır hale getirilmesi uzun bir süre gerektiriyorsa işte bu varlık özellikli varlık olarak tarif edilmiştir. Satın alındığında kullanıma hazır bir varlık ise bu varlığın finansmanına ait faiz ve diğer giderler dönem gideri olarak değerlendirilmiş ve ilgili dönemin giderleri arasında gösterilmesi uygun görülmüştür. Kısaca, bir varlığın özellikli varlık olmaması durumunda, varlığın finansmanında kullanılan kredinin faizi dönem gideri olarak muhasebeleştirilmelidir.

Örnek 1: ABC İşletmesi ihtiyacı olan depo binasını 2019 yılında bir yıl vadeli 150.000 TL'ye kredi kullanarak satın almış ve döneme isabet eden kredi faizi 30.000 TL olarak hesaplanmıştır. Borçlanma maliyeti olarak 30.000 TL'nin dönem gideri olarak aşağıdaki gibi muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.

1	780 FİNANSMAN GİDERLERİ	30.000	
	300 BANKA KREDİLERİ		30.000
2	660 KISA VADELİ BORÇLANMA GİDERLERİ	30.000	
	781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA HS.		30.000

3	781 FİNANSMAN GİERLERİ YANSITMA HS.	30.000	
	780 FİNANSMAN GİDERLERİ		30.000

Örnekte görüldüğü üzere işletmenin ihtiyacı olan depo binası kullanıma hazır durumda iken satın alınmış ve kredi kullanılmıştır. Standardın kapsamında ifade edilen özellikli varlık olmadığı için söz konusu varlığın finansmanının borçlanma maliyetinin 2019 yılının dönem gideri olarak muhasebeleşmesi gerekmektedir.

- **Alternatif Yöntem:** İşletmenin özellikli varlık olarak tarif edilen varlıklarının edinilmesi veya üretilmesi ile direkt bağlantı kurulabilen borçlanma maliyetleri hariç, diğer borçlanma maliyetleri, doğdukları dönemde dönem gideri olarak 780 Finansman Giderlerine kaydedilerek muhasebeleştirilirler. Dönem sonunda maliyet hesabı 660 Kısa Vadeli Borçlanma Giderlerine yansıtılarak dönemin gelir tablosunda gösterilmelidir.

- **Borçlanma Maliyetlerinin Aktifleştirilmesi:** Aktifleştirilecek olan borçlanma maliyetinin ilgili varlığın maliyetine eklendiğinde, gelecekte bu varlıktan işletmeye ekonomik anlamda bir fayda sağlanıp sağlanamayacağı kriteri göz önüne alınmaktadır. Ekonomik faydanın sağlanacağı güvenilir bir şekilde ölçülebiliyorsa söz konusu maliyet aktifleştirilebilir. Aksi durumda dönem gideri olarak kaydedilmelidir.

Örnek 2: ABC İşlemesi 2019 yılında ek üretim tesisi binasının yapımı için 400.000 TL banka kredisi kullanmıştır. İlk yıla ait borçlanma maliyeti 40.000 TL'dir. Bu durumda ilk yıl dönem sonunda yapılması gereken kayıtlar aşağıdaki gibidir.

1	780 FİNANSMAN GİDERLERİ	40.000	
	300 BANKA KREDİLERİ		40.000
2	258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	40.000	
	781 FİNANSMAN GİERLERİ YANSITMA HS.		40.000

3	781 FİNANSMAN GİERLERİ YANSITMA HS.	40.000	
	780 FİNANSMAN GİDERLERİ		40.000

-Aktifleştirme Oranı: Genel amaçlı bir yabancı kaynak kullanılarak varlık alındığında, borçlanma maliyetine uygulanacak aktifleştirme oranı ağırlıklı ortalama ile hesaplanır. Aktifleştirme oranı, işletmenin özellikli varlıklara ilişkin doğrudan borçlanmaları dışında o dönemde mevcut genel amaçlı borçlanma maliyetlerinin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanan bir orandır. İlgili dönemde aktifleştirilecek borçlanma maliyetinin tutarı, bu dönemde meydana gelen borçlanma maliyetinden büyük olamaz. Örneğin 100.000 TL'lik kredinin faiz oranı %12 olsun, 150.000 TL tutarındaki ikinci kredinin faiz oranı ise %16 olarak varsayıldığında ortalama borçlanma maliyeti aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$\text{Ort.Borç.Maliyet oranı} = \frac{(100.000 \times 12) + (150.000 \times 16)}{100.000 + 150.000}$$

Ortalama Borçlanma Maliyet oranı= 14,4 olarak hesaplanır.

ÖRNEK UYGULAMA:

ABC A.Ş. Büyükbaş hayvancılık, süt ve süt ürünleri imalatı konusunda faaliyet yapan orta büyüklükte bir firmadır. 01.01.2019 tarihinde üretim kapasitesini artırmak için ek üretim tesisinin yapılmasına karar verilmiştir. Ek üretim binası inşaatının iki yılda tamamlanması planlanmaktadır. ABC A.Ş.'nin bu yatırım için gerekli inşaat malzemelerinin tutarı 600.000 TL olarak Z firması tarafından teklif edilmiştir. Z firmasının teklifi kabul edilmiştir. ABC A.Ş. ihtiyacı olan inşaat malzemelerinin finansmanını X katılım bankasının finansal ürünlerinden olan murabaha sukuku ile yapmaya karar vermiştir. Planlanan vade 3 yıl olarak belirlenmiş ve X katılım bankasıyla karşılıklı mutabakata varılarak borçlanma maliyetleri olan kâr payları üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Malzeme tedarikçisi Z firması düzenlemiş olduğu proforma faturayı X katılım bankasına göndermiştir. 01.01.2019 tarihinde X katılım bankası murabaha sukuku kurallarına göre değerlendirmeler yapmış ve gerekli mali analiz sürecinden sonra murabaha sukukunu onaylamıştır. Satıcı Z firması inşaat malzemelerinin fatura ve sevk irsaliyesini X katılım bankasına göndermiştir. X katılım bankası

600.000 TL tutarındaki murabaha konu olan parayı malzeme tedarikçisi Z firmasının beyan etmiş olduğu banka hesabına yatırmıştır. Malzeme tedarikçisi Z firması söz konusu inşaat malzemelerini ABC A.Ş.'nin bildirdiği yere teslim etmiştir. Murabaha sukukuna göre gerçekleştirilen işlemde X katılım bankası ABC A.Ş.'nin ihtiyacı olan inşaat malzemelerinin bedelini tedarikçi Z işletmesine yatırmış ve müşterisi konumundaki ABC A.Ş. ile karşılıklı mutabakata dayalı olarak ödeme planını imzalamışlardır. Müşteri ABC A.Ş. ile fon sağlayıcı X katılım bankası arasındaki anlaşmanın detayları aşağıdaki gibidir.

Kullanılan Sukuk Miktarı	600.000
1. Yılsonu kâr payı ödemesi	80.000
2. Yılsonu kâr payı ödemesi	50.000
3. Yılsonu kâr payı ödemesi	10.000
Toplam	740.000

Tahmini inşaat süresi iki yıldır. Bu durumda ilk iki yılın kâr payı ödemeleri aktifleştirilip, üçüncü yıla ait olan kâr payı ödemesi dönem gideri olarak muhasebeleştirilmelidir.

01.01.2019 Tarihli Muhasebe Kaydı;

258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	600.000	
300 BANKA KREDİLERİ		200.000
400 BANKA KREDİLERİ		400.000

31.12.2019 Tarihli Muhasebe Kaydı

780 FİNANSMAN GİDERLERİ	80.000	
300 BANKA KREDİLERİ		80.000
258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	80.000	
781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA HS.		80.000

	300 BANKA KREDİLERİ	280.000	
	102 BANKA		280.000
	781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA HS	80.000	
	780 FİNANSMAN GİDERLERİ		80.000
	400 BANKA KREDİLERİ	200.000	
	300 BANKA KREDİLERİ		200.000

İlk yılın borçlanma maliyeti olan kâr payı ödemesi 80.000 TL aktifleştirilerek ilgili hesaba alınmıştır. Ayrıca uzun vadeli banka kredilerinin ikinci yıla isabet eden 200.000 TL'lik anapara kısmı kısa vadeli banka kredilerine aktarılmıştır.

31.12.2020 Tarihli muhasebe kaydı

	780 FİNANSMAN GİDERLERİ	50.000	
	300 BANKA KREDİLERİ		50.000
	258 YAPILMAKTA OLAN YATIRIMLAR	50.000	
	781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA HS.		50.000
	300 BANKA KREDİLERİ	250.000	
	102 BANKA		250.000

	781 FİNANSMAN GİDERLERİ YANSITMA HS	50.000	
	780 FİNANSMAN GİDERLERİ		50.000
	400 BANKA KREDİLERİ	200.000	
	300 BANKA KREDİLERİ		200.000

- İkinci yılın borçlanma maliyeti olan kâr payı ödemesi 50.000 TL aktifleştirilerek ilgili hesaba alınmıştır. Ayrıca uzun vadeli banka kredilerinin üçüncü yıla isabet eden 200.000 TL'lik anapara kısmı kısa vadeli banka kredilerine aktarılmıştır. İnşaat tamamlanmış ve hizmete alınmıştır.
- Üçüncü yılın sonundaki 10.000 TL olan borçlanma maliyeti dönem gideri olarak muhasebeleştirilerek 660 Kısa Vadeli Borçlanma Giderlerine aktarılır.

4. SONUÇ

İşletmelerin fon ihtiyaçlarının karşılanmasındaki alternatifler arasında yer alan sukuklar, katılım bankaları tarafından verilen ve borçlanma maliyetinin kâr payı şeklinde hesaplandığı finansal enstrümanlardır. 23 nolu muhasebe standardı, borçlanma maliyetlerinin niteliğini, kapsamını ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili esasları düzenleyen bir standarttır. Standartın içeriğinde borçlanma maliyetlerinin dönem gideri olarak muhasebeleşmesi veya aktifleştirilmesi konusunda açıklamalar yer almaktadır. İşletme varlıklarının yenilenmesinde kullanılacak finansman aracının maliyetleri ve bu maliyetlerin muhasebeleştirilmesi, finansal bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği, finansal bilgi kullanıcılarının ve yatırımcıların karar alabilmelerinde büyük öneme sahiptir.

Çalışmada açıklanan standartta; borçlanma maliyetlerinin nasıl ve hangi durumlarda dönem gideri ya da varlığın maliyetine eklemek amacıyla aktifleştirileceği konusunun esasları açıklanmaktadır. Finansmana konu olan varlığın kullanıma veya satışa hazır duruma getirilmesinin uzun zaman alması halinde söz konusu varlık özellikli varlık olarak tanımlanmaktadır. Özellikli varlıkların finansmanında katlanılan borçlanma maliyetlerinin aktifleştirilerek varlığın maliyetine eklenmesi gerekmektedir. Özellikli

varlık niteliğine sahip olmayan, yani kullanıma veya satışa hazır bir varlık için kullanılan finansman giderlerine ait faizler ve diğer giderlerin ilgili dönemin finansman giderleri hesaplarına alınarak dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesi ve dönemin gelir tablosunda yer alması gerekmektedir.

Örnek uygulamamızda 3 yıl vadeli murabaha sukukunun kullanımı ve TMS 23 kapsamında muhasebeleştirilmesine yer verilmiştir. ABC A.Ş.'nin yatırımının finansmanında inşaat malzemelerinin toplamı 600.000 TL ve borçlanma maliyeti toplamı 140.000 TL'dir. Özellikle varlık olarak ek üretim binasının iki yılda tamamlandığı varsayılmaktadır. Bu durumda 3 yıl olan borçlanma maliyetlerinin sadece ilk iki yılı varlığın maliyetine eklenmiş ve 258 Yapılmakta Olan Yatırımlar hesabına alınmıştır. Bina hizmete alındıktan sonraki kalan yılın borçlanma maliyetinin doğrudan dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesi gerekir.

Petrol zengini İslam ülkelerinde yaygın olarak kullanılan sukukların ülkemizde işletmeler için iyi bir alternatif olabilmesi için katılım bankacılığının hukuki alt yapısının geliştirilmesi ve devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bu sayede daha çok petrol zengini Ortadoğu sermayesinin ülkemize yatırım yapması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Alpay, V. (2019). Türkiye Varlık Fonunun Sermaye Piyasalarının Gelişmesine Muhtemel Katkıları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bayındır, S. (2005) "İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık", İstanbul, Rağbet Yayınları.

Deran, A., İncilay, S. (2014). Borçlanma Maliyetlerinin Muhasebeleştirilme Esaslarının 23 Nolu Türkiye Muhasebe Standardı (Tms 23) Kapsamında Değerlendirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, cilt4, sayı 124, s. 113-128.

Gönen, S., Akça, N. (2014). Borçlanma Maliyetlerinin Türkiye Muhasebe Standartları ve Vergi Mevzuatı Kapsamında Değerlendirilmesi, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:3.

Sevilengül, O. (2009). Genel Muhasebe. Ankara: Gazi Kitabevi.

Sevinç, E. (2013). Sukuklardan Oluşan Eşit Ağırlıklandırılmış Portföy ile Türkiye'de İhraç Edilmiş Eurobondlardan Oluşan Eşit Ağırlıklandırılmış Portföyün Riske Maruz Değerinin Karşılaştırması, Bankacılar Dergisi, 86, 78-100.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2005). "Türkiye'de Özel Finans Kurumları", İstanbul, TKBB yayınları.

Örten, R., Kaval, H., Karapınar, A., (2010). TMS-TFRS uygulama ve Yorumları, Ankara, Gazi Kitabevi.

Özerhan, Y., Yanık, S. (2012). Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları, Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Ankara, Türmob Yayınları.

Yardımcıoğlu, M., Coşkun, S., Kocamaz, H., (2014). Özellikli Varlık Yatırımının Finansmanında Murabaha Kredisi (Üretim Desteği) Kullanımı ve Kar Payı Ödemelerinin Tms-23'e Göre Muhasebeleştirilmesi, KSU İİBF Dergisi, cilt, 2, sayı, 2, 121-129.

Yılmaz, E., (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (61), 81-100.

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL CONTROL SYSTEM AND A CASE STUDY*

Arş. Gör. Alp AYTAÇ^a
Prof. Dr. Adem ÇABUK^b

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 353-376

ABSTRACT

Identifying risks and taking precautions should be taken into consideration for maintaining the activities. The negative effects of risks increase exponentially. In this risk determination and taking precaution process, internal control system holds a crucial position. Internal control system is affected by all stakeholders can ensure the reliability of financial statements, the protection of their assets and compliance with legal regulations. In this study, the change of internal control system from past to present have been put forward, the elements to be considered in the design and valuation process, and the problems encountered in this process are mentioned. Also, in order to compare the theoretical ground and its private sector application of internal control system, a company operating in Bursa, was selected by convenience sampling. In this study, semi-structured interview and document review method were used. Based on this, this company's strong and weak sides related to internal control system was put forward.

Keywords: Internal Control, COSO, Auditing, Case Study, Internal Control Effectiveness.

JEL Codes: M10, M40, M42.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Aytaç, A., Çabuk, A. (2020). Assessment of The Effectiveness of Internal Control System and A Case Study. *Journal of Accounting and Taxation Studies*. 13 (2), 353-376.

* Makalenin gönderim tarihi: 08.08.2019; Kabul tarihi: 13.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %19

^a Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alpaytac@uludag.edu.tr,
ORCID: [0000-0003-4949-4884](https://orcid.org/0000-0003-4949-4884).

^b Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ademcabuk@uludag.edu.tr,
ORCID: [0000-0001-5463-8454](https://orcid.org/0000-0001-5463-8454).

İÇ KONTROL SİSTEMİNİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR VAKA ANALİZİ

ÖZ

Risklerin belirlenmesi ve karşı önlemlerin alınması faaliyetlerin sürdürebilmesi açısından göz önünde bulundurulmalıdır. Risklerin olumsuz etkileri katlanarak artış göstermektedir. Risklerin belirlenmesi ve bunlara karşı önlem alınma sürecinde iç kontrol sistemi kritik bir noktada yer almaktadır. İç kontrol sistemi; tüm paydaşlardan etkilenen, finansal tabloların güvenilirliğini, varlıkların korunmasını ve yasal düzenlemelere uygunluğunu sağlamaktadır. Ele alınan çalışmada, iç kontrol sisteminin geçmişten günümüze değişimi, kurulum ve değerlendirme sürecinde dikkate alınması gereken faktörler ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca, iç kontrol sistemi ile ilgili teorik çerçevenin özel sektör uygulamalarındaki iç kontrol sistemi ile karşılaştırılması için Bursa'da faaliyet gösteren bir firma kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Buna bağlı olarak firmanın iç kontrol sistemiyle ilgili güçlü ve zayıf yanları ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: İç Kontrol, COSO, Denetim, Vaka Çalışması, İç Kontrolün Etkinliği.

JEL Kodları: M10, M40, M42.

1. INTRODUCTION¹

Identifying risks and taking precautions should be taken into consideration for maintaining the activities. The negative effects of risks increase exponentially. In this risk determination and taking precaution process, internal control system holds a crucial position. Internal control applications are techniques for companies to compete under intense economic conditions. Internal control practices ensure that risks are predetermined and reveal possible opportunities and deficiencies for firms.

Measures should be taken in order to achieve specific goals and control activities measure the degree of achieved goals (Kaval, 2005: 4). The common objective of the audit activities provided by the Board of Directors is to increase the reliability of the enterprise by meeting the reliable information needs of both internal and external stakeholders and thus to maximize the company value.

Auditing is a systematic process of collecting, evaluating, and reporting to interested parties to determine the degree to which results of economic activities and events comply with predetermined criteria by independent persons (Güredin, 2010: Arens, Elder & Beasley, 2012: Bozkurt, 2015: Yılcı, Yıldız & Kiracı, 2016).

Internal auditors are responsible within the company to make the auditing and they are first line of defense. They try to determine the extent to which

¹ This study was developed from the master's thesis entitled 'ASSESSMENT THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL CONTROL SYSTEM AND A CASE STUDY' which was accepted unanimously on 10.07.2014.

the tasks determined by the senior management are performed. According to Güredin (2010) “The purpose of internal audit is to investigate whether the business assets are protected against all kinds of losses, and the activities are carried out in accordance with the determined policies. The internal audit activity aims to measure the effectiveness of the controls in the enterprise and to evaluate these controls”. In line with Güredin, according to Bozkurt (2015) the main activities of the internal auditors are “to investigate whether the business assets are adequately protected, to determine whether the accounting documents and information are reliable, to monitor the degree of compliance with the policies and procedures determined by the management of the company, to create an opinion on whether the business activities are effective and efficient, and to cooperate with independent auditors”.

The auditing process can be outsourced or it can be provided from internal sources. The most important auditing tool provided from internal sources is “Internal Control System”.

Rest of the paper is organized as follows: In the second section, development of the internal control is explained. In the third and fourth section design and evaluation of internal control system and the problems encountered in this process are explained. Fifth section is about the evaluation of the effectiveness of selected company’s internal control system for the purpose of case study. Last section concludes the paper along with its limitations and future directions.

2. DEVELOPMENT OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM

Instantly changing economic conditions have increased the need for internal control systems. Some reports and regulations increased the awareness toward internal control system and made the world realize this fact. The most known of these reports and regulations about the internal control system are; COSO, CoCo, Sarbanes-Oxley Act, INTOSAI and Turnbull Report.

Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Committee (COSO) released the Internal Control-Integrated Framework (main framework) in 1992. This framework has been widely accepted and used throughout the world. The text was accepted and adopted as a guiding framework in the design, implementation and performing of internal control and in evaluating the effectiveness of internal control (Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları, 2016).

CoCo is another which aimed to increase control. The report includes the definition of control and the criteria for effective control in firms. In the CoCo report, the components consist of purpose, commitment, capability, monitoring and learning (CoCo, 1995).

Due to corporate scandals, Sarbanes-Oxley Act was accepted at the United States Congress on 2002. Corporate scandals such as Enron and WorldCom cause great damage to the market. The common points of these scandals are senior management bent the rules, inadequate internal control structure, inadequate independent auditing, failure to comply with segregation of duties etc. Sarbanes-Oxley Act effected internal and external auditors, senior management and other interested parties and cause internal auditing to gain legal applicability (Moeller, 2014, p. xi).

The growing importance of internal control system which is started by COSO report, was also stressed at the 17th INTOSAI meeting held in Seoul in 2001. The action plan came to the agenda at the 50th meeting in Vienna on October 2002 and was accepted. During the meeting held in Brussels on February 2004, the draft was discussed and generally accepted. The purpose of preparing the report is to develop guidelines for the establishment and continuity of effective internal control for the public sector. Using this guide helps public administrators to establish the infrastructure for the establishment and operation of internal control in their own institutions (INTOSAI, 2004, pp. 1-2).

Another international report which is The Turnbull Report was first published in 1999 and set out best practice on internal control for UK listed companies. On October 2005 the Financial Reporting Council (FRC) issued an updated version of the guidance with the title “Internal Control: Guidance for Directors on the Combined Code” (www.governance.co.uk, 19.12.2016).

Besides international reports and regulations, also domestic regulations about internal control system have been made. Regulations related to the internal control system in the public sector in Turkey are discussed in the framework of the Public Financial System and Control Act of 5018. Within the framework of this law, articles 55-62 of Section 5 contain definitions related to internal control. In these articles, the purpose, structure and functioning of the system are explained. Also, who is in charge and what are the duties and responsibilities of this person is explained. (www.mevzuat.gov.tr).

The importance of internal control has been increasing exponentially with the realization of international and domestic reports and regulations. The emergence of the internal control system and the increase in its importance stem from events that occurred in the past. These events caused great damage to both companies and countries and thus brought corporate identity to the fore. The most important of these events are Barings Bank, Daiwa Bank, Allied Irish Bank, Societe Generale, Enron and Anderson, WorldCom and Parmalat. The common point of these events is that they do not comply with the general requirements of the internal control systems. This situation

increases the likelihood of fraudulent events. In an ineffective internal control system where employees have a chance to hide fraudulent activities, more serious events occurred. Consequently, in these cases, some companies suffered from great losses and others face bankruptcy.

The circumstances and the events experienced have led the countries to address different aspects of the system given in the definition of internal control. In this study, COSO's internal control definition is used because it covers both the private and public sectors. Also, Turkey, where the case study took place, has integrated the COSO's internal control definition into its regulation. According to COSO Report, internal control is defined, "as a process, effected by an entity's board of directors, management and other personnel, designed to provide reasonable assurance of the achievement of objectives such as effectiveness and efficiency of operations, reliability of financial reporting and compliance with applicable laws and regulations" (Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları, 2016).

In order to achieve the goals of an effective internal control system in the COSO Report, the system must be designed and evaluated properly. The design and evaluation process is the nucleus of an effective and efficient internal control system. In the next section, these processes are explained in detail.

3. DESIGN AND EVALUATION PROCESS

The design of the internal control system is crucial for the effective operation and supervision of this system. To ensure the design of internal control, the system must be built on strong foundations. The COSO Report, which forms the basis of internal control, deals with the components of this system.

According to the COSO Report, there are 5 components of the internal control system which are; (1) control environment, (2) risk assessment, (3) control activities, (4) information and communication and (5) monitoring. The framework sets forth seventeen principles that demonstrate both the five components of internal control and the basic concepts associated with these components. In the COSO report, (1) control environment is the set of standards, processes and structures that constitute the basis for the internal control to be carried out throughout the organization. (2) Risk assessment covers a dynamic and iterative process that identifies and analyzes the risks for achieving the objectives of the organization and provides a basis for how these risks should be managed. (3) Control activities are actions determined by policies and procedures that help ensure the implementation of the instructions to reduce the risks for achieving the objectives. It is within the (4) information and communication component that the organization needs

information to perform its internal control responsibilities in a way that supports the achievement of its objectives and provides the employees with both internal control responsibilities and their understanding of the importance of these responsibilities in reaching their goals through communication. (5) Monitoring is to determine whether each of the five components of internal control, including controls affecting the principles within each of the internal control components, is present and in operation (Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları, 2016). The following figure shows which sub-principles are in relation to the five components of internal control.

Figure-1: COSO Components Principles

<p style="text-align: center;">Control Environment Principles</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. The organization demonstrates a commitment to integrity and ethical values. 2. The board of directors demonstrates independence from management and exercises oversight of the development and performance of internal control. 3. Management establishes, with board oversight, structures, reporting lines, and appropriate authorities and responsibilities in the pursuit of objectives. 4. The organization demonstrates a commitment to attract, develop, and retain competent individuals in alignment with objectives. 5. The organization holds individuals accountable for their internal control responsibilities in the pursuit of objectives 	<p style="text-align: center;">Control Activities Principles</p> <ol style="list-style-type: none"> 10. The organization selects and develops control activities that contribute to the mitigation of risks to the achievement of objectives to acceptable levels. 11. The organization selects and develops general control activities over technology to support the achievement of objectives. 12. The organization deploys control activities through policies that establish what is expected and in procedures that put policies into action. <p style="text-align: center;">Information and Communication Principles</p> <ol style="list-style-type: none"> 13. The organization obtains or generates and uses relevant, quality information to support the functioning of internal control. 14. The organization internally communicates information, including objectives and responsibilities for internal control, necessary to support the functioning of internal control. 15. The organization communicates with external parties about matters affecting the functioning of internal control.
<p style="text-align: center;">Risk Assessment Principles</p> <ol style="list-style-type: none"> 6. The organization specifies objectives with sufficient clarity to enable the identification and assessment of risks relating to objectives. 7. The organization identifies risks to the achievement of its objectives across the entity and analyzes risks as a basis for determining how the risks should be managed. 8. The organization considers the potential for fraud in assessing risks to the achievement of objectives. 9. The organization identifies and assesses changes that could significantly impact the system of internal control. 	<p style="text-align: center;">Monitoring Principles</p> <ol style="list-style-type: none"> 16. The organization selects, develops, and performs ongoing and/or separate evaluations to ascertain whether the components of internal control are present and functioning. 17. The organization evaluates and communicates internal control deficiencies in a timely manner to those parties responsible for taking corrective action, including senior management and the board of directors, as appropriate.

Source: Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları (2016), İç Kontrol – Bütünleşik Çerçeve: Çerçeve ve Ekler, 1.Baskı, İstanbul

The essential factors in the efficient functioning of the components of the COSO Report are employee participation, qualification and intention. Even if the standards of the system appropriately designed, the lack of qualified employees required for the protection and development of the system, the failure to give the necessary importance to the system, employee intention on the error and the fraud, will undermine the operation of the control mechanism and will cause harm to the companies. For these reasons, each individual who is in relation with the company within the internal control system has a responsibility and everyone must completely fulfill these responsibilities. The operation of the internal control system requires the

active participation of the main actors. These actors are; Board of Directors, senior management, audit committee, employees and independent auditors. Board of Directors, senior management, audit committee and employees are the main actors inside the company. Board of Directors is responsible for the establishment and development of the internal control system. Under the leadership of the Board of Directors, all internal stakeholders play a crucial role in ensuring the functioning of the system.

Proper installation of the internal control system and making its sustainability is fragile. This system, as mentioned in the COSO Report, is affected by many factors. The main factors that influence are; organizational structure, distribution of authority and responsibility, independent evaluation, separation of duties, proper installation of communication channels, risk identification, etc.

Organizational structure is a critical factor in the internal control system. This structure is a foundation of what the company will do and how it will be accomplished. In the design and analysis stage of the organizational structure division of labor and specialization, authority structure and degree of centralization, degree of complexity, the extent of control area, degree of formalization and degree of division should be considered. Organizational structure may vary depends according to the companies' characteristics and sectors they operate. This structure holds is an important element in ensuring the control activities and providing auditing (Moeller, 2004: Efil, 2005).

In the distribution of authority and responsibility, the knowledge and skills of the employees, their experience in business, their reactions to the risks they face should be carefully analyzed and distributed. As soon as the authorized and responsible employees are clearly identified, the transactions are determined and the necessary measures are taken quickly.

Internal control system is also analyzed by independent auditors. In the auditing process, the auditors try to identify the effectiveness of the system. Based on this, auditors try to evaluate the auditing risk they will face. Independent auditors can provide different perspectives on the internal control system, shed light on the deficiencies of the system and cause solution suggestions for their removal.

During the phase of reviewing the internal control structure, auditors must adequately recognize the internal control environment, accounting system, control procedures, risk evaluation processes, management's and personnel's perception of internal control and workflows. Auditor's main aim for reviewing the internal control structure is to identify control risk in the determination of auditing risk. Identifying control risk is part of the process for preparing audit programs. (Güredin, 2010: Bozkurt, 2015: Yılanıcı, Yıldız & Kiracı, 2016).

In short, the control environment is an effective component in the design of the internal control system because it is the infrastructure of the system. The internal control system is like a wheel, and the control environment is the infrastructure of this wheel. Even if all the components are operating properly if the foundation is damaged, then all other components are affected negatively and the wheel can break. For this reason, in the design stage, procedures about the control environment should be carried out cautiously.

After making a solid foundation, identifying risks is the second phase in the design process. In this process, the segregation of duties, proper installation of communication channels makes the risk identification timely and reliable.

Segregation of duties is useful in the risk assessment phase and therefore in the design of the internal control system. In the course of a workflow, no employee should be present as the sole authority until the end. In the presence of such a situation, the probability of fraud becomes stronger. By applying this, companies can create an auto-control mechanism. Because in the segregation of duties, each employee is responsible for single work in the workflow. Thus, every responsible employee controls the work that comes before (Bozkurt, 2016, p. 119; Yılcı, Yıldız & Kiracı, 2016, pp. 128-129). It is not enough to match the principle of separation of duties only with the risk assessment standard. This principle plays a vital role in the standard of control activities as well.

The establishment of the control environment and risk assessment processes separately is not sufficient for the design of the internal control system. To ensure the effectiveness of this system, timely and appropriate communication is required. The proper installation of the communication channels and the timely provision of the information needed are the essential tools used in the control mechanism. There is a close relationship between organizational structure and communication channels.

COSO components are taken as a whole. Separate functioning of the components creates value, but when working as a whole, the outcome is much more than the individual result. Also, deficiency in the one component affects others as well. Components of the systems do not give the desired result on their own. For this reason, it is crucial that the system must work as a whole. When there is a deficiency in the system's operation, precautions should be taken and the root cause should be solved immediately.

4. PROBLEMS ENCOUNTERED IN THE DESIGN AND EVALUATION PROCESS

Internal control system brings many advantages to the companies. For instance, it increases the value of the financial reports submitted by the firms in the view of the stakeholders, ensures the protection of the most important items of the companies to sustain their activities and ensures compliance with the regulations brought by the legal environment within the important stakeholders. Although the operation of the system provides significant advantages to the companies, there are substantial obstacles to the proper functioning of the system. In the internal control system, if uncorrected errors affected the reliability of financial statements, they are called “material weakness”. Auditors are responsible for determining whether errors are material or not. Examples of material weaknesses are failure to reconcile certain general ledger accounts on a timely and regular basis and lack of management review of certain reconciliations, inconsistent application of accounting policies, including capitalization policies and procedures for determining unrecorded liabilities, failure of financial management in certain operating segments to properly supervise personnel, enforce and follow policies and procedures, and perform their assigned duties, lack of adequately staffed accounting departments, lacking of key control activities, unable to apply segregation of duties, failure to protect valuable assets etc. (Doyle, Ge & McVay, 2007; Arens, Elder & Beasley, 2012). According to Kaval (2005), the internal control structure of a business is particularly affected by “the size of the enterprise, the ownership structure, the sector in operation, the quality of the information communication system used and the legal regulations”. As the size of the business grows and the sector becomes more complex, it becomes difficult for the internal control system to function effectively. On the other hand, increasing the quality of the information communication system and ensuring a high degree of compliance with legal regulations will contribute positively to the effectiveness of internal control.

Making public disclosure is another obstacle in ensuring an effective internal control system. Making internal control deficiency disclosure (ICD) may cast doubt on the reliability of financial statements. This situation arises criticism from the market and firm’s cost of capital and profitability ratios affected negatively. Besides, management’s reputation and potential investors’ decisions affected negatively. However, if there is a new management change, this management will disclose ICD’s without hesitation because the responsibility of this ICD’s lies on the predecessor management (Ashbaugh-Skaife, Collins & Kinney, 2006, p. 189).

To make the internal control system work effectively and efficiently, a structure that conforms to the components and criteria in the COSO Report

should be established and the risks should be minimized for the operation of this structure.

5. CASE STUDY TOWARD THE INVESTIGATION AND EVALUATION ON INTERNAL CONTROL SYSTEM

5.1. Aim of the Study

This study aims to determine whether the requirements of the internal control system are fulfilled in the private sector by case study method and to show the strong and weak sides of the internal control system of the selected company. In the auditing literature, some studies that examine the effectiveness of the COSO based internal control system. Ünkaya and Dursun (2018), examine the use of whistleblowing to increase the effectiveness of the system while Coşkun and Teraman (2018) interviewed with auditors to shed light the effectiveness COSO based system. Gökçen and Tipi (2019) made a research to show the influence of the internal control system towards preventing potential frauds in manufacturing that operates in BIST.

Also, in this study, it is aimed to determine to what extent the theoretical framework of the internal control system corresponds to a case in the practical field. By accomplishing these aims, the authors contribute to the auditing field by revealing the theoretical framework application degree of an internal control system in a case study.

5.2. Scope of the study

In this study, the effectiveness of ABC² Company's current control structure is evaluated. ABC Company operates in a private sector in Bursa, and they produce air springs. The ABC Company selected through convenience sampling method.

5.3. Data Collection

In this study, the authors used case-study, semi-structured interview, and document review techniques to evaluate the efficacy of the internal control system.

The case study is a systematic process of research beyond formal constitutions and formal structures in a specific context about one or more organizations or groups (Zainal, 2007: Magrane and Malthus, 2010: Altunışık et al., 2012).

The case study method used in the auditing field because of this method contains primary data and shows the actual situation of the selected companies. In Arena et al.'s (2006) study, authors carried out a multiple

² In this study, real name of the company is not mentioned due to confidentiality agreement. For this reason, the name of the company is used as ABC Company.

case study that compares the Internal Audit Departments of six Italian companies, gathering evidence by interviews with chief internal auditors, by obtaining examples of internal audit reports, policy documents and corporate briefing notes. Also, Getie Mihret and Wondim Yishaw (2007) based their study upon a case study of a large public sector higher educational institution in Ethiopia, examine how internal audit quality, management support, organizational setting, auditee attributes, and the interplay among these factors, influence internal audit effectiveness. Besides, Gethie Mihret and Zemanu Woldeyohannis (2008), Chen et al. (2010), Magrane and Malthus (2010) and Aslan (2019) based their studies upon a case study method. Aslan (2019) examined the necessity and importance of the internal control system in the case of Enron. Also, Özçetin and Uzay (2018) used primary data in their study. The authors tried to evaluate the internal control system effectiveness at dairies and compare their results with Brazilian companies. They did surveys with top managers to obtain primary data to draw reliable conclusions.

In the data collection phase, semi-structured interview technique was used. To gather detailed information about the internal control system of the ABC Company, the authors chose flexible questions in the interview. According to Merriam (2013), “this format allows the researcher to respond to the situation at hand, to the emerging worldview of the respondent, and new ideas on the topic”. In this context, interviews made with the administrative affairs & finance manager and quality manager of the ABC Company and detailed information collected about the company. Also, these managers provide documents about the company as well. Akın and Güngör Tanç (2019) also used a semi-structured interview to examine the internal control system in the process of export operations. They did interviews with customs brokers and export experts of companies.

Along with a case study and semi-structured interviews, the document review method used in the study as well. “Document review covers the analysis of written materials containing information about the cases or facts intended to be investigated. In qualitative research, document review can be used together with other data collection methods. In this respect, the combination of interview and document review serve the purpose of diversifying the data and contributes to the validity of the research” (Yıldırım and Şimşek, 2013, pp. 217-220). Based on this, conducting a document review along with semi-structured interviews in a case strengthens the validity of this research.

5.4. Information About the ABC Company

ABC Company began producing air springs in Bursa in 1986. It mainly operates in the key and subsidiary automotive industry sectors, along with agricultural machinery and vehicles, industrial applications, railway

systems, and construction applications sectors where air springs are utilized effectively; and is currently exporting over 1200 types of products to more than 80 countries in 5 continents, with production facilities in 2 different locations in Turkey and delivery channels in 4 different locations including USA and Europe. It carries out all its productions under ISO/TS 16949, ISO 9001, ISO 14001, and OHSAS 18001 quality standards, and produces highly durable and long-lasting air springs for heavy vehicles, trucks, tractors, buses and trailers.

5.5. Evaluation of ABC Company's Current Internal Control Structure

In this study, based on document review and semi-structured interview in ABC Company, the authors tried to evaluate the effectiveness of ABC Company's internal control system. Based on the methods used, evaluations are divided into 4 main topics which are: quality standards, organizational chart, proper job description, and delegation of authority.

5.5.1. Quality Standards

Conducting the activities in line with quality standards is an indication that internal control activities take place. To have a quality certificate, the activities must be carried out in accordance with the desired standards. This means all the activities should be made correctly and if there is a difference in what is being done and what should be done, preventative actions should take place.

ABC Company has quality standards such as ISO/TS 16949, ISO 9001, ISO 14001, and OHSAS 18001, and this is an essential clue for internal control structure. In addition, to ensure institutionalism, transparency, and control system in the company, the objectives, vision, mission, as well as honesty, responsibility, product reliability, high quality, efficiency, customer orientation principles, are adopted and the goals are clearly stated on the company's web site. The adoption of these criteria by the company and the public disclosure of them is an indication of institutionalism and all the activities will be aimed at realizing these goals. In case of exceeding the determined targets, the control mechanism will be activated and the necessary precautions will be taken.

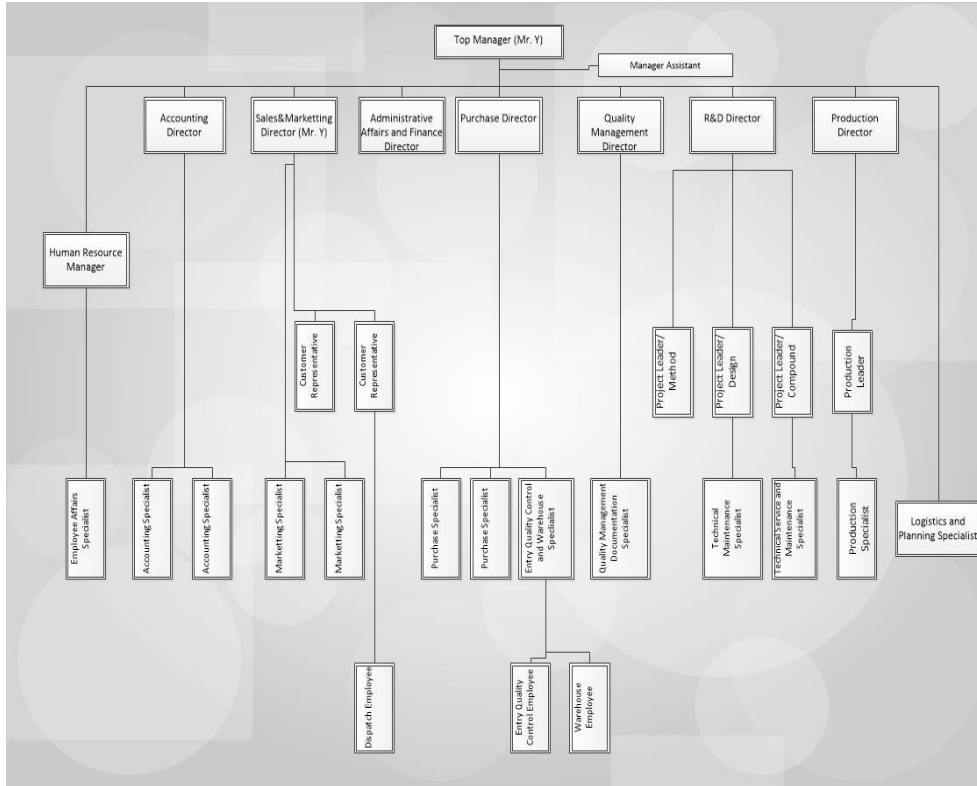
The fact that the ABC Company has quality certificates causes the audit work to be carried out intensively within the company. As a result of the interviews conducted with the quality manager, it was learnt that the external audit had been conducted once a year for the quality audit and certification audit has been done in every two years. Internal audit, process and general audits are also carried out by the company's personnel. In the process audit, examinations are made as to whether the works are performed correctly or not under the quality standards. In the overall audit, all departments are examined. The process control carries out the system's

functionality and whether there are errors in the system. These reports include suggestions for solving mistakes. The principle of limitation of access also applies here. Reports are published electronically over a public network. The other studies related to the audit are performed by the certified public accountants (CPA). The financial statements of the company are prepared by the CPA's who act as their personnel and the documents are kept within the company. Control activities and observation standards are effectively used in the internal control system as an indicator of all these situations. The main reason for this is that the company's activities are carried out under the quality standards.

Kara's (2019) study shows the effect of quality management system certificate to internal control system. In this study, Kara investigated whether there is a difference between the effectiveness of the companies that have a quality management certificate with the support of the consultant or their own quality management team. As a result of the results, it is concluded that the companies that have quality management certificate with the support of the consultant are more effective in the control environment, control activities, risk valuation and information and communication headings, but there is no statistical difference in terms of monitoring activities. Overall, these results indicate that having a quality management certificate effects internal control system effectiveness. This result supports the conclusion that "conducting the activities in line with quality standards is an indication that internal control activities take place" at ABC Company.

5.5.2. Organizational Chart

Having an organizational chart and public disclosure of it adds value to the internal control system's effectiveness. ABC Company has a detailed organizational chart. This shows that the boundaries of the internal workflows of the company are plotted and it is an added value for the internal control system. The organizational chart of the ABC Company can be seen in Figure 2.

Figure-2: Organizational Chart of the ABC Company

When looking at the organizational chart, it is observed that it has a structure required by the internal control system hierarchically. When the hierarchical places of senior executives examined, it is seen that there is no specialist on the same level as managers. However, the presence of a single employee in the administrative affairs and finance department of such a large firm is contrary to the internal control system. When the requirements of the internal control system considered, it is emphasized that a single employee is not authorized from the beginning to the end of any process, and segregation of duties is required. A negative situation arises in the finance department because there is one employee who has the authority and responsibility to do all the activities and transactions related to this department. In such a case, the detection of erroneous and fraudulent transactions becomes difficult. Although all managers depend on top management, the fact that no additional employee works for the finance department creates a negative situation for the firm's existing internal control structure.

Considering the company's characteristics and organizational chart, the company that sells high rates of goods abroad and does not have an import and export department. The sales and marketing manager seems to have gathered both domestic and international transactions. This situation may overload sales and marketing manager's work.

The logistics department has an essential place in the company's working with foreign countries. The logistics department ensures that the needs of the customers met on time. There must be a logistics and planning manager within the company to ensure that the product is sold in accordance with customer requirements. Considering the organization chart for the ABC Company, there is only one employee for this department and he is also in charge of the responsible position. The adverse situation stated for the finance department is also valid for this department. In addition, the authority and responsibility of the sole employee in the department are also one of the missing aspects of the control system.

The fact that the top responsible for human resources is not in the same line with managers is a negative situation for the internal control system. It is a negative situation that this employee is at a level between the manager and specialist. Because ABC Company operates abroad as well and human resources is a significant element in the internal control system. In such a large firm, this department should be represented at the highest level to hire suitable candidates within the framework of the company's culture and internal control system.

The internal control system requires that no employee should be in charge from the beginning to the end of any transactions. Also, no employee should not have the authority and responsibility of more than one department. Considering the organizational chart, Mr. Y who is the top manager of the ABC Company, responsible for the company's operation as well as the Sales and Marketing Department. The existing situation causes the authorities and responsibilities to be intertwined. As a result, it indicates an adverse condition for the internal control system.

5.5.3. Proper Job Description

In the internal control system, proper job description means that duties and responsibilities should match. In the study, the information obtained from the company includes job descriptions for the accounting department. Within the organizational chart, the accounting department consists of one manager and two specialists. Figure 3 and 4 show the job descriptions of the accounting manager and specialists for the ABC Company:

Figure-3: Accounting Manager Fundamental Duties and Responsibilities

1. To inform the general manager by following the relevant legislation in financial matters and to make suggestions.
2. Daily and monthly bank movements checks and inspections
3. To keep track of the credit and financing payments and to check the records.
4. To follow employee sequestration, Social Security Institution and Individual Pension System payments.
5. Monitoring of accounting records of loans.
6. To prepare the necessary documents for financing needs for banks.
7. Control of the transfer of the edited and collected checks to the accounting records.
8. Import invoice, registration of inventory invoices.
9. To check monthly invoices, to perform accounting integrations.
10. Current - accounting comparisons and controls and to define the current and accounting codes.
11. To make the accounting records and the VAT list.
12. To report import-export figures with monthly purchase / sales figures.
13. Doing the month-end closing work.
14. To prepare monthly profit-loss of general operations.
15. To send the monthly expense items to the related units.
16. To conduct a consolidated table work every three months.
17. Declaration of Tax, concise, temporary tax, corporate tax etc. issuance, control to the finance department.
18. To prepare annual balance sheet.
19. Explaining the cost reflections, foreign exchange differences and the account plan and making the work sheet quarterly.
20. To organize and follow up Trade Registry Gazette, Investment Incentive, Capacity Report, Industry Registration Certificate, Annual Business Chart, credit closing transactions.
21. Tracking of VAT return reports.
22. To keep the motivation at the highest level by ensuring that current accounting personnel work in seriousness by controlling their state and movements.
23. To participate in corrective and preventive actions and to cooperate with the relevant departments.
24. Determine the target and performance criteria for process employees' duty and responsibility.
25. To measure and analyze process performance and to initiate necessary activities when planned target values are not reached, to monitor activities.
26. To cooperate with departments related to the issues in the ABC Company Integrated Management System Duties and Responsibilities matrix.
27. To take occupational health and safety measures and to ensure that the department employees comply.
28. Preparing training plans and monitoring the activity in line with the demands and needs of the department employees.

Figure-4: Accounting Specialist Fundamental Duties and Responsibilities

1. Perform control by accounting for purchase and sales invoices.
2. To process supplier payments.
3. To report weekly supplier balances.
4. Control of insurance policies.
5. Control of VAT list and comparison with accounting.
6. To close the monthly exchange rate differences of the suppliers.
7. To follow the Plant Machine and Asset List and to inform the new ones.
8. Processing of bank account statements.
9. Keeping the motivation of current accounting personnel to work in seriousness by controlling their behavior and state.
10. Supporting accounting and finance
11. To participate in corrective and preventive actions and to cooperate with all relevant departments.
12. To act according to Occupational Health and Safety instructions.
13. To perform other duties assigned by the Head of Section and to participate in training and activities.
14. To promote waste management by participating in the collection and separation of waste.
15. To participate in risk analysis studies and to follow the action plans.
16. To take part in activities that will keep the occupational safety at the maximum level.

When the job descriptions of the accounting manager and the accounting specialist examined, it was determined that these descriptions are not intertwined, and thus this shows a positive situation for the internal control system. Also, the accounting manager's job description within the framework of the follow-up of the work is an indicator of the existence of continuous control. As a result, necessary control mechanisms will be provided for the detection of faulty and/or fraudulent transactions.

When the job descriptions of both employees are examined, participating in corrective and preventive activities is an essential value for the internal control system. As a result of face-to-face interviews conducted with the Quality Manager of ABC Company, it was determined that corrective and preventive actions are applied if a problem occurs in workflows. The nature of the job and the answers given according to the level of importance vary. Within the Company, preventive activities are taken for the problems arising within the workflows. This is especially used in the production section but it is tried to be applied in the same way for other departments. To apply preventive activities, the root cause of the problem tried to be reached and necessary actions are carried out to prevent the repetition of the problem. The participation of all departments in these studies is among the factors that increase the efficiency of the internal control system to ensure the widespread application and to create different ideas.

The quarterly consolidated statements of the accounting manager and the trial balance also included in the control activities. In this way, the compliance of the transactions is determined.

Among the job descriptions within the accounting department, taking part in the required training according to the quality standards is one of the procedures to be followed in the internal control system. Continuing education provides the development of staff and helps to gain the relevant practice. As a requirement of quality standards, they perform their business under these objectives. Conducting the work done to specific standards also facilitates the control of the work. In case of not complying with the standards, necessary precautions were taken immediately.

In the accounting specialist's job description, disseminating the waste collection activities and making them widespread within the company is a factor that ensures environmental sustainability. Necessary works are carried out in accordance with the Environmental Standards owned by the company and efforts are made to ensure the effectiveness of the resources. One of the factors involved in the definition of the internal control system is the provision of resource efficiency in the company. The studies aimed at realizing this purpose.

One of the crucial components of the internal control system is risk assessment. In the risk assessment process, the risks that the enterprise faced will be determined and the degrees of effect will be reduced and if possible, the risks tried to transform into opportunities. Among the job descriptions of the accountant is to participate in the risk analysis studies, and to follow up the action plans. In this way, risk studies carried out within the company and follow-up of the transactions will be provided. As a result, work flow under the standards required by the control system will be made.

As part of the case study, the job description of the Administrative Affairs and Finance Manager was obtained. On figure 5, the job description of this manager can be seen.

Figure-5: Job Description of Administrative Affairs and Finance Manager

1. Checking daily and monthly bank movements and performing their entry.	1. To follow the monthly cash flow.
2. To follow up the payments of Credit and Financing and to get their records.	2. According to current and liquidity ratios, offers buying, selling, holding stock etc.
3. Employee sequestration, Social Security Institution and Individual Pension System payments, to follow, to follow the salary payments.	3. Making consolidated financial statement quarterly.
4. Meeting daily cash needs.	4. To arrange and follow up credit closing transactions.
5. To take the credits into the accounting records.	5. Transfer of insurance policies of plant machinery and fixtures to accounting
6. Prepare weekly risk limits.	6. To participate in corrective and preventive actions and to cooperate with relevant departments.
7. To prepare the monthly and weekly financing plan, determine the needs and provide the projections.	7. Determine the target and performance criteria for process employees' duty and responsibility.
8. Preparing and delivering the necessary documents for financing needs from banks.	8. To measure the process performance, to analyze and to initiate necessary activities in case the planned target values are not reached, to follow up the activities.
9. To plan the checks to be written and to follow the checks in the receivables.	9. To cooperate with departments in the ABC Company Integrated Management System Duties and Responsibilities matrix.
10. Plan the supplier payments and make payments for other costs.	10. To take occupational health and safety and security measures, to ensure that the department employees comply with it.
11. To report import-export numbers with monthly purchase-sale figures.	11. To prepare training plans and to monitor their effectiveness in line with the demands and needs of the department employees.
12. Preparation of monthly general operating profit-loss.	

The finance department is one of the most important departments in terms of providing efficiency and effectiveness while meeting the commercial activities of enterprises. It is expected that there will be more than one employee naturally, and there will be differences in job descriptions. As mentioned earlier, only an employee is employed in the department of administrative affairs and finance of the company, and he has been doing all the work related to the department from the beginning to the end. When the job descriptions are examined, "Checking daily and monthly bank movements and performing their journal entries" creates a negative situation for the internal control system. Leaving the bank account entries' authority and responsibility of a person increases the likelihood of error and fraud and makes it difficult to determine the situation in case of occurrence of fraudulent transactions. Administrative affairs and finance manager also set weekly risk limits. This duty is not among the duties and responsibilities of the accounting manager. If the preparation of the weekly risk limits were prepared by both the accounting manager and the administrative affairs and finance manager together, a practical result would have been obtained for

the internal control system and at the same time, a suitable situation would have been made for the principle of segregation of duties.

5.5.5. Delegation of Authority

In the scope of the study, the delegation of authority is evaluated. Delegation of Authority table of ABC Company can be seen in Figure 6.

Figure-6: Delegation of Authority Table of ABC Company

DUTY	AUTHORIZED	DELEGATION OF AUTHORITY 1 ST PERSON	DELEGATION OF AUTHORITY 2 ND PERSON
General Manager	General Manager	Production Group Manager (Excluding Commercial and Financial Activities)	Administrative Affairs and Finance Manager
Production Group Manager	Production Group Manager	General Manager	
Commercial Group Manager	General Manager		
Quality Management Manager	Quality Management Manager	General Manager	
Administrative Affairs and Finance Manager	Administrative Affairs and Finance Manager	General Manager	
Sales - Marketing Manager	Sales - Marketing Manager (General Manager)	Customer Representative	Customer Representative
Accounting Manager	Accounting Manager	General Manager	
Production Manager	Production Manager	Production Group Manager	
Production Specialist	Production Specialist	Production Leader	
Logistics and Planning Specialist	Logistics and Planning Specialist	Production Planning Specialist	
R&D Manager	R&D Manager	Production Manager	Project Leader (Method)
Project Leader (Design)	Project Leader (Design)	R&D Manager	
Project Leader (Product Compound)	Project Leader (Product Compound)	R&D Manager	Project Leader (Design)
Project Leader (Method)	Project Leader (Method)	R&D Manager	
Technical Service and Maintenance Specialist	Technical Service and Maintenance Specialist	Production Planning Specialist	Project Leader (Method)
Technical Supervisor	Technical Supervisor	Project Leader (Design)	
Quality Management Documentation Specialist	Quality Management Documentation Specialist	Quality Management Manager	
Purchase Manager	Purchase Manager	General Manager	Purchase Specialist
Purchase Specialist	Purchase Specialist	Purchase Manager	Purchase Specialist
Purchase Specialist	Purchase Specialist	Purchase Manager	Purchase Specialist
Entry Quality Control and Warehouse Specialist	Entry Quality Control and Warehouse Specialist	Entry Quality Control Employee	Warehouse Personnel
Entry Quality Control Employee	Entry Quality Control Employee	Entry Quality Control and Warehouse Specialist	Warehouse Personnel
Warehouse Personnel	Warehouse Personnel	Entry Quality Control Employee	Entry Quality Control and Warehouse Specialist
Sales - Marketing Specialist	Sales - Marketing Specialist	Customer Representative	
Sales - Marketing Specialist	Sales - Marketing Specialist	Sales - Marketing Specialist	Customer Representative
Customer Representative	Customer Representative	Customer Representative	Sales - Marketing Specialist

Having a delegation of authority table is a factor that increases the effectiveness of the internal control system. Continuity of the activities should be ensured in case of emergencies or where employees are on leave. For this reason, if an employee cannot be on duty with such excuses, another employee with his authority should ensure the continuity of the operations. The fact that ABC Company has this table shows the importance they give to the continuity of activities and it is a necessity for the internal control system to ensure transparency and continuity.

When comparing the organizational chart and delegation of authority table of the ABC Company, it was detected that some deficiencies arise. On the delegation of authority table, production group manager, commercial group

manager and sales-marketing specialists are included but not included in the organizational chart. This indicates a negative situation for the internal control system because key roles in the delegation of authority tables are not mentioned in the organizational chart.

5.6. Discussion

The ABC Company applies its internal control activities intensively and has an essential position in the market. It is not possible to say that the firm has fully implemented the requirements of the internal control system. Considering the organizational chart, job descriptions and delegation of authority table, there are significant deficiencies in the standards. The factors affect on this result are listed below;

- Lacking risk assessment department,
- Significant exposure to the risk of error and fraud as the principle of segregation of duties is not carried out properly,
- There is no organizational chart in accordance with the structure of the company,
- There is a mismatch between the delegation of authority and the organizational chart,
- Lack of a separate internal control unit.

In case of the existence of factors not supporting the internal control system, the presence of crucial factors that adds value to the internal control system does exist. The importance is given by the ABC Company to quality activities significantly affects the functioning of the system. The fact that both internal control and external auditing activities are carried out intensively for quality certification, and the presence of the delegation of authority shows that the control activities and monitoring are fulfilled from the standards. The information and communication standard is provided electronically within the company and the information reaches the desired department quickly. Risk assessment activities distributed among departments. The functioning of the system generally provided within the ABC Company despite deficiencies. If the shortcomings eliminated, the probability of experiencing errors and frauds reduced significantly and the targets determined according to the quality standards will be reached easily.

6. CONCLUSION

There is intense competition in the era of digitalization and globalization, where there is enormous data roaming. As a result, firms aim to increase their value in the view of their customers while performing their activities. The concept of an audit makes a vital contribution to the realization of these

objectives. Ensuring continuous control of operations, maintaining and recording of transactions under specific standards provides convenience in achieving the goals.

The internal control system, which reduces the possibility of errors and frauds in the enterprises and aims for efficiency in the resources and ensures compliance with the legal environment, is an absolute must for companies. To establish the system and ensure its effectiveness, companies should make intensive efforts and set targets for this purpose.

The design of the internal control system is the infrastructure to ensure the continuity of the system. When establishing the system, interviews should be made with all departments of the company, job descriptions of all employees should be determined, boundaries should be determined precisely, tasks should be separated, authorities and responsibilities should be determined and all employees should be involved in this process. To ensure the continuity of the system, the employees should get the necessary training. The organization chart should be made according to the structure of the company and the requirements of the sector, and the information and communication systems required by the era should be adopted. The internal control system is a continuous process. Keeping up with the requirements of the period is among the absolute must of the system. To realize this function, risk assessment activities should be carried out continuously and continuous development and training should be provided and qualified personnel needs should be met.

Audit regulation changes in Turkey increased the number of companies that subject to independent audits. This development positively affects the emphasis given to the internal control system. In the independent audit, after the audit agreement was signed, audit firms first look at whether the firm has an effective internal control system or not. Firms with effective internal control tend to be regarded as less risky by auditors than firms with an ineffective system. In the valuation of audit risk, control risk is about the effectiveness of the internal control. An effective internal control system is a process that supports the efficacy of independent audits. Low inherent, control and determination risk means low audit risk. In this situation, auditors collect reliable data and based on this data auditors produce reliable reports.

In addition, it is not right to evaluate the control system only by its own standards. Factors such as quality control circles, activities to obtain quality certificates, public disclosure status, and companies that meet the criteria set by independent auditing standards, independent auditing of the companies and regulations of the legal environment positively affect the internal control systems. These factors will enable the firms to compete in environments where there is intense competition.

This study has some limitations. The main limitation is that only a company in the private sector that produces air springs was involved in the study. Another issue is that the authors were not able to fully include into the ABC Company internal control system. That withholds authors to fully evaluate the effectiveness of the internal control system. In future studies, to generalize the effectiveness of the internal control system, more than one firm of the same sector should be analyzed. Also, by interviewing all the departments, substantial generalizations could be made on the companies. To make international comparisons, companies working in the same sector from different countries can be researched.

REFERENCES

- Akın, S., & Güngör Tañ, Ş. (2019). İşletmelerde İhracat İşlemleri Sürecinde İç Kontrol Sisteminin Araştırılması. *Journal of International Social Research*, 12(65), 930-937.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (7. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Alvin, A., J. Elder, R. & S. Beasley, M. (2012). *Auditing and Assurance Services*. Pearson Prentice Hall. New Jersey.
- Arena, M., Arnaboldi & M., Azzone, G. (2006). Internal audit in Italian organizations: A multiple case study. *Managerial Auditing Journal*, 21.32, 275-292.
- Ashbaugh-Skaife, H., W. Collins, D. & R. Kinney JR., W. (2006). The discovery and reporting of internal control deficiencies prior to SOX-mandated audits. *Journal of Accounting and Economics*, 44 (1-2), 166-192.
- Aslan, Y. (2018). İç Kontrol Ve İç Denetim Mekanizmasının Gerekliliği: Enron Vakası. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 168-177.
- B. Merriam, S. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. Jossey-Bass.
- Bozkurt, N. (2015). *Muhasebe Denetimi* (7. Baskı). İstanbul: Alfa.
- Bozkurt, N. (2016). *İşletmelerin Kara Deliği: Hile* (3. Baskı). İstanbul: Alfa.
- Chen, C. J., Su, X. & Wu, X. (2010). Auditor changes following a Big 4 merger with a local Chinese firm: A case study. *Auditing: A journal of practice & theory*, 29(1), 41-72.
- CoCo, 1995. *CoCo: Guidance on Control*. Canadian Cataloguing in Publication Data.

Çoşkun, M. F., & Teraman, Ö. (2018). Etkin Bir İç Kontrol Sistemi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Coso Modeli Örneği. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, (149), 123-143.

Doyle, J., Weili, G. & McVay, S. (2007). Determinants of Weakness in Internal Control Over Financial Reporting. *Journal of Accounting and Economics*, 44 (1-2), 193-223.

Efil, İ. (2005). *İşletme Organizasyonu* (1. Baskı). İstanbul: Aktüel.

Getie Mihret, D. & Wondim Yismaw, A. (2007). Internal audit effectiveness: an Ethiopian public sector case study. *Managerial auditing journal*, 22.5, 470-484.

Getie Mihret, D. & Zemenu Woldeyohannis, G. (2008). Value-added role of internal audit: an Ethiopian case study. *Managerial Auditing Journal*, 23(6), 567-595.

Gökçen, G., & Tipi, O. (2019). İşletmelerde Hilelerin Önlenmesine Yönelik İç Kontroller Ve Bist İmalat Sektöründe Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 145-169.

Güredin, E. (2010). *Denetim ve Güvence Hizmetleri* (13th Edition). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

<http://www.mevzuat.gov.tr>.

<https://www.governance.co.uk/resources/item/259-the-turnbull-report>.

INTOSAI, 2004. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector.

Kara, M. (2019). Kalite Yönetim Sistemi Belgesine Sahip Olma Durumunun İç Kontrol Sistemine Etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 521-551.

Kaval, H. (2005). *Muhasebe Denetimi* (2. Baskı). Ankara: Gazi Yayınevi.

Magrane, J. & Malthus, S. (2010). Audit committee effectiveness: a public sector case study. *Managerial Auditing Journal*, 25(5), 427-443.

Moeller, R. R. (2004). *Sarbanes-Oxley and the New Internal Auditing Rules*. John Wiley&Sons.

Özçetin, N., & Uzay, Ş. (2019). Süt Üretim İşletmelerinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi: Türkiye Ve Brezilya'daki Süt Üretim İşletmelerinin Karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 245-266.

Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları (2016). *İç Kontrol – Bütünleşik Çerçeve: Yönetici Özeti*. 11 (1).

Ünkaya, G., & Dursun, G. D. (2018). İç Kontrol Sisteminin Etkinliği Arttırmada Bilgi İfşası Modelinin Kurulması. *Muhasebe ve Denetime Bakış= Accounting & Auditing Review*, 18(55), 15-24.

Yılancı, M., Yıldız, B. & Kiracı, M. (2016). *Muhasebe Denetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zainal, Z. (2007). Case study as a research method. *Jurnal Kemanusiaan*, (9), 1-6.

RİSKTEN KORUNMA MUHASEBESİ KAPSAMINDA ETKİNLİK ŞARTININ RASYO ANALİZİ YÖNTEMİ İLE TESPİTİ*

Gözde BABAOĞLU^a
Doç. Dr. Erkan ÖZTÜRK^b

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 377-400

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, riskten korunma muhasebesini uygulamayı tercih eden mevduat bankalarının yıllara göre riskten korunmak amaçlı türev ürün kullanım oranlarındaki değişimin ve riskten korunmada beklenen etkinlik düzeyinin tespit edilmesidir. Çalışmanın Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2014-2018 yılları arasındaki konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporlarının incelendiği araştırma bölümünde etkinlik ölçümü için rasyo analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda yıllara göre kur ve faiz düzeylerinde yaşanan dalgalanmaların riskten korunma amaçlı türev ürün kullanımını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Etkinlik testi sonucuna göre ise, istenen etkinlik düzeyi içinde bulunmada en başarılı mevduat bankalarının Akbank T.A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. ve Türkiye İş Bankası A.Ş. olduğu ve Türkiye Garanti Bankası A.Ş.’nin aynı başarıyı gösteremediği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: TMS 39, TFRS 9, Riskten Korunma Muhasebesi, Etkinlik Testi, Rasyo Analizi.

JEL Kodları: M40, M41.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Babaoğlu, G., Öztürk, E. (2020). Riskten Korunma Muhasebesi Kapsamında Etkinlik Şartının Rasyo Analizi Yöntemi ile Tespiti. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 377-400.

* Makalenin gönderim tarihi: 17.10.2019; Kabul tarihi: 02.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %22

^a Kırklareli Üniversitesi, İşletme Bölümü, gozdebabaoglu@gmail.com.

ORCID: [0000-0003-0694-8030](https://orcid.org/0000-0003-0694-8030).

^b Kırklareli Üniversitesi, İşletme Bölümü, erkan.ozturk@klu.edu.tr, ORCID: [0000-0002-9356-1557](https://orcid.org/0000-0002-9356-1557).

EVALUATION OF EFFECTIVENESS TEST STATED IN HEDGE ACCOUNTING WITH RATIO ANALYSIS METHOD

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the improvement in the utilization rates of deposit banks which applying the hedge accounting and the level of effectiveness expected to be provided in hedging. The deposits banks which operating in Turkey were examined between 2014-2018 years of the annual report and the ratio analysis were utilized in the effectiveness measurement. As a result, it is determined that the increase in the exchange rate and interest rates increased the utilization rates of hedge accounting. According to the results of the effectiveness test, Akbank, QNB Finansbank and Türkiye İş Bankası are the most successful deposits banks in the desired level of effectiveness and it was seen that Türkiye Garanti Bank was determined not show the same success.

Keywords: TAS 39, TFRS 9, Hedge Accounting, Effectiveness Test, Ratio Analysis.

JEL Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ¹

Açık sistemin parçası olan ve değişken özelliklere sahip çevre konularından doğrudan veya dolaylı etkilenen işletmeler, rekabet avantajı sağlayabilme, marka gücünü artırma ve faaliyetlerine devam edip sürekliliklerini sağlama amacı gütmektedirler. Ancak çevrede yaşanan değişimler belirsizlikleri beraberinde getirmekte ve risk kavramını ortaya çıkarmaktadır. Olumlu ya da olumsuz sonuçlara yol açan bu riskler işletmelerin sürekliliklerini sağlamasına doğrudan etki etmekte ve konu ile ilgili önlemler alınmasını gerektirmektedir. Riskten korunma olarak adlandırılan bu durum, işletmeler tarafından değişen koşullara uyum sağlama noktasında kullanılmaya başlanmış olup birçok akademik çalışmaya da konu edilmiştir.

Riskten korunma muhasebesi uygulama esasları genel hatlarıyla TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme Standardı içinde yer almaktadır. Ancak TMS 39'un karmaşık ve eksik yönlerinin giderilmesi amacıyla Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGGK) tarafından TFRS 9 Finansal Araçlar standardının güncel sürümü yayımlanmış olup 2018 yılı itibariyle kullanıma sunulmuştur ve TMS 39 standardının finansal riskten korunma muhasebesi olarak adlandırılan bölümü dışındaki bölümleri yürürlükten kaldırılmıştır. TMS 39 ve TFRS 9 standartlarına bu çalışmanın konusunu oluşturan riskten korunma muhasebesi kapsamında bakıldığında TFRS 9'da oldukça az bilgiye yer verilmiş olup yapılacak işlemlerin TMS 39 üzerinden anlatıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, TMS 39'un finansal riskten korunma muhasebesi ile ilgili hükümlerinin halen yürürlükte olması nedeniyle riskten korunma muhasebesi uygulayan işletmeler de bilgi paylaşımına bu standart

¹ Bu makale, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

üzerinden devam etmektedirler. Bu sebeple çalışmanın, TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme Standardı üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir.

İşletmelerin riskten korunma amaçlı ürünler kullanması ve bunları riskten korunma muhasebesine konu etmesi, işletmenin sürekliliği ve olumsuz durumlarda göstereceği performans konusunda bilgi kullanıcılarına öngörü sağlayabilmektedir. Gelecek ile ilgili yapılan tahminin olumlu ya da olumsuz olmasının belirleyicilerinden birisi riskten korunmada sağlanan etkinlik düzeyinin bilinmesidir. Buna ilişkin Okudan'ın (2008) riskten korunmada etkinlik testi yöntemlerini incelediği doktora tezinde etkinlik ölçümünün nasıl yapılması gerektiği temsili rakamlar üzerinden vaka analizleri ile açıklanmıştır. Ek olarak Kayaalp ve Kıymetli Şen (2017) etkinlik testi yöntemlerini inceledikleri makalede, temsili rakamlar üzerinden bir bankanın verdiği krediler ve forward işlemlerinin etkin olup olmadığı "Dollar-Offset" yöntemi ile analiz edilmiştir. Çiftçi (2018) ise gerçekleştirdiği çalışmasında bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin faaliyet raporlarında yer alan riskler ve risk yönetim faaliyetlerini incelemiş ve riskten korunma muhasebesine ilişkin yayınlamış olduğu açıklamaları analiz etmiştir. Gerçekleştirilen literatür taramasında ulaşılabilen çalışmalarda ağırlıklı olarak temsili rakamlar üzerinden uygulamalara ağırlık verildiği ve bankacılık sektörünün geneline projeksiyon sunmadığı görülmüştür. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, Türkiye'de var olan belirsizlik ve devamında meydana gelen risk ortamında, riskten korunma muhasebesini uygulayan mevduat bankalarının yıllara göre riskten korunma amaçlı türev ürün kullanım oranlarındaki gelişimin ve riskten korunmada sağlanması beklenen etkinlik düzeyinin TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme Standardı kapsamında tespit edilmesi şeklinde belirlenmiştir.

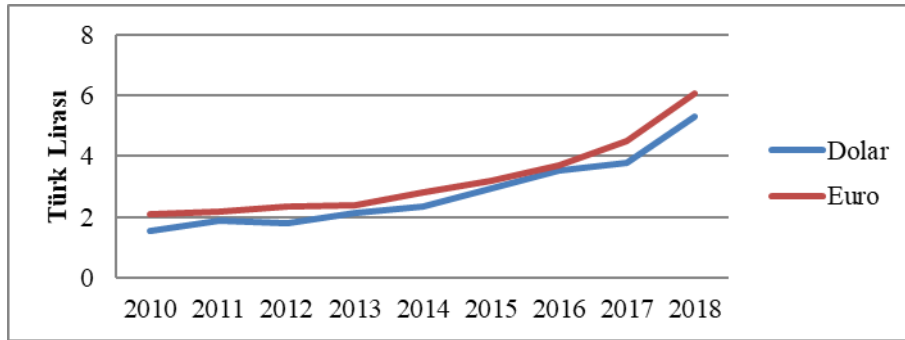
2. FİNANSAL RİSK VE RİSKTEN KORUNMA MUHASEBESİ

İşletmeler faaliyetlerine devam ettikleri dönem boyunca kazanç veya kayıplarına etki edebilecek birçok beklenmedik olay ile karşı karşıya kalmaktadır. Beklenmedik olayların gerçekleşmesi olarak ifade edilen risk kavramının finansal boyutu; işletmelerin finansal durumlarıyla ilgili gerçekleşmesi beklenen olaylardan meydana gelen olumlu ya da olumsuz değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Emhan, 2009, s. 210). Risk ile karşı karşıya kalınması durumunda zarar elde etme olasılığının yanı sıra bu ortamdan kazanç elde etme olasılığı da bulunmaktadır. Bu nedenle, her zaman ortadan kaldırılmak istenmeyen bir durum olan finansal riskin iyi yönetilmesi işletmeler için önem arz etmektedir. Riskin yönetilmesi noktasında ise, ilk dikkat edilmesi gereken konu finansal riskin tanımlanması olarak açıklanmaktadır (Horcher, 2005, ss. 1-2). Finansal

riskler, TFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar standardında da belirtildiği gibi genellikle üç ana grupta ele alınmaktadır. Bunlar (TFRS 7,md. 32);

- Piyasa riski,
- Likidite riski ve
- Kredi riskidir.

Piyasa riski, piyasalarda meydana gelen fiyat değişimlerinin finansal aracın gerçeğe uygun değerinde ya da gelecekteki nakit akışlarında dalgalanma yaratma riski olarak açıklanmaktadır. Bu risk türü işletmelerin maruz kaldıkları en açık finansal risk türü olup bünyesinde faiz oranı riskini, döviz kuru riskini ve fiyat riskini barındırmaktadır (TFRS 7, Ek A). Döviz kuru riski, kurda meydana gelen beklenmedik değişimlerin işletmelerin kazanç veya kayıplarında meydana getirdiği farklılıklar şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2010, s. 131). Faiz oranı riski ise, piyasa faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmaların, faiz getirisi olan finansal varlıkların piyasa fiyatlarında yarattığı değişkenliktir (Doğanoğlu, 2014, s. 8). Piyasa riskinin diğer bir ayağı olan fiyat riski; organize piyasalarda işlem gören emtiaların fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar sonucu ortaya çıkmaktadır (Gündoğdu, 2016, s. 141). Bunun yanı sıra, hisse senedi fiyatlarında gelecekte yaşanması muhtemel düşme olasılığı da fiyat riski olarak adlandırılmaktadır (Aydın, Başar ve Coşkun, 2010, s. 335). Türkiye gibi gelişmekte olan ve ithalat ihracat faaliyetlerinde bulunan birçok ülke için kur ve faiz oranı riski en çok kaçınılan riskler arasında yer almaktadır. Bu noktada kur riski ve faiz riskinin Türkiye'deki durumunun bilinmesi önem kazanmaktadır. Şekil 1'de 2010 ile 2018 yılları arasında Türk Lirası'nın Dolar ve Euro karşısındaki performansı yer almaktadır.

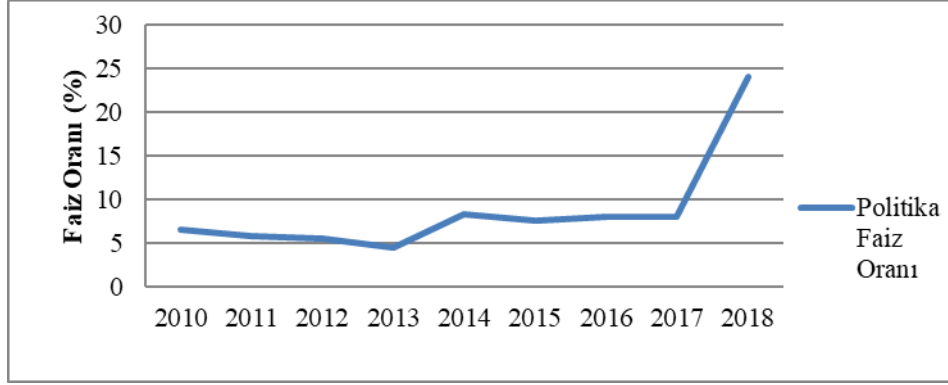

Şekil-1: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Türk Lirası Bazlı Dolar ve Euro Paritesi (2010-2018)

Kaynak: (TCMB, 2019)

Şekil 1 incelendiğinde Türkiye'de Dolar ve Euro kurunun genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle 2014 yılından sonra yaşanan artışlar ile 2017 ve 2018 yılında meydana gelen ani yükselişler dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ortaya çıkan döviz kuru riski hem ülke ekonomisini hem de işletmeleri derinden etkilemiştir. Ek

olarak Türkiye'deki faiz oranları ile ilgili yaşanan gelişmeler de ekonomik hayatı ve işletmelerin kazanç ve kayıplarını doğrudan etkilemektedir. Şekil 2'de Türkiye'nin 2010-2018 yılları arasındaki politika faiz oranı değişimlerine yer verilmiştir.

Şekil-2: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Faiz Oranları (2010- 2018)

Kaynak: (TCMB, 2019)

Şekil 2 incelendiğinde, Türkiye'de 2010 ile 2013 yılları arasında faiz oranlarında düşme eğilimi söz konusu iken 2013 yılından sonra yükselme eğilimi ortaya çıktığı görülmektedir. Burada 2014, 2017 ve 2018 yılında yaşanan kur artışlarına önlem olarak alınan faiz kararları ile birlikte dikkat çekici faiz oranı artışları meydana gelmiştir. Yaşanan faiz artışlarıyla birlikte de özellikle bu dönemlerde faiz riskinin arttığı söylenebilir.

Likidite riski; TFRS 7'de nakit olarak ya da diğer bir finansal varlığın teslimi suretiyle ödenen finansal borçlarla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesinde meydana gelen zorlanma riski olarak tanımlanmaktadır (TFRS 7, Ek A). Daha genel anlamda ise, işletmelerin ihtiyaç duyduğu finansal kaynakların zamanında ve arzu edilen maliyetten elde edilmemesi ya da varlıkların zamanında ve arzu edilen fiyattan satılmaması sonucunda meydana gelen nakit sıkıntısı olarak açıklanmaktadır (Yücel, Mandacı ve Kurt, 2007, s. 107). Bunun yanı sıra; kredi riski ise, TFRS 7'de finansal aracın taraflarından birinin yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle diğer tarafta finansal bir kayıp/zarar meydana gelmesi riski olarak tanımlanmaktadır (TFRS 7, Ek A). Bir diğer tanıma göre, borçlu kişi ya da kurumların, yaptıkları anlaşma veya imzaladıkları sözleşmede yer alan sorumluluklarını yerine getirmeme riskidir (Budak ve Semra, 2012, s. 24).

Finansal riskler göz önüne alındığında işletmelerin belirsizlikler ile baş etme yöntemlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu yöntemlerin başında; varlıkların risk ve belirsizliklerini kısmen veya tamamen ortadan kaldıran işlemlere başvurulması gelmekte ve buna finansal riskten korunma (hedging) denmektedir (Bontas, 2009, s. 1). İşletmeler riskten korunma işlemlerini gerçekleştirirken birçok finansal riskten korunma aracı

kullanmaktadır. Çalışmada ele alınan TFRS setinin ilgili standardında yer alan finansal riskten korunma muhasebesi kapsamında belirtilmiş olan riskten korunma araçları; türev ürünler ve döviz kuru riskinden korunma amaçlı kullanılan araçlar şeklinde sınırlandırılmıştır. Bu araçlara ilişkin detaylı açıklamalara aşağıda yer verilmektedir.

2.1 Finansal Riskten Korunma Araçları

Türev araçlar; belirsizliği karşı korunma aracı olarak yapılan anlaşmalar veya sözleşmeler şeklinde açıklanmaktadır. Geleneksel araçlardan gelen riskleri bağımsız olarak ayrı ayrı toplayan ve yöneten bu araçlar doğru kullanıldığında işletmeler maliyetlerini düşürmekte ve getirilerini arttırmaktadırlar (Rao, 2012, s. 56). Türev araçlar temelde; forward, futures, swap ve opsiyonlar olmak üzere dört grupta incelenmektedirler.

Forward anlaşmalar, fiyatı bugünden belirlenmiş olan bir dayanak varlığın gelecekte bir tarihte teslimini içeren bir, üç veya altı ay vadeli olarak düzenlenen sözleşmelerdir (Chambers, 2009, s. 42). Futures anlaşmalar ise, temelde düzenli piyasalarda işlem gören forward anlaşmalar olarak bilinmektedir. Bir başka ifade ile futures sözleşmesini satın alan taraf daha önceden belirlenmiş olan fiyattan, belirlenen miktarda malı, belirlenen zamanda almayı taahhüt ederken sözleşmeyi satan taraf aynı mal miktarını, belirtilen tarih ve fiyattan satmakla yükümlü olmaktadır (Yıldırak, Çalışkan ve Çetinkaya, 2008, s. 10). Swap, iki taraf arasındaki daha önceki bir tarihte belirlenmiş olan sistem içerisinde bir finansal varlıktan doğacak gelecekteki nakit akışlarının değiştirilmesi konusunda yapılan anlaşmadır (Chambers, 2009, s. 123). Farklı para birimleri veya değişken faizli borç ödemesinin sabit faizli borç ödemesi ile takas edilmesi swap ile ilgili verilen örneklerin başında gelmektedir. Opsiyonlar ise, taraflardan birisine bir dayanak varlığı belirlenen bir tarihte, üzerinde anlaşmaya varılmış fiyattan alma ya da satma hakkı vermekte ancak bu hakkın kullanılması noktasında bir sorumluluk yüklemeyen türev araç şeklinde tanımlanmaktadır (Yavuz, 2002, s. 28). Ek olarak opsiyon sözleşmelerinde prim uygulaması bulunmakta olup hak kullanılması bile primin karşı tarafa ödenmesi durumu işletme ya da bireylere ek maliyet olarak yansımaktadır (Hull, 2012, s. 8).

Döviz kuru riskinden korunmaya yönelik kullanılan ancak türev ürün özelliği taşımayan araçlar ise döviz kredisi, leasing, forfaiting ve factoring olarak sıralanmaktadır (Doğanay, 2016, s. 521).

2.2 Finansal Riskten Korunma Araçlarının TFRS Seti Kapsamında Sınıflandırılması

İşletmelerin belirtilen risklerden belirli araçlar yardımıyla korunmalarının kayıt altına alması ve raporlaması hem TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme Standardı hem de TFRS 9 Finansal Araçlar Standardı içerisinde riskten korunma muhasebesi yardımıyla

açıklanmaktadır. Riskten korunma muhasebesi kapsamında üç tür riskten korunma türü bulunmaktadır. Bunlar;

- Gerçeğe uygun değer riskinden korunma,
- Nakit akış riskinden korunma ve
- Net yatırım riskinden korunmadır.

Gerçeğe uygun değer, ilk kez 2012 yılında yayınlanan ve 2014 yılında güncelleştirilen TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü Standardı ve 2018 yılında revize edilen Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve kapsamında ise piyasada var olan katılımcılar arasında, ölçüm yapılan tarihte olağan bir işlemde, bir varlığın satışının gerçekleştirilmesi veya bir borç devrinin sağlanması durumunda ödeme yapılacak fiyat şeklinde tanımlanmaktadır (TFRS 13, md. 9 ve Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve (2018 Sürümü), md.6.12). Gerçeğe uygun değer riski ise muhasebeleştirilmiş olan varlık veya borcun ya da kesin taahhüdün belirli bir risk unsuru ile ilişkilendirilen ve kâr veya zarara etki edebilecek nitelikteki değişikliklere karşı gerçekleştirilen finansal riskten korunma işlemi şeklinde açıklanmaktadır (TMS 39, md.86).

Nakit akışı, paranın iş ve finans alanındaki hareketlerini ifade etmekte olup bu akışta meydana gelebilecek olan değişiklikler nakit akış riskini oluşturmaktadır. Nakit akış riskinden korunma ise fiyat, maliyet ve faiz gibi gelecekte bir tarihte nakit çıkışına etki edecek değişken unsurların riskinden korunmayı ifade etmektedir (Doğanoğlu, 2014, s. 78).

Net yatırım riskinden korunma, yabancı para ile sürdürülen net yatırımların finansal risklerden korunmasını ifade etmektedir. Yapılan işlemlerin ülke para biriminden farklı bir para biriminde gerçekleştirilmesi nedeniyle burada korunmak istenen risk türü kur riskidir (Çakır ve Sabuncu, 2016, s. 133).

Yukarıda açıklanan risk türlerini kapsayan riskten korunma muhasebesini uygulamak isteyen işletmelerin bazı ölçütleri sağlaması beklenmektedir. Bu ölçütlere aşağıda yer verilmektedir (TMS 39, md.88).

- Belgelendirme
- Korunma işleminin etkin olması
- Nakit akış riskinden korunma işlemlerinde korunma işleminin konusu olan tahmini işlemin gerçeğe dönüşme olasılığının yüksek olması
- Riskten korunma işleminin etkinliğinin güvenilir şekilde ölçülmesi
- Riskten korunma etkinliğinin süreklilik arz etmesi

2.3 Finansal Riskten Korunma Muhasebesi: Etkinlik Ölçümü

İşletmelerin finansal riskten korunma muhasebesi uygulayabilmesi için gerekli şartlardan birisi olan etkinlik, finansal riskle karşı karşıya kalan kalemin gerçeğe uygun değerinde veya nakit akışında oluşan değişikliklerin,

finansal riskten korunma için edinilen aracın gerçeğe uygun değerinde veya nakit akışında meydana gelen değişiklikler ile dengelenmesini ifade etmektedir (Kayaalp ve Kıymetli Şen, 2017, s. 320). Etkinlik ölçümündeki temel amaç, riskten korunma ilişkisi ile ilgili tarafsız sonuç elde etmek ve riskten korunma işleminde ortaya çıkabilecek etkin olmama durumunu minimize etmektir (Di Clemente, 2015, s. 36). Bu noktada etkinlik testi incelendiğinde, ileriye dönük etkinlik testi ve geriye dönük etkinlik testi şeklinde iki ayrı çeşide sahip olduğu görülmektedir. İleriye dönük etkinlik testi, finansal riskten korunma amacıyla yapılan işlemlerin gelecekte de etkin olmasının beklendiğini göstermekte iken geriye dönük etkinlik testi işlemin bir önceki dönem içerisinde gerçekten etkin olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir (Ramirez, 2007, s. 18-19).

Finansal riskten korunma muhasebesinde önemli bir yere sahip olan etkinlik ölçümünde kullanılacak olan yöntemin belirlenmesi önem arz etmektedir. Ölçüm yönteminin seçiminde muhasebe standartları içerisinde henüz bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Ancak günümüzde etkinlik ölçümünün yapılması konusunda genel kabul görmüş bazı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar;

- Kritik koşullar yöntemi,
- Varyans küçültmesi yöntemi,
- Regresyon analizi yöntemi ve
- Rasyo analizi yöntemidir.

Kritik koşullar yöntemi, sadece geleceğe yönelik etkinlik ölçümünde kullanılan bu yöntem, finansal riskten korunmak amacıyla elde edilen aracın sahip olduğu bazı kritik koşulların riskten korunma kalemi ile karşılaştırılmasını ifade etmektedir. Riskten korunma aracının anapara tutarı ve korunma konusu kalemin anapara tutarının eşit olması, vadesinin aynı olması, riskten korunma aracının kullanım nedeni ile korumak istenen kalemin sahip olduğu riskin uyumlu olması kritik koşullar olarak kabul edilmektedir (Ramirez, 2007, s. 21).

Varyans küçültmesi yöntemi, riskten korunmak için elde edilen aracın nakit akışında veya gerçeğe uygun değerinin, sadece riskten korunmak istenen kalemin nakit akış değeri veya gerçeğe uygun değeri ile karşılaştırılması şeklinde uygulanmaktadır (Finnerty ve Grant, 2002, s. 100-101). Bu yöntem hem geriye dönük etkinlik testi uygulamalarında hem de ileriye dönük etkinlik testi uygulamalarında kullanılmaktadır (Ramirez, 2007, s. 25). Elde edilen sonucun oldukça etkin olarak değerlendirilebilmesi için ise %80'e eşit ya da büyük olması istenmektedir (Okudan, 2009, s. 110).

Etkinlik ölçümünde regresyon yönteminin kullanılması ile riskten korunma kaleme ilişkin gerçeğe uygun değer değişimleri ile riskten korunma amacıyla elde edilen araca ilişkin gerçeğe uygun değer değişimlerinin geçmişte yüksek korelasyona sahip olup olmadıkları tespit edilmekte ve böylece gelecekte de yüksek korelasyona sahip olup olmayacakları

belirlenmektedir (Türel, 2008, s. 79). Analiz sonucunda elde edilen R^2 (Belirlilik Katsayısı) değeri riskin maksimum ne kadar düşürülebileceğini ifade etmekte (Lindahl, 1989, s. 469) ve riskten korunmak için edinilen aracın riskten korunma kaleminde meydana gelen değişiklikleri açıklamadaki başarısını ifade etmektedir (Newbold, 2000, s. 552).

Rasyo analizi yöntemi, Dollar-Offset metodu olarak da bilinir ve etkinlik testi hesaplamasında en çok tercih edilen yöntemlerdendir. Temel olarak finansal riskten korunma aracının ve riskten korunmaya konu edilen kalemin gerçeğe uygun değerindeki ya da nakit akışlarındaki değişimlerin belli bir süre zarfı içinde karşılaştırılmasını diğer bir ifade ile birbirine oranlanmasını esas almaktadır. Elde edilen sonucun ise etkin kabul edilebilmesi için %80 ile %125 aralığında olması gerekmektedir (Ramirez, 2007, s. 21). Mükemmel bir riskten korunma işlemi için finansal riskten korunmada meydana gelen değişikliklerin, riskten korunan kalemin değerinde meydana gelen değişiklikleri tam olarak dengelemesi beklenmektedir. Değişikliklerin dönemsel bazda alınması değişikliklerin az olduğu zamanlarda etkin olmama durumunu ortaya çıkardığından analizin kümülatif toplamlar üzerinden yapılması önerilmektedir (Finnerty ve Grant, 2003, s. 43).

3. RİSKTEN KORUNMA MUHASEBESİ KULLANIMI VE RASYO ANALİZİ YÖNTEMİ İLE ETKİNLİK TESTİ

3.1 Araştırmanın Örneklemi

Finansal risk unsurlarının fazla olduğu ülkelerde, bazı sektörlerin bu belirsizlik ortamından etkilenme alanları daha fazla olurken bazı sektörlerin ise daha az olmaktadır. Bankacılık sektörü yapısı itibarıyla başlı başına risk alma işi olarak tanımlanmakta ve finansal risklere doğrudan maruz kalmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında bankacılık sektörü üzerinde çalışma yapılmış olup örneklemin sınırlandırılması amacı ile Türkiye’de faaliyet gösteren 34 adet mevduat bankası seçilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda sadece 12 bankanın riskten korunma muhasebesini kullandığı tespit edilmiş olup etkinlik analize bu bankalar dâhil edilmiştir.

3.2 Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının beş yıllık konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporları incelenerek riskten korunma muhasebesi uygulayıp uygulamadığına, uygulanmış ise hangi riskten korunma türünün tercih edildiğine ve etkinlik şartının sağlanıp sağlanmadığına bakılmak istenmektedir. Bu bağlamda faiz ve kurda yaşanan ani değişiklikler de göz önünde bulundurularak 2014-2018 yılları arasındaki ikincil verilerden yararlanılmış olup karmaşık süreçlerden arındırılmış, basit araçlar kullanılarak yapılabilen ve tüm bilgi kullanıcıları tarafından diğer tekniklere göre daha kolay uygulanabilen bir yöntem olan rasyo analizi

yöntemi tercih edilmiştir. Bununla birlikte hata payının en aza indirgenebilmesi için birçok kaynak tarafından da önerilen kümülatif toplamlar üzerinden analiz gerçekleştirilecektir. Riskten korunma türleri bakımından ise işletmelerin finansal riskten korunma muhasebesinde en çok tercih ettiği türlerden biri olan gerçeğe uygun değer riskinden korunma üzerinde etkinlik testi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Tablo 1 yardımıyla örnek uygulamaya yer verilmiştir.

Tablo-1: Akbank A.Ş.'nin 2018 Yılı Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma İşlemlerine İlişkin Verileri

Riskten Korunma Aracı	Riskten Korunma Konusu Kalem	Maruz Kalınan Risk	Riskten Korunma Aracının Gerçeğe Uygun Değer Farkı	Riskten Korunma Konusu Kalemlerin Gerçeğe Uygun Değer Farkı	Etkin Olmayan Kısım
Faiz Swabı	Sabit faizli YP Gerçeğe Uygun Değer Farkı Diğer Kapsamlı Gelire Yansıtılan Finansal Varlıklar	Faiz Riski	(43.581)	33.893	(9.688)
Çapraz Para Swabı	Sabit Faizli TL Konut Kredi Portföyü, YP Temin Edilen Kaynaklar	Faiz ve Kur Riski	2.632.655	(2.658.615)	(25.960)
Çapraz Para Swabı	Sabit Faizli TL Ticari Kredi Portföyü, YP Temin Edilen Kaynaklar	Faiz ve Kur Riski	9.438	(9.438)	-
Faiz Swabı	Sabit Faizli Finansal Kiralama Alacakları	Faiz Riski	93	(95)	(2)
Çapraz Para Swabı	Sabit Faizli İhraç Edilen YP Eurobond, YP Finansal Kiralama Alacakları	Faiz ve Kur Riski	22.074	(22.686)	(612)

Kaynak: (Akbank, 2018, s. 95)

Tablo 1’de Akbank A.Ş.’nin 2018 yılı finansal tablolarına ilişkin açıklama ve dipnotların dördüncü bölümü olan Mali Bünyeye ve Risk Yönetimine İlişkin Bilgiler kısmının XI-Riskten Koruma İşlemine İlişkin Açıklamalar

başlığının 2. Gerçeğe Uygun Değerden Korunma Muhasebesine İlişkin Bilgiler bölümünde yer alan verileri bulunmaktadır. Rasyo analizi kapsamında riskten korunma aracının gerçeğe uygun değer farkının, riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değer farkına oranlanmasıyla elde edilmektedir. Bu doğrultuda analizde kullanılan ve genel kabul görmüş denklem (1) aşağıdaki gibidir (Ramirez, 2007, s. 21).

$$\text{Etkinlik Oranı (\%)} = \frac{\text{Riskten Korunma Aracının Gerçeğe Uygun Değer Farkı}}{\text{Riskten Korunma Konusu Kalemin Gerçeğe Uygun Değer Farkı}} (1)$$

Elde edilen sonuç % 80 ile % 125 aralığında bulunduğu işlem etkin olduğu kabul edilmektedir.

3.3 Bulgular

Çalışmaya konu olan mevduat bankalarının 2014 yılı konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporlarına bakıldığında Tablo 2’de görüldüğü gibi 34 banka arasından dokuz bankanın riskten korunma muhasebesini kullandığı tespit edilmiştir. Buna göre finansal riskten korunma oranının örneklem içerisindeki payı % 26 olmaktadır.

Tablo-2: 2014 Yılı Bankacılık Sektöründe Kullanılan Riskten Korunma Türleri

Banka Adı	Riskten Korunma Türleri			
	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma	Nakit Riskinden Korunma	Akış	Net Yatırım Riskinden Korunma
Akbank T.A.Ş.	✓	X		✓
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	✓	✓		X
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	✓	✓		✓
Alternatifbank A.Ş.	✓	X		X
Denizbank A.Ş.	X	X		✓
HSBC Bank A.Ş.	X	✓		X
ING Bank A.Ş.	X	✓		X
QNB Finansbank A.Ş.	✓	✓		X
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	✓	✓		X

2014 yılında riskten korunma muhasebesini uygulayan bankaların % 67'si gerçeğe uygun değer ve nakit akış riskinden korunma sağlamakta iken net yatırım riskinden korunma sağlayan bankalar ise riskten korunma muhasebesini kullanan bankalar arasında % 33'lük paya sahiptir.

2015 yılı konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporlarına bakıldığında Tablo 3'te görüldüğü gibi 34 banka arasından on bir bankanın riskten korunma muhasebesini kullandığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre finansal riskten korunma oranının örneklem içerisindeki payı % 32 olmaktadır.

Tablo-3: 2015 Yılı Bankacılık Sektöründe Kullanılan Riskten Korunma Türleri

Banka Adı	Riskten Korunma Türleri			
	Gerçeğe Değer Riskinden Korunma	Uygun Riskinden Korunma	Nakit Akış Riskinden Korunma	Net Yatırım Riskinden Korunma
Akbank T.A.Ş.	✓		X	✓
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	X		✓	X
Türkiye İş Bankası A.Ş.	✓		X	X
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	✓		✓	✓
Alternatifbank A.Ş.	✓		X	X
Burgan Bank A.Ş.	X		✓	X
Denizbank A.Ş.	X		X	✓
HSBC Bank A.Ş.	X		✓	X
ING Bank A.Ş.	X		✓	X
QNB Finansbank A.Ş.	✓		✓	X
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	✓		✓	✓

2015 yılında riskten korunma muhasebesini uygulayan bankaların %55'i gerçeğe uygun değer riskinden korunan bankalardır. Nakit akış riskinden korunma sağlayan işletmelerin oranı % 64 iken, net yatırım riskinden

korunma sağlayan işletmeler riskten korunma muhasebesini kullanan bankalar arasında %36'lık paya sahiptir.

2016 yılı konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporlarına bakıldığında, Tablo 4'te görüldüğü gibi 34 banka arasından on bir bankanın riskten korunma muhasebesini kullandığı tespit edilmiştir. Buna göre finansal riskten korunma oranının örneklem içerisindeki payı % 32 olmaktadır.

Tablo-4: 2016 Yılı Bankacılık Sektöründe Kullanılan Riskten Korunma Türleri

Banka Adı	Riskten Korunma Türleri			
	Gerçeğe Değer Riskten Korunma	Uygun Riskinden	Nakit Riskinden Korunma	Akış Net Yatırım Riskinden Korunma
Akbank T.A.Ş.	✓		✓	✓
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	X		✓	X
Türkiye İş Bankası A.Ş.	✓		X	X
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	✓		✓	✓
Alternatifbank A.Ş.	✓		X	X
Burgan Bank A.Ş.	X		✓	X
Denizbank A.Ş.	X		X	✓
HSBC Bank A.Ş.	X		✓	X
ING Bank A.Ş.	X		✓	X
QNB Finansbank A.Ş.	✓		✓	X
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	✓		✓	✓

2016 yılında riskten korunma muhasebesini uygulayan bankaların %55'i gerçeğe uygun değer riskinden korunan bankalardır. Nakit akış riskinden korunma sağlayan işletmelerin oranı % 73 iken, net yatırım riskinden korunma sağlayan işletmeler riskten korunma muhasebesini kullanan bankalar arasında %36'lık paya sahiptir.

2017 yılı konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporlarına bakıldığında, Tablo 5'te görüldüğü gibi 34 banka arasından on iki bankanın riskten korunma muhasebesini kullandığı tespit edilmiştir. Buna göre finansal riskten korunma oranının örneklem içerisindeki payı % 35 olmaktadır.

Tablo-5: 2017 Yılı Bankacılık Sektöründe Kullanılan Riskten Korunma Türleri

Banka Adı	Riskten Korunma Türleri					
	Gerçeğe Değer Korunma	Uygun Riskinden	Nakit Riskinden Korunma	Akış	Net Riskinden Korunma	Yatırım
Akbank T.A.Ş.		✓		✓		✓
Fibabanka A.Ş.		✓		X		X
Şekerbank T.A.Ş.		✓		X		X
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.		✓		✓		X
Türkiye İş Bankası A.Ş.		✓		X		X
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.		✓		✓		✓
Alternatifbank A.Ş.		✓		X		X
Burgan Bank A.Ş.		X		✓		X
Denizbank A.Ş.		X		X		✓
ING Bank A.Ş.		X		✓		X
QNB Finansbank A.Ş.		✓		✓		X
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.		✓		✓		✓

2017 yılında riskten korunma muhasebesini uygulayan bankaların %75'i gerçeğe uygun değer riskinden korunan bankalardır. Nakit akış riskinden korunma sağlayan işletmelerin oranı % 58 iken, net yatırım riskinden korunma sağlayan işletmeler riskten korunma muhasebesini kullanan bankalar arasında %33'lük paya sahiptir.

2018 yılı konsolide finansal tabloları bağımsız denetçi raporlarına bakıldığında, Tablo 6’da görüldüğü gibi 34 banka arasından on üç bankanın riskten korunma muhasebesini kullandığı tespit edilmiştir. Buna göre finansal riskten korunma oranının örneklem içerisindeki payı % 38 olmaktadır.

Tablo-6: 2018 Yılı Bankacılık Sektöründe Kullanılan Riskten Korunma Türleri

Banka Adı	Riskten Korunma Türleri			
	Gerçeğe Uygun Değer Riskinden Korunma	Nakit Riskinden Korunma	Akış	Net Yatırım Riskinden Korunma
Akbank T.A.Ş.	✓	✓		✓
Fibabanka A.Ş.	✓	X		X
Şekerbank T.A.Ş.	✓	X		X
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	✓	✓		X
Türkiye İş Bankası A.Ş.	✓	X		X
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	✓	✓		✓
Alternatifbank A.Ş.	✓	X		X
Burgan Bank A.Ş.	X	✓		X
Denizbank A.Ş.	X	✓		✓
ING Bank A.Ş.	X	✓		X
QNB Finansbank A.Ş.	✓	✓		X
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	✓	✓		✓
Odea Bank A.Ş.	X	✓		X

2018 yılında riskten korunma muhasebesini uygulayan bankaların % 69’u gerçeğe uygun değer ve nakit akış riskinden korunma sağlamakta iken net

yatırım riskinden korunma sağlayan bankalar ise riskten korunma muhasebesini kullanan bankalar arasında % 31’lik paya sahiptir.

Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal riskten korunma muhasebesinde en çok tercih ettiği türlerden biri olan gerçeğe uygun değer riskinden korunma üzerinde etkinlik testi gerçekleştirilmiş ve bulgularına aşağıda yer verilmiştir. Verilerin toplanması sırasında Fibabank A.Ş., Şekerbank T.A.Ş. ve Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş. verilerinin yapılacak olan etkinlik testine uygun olmadığı belirlenmiş olup belirtilen üç banka, araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır.

Tablo-7: Akbank Etkinlik Testi Sonuçları

Korunmak İstenen Kalemler	Maruz Kalınan Risk	2014	2015	2016	2017	2018
Sabit Faizli Yabancı Para (YP) Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar	Faiz	%102	%103	%106	%111	-
Sabit Faizli TL Konut Kredi Portföyü, YP Temin Edilen Kaynaklar	Faiz ve Kur	%101	%101	%101	%101	%99
Sabit Faizli TL Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar, YP Temin Edilen Kaynaklar	Faiz ve Kur	%101	%102	-	-	-
Sabit Faizli Finansal Kiralama Alacakları	Faiz	-	%95	%106	%97	%98
Sabit Faizli İhraç Edilen YP Eurobond, YP Finansal Kiralama Alacakları	Faiz ve Kur	-	%92	%82	%100	%97
Sabit faizli YP G.U.D Farkı Diğer Kapsamlı Gelire Yansıtılan Finansal Varlıklar	Faiz	-	-	-	-	%129
Sabit Faizli TL Ticari Kredi Portföyü, YP Temin Edilen Kaynaklar	Faiz ve Kur	-	-	-	-	%100

Kaynak: (Akbank, 2014, s.57; Akbank, 2015, s. 53; Akbank, 2016, s. 63; Akbank, 2017, s. 71; Akbank, 2018, s. 95)

Bankanın 2014 ile 2018 yılları arasında riskten korunma konusunda yaptığı işlemlere bakıldığında; toplam 21 adet işlem bildirim yapıldığı görülmüştür. Bu işlemlerin 20'sinde istenen etkinlik aralığında kalındığı tespit edilmiş olup başarı oranı % 95 olarak belirlenmiştir.

Tablo-8: Türkiye İş Bankası Etkinlik Testi Sonuçları

Korunmak İstenen Kalemler	Maruz Kalınan Risk	2015	2016	2017	2018
Sabit Faizli İhraç Edilen Eurobond	Faiz	%157	-	-	-
Sabit Faizli Kullanılan Krediler	Faiz	%388	%113	%118	%103
Sabit Faizli İhraç Edilen Eurobond ve Greenbond	Faiz	-	%111	%118	%108

Kaynak: (Türkiye İş Bankası, 2015, s.88; Türkiye İş Bankası, 2016, s. 97; Türkiye İş Bankası, 2017, s. 108; Türkiye İş Bankası, 2018, s.142)

İlgili bankanın 2015 ile 2018 yılları arasında riskten korunma konusunda yaptığı işlemlere bakıldığında; toplam 8 adet işlem bildirim yapıldığı görülmüştür. Bu işlemlerin 6'sında istenen etkinlik aralığında kalındığı tespit edilmiş olup başarı oranı % 75 olarak belirlenmiştir.

Tablo-9: Yapı ve Kredi Bankası Etkinlik Testi Sonuçları

Korunmak İstenen Kalemler	Maruz Kalınan Risk	2014	2015	2016	2017	2018
Sabit Faizli TL Ev ve Taşıtlı Kredileri ile Yabancı Para Cinsi Kullanılan Fonlar	Sabit Faiz ve Kur	%128	-	-	-	-
Sabit Faizli TL Ev ve Taşıtlı Kredileri ile Yabancı Para Cinsi Kullanılan Fonlar ve Menkul Kıymetler	Sabit Faiz ve Kur	-	%108	-	-	-
Sabit Faizli Kredi, Yabancı Para Kullanılan Fon ve Yabancı Para Menkul Kıymetler	Sabit Faiz ve Kur	-	-	%129	%106	%28

Kaynak: (Yapı ve Kredi Bankası, 2014, s.65; Yapı ve Kredi Bankası, 2015, s.67; Yapı ve Kredi Bankası, 2016, s.82; Yapı ve Kredi Bankası, 2017, s.79; Yapı ve Kredi Bankası, 2018, s.84)

Bankanın 2014 ile 2018 yılları arasında riskten korunma konusunda yaptığı işlemlere bakıldığında; toplam 5 adet işlem bildirim yapıldığı görülmüştür. Bu işlemlerin 2'sinde istenen etkinlik aralığında kalındığı tespit edilmiş olup başarı oranı % 40 olarak belirlenmiştir.

Tablo-10: Alternatifbank Etkinlik Testi Sonuçları

Korunmak İstenen Kalemler	Maruz Kalınan Risk	2014	2015	2016	2017	2018
Sabit Faizli Eşit Taksit Ödemeli Taksitli Ticari Krediler	Sabit Faiz ve Kur	%91	%18	%38	%122	%596

Kaynak: (Alternatifbank, 2014, s. 57; Alternatifbank, 2015, s. 66; Alternatifbank, 2016, s.79; Alternatifbank, 2017, s. 83; Alternatifbank, 2018, s. 90)

İlgili bankanın 2014 ile 2018 yılları arasında riskten korunma konusunda yaptığı işlemlere bakıldığında; toplam 5 adet işlem bildirim yapıldığı görülmüştür. Bu işlemlerin 2'sinde istenen etkinlik aralığında kalındığı tespit edilmiş olup başarı oranı % 40 olarak belirlenmiştir.

Tablo-11: QNB Finansbank Etkinlik Testi Sonuçları

Korunmak İstenen Kalemler	Maruz Kalınan Risk	2014	2015	2016	2017	2018
Sabit Faizli Krediler	Sabit Faiz Riski	%83	%97	%77	%706	%99
Sabit Faizli Proje Finansmanı Kredisi	Sabit Faiz Riski	%81	%134	%26	%41	%58
Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar- Sabit Kuponlu YP Eurobond	Faiz Riski	%100	%101	%106	%120	%100
İhraç Edilen Sabit Faizli Menkul Kıymet	Faiz Riski	%101	%97	%106	%96	%116
Sabit Faizli YP Kredi	Faiz Riski	-	%104	%101	%98	%99

Kaynak: (QNB Finansbank, 2014, ss. 94-95; QNB Finansbank, 2015,ss. 95-96; QNB Finansbank, 2016,ss. 110-111; QNB Finansbank, 2017,ss. 113-114; QNB Finansbank, 2018,ss. 134-135)

Bankanın 2014 ile 2018 yılları arasında riskten korunma konusunda yaptığı işlemlere bakıldığında; toplam 24 adet bildirim yapıldığı görülmüştür. Bu

işlemlerin 18'sinde istenen etkinlik aralığında kaldığı tespit edilmiş olup başarı oranı % 75 olarak belirlenmiştir.

Tablo-12: Türkiye Garanti Bankası Etkinlik Testi Sonuçları

Korunmak İstenen Kalemler	Maruz Kalınan Risk	2014	2015	2016	2017	2018
Sabit Faizli Ticari Krediler	Faiz Riski	% 138	% 108	% 141	% 359	% 27
Sabit Faizli Menkul Kıymetler	Faiz Riski	% 149	% 97	% 188	% 32	% 81
Sabit Faizli İhraç Edilen Menkul Kıymetler	Faiz ve Kur Riski	% 500	% 953	% 1259	% 3722	% 645
Sabit Faizli Konut Kredileri	Faiz Riski	-	% 181	% 114	% 108	% 157

Kaynak: (Türkiye Garanti Bankası, 2014, s.84; Türkiye Garanti Bankası, 2015, s.91; Türkiye Garanti Bankası, 2016, s.100; Türkiye Garanti Bankası, 2017, s.117; Türkiye Garanti Bankası, 2018, s.141)

İlgili bankanın 2014 ile 2018 yılları arasında riskten korunma konusunda yaptığı işlemlere bakıldığında; toplam 15 adet işlem bildirim yapıldığı görülmüştür. Bu işlemlerin 4'ünde istenen etkinlik aralığında kaldığı tespit edilmiş olup başarı oranı % 27 olarak belirlenmiştir.

4. SONUÇ

Türkiye ve Dünya'da işletmeler olağan faaliyetlerine devam ederken sık sık finansal risk kavramı ile karşı karşıya kalmakta ve bu riskleri azaltacak çözüm yollarına başvurumaktadırlar. Finansal risklerden korunma adına kullanılan yöntemlerin kayıt altına alınması konusunda da hem dünyada hem de Türkiye'de düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda KGK tarafından yayımlanan TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme ve TFRS 9 Finansal Araçlar Standardı; riskten korunma muhasebesi ile ilgili ölçüm, muhasebeleştirme, raporlama ve finansal tablo dışı bırakma gibi konulara açıklık getirmektedir. İşletmelerin riskten korunma muhasebesini uygulayabilmesi için belirli şartları sağlaması gerektiği de yine bu standart içerisinde yer alan önemli noktalardan birisidir. Konulan şartlardan birisi riskten korunmada etkinliğin tespit edilmesi olup riskten korunma amacıyla edinilen araçların koruma dönemi içerisinde etkin olup olmadığının

sorgulanmasını ve sonuçların finansal tablolara aktarılıp bilgi kullanıcıları için raporlanmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yapılmış olan akademik çalışmalar da göz önüne alındığında; Türkiye'deki risk ortamı ile birlikte finansal riskten korunma muhasebesini kullanan işletmelerin yıllara göre gösterdikleri gelişimin ve korunmada elde edilen etkinlik düzeylerinin bilinmesinin işletmenin sürekliliği ve olumsuz durumlarda göstereceği performans konusunda bilgi kullanıcılarına fikir vereceği düşünülmektedir.

Çalışmada; Türkiye'de bankacılık sektörünün 2014-2018 verileri üzerinde incelemeler yapılmış olup yıllara göre kur ve faiz düzeylerinde yaşanan artışların ve buna bağlı olarak finansal riskin artmasının, riskten korunma muhasebesi kullanımını da artırdığı görülmüştür. Finansal riskten korunmada tercih edilen türlere bakıldığında ise ağırlıklı olarak gerçeğe uygun değer ve nakit akış riskinden korunma sağlandığı görülmekte olup en az net yatırım riskinden kaçınıldığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda işletmeler tarafından, ülkedeki finansal belirsizlik ile elinde bulundurduğu varlık veya borçların gerçeğe uygun değerinde yaşanabilecek sıkıntıların ve bununla birlikte ortaya çıkabilecek nakit akış problemlerinin öncelikli olarak ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Etkinlik testinden elde edilen bulgulara göre ise, Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının sadece kur ve faiz riskinden kaçındığı ve bu riskten korunmak için ağırlıklı olarak faiz ve çapraz para swabı kullandığı tespit edilmiştir. Korumak istenen varlıkların ise genellikle sabit faizli ticari krediler, sabit faizli konut kredileri, satılmaya hazır finansal varlıklar ve sabit faizli ihraç edilen Eurobond olarak tercih edildiği saptanmıştır. Bu sonuçlara bakıldığında Türkiye'de özellikle kur ve faiz oranlarında yaşanan dalgalanmaların bankaları bu konuda önlem almaya ittiği görülmektedir. Yaşanan ve yaşanması muhtemel olan olumsuzluklara karşı bankaların bilançolarındaki ağırlıklı olarak en fazla paya sahip olan krediler konusunda koruma yoluna gitmesi işletmelerin sürekliliğini sağlamada bilgi kullanıcılarına olumlu mesajlar vermektedir. Etkinlik testi sonuçlarına bakıldığında; finansal riskten korunmada belirlenmiş olan etkinlik aralığında bulunmada en başarı olan işletmelerin, Akbank T.A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. ve Türkiye İş Bankası A. Ş. olduğu görülürken Türkiye Garanti Bankası'nın örneklemedeki diğer mevduat bankaları ile benzer başarıyı gösteremediği tespit edilmiştir.

İşletmelerin çevrelerinde var olan finansal risk unsurları düşünüldüğünde, riskten korunma amacıyla araçlar edinmelerinin sürekliliği sağlamada olumlu etkiler yaratacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de risk unsurunun fazla olduğu sektörlerden birisi olan bankacılık sektöründe riskten korunma amaçlı türev ürün kullanımının artırılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda

daha sonra yapılacak çalışmaların farklı bir sektör ve riskten korunma türü üzerinde yapılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbank, 2014 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 03.12.2018)

Akbank, 2015 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 03.12.2018)

Akbank, 2016 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 03.12.2018)

Akbank, 2017 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 03.12.2018)

Akbank, 2018 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 01.03.2019)

Alternatifbank, 2014 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 15.12.2018)

Alternatifbank, 2015 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 15.12.2018)

Alternatifbank, 2016 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 15.12.2018)

Alternatifbank, 2017 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 15.12.2018)

Alternatifbank, 2018 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 01.03.2019)

Aydın, N.,Başar, M., & Coşkun, M. (2010). *Finansal Yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Bontas, C. B. (2009). Basic Principles of Hedge Accounting. *Economy Transdisciplinarity Cognition Journal*, 1–13.

Budak, H., & Semra, E. (2012). Kredi Riski Tahminide Yapay Sinir Ağları ve Lojistik Regresyon Analizi Karşılaştırılması. *Online Academic Journal of Information Technology*, 3, 23–30.

Chambers, N. (2009). *Türev Piyasalar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Çakır, H., & Sabuncu, B. (2016). Riskten Korunma Amaçlı Türev Araçlarının Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Muhasebeleştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 121–137.

Çiftçi, H.N. (2018). *Bankacılık Sektöründe Risk ve Riskten Korunma Muhasebesi; İlkeler ve Öneriler*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Di Clemente, A. (2015). Hedge Accounting and Risk Management: An Advanced Prospective Model for Testing Hedge Effectiveness. *Economic Notes*, 44(1), 29–55.

Doğanay, M. (2016). Döviz Kuru Riski Yönetimi: Türkiye Tütün Endüstrisi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 518–537.

Doğanoğlu, A. U. (2014). *Finansal Riskten Korunma Muhasebesi ve Türkiye Uygulamalarının Tespiti*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emhan, A. (2009). Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetimde Kullanılan Teknikler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 209–220.

Finnerty, J. D., & Grant, D. (2002). Alternative Approaches to Testing Hedge Effectiveness Under SFAS No. 133. *Accounting Horizons*, 16(2), 95–108.

Finnerty, J. D., & Grant, D. (2003). Testing Hedge Effectiveness under SFAS 133. *CPA Journal*, 4(Apr), 40–47.

Gündoğdu, A. (2016). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Horcher, K. (2005). *Essentials of Financial Risk Management*. New Jersey: Wiley.

Hull, J. C. (2012). *Options, Futures and Other Derivatives* (8. Baskı). Harlow: Pearson Education.

Kayaalp, A. İ., & Kıymetli Şen, İ. (2017). Türev Ürünlere Riskten Korunma Muhasebesine Göre Etkinlik Testlerinden Dollar Offset Yönteminin Uygulanması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10(3), 315–329.

KGK. 2018. Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve (2018 Sürümü), www.kgk.gov.tr

KGK. 2017. TFRS 7 Finansal Araçlar Açıklamalar, www.kgk.gov.tr

KGK. 2017. TFRS 9 Finansal Araçlar, www.kgk.gov.tr

KGK. 2017. TFRS 13 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü, www.kgk.gov.tr

KGK. 2017. TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme, www.kgk.gov.tr

Lindahl, M. (1989). Measuring Hedging Effectiveness with R2: A Note.

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi

Journal of Futures Markets, 9(5), 469–475.

Newbold, P. (2000). *İşletme ve İktisat İçin İstatistik* (4. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Okudan, F. (2009). *Endeks Vadeli İşlem Sözleşmeleri : Muhasebe Sorunları Çözüm Önerileri Ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

QNB Finansbank, 2014 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 20.12.2018)

QNB Finansbank, 2015 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 20.12.2018)

QNB Finansbank, 2016 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 20.12.2018)

QNB Finansbank, 2017 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 20.12.2018)

QNB Finansbank, 2018 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 01.03.2019)

Ramirez, J. (2007). *Accounting for Derivatives: Advanced Hedging Under IFRS Account*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Rao, S. (2012). Derivatives in Risk Management. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Science*, 1(4), 55–60.

TCMB. Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları, www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi 10.01.2018)

TCMB. Merkez Bankası Faiz Oranları, , www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi 10.01.2018)

Türel, A. (2008). *Riskten Korunma Muhasebesi ve Finansal Tablolarda Raporlanması*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye Garanti Bankası, 2014 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 25.12.2018)

Türkiye Garanti Bankası, 2015 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 25.12.2018)

Türkiye Garanti Bankası, 2016 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 25.12.2018)

Türkiye Garanti Bankası, 2017 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 25.12.2018)

Türkiye Garanti Bankası, 2018 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 01.03.2019)

- Türkiye İş Bankası, 2015 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 05.12.2018)
- Türkiye İş Bankası, 2016 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 05.12.2018)
- Türkiye İş Bankası, 2017 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 05.12.2018)
- Türkiye İş Bankası, 2018 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim: 01.03.2019)
- Yapı ve Kredi Bankası, 2014 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim Tarihi: 10.12.2018)
- Yapı ve Kredi Bankası, 2015 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim Tarihi: 10.12.2018)
- Yapı ve Kredi Bankası, 2016 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim Tarihi: 10.12.2018)
- Yapı ve Kredi Bankası, 2017 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim Tarihi: 10.12.2018)
- Yapı ve Kredi Bankası, 2018 Yılı Konsolide Finansal Tabloları Bağımsız Denetçi Raporu, (Erişim Tarihi: 01.03.2019)
- Yavuz, S. T. (2002). Risk Yönetimi “İçeri” Aktif Pasif Yönetimi “Dışarı” (mı?), Aktif Pasif Komitesi (APKO) Faiz Riski Yönetiminin Neresinde? *Bankacılar Dergisi*, 41, 21–31.
- Yıldırak, K., Çalışkan, N., & Çetinkaya, Ş. (2008). *Türev Ürün Fiyatlama Teknikleri*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yıldıran, M. (2010). *İşletme Finansının Küreselleşmesi: Türk Reel Sektöründe Finansal Yapının Küreselleşmesi, Sebepler, Avantajlar, Riskler ve Yönetim Stratejileri*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Yücel, T., Mandacı, P. E., & Kurt, G. (2007). İşletmelerin Finansal Risk Yönetimi ve Türev Ürün Kullanımı: İMKB 100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 106–114.

SİLSİLE HALİNDEKİ MUHASEBE HİLELERİNİN ETKİLERİ VE FİNANSAL TABLOLARA YANSIMASI: BİR ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI*

Mete YİĞİTLER^a
Doç. Dr. Rabia AKTAŞ^b
Doç. Dr. U. A. Koray KAYALIDERE^c

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 401-427

ÖZ

Muhasebe hileleri işletmenin tüm paydaşlarını etkileyen bir husustur. Devlet, işletme ortakları, işletme yöneticileri ve diğer finansal tablo kullanıcıları muhasebe hilelerine maruz kalan paydaşlardır. Muhasebe hilesi daha az vergi ödeme, yüksek/düşük kâr açıklama, finansal tabloları makyajlama gibi istekler ile yapılabilmektedir. Türkiye’de en çok başvurulan muhasebe hilesi yöntemi sahte/yanıltıcı belge kullanımındır. Bu çalışmanın amacı, sahte/yanıltıcı belge kullanımıyla yapılan muhasebe hilelerinin işletme paydaşlarına etkilerini ve denetim açısından hilelerin tespit edilme yöntemlerini ortaya koymaktır. Örnek uygulamada diğer çalışmalardan farklı olarak birbirini takip eden muhasebe hilelerinin finansal tablolara etkileri gösterilmiştir. Ayrıca güncel mevzuat göz önünde bulundurularak sermaye hesapları, stok hesapları ve kasa bakiyesi üzerinde yapılan muhasebe hilelerinin vergi ziyayı oluşumuna etkisi yer almaktadır. Çalışmanın sonucu olarak, uygulamada yer alan muhasebe hilelerinin tespiti için yapılması gereken denetim prosedürleri tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Hileleri, Denetim, Finansal Tablo Manipülasyonu.

JEL Kodları: M41, M42.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Yiğitler, M., Aktaş, R., Kayalidere, K. (2020). Silsile Halindeki Muhasebe Hilelerinin Etkileri ve Finansal Tablolara Yansıması: Bir Örnek Olay Çalışması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 401-427.

* Makalenin gönderim tarihi: 29.11.2019; Kabul tarihi: 17.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %18

^a Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, meteyigitler@gmail.com,

ORCID: [0000-0002-4540-0337](https://orcid.org/0000-0002-4540-0337).

^b Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, rabia.aktas@cbu.edu.tr,

ORCID: [0000-0002-7006-5235](https://orcid.org/0000-0002-7006-5235).

^c Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, koray.kayalidere@cbu.edu.tr,

ORCID: [0000-0003-4073-1644](https://orcid.org/0000-0003-4073-1644).

EFFECTS OF SUCCESSIVE ACCOUNTING FRAUDS AND THEIR REFLECTION ON FINANCIAL STATEMENTS: A CASE STUDY

ABSTRACT

Accounting fraud affects all stakeholders of an enterprise. Government, business partners, business managers, and other users of financial statements are stakeholders who are exposed to accounting fraud. Accounting fraud can be committed with incentives like paying less taxes, disclosure of high/low profits, and window dressing of financial statements. One of the most utilized methods of accounting fraud in Turkey is using false/misleading documents. The purpose of this study is to determine the effects of accounting frauds committed by using fraudulent/misleading documents on the stakeholders of enterprises and to determine the methods of detecting frauds in the auditing process. In the case study, unlike other studies, the effects of successive accounting frauds on the financial statements are demonstrated. In addition, taking the current legislation into account, the effects of accounting frauds conducted on several accounts specifically equity, inventory, and the cash balance on the tax loss. In the last part of the study, the auditing procedures to determine the accounting frauds in practice are discussed.

Keywords: Accounting Fraud, Auditing, Financial Statement Manipulation.

JEL Codes: M41, M42.

1. GİRİŞ

Ticaret hayatının başladığı günden bugüne kadar işletmeler hile ile doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaşmışlardır. Muhasebe hileleri, hukuk ve etik dışı bir eylem olarak tanımlanmakla beraber işletmeler için de çeşitli riskler oluşturmaktadır. Muhasebe hilesi, kasti olarak yapılan ve hileyi yapana yarar sağlayacak işlemleri içermektedir. Bu işlemlere genellikle yarar sağlamak için başvurulur. Ayrıca işletme paydaşları, hile oluştuğu anda olumlu/olumsuz hileden etkilenirler.

Muhasebe hileleri ile yaratıcı muhasebe arasında çok ince bir çizgi bulunmaktadır. TDK'ya göre yaratmak kelimesi “olmayan bir şeyi var etmek” olarak tanımlanmıştır. Amerikan literatürüne göre yaratıcı muhasebenin hile kavramını içerdiği, İngiliz Literatürü'ne göre ise yaratıcı muhasebenin hile olmadığı ifade edilmiştir. Öte yandan yaratıcı muhasebe, “finansal tablo makyajlama”, “kazanç yönetimi”, “gelir düzgülendirme”, “defterleri kaynatma”, “kozmetik raporlama”, “işletme vitrinini düzeltme”, “defterleri pişirme sanatı”, “kârları hesaplama sanatı”, “bilanço sunma sanatı” gibi birtakım terimsel ifadeler ile tanımlanmaktadır (Artar, 2016, s. 37). Çıtak'a göre bu ifadeler, yaratıcı muhasebenin hileyi de içerebileceğini göstermektedir. Bu nedenle yaratıcı muhasebe uygulamaları ve muhasebe hilesinin çok ince bir çizgi ile ayrıştığından bahsetmektedir (Çıtak, 2009, s. 84).

Hile çoğunlukla baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşan ve “Hile Üçgeni” olarak adlandırılan yapıyla meydana gelmektedir. Hilenin ilk unsuru, işletme çalışanları üzerinde çeşitli

nedenlerle ortaya çıkan baskılar olarak tanımlanmakta olup çalışanın borcu nedeniyle ölüm tehdidi alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Fırsat unsuru, işletmenin hile yapılmasına fırsat verecek bir yapı içerisinde bulunmasını ifade eder. Çalışanın işletmede sağlıklı bir iç kontrol yapısının olmadığını düşünerek rahatlıkla parayı zimmetine geçirmesi bu duruma örnektir. Haklı gösterme unsuru ise yapılan hileleri haklı gösterme çabalarıdır ve çalışanın aldığı parayı sonradan yerine koyacağını, bununla suçlanacağını düşünmediğini ileri sürmesi bu duruma örnek teşkil eder (Cendrowski, Martin, 2007, s. 40).

Muhasebe hileleri, sadece işletme paydaşlarını değil aynı zamanda uluslararası ekonomiyi etkileyebilecek büyüklükte olabilir. Dünya üzerinde muhasebe hilesi skandalları oldukça fazladır. Bu skandallar genellikle işletme yöneticileri, muhasebe sorumluları ve denetim çalışanları tarafından organize edilmiştir. Skandallar, kreditorleri ve ortakları etkilediği gibi ulusal ve uluslararası piyasaları da etkilemiştir. Örneğin; Enron skandalı ABD’de 2001 yılına kadar olan en büyük şirket iflası olarak yer almıştır. Enron skandalı sonucu ABD ekonomisinde 64 milyar dolarlık bir kayıp oluşmuş ve dünyada 85.000 kişi işsiz kalmıştır (Arnold ve de Lange, 2004, s. 751).

Türkiye’de yaşanan “İmar Bankası” skandalında mevduat faizlerinden alınan gelir vergisinin, ilgili vergi dairesine yatırılmamasından dolayı başlayan incelemeler sonucunda, hileli işlemlerle 833 trilyon lira vergi kaçırdıkları iddiasıyla, 14 sanık hakkında 33 yıla kadar hapis cezası istemiyle dava açılmıştır. 3 Temmuz 2003 tarihinde İmar Bankası’nın bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izni kaldırılmış ve bankanın yönetim ve denetimi TMSF’ye devredilmiştir. Ayrıca İmar Bankası skandalından binlerce insan mağdur olmuştur (Bayraktar, 2007, s. 67). Öte yandan Gelir İdaresi Başkanlığı 2018 Faaliyet Raporuna göre elektronik ortamda 51.050 adet “Sahte ve Yanıltıcı Belge” ile ilgili işlem yapılmıştır. Yaygın denetim faaliyetlerinde ise 260.020 adet denetim yapıp 75.738.130,00 TL usulsüzlük cezası kesilmiştir. Bu denetimlerden 132.845 adedi “İşyeri Belge Düzeni Denetimi” olup sadece 2.218 adedi “Stok Denetimi”dir (GİB 2018 Faaliyet Raporu).

Hile kavramı, Bağımsız Denetim Standartları (BDS) ve Vergi Usul Kanunu (VUK) tarafından aşağıdaki gibi tanımlanmıştır. Hile ve Hilenin Ayırt Edici Özellikleri BDS 240’da hem hukuki açıdan ele alınmış, hem de kasıt içerip içermediği açısından ifade edilmiştir. Ayrıca BDS 240, denetçinin hileyi tespit etmesinin yasal bir hüküm oluşturamayabileceğini de göz önünde bulundurmıştır. Hile ile ilgili tanımlamalar BDS 240’da, "Hilenin Ayırt Edici Özellikleri" başlığı altında iki bölüm halinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

“2. Finansal tablolardaki yanlışlıklar, hata veya hileden kaynaklanabilir. Hata ile hileyi birbirinden ayıran unsur, finansal tablolarda yanlışlığa sebep olan eylemin kasıtlı olarak yapılıp yapılmadığıdır.

3. Hile çok geniş bir hukuki kavram olmakla birlikte, BDS’lerin amaçları açısından denetçi, finansal tablolarda önemli bir yanlışlığa sebep olan hileyle ilgilenir. Denetçiyi ilgilendiren iki tür kasıtlı yanlışlık bulunmaktadır: Hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanlışlıklar ve varlıkların kötüye kullanılmasından kaynaklanan yanlışlıklar. Her ne kadar denetçi hilenin varlığından şüphelenebilir veya ender durumlarda hilenin varlığını tespit edebilirse de, hilenin gerçekten olup olmadığına dair yasal bir hüküm veremez.” (BDS 240, m. 2-3).

Vergi kanunlarında, spesifik hile tanımı yapılmamakla beraber hile, genel davranış biçimi olarak ele alınmıştır. Muhasebe hilesi kavramının hangi durumlarda hile olarak tanımlanacağı ve bu hileler sonucunda cezai müeyyidesinin neler olacağı açıklanmaktadır.

“Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hilesi yapmak” V.U.K. 359 Maddesine göre tutulan, düzenlenen defter ve belgelerle ilgili açıkça bir tanım olmadığı için işlenen suçların genel hükümler kapsamında değerlendirilmeye alınması gerekmektedir (VUK Madde 359).

Bu çalışmada farklı amaçlar için hileye başvuran işletmelerin finansal tabloları manipüle etme yöntemleri örneklendirilmiştir. Finansal tablo manipülasyonlarından dolayı bir kısım finansal tablo kullanıcılarına haksız kazanç sağlar iken diğer kısım ise zarara uğramaktadır. Örnek olayda devlete daha az vergi ödemek amacıyla yapılan muhasebe hileleri yer almakla beraber, işletmenin finansman kaynağını daha rahat elde edebilmesi için kredibilitiyi yükselten muhasebe hilelerine de yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada örneklenen muhasebe hilelerinin vergi mevzuatı ile ilişkili cezai müeyyideleri açıklanmıştır. Muhasebe hilelerinin önlenmesi ve denetlenmesi için kontrol mekanizmaları ve denetim tekniklerine yer verilmiştir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Muhasebe hileleri ile ilgili literatür incelendiğinde, birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Muhasebe hileleri üzerine yapılan çalışmalar hukuk, denetim ve muhasebe alanları ile ilgili olarak çalışılmıştır. Çıtak (2009) ve Genç (2018), muhasebe hileleri konusuna aynı yönden yaklaşmış ve çalışmalarında yaratıcı muhasebe ile muhasebe hileleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çıtak, yaratıcı muhasebe uygulamalarının, hileli raporlama olup olmadığını açıklamaya çalışmış öte yandan Genç ise yaratıcı muhasebenin ortaya çıkarılması ile ilgili modelleri incelemiştir. Ceran ve Bezirci (2009) tarafından birlikte yapılan çalışmada stok hesaplarında iç

denetimin önemi ele alınmıştır. Stok hesapları ile ilgili iç kontrol sisteminin nasıl oluşturulacağı örneklendirilmiş ve aynı zamanda çalışmalarında iç denetim prosedürünün nasıl işleme gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca Temelli (2014), çalışmasında stoklara ilişkin muhasebe hileleri üzerine örneklere yer vermiştir. Finansal tablo hileleri üzerine Çatıkkaş (2011) tarafından yapılan çalışmada, işletmelerde yönetim tarafından yapılan finansal tablo hilelerinin nedenleri araştırılmıştır. İşletmelerin diğer işletmeler ile olan ilişkisi göz önünde bulundurularak yapılan hile istatistiklerine yer verilmiştir. Uzay ve Kaya (2018) tarafından ortak yapılan çalışmada hileli finansal raporlamada denetçinin sorumluluğu ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada BDS 240: Madde 5 (Denetçinin Sorumlulukları) çerçevesinde uygulamada yapılan eksikliklere yer verilmiştir. Sabankaya (2018), çalışmasında finansal tablo hilelerinin fark edilmesi ve ortaya çıkartılma biçimleri üzerine çalışmış ve uygulamalara yer vermiştir. Artar (2016) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de yasal boşluk ve esnekliklerden yararlanarak gerçekleştirilen yaratıcı muhasebe uygulamaları ele alınmıştır. Çalışmada Muhasebe Standartları ve Vergi Usul Kanunu’nun çelişkileri örneklendirilmiş ve incelenmiştir. Kaya (2013), çalışmasında VUK ve TTK’ya göre muhasebe hilelerinin değerlendirmesini ele almış ve farklı örneklere yer vermiştir. Ayrıca Aras (2015) çalışmasında muhasebe hilelerini vergi hukuku açısından ele almış ve örneklere yer vermiştir. Kandemir (2010), çalışmasında muhasebe hilelerinin tespitinde bağımsız denetçinin rolünü incelemiştir. Hile çeşitleri ve hile yapan kişilerin özelliklerine yer verdiği çalışmada, ABD ve Türkiye’de denetim standartlarının karşılaştırmasını da yapmıştır. Muhasebe hileleri bilindiği gibi hilenin gerçekleştiği toplumu hem ahlaki hem de ekonomik yönden etkilemektedir. Muhasebe hilelerine dayalı olarak yapılmış ve herkes tarafından bilinen skandal vakalara Enron, Parmalat, Toshiba, WorldCom, örnek gösterilebilir. Her bir skandaldaki muhasebe hilelerini araştırıp açıklayan değerli çalışmalar mevcuttur. Örneğin Enron skandalı ve etkilerini inceleyen çalışmalardan bazılarını; Jafar ve Gahramanlı (2018), Dinç ve Cengiz (2014), Karavardar (2016), Benston ve Hartgraves (2002), Li (2010) örnek gösterilebilir. Parmalat için yapılan çalışmalar; Şenel ve Arslan (2019), Grant ve Viscont (2006), Bava ve Devalle (2012) şeklinde örneklendirilebilir. Toshiba olayını ele alan çalışmalardan bazıları; Dereköy (2019), Rahman ve Bremer (2017), WorldCom için yapılan çalışmalar; Ashraf (2011), Kiron ve Kaplan (2017) örnek gösterilebilir.

3. UYGULAMA

Bu bölümde ana faaliyet konusu inşaat yapım işi olan ve üç ortaklı bir şekilde kurulmuş olan X A.Ş.’de silsile halinde ve muvazaalı şekilde yapılan muhasebe hilelerinin finansal tablolara etkileri ele alınacaktır. Her bir muhasebe hilesi işletme, denetim ve rasyolar açısından değerlendirilecektir.

X A.Ş. yasal olarak bağımsız denetime tabii olmayıp, işletmeye ihtiyari olarak bağımsız denetim yapılmaktadır. X A.Ş. kanunen yıllık bilançoya tabii olup kurumlar vergisi mükellefidir. Ayrıca sermayesi 1.000.000 TL'dir. 1000 adet hisse payından oluşan sermaye dağılımı Tablo-1'de gösterilmiştir;

Tablo-1: Kuruluş aşamasındaki ortaklık yapısı

X A.Ş.	Hisse Adedi	Hisse Tutarı	Hisse Payı(%)
1. Ortak	450	450.000	45
2. Ortak	400	400.000	40
3. Ortak	150	150.000	15

Kuruluş aşamasında 1. ve 3. ortak taahhüt ettikleri sermayeleri tümüyle ödemiş fakat 2. Ortak 100.000 TL'lik sermaye taahhüdünü nakden yerine getirmiş, 300 adet hisse payına denk gelen 300.000 TL'lik nakdi sermayeyi ise ödememiştir.

Sermaye Taahhüt Yevmiye Kaydı

-----/-----

501 Ödenmemiş Sermaye Hs.1.000.000

501.01 1. Ortak 450.000
501.02 2. Ortak 400.000
501.03 3. Ortak 150.000

500 Sermaye Hs. 1.000.000

500.01 1. Ortak 450.000
500.02 2. Ortak 400.000
500.03 3. Ortak 150.000

-----/-----

Sermaye Taahhüdünün Nakden Yerine Getirilmesi Kaydı

-----/-----

102 Bankalar Hs. 700.000

501 Ödenmemiş Sermaye Hs. 700.000

501.01 1. Ortak 450.000
501.02 2. Ortak 100.000
501.03 3. Ortak 150.000

-----/-----

İkinci ortağın X A.Ş.'ye olan ortaklığı, esasen paravan ve fiktif işlemleri yürütebilmek için yapılmıştır. TTK 344.¹ Madde göz önünde bulundurularak nakdi sermayenin ¼'ü ödenmiştir. İlerleyen tarihlerde 2. ortağın, ortağı olduğu Y A.Ş. ile bu işlemler (fiktif ve muvazaalı işlemler) karşılıklı olarak yürütülecektir.

Y A.Ş.'nin ana faaliyet konusu, inşaat yapımıdır. Geçmiş yıl zararları ve devreden KDV bakiyesi yüksek olan bilançoya sahiptir. İki ortaklı olan Y A.Ş.'nin ödenmiş sermayesi 800.000 TL'dir.

X A.Ş.'ye bitme aşamasında olan projelerinden "KDV ve Geçici Kurumlar Vergisi" doğacaktır. Y A.Ş. ise geçmiş hesap dönemlerinde zarar açıklamıştır ve devreden KDV bakiyesine sahiptir. Ayrıca Y A.Ş.'nin stoklarında fiktif olarak elektrik malzemesi mevcuttur. Eğer X A.Ş., Y A.Ş.'den fiktif bir İMM (elektrik malzemesi) alışı yaparsa, X A.Ş. indirilecek KDV bakiyesini arttıracak ve ödenecek KDV bakiyesini azaltacaktır. Ayrıca X A.Ş., bu fiktif İMM'yi daha sonra maliyet hesaplarında izleyebilecek ve bunun sonucunda ilgili Geçici Kurumlar Vergisi matrahını azaltacaktır. Buna ek olarak, Y A.Ş.'ye ise devreden KDV bakiyesinden dolayı ödenecek KDV çıkmayacaktır. Ayrıca Y A.Ş., fiktif stoklarını elden çıkaracak ve doğacak olan Kurumlar Vergisi matrahını geçmiş yıl zararları ile mahsup edecek ve böylelikle ilgili ödenecek Kurumlar Vergisi doğmayacaktır.

3.1. Birinci Hileli Adım ve Etkileri

X A.Ş.'nin Y A.Ş.'den 254.237,30 TL fiktif İMM alımına ilişkin yevmiye kaydı ve bu fiktif alım işleminin seçilmiş hesaplar bazında mizana yansımaları aşağıdaki gibidir;

X A.Ş.'nin, Y A.Ş.'den Fiktif İlk Madde Malz. Alış Yevmiye Kayıtları

-----12/03/XXX-----

150 İlk Madde Malz. 254.237,30

150.03 Elektrik Malz.254.237,30

191 İnd. KDV Hs. **45.762,70**

321 Borç Senetleri 300.000

KDV si %18 olarak kabul edilmiştir.

-----/-----

¹ TTK 344. Madde: Nakden taahhüt edilen payların itibarî değerlerinin en az yüzde yirmi beşi tescilden önce, gerisi de şirketin tescilini izleyen yirmi dört ay içinde ödenir. Payların çıkarma primlerinin tamamı tescilden önce ödenir.

Mizan-1: 31/03/XXXX Tarihli fiktif alış olmadan stok ve KDV hesap bakiyeleri

HESAP KODU	HESAP ADI	BORÇ	ALACAK	BORÇ BAKİYESİ	ALACAK BAKİYESİ
15	STOKLAR	325.000,00		325.000,00	
150	İLK MADDE VE MALZEME	325.000,00		325.000,00	
19	DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	25.200,00	25.200,00		
191	İNDİRİLECEK KATMA DEĞER VERGİSİ	25.200,00	25.200,00		
39	DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR		80.100,00		80.100,00
391	HESAPLANAN KDV		80.100,00		80.100,00
	TOPLAM				

Mizan-2: 31/03/XXXX Tarihli fiktif alış sonrası stok ve KDV hesap bakiyeleri

HESAP KODU	HESAP ADI	BORÇ	ALACAK	BORÇ BAKİYESİ	ALACAK BAKİYESİ
15	STOKLAR	579.237,30		579.237,30	
150	İLK MADDE VE MALZEME	579.237,30		579.237,30	
19	DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	70.962,70		70.962,70	
191	İNDİRİLECEK KATMA DEĞER VERGİSİ	70.962,70		70.962,70	
39	DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR		80.100,00		80.100,00
391	HESAPLANAN KDV		80.100,00		80.100,00
	TOPLAM				

X A.Ş. mart ayı muhasebeleştirmesini tamamlamış ve mart ayı sonu itibariyle KDV mahsup kaydı yapmıştır. Aşağıdaki kayıtlarda, fiktif işlem olmasaydı, olması gereken KDV mahsup kaydı yer almaktadır.

Olması Gereken KDV Mahsubu Yevmiye Kaydı (Fiktif İşlemler Olmasaydı)

-----31/03/XXX-----

391Hesaplanan KDV Hs.	80.100
191 İnd. KDV Hs.	25.200
360 Ödenecek Vergi (KDV)	54.900

-----/-----

Eğer X A.Ş. fiktif alış yapmasaydı, ilgili dönemde Ödenecek KDV bakiyesi **54.900 TL** alacaklı olacaktı. Fakat yapılan fiktif ilk madde malzeme alış ve muhasebe kaydı sonucu Ödenecek KDV bakiyesi **9.137,30 TL** alacaklı duruma gelmiştir.

Fiktif Alış Kaydı Sonucunda Gerçekleşen KDV Mahsubu Yevmiye Kaydı

-----31/03/XXX-----

391Hesaplanan KDV Hs.	80.100,00
191 İnd. KDV Hs.	70.962,70
360 Ödenecek Vergi (KDV)	9.137,30

-----/-----

Böylelikle ödenecek KDV tutarından, **45.762,70 TL (54.900 – 9.137,30)** vergi ziyayı oluşmuştur. Ayrıca X A.Ş., toplam **254.237,30 TL** olmak üzere fiktif İlk Madde Malzeme almış ve bunlara karşılık olarak da **300.000 TL**'lik fiktif borç senedi imzalamıştır.

Aralıklı envanter yöntemi kullanan X A.Ş., **254.237,30 TL** fiktif ilk madde malzemedan, **96.437,60 TL**'lik tutarını da maliyet hesaplarında kullanıp ilgili geçici kurumlar vergisi matrahını azaltacaktır. Maliyet hesaplarına aktarılan **96.437,60 TL**'lik tutar, inşaat yapım işinin ilerleme aşaması ve ilgili fiktif faturanın muhteviyatı göz önünde bulundurularak şirket yöneticileri ve muhasebeci tarafından hesaplanmış ve dikkat çekmemek adına bu tutar üzerinde karara varılmıştır.

(A.1) numaralı yevmiye kaydında, üretim sürecine gönderilen demir, beton ve elektrik malzemesinin gerçek maliyetleri sırasıyla; **102.155,40 TL**, **155.623,50 TL**, **20.783,50 TL**'dir.

(B.1) numaralı yevmiye kaydında ise 150.03 Elektrik Malz. Hesabının fiktif olarak, **96.437,60 TL** artışla **117.221,10 TL**'lik bakiyeye sahip olduğu görülmüştür.

A BÖLÜMÜ (Hilesiz)	B BÖLÜMÜ (Hileli)
Olması Gereken Dönem Sonu Kâr/Zarar Kaydı (Fiktif İşlemler Olmasaydı)	Hileli Dönem Sonu Kâr/Zarar Kaydı
-----31/03/XXX----- (A.1) 710 Direk İlk Madde. Hs. 278.562,40 150 İlk Madde Malz. Hs. 278.562,40 150.01 İnşaat Demiri 102.155,40 150.02 İnşaat Beton 155.623,50 150.03 Elektrik Malz. 20.783,50 -----/-----	-----31/03/XXX----- (B.1) 710 Direk İlk Madde. Hs. 375.000,00 150 İlk Madde Malz. Hs. 375.000,00 150.01 İnşaat Demiri 102.155,40 150.02 İnşaat Beton 155.623,50 150.03 Elektrik Malz. 117.221,10 -----/-----
-----31/03/XXX----- (A.2) 151 Yarı- Mamuller Hs. 341.378,24 711 DİMM Yansıtma Hs. 278.562,40 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 23.610,20 731 GÜG Yansıtma Hs. 39.205,64 -----/-----	-----31/03/XXX----- (B.2) 151 Yarı- Mamuller Hs. 437.815,84 711 DİMM Yansıtma Hs. 375.000,00 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 23.610,20 731 GÜG Yansıtma Hs. 39.205,64 -----/-----
-----31/03/XXX----- (A.3) 152 Mamuller Hs. 341.378,24 151 Yarı Mamuller Hs. 341.378,24 -----/-----	-----31/03/XXX----- (B.3) 152 Mamuller Hs. 437.815,84 151 Yarı Mamuller Hs. 437.815,84 -----/-----
-----31/03/XXX----- (A.4) 711 D.İMM Yansıtma Hs. 278.562,40 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 23.610,20 731 GÜG Yansıtma Hs. 39.205,64 710 DİMM Hs. 278.562,40 720 Dİ. Gid. Hs. 23.610,20 730 GÜG Hs. 39.205,64 -----/-----	-----31/03/XXX----- (B.4) 711 D.İMM Yansıtma Hs. 375.000,00 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 23.610,20 731 GÜG Yansıtma Hs. 39.205,64 710 Direk İlk Madde. Hs. 375.000,00 720 Dİ. Gid. Hs. 23.610,20 730 GÜG Gid. Hs. 39.205,64 -----/-----
-----31/03/XXX----- (A.5) 620 Sat. Mam. Mal. Hs. 341.378,24 152 Mamuller Hs. 341.378,24 -----/-----	-----31/03/XXX----- (B.5) 620 Sat. Mam. Mal. Hs. 437.815,84 152 Mamuller Hs. 437.815,84 -----/-----
Fiktif işlemler olmasaydı, yukarıdaki kayıtlar yapılacak ve 150.03 (Elektrik Malz.) nolu hesaptan gerçekte harcanan 20.783,50 TL 'lik tutar, maliyet hesaplarına aktarılacaktı. Ayrıca 152 Nolu Mamuller hesabı ise 341.378,24 TL 'lik alacaklı olacaktı.	Fiktif işlem sonrası ilgili muhasebe kayıtları yukarıdaki gibi oluşmuş ve böylelikle 150.03 nolu hesaptan 117.221,10 TL 'lik tutar, maliyet hesaplarına aktarılmıştır. Ayrıca 152 nolu mamuller hesabı ise 437.815,84 TL 'lik alacaklı olmuştur.

Bu fiktif ilk madde ve malzeme alışının dönem sonu kaydı, 1.Çeyrek Bilançosunda, Ödenecek Vergi ve Fonlar Hesabında Katma Değer Vergisinden **45.762,70 TL**'lik azalış ve aynı zamanda Dönem Kârı Matrahında ise **96.437,60 TL**'lik azalışa sebep olacaktır. Böylelikle X A.Ş.'ye %22 olan Geçici Kurumlar Vergisi tutarından, **21.216,28 TL** ($96.437,60 \times 0,22$) daha az vergi tahakkuk etmiştir.

Denetim Açısından: Aralıklı envanter kullanan işletmeler için anlık stok miktarı ve değeri tespit etmek oldukça güçtür. Ayrıca elektrik malzemelerinin (kablo, kablo hattı v.b.), inşaat yapımı sonrası (mamulün oluşması sonrası) tespit edilmesi diğer ilk madde malzemelere (Demir, Çimento, v.b.) göre çok daha zordur. Denetçilerin, bu tarz hileli ticari ilişkileri tespit etmek için yapması gereken başlıca uygulamalar şunlardır;

- İMM'nin maliyet bedellerine uygun olarak alınıp alınmadığını tespit etmek,
- Dönem içinde tüketilen stokların, doğru şekilde gelir tablosuna yansıtılıp yansıtılmadığını tespit etmek,
- Stokların, değerlemeye tabi tutulup tutulmadığını tespit etmek,
- Bilançonun yansıttığı bakiye ile fiili stok bakiyesinin eşit olmasını tespit etmek,
- Sadece bilanço tarihinde değil, periyodik olmayan fiziki sayımlar ile stokları kontrol etmek (Ceran, Bezirci, 2009, s. 511).

Yukarıdaki örnekte denetçi, projeye uygun bir şekilde elektrik malzemelerinin tüketilip tüketilmediğini kontrol etmemiş, ayrıca fiziki stok sayımlarını sadece yıllık bilanço tarihinde gerçekleştirmiştir. Bundan dolayı işletme, denetçinin bu zaafını göz önünde bulundurarak dönem içerisinde stok miktar ve tutarları ile ilgili hileli işlemler yapabirmiştir.

Ayrıca KGK 2018 yılı Yıllık İnceleme Raporuna göre incelenen denetim dosyalarının %53'ünde stoklar ile ilgili eksiklikler tespit edilmiştir. Fiziki stok sayımlarında yapılması gereken faaliyetler arasında "Mevcudiyetinin tespit edilmesi ve durumun değerlendirilmesi amacıyla stokların tetkik edilmesi ve test sayımlarının yapılması" yer almaktadır. Örnek olay ile kıyaslandığında güncel olarak fiziki stok sayımlarının sağlıklı olarak yapılmadığı görülmektedir. Bu durum, işletmelere stoklar ile ilgili hile yapmasında fırsat tanımaktadır (KGK 2018 Yıllık İnceleme Raporu).

İşletme Açısından Değerlendirme: A. Birinci Hileli Adımda işletme özetle aşağıda belirtilen hileli işlemlere başvurmuştur.

- X A.Ş., fiktif olarak "İlk Madde ve Malzeme" alımı yapmıştır.
- X A.Ş., fiktif olarak alınan "İlk Madde ve Malzeme" işleminden dolayı 300.000 TL tutarında senet imzalamış ve kayıtlarına almıştır.
- Fiktif olarak, stok kayıtlarında bulunan "İlk Madde ve Malzeme"yi, aralıklı envanter yöntemi kullanarak ve yapılan işin projesi göz

önünde bulundurularak belirlenen kısmını (96.437,60 TL), ilgili dönemde maliyet hesaplarına aktarmış ve matrah azaltıcı işlemde bulunmuştur. Ayrıca 1. Dönem Kurumlar Geçici Vergisi 21.216,28 TL (96.437,60 X 0,22) kadar daha az tahakkuk etmiş ve 21.216,28 TL tutarında vergi ziyayı oluşturmuştur.

- X A.Ş., adı geçen fiktif işlemde dolayı, ödenecek KDV tutarından 45.762,70 TL (254.237,30 X 0,18) tutarında vergi ziyayı oluşturmuştur.
- Ödenecek KDV tutarından 45.762,70 TL ve ödenecek Kurumlar Geçici Vergisinden 21.216,28 TL olmak üzere toplam 66.978,98 TL nakdi X A.Ş. kendi menfaati doğrultusunda kullanmıştır.

Rasyo Analizi: X A.Ş.'nin finansal yapı oranları karşılaştırıldığında, X A.Ş.'nin fiktif işlemler sonrası finansal oranlarının düşüşe geçtiği görülmektedir. Cari oran %43,88; Öz Kaynak Oranı %21,25; Asit-Test Oranı ise %54,99'a düşmüştür. Bu düşüşlerin nedeninin belirli bir kısmı, *A.Birinci Hileli Adım* sonucunda olmuştur. Ayrıca oranların düşmesinde az da olsa nakit akışının ve diğer hesap hareketlerinin de etkisi bulunmaktadır. Fakat X A.Ş.'nin, *A.Birinci Hileli Adım*'daki asıl amacı, vergi ödemesinde kullanacağı **66.978,98 TL**'lik fonu kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaktır.

Tablo-2: Finansal Oranlar Tablosu

Finansal Oranlar	Cari Oran ²	Öz Kaynak Oranı ³	Asit-Test Oranı ⁴
Hilesiz	3,35	0,80	3,11
Hileli	1,88	0,63	1,40
Not: Oranlar, <i>EK1/EK2</i> 'de yer alan bilançolar üzerinden hesaplanmıştır			

3.2. İkinci Hileli Adım ve Etkileri

Silsile halinde ve muvazaalı bir şekilde yürütülen işlemler dahilinde X A.Ş.'nin ikinci ortağı, bilinçli bir şekilde ortaklıktan çıkartılmaktadır. Hatırlanacağı üzere ikinci ortak aynı zamanda Y A.Ş.'nin de ortağıydı ve X A.Ş.'ye olan sermaye taahhüt borcunun sadece yasal zorunluluk (TTK 344. Madde) olan kısmını (100.000TL) yerine getirmişti. Aşağıdaki yevmiye kayıtlarında İkinci Ortağın X A.Ş.'den ayrılışı gösterilmektedir.

² Cari Oran: Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

³ Öz Kaynak Oranı: Öz Kaynaklar / Toplam Aktif

⁴ Asit-Test Oranı: (Dönen Varlıklar- Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Eski Ortağın Sermaye İadesi

-----10/04/XXX-----
500 Sermaye Hs. 100.000
500.02 2.Ortak 100.000
336 Diğer Çeşitli Borçlar Hs. 100.000

-----/-----
-----10/04/XXX-----
336 Diğer Çeşitli Borçlar Hs. 100.000
102 Bankalar Hs. 100.000

Eski Ortağın Taahhüdünün İptal Kaydı

-----10/04/XXX-----
500 Sermaye Hs. 300.000
500.02 2.Ortak 300.000
501 Ödenmemiş Sermaye 300.000
501.02 2.Ortak 300.000

-----/-----

Y A.Ş. İkinci Ortağın hisse payı ve tutarı kadar, X A.Ş.'nin ortağı olmuştur. İkinci Ortak, aynı zamanda başta belirtildiği gibi Y A.Ş.'nin ortağıdır. Bu işlemle ilgili muhasebe kayıtları aşağıda yer almaktadır.

Yeni Ortağın Sermaye Taahhüt Yevmiye Kaydı

-----12/04/XXX-----
501 Ödenmemiş Sermaye Hs. 400.000
501.02 Ortak Y A.Ş. 400.000
500 Sermaye Hs. 400.000
500.02 Ortak Y A.Ş. 400.000

-----/-----

Sermaye Taahhüdünün Nakden Yerine Getirilmesi Kaydı

-----12/04/XXX-----
102 Bankalar Hs. 400.000
501 Ödenmemiş Sermaye 400.000
501.02 Ortak Y A.Ş. 400.000

-----/-----

Y A.Ş. 400 adet hisse payına düşen 400.000 TL'lik sermaye payını ödemiştir. Y A.Ş. aynı zamanda işletmenin (X A.Ş.), fiktif olan 300.000 TL'lik borç senedinin alacaklısıdır.

X A.Ş. Yeni Ortaklık Yapısı

Tablo-3: Yeni Ortaklık Yapısı

X AŞ	Hisse Adedi	Hisse Tutarı	Hisse Payı (%)
1.Ortak	450	450.000	45
Y A.Ş.	400	400.000	40
3.Ortak	150	150.000	15

Bu kayıtla beraber, Tablo-3'te görüldüğü gibi işletmenin tüm sermayesi ödenmiş duruma gelecek fakat öte yandan ileri bir tarihte **300.000 TL**'lik borç senedi ödenecektir. Aslında yeni ortak işletmeye **400.000 TL** nakdi sermaye değil, **100.000 TL** nakdi sermaye koymuş olacaktır.

Fiktif İşlemden Dolayı Oluşan Borç Senedinin Ödenmesi

-----20/04/XXX-----

321 Borç Senetleri Hs. 300.000

102 Bankalar Hs. 300.000

-----/-----

23/11/2001 tarih ve 24592 no'lu resmi gazetede yayınlanan 84 seri no'lu KDV Genel Tebliği'ne göre "Sahte veya Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge" kullanımı ile ilgili olumsuz tespitinin hangi hallerde gerçekleşeceği açıklanmıştır. Olumsuz tespitite bulunulan mükelleflerin "Özel Esaslar" çerçevesi içerisinde kalacağı belirtilmiştir. Özel Esaslar çerçevesinde olan mükelleflerin ise "Genel Esaslar"a dönüşü için tevsik edici belgelere ihtiyacı olacağı da açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle borç senedi banka yolu ile tevsik edilmiş olacak ve fiktif ilk madde malzeme alışına dayanak yaratacaktır. Ayrıca Y A.Ş. ile yapılan fiktif İMM alımından dolayı imzalanan borç senedi ödenecek ve Y A.Ş.'ye 300.000 TL'lik nakit girişi olacaktır.

Denetim Açısından: Sermaye artırımı/yeni ortak alımı gibi hususlar, bir işletmenin yönetim düzeyinde alınan kararlar gibi gözükse dahi bazen hileli işlemler için de kullanılabilir. A. Birinci Hileli Adım'da gerçekleştirilen işletmenin daha az vergi ödemesi için yapılan hileli işlemlerden sonra, finansal yapının dengesi için oranları olumlu etkileyecek işlemler yapmışlardır. Denetçinin bir silsile halinde gelen bu hileli işlemleri tespit edebilmesi için aşağıda yapması gereken başlıca uygulamalar şunlardır;

- Yevmiye kayıtları ile fiziki stok mevcudunu gün gün karşılıklı kontrol etmek,
- İşletme nakit akış tablosu kullanmıyor ise bunu yevmiye kayıtlarından oluşturmak, banka ve kasa bakiyelerini karşılıklı kontrol etmek,
- Kambiyo senetlerinin karşılığındaki alacak/borç bakiyesinin, hangi işlemde kaynaklandığını bulup ilgili işlemin (Alış-Satış, Hatır Senedi, v.b.), doğruluğunu tespit etmek için mutabakat prosedürlerine başvurmak,
- Kasa/Stok sorumlusu olan personel ile kasa/stok sayımı yapacak olan personelleri asimetrik olarak değiştirmek,
- Herhangi bir işlemi tüm tarafları ile kontrol edip önemli yanlışlık riskini denetime uygun olarak belirlemek,

Denetçi, BDS 315 “İşletme ve Çevresini Tanımak Suretiyle “Önemli Yanlışlık” Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi” standardına göre

- “Finansal tablo düzeyinde ve
- İşlem sınıfları, hesap bakiyeleri ve açıklamalara ilişkin yönetim beyanı düzeyinde,”

“Önemli Yanlışlık” riskini belirlemelidir. (BDS 315, m. 25). Ayrıca “iç kontrol bileşenlerini” denetime uygun olarak tespit etmesi gerekmektedir. Örnek olayda denetçinin önemli yanlışlık riskini belirlemesindeki eksiklikleri bağlı olarak yevmiye kayıtlarındaki hile bulunamamıştır. İç kontrol bileşenlerinin sağlıklı tespit edilememesinden dolayı da kasa/stok sorumlusu personellerin hileye iştirak edebilecek nitelikte oldukları öngörülememiştir.

İşletme Açısından Değerlendirme: B. İkinci Hileli Adımda işletme, özetle aşağıda belirtilen hileli işlemlere başvurmuştur.

- X A.Ş., İkinci Ortağı şirket ortaklığından çıkarmış ve ödediği **100.000 TL**’lik sermaye payını geri ödemiştir.
- İkinci ortağın ortak olduğu Y A.Ş., X A.Ş.’ye ortak olmuş ve **400.000 TL**’lik sermaye taahhüdünü nakden yerine getirmiştir.
- X A.Ş. fiktif işlemde kaynaklanan **300.000 TL**’lik borç senedini ödemiştir.
- X A.Ş. işletmesine **400.000 TL**’lik nakit girişi olsa bile, eski ortağın ödemiş olduğu **100.000 TL**’lik sermaye tutarını ve fiktif **300.000 TL**’lik borç senedinin ödenmesiyle **400.000 TL** nakit çıkışı olmuştur.

3.3. Üçüncü Hileli Adım ve Etkileri

X A.Ş. fiktif olarak stok kayıtlarında yer alan malzemenin tümünün maliyet hesaplarına aktarılmasının denetim açısından risk yaratacağını düşünerek ve aynı zamanda inşaat yapım işinin bitiş tarihine yaklaşmasını da göz önünde bulundurarak fiktif olarak almış olduğu malzemelerin bir kısmını iade etmek istemektedir.

X A.Ş. daha önceki tarihte (12/03/xxxx) fiktif olarak almış olduğu ilk madde malzemenin **96.437,60 TL**'lik kısmını kullanmış gibi gösterip, 620 No'lu hesapta izleyecek ve geriye kalan **157.799,70 TL (254.237,30 – 96.437,60)**'lik İMM'nin **100.000 TL**'lik kısmını Y A.Ş. şirketine fiktif alıştan iade işlemi ile kayıt altına alacaktır.

İ.M.M Alıştan İade Kaydı

-----20/05/XXX-----	
100 Kasa Hs.	118.000
150 İlk Madde Malz.	100.000
150.03 Elektrik Malz.	100.000
391 Hesaplanan Hs.	18.000
-----/-----	

İşletme bu kayıta, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 227. maddesine uymayarak tevsik zorunluluğunu yerine getirmemiş ve cezai müeyyide olarak V.U.K. mükerrer 355'nci maddeye göre toplam tutarın %5 oranında riski göz önünde bulundurmıştır. Bu işlemden dolayı fiktif **118.000 TL**'lik kasa bakiyesi oluşmuştur. Fiktif kasa bakiyesini yok etmek adına piyasa değerinden daha yüksek bir tutarla hafriyat kamyonu alacaktır. Noterler ve Tapu dairelerinden yapılan alım-satım işlemlerinde tevsik zorunluluğu olmadığından, üçüncü bir şahıstan, "Gider Pusulası" ile bu alış gerçekleşirecektir. Alıştan iade işleminden dolayı doğacak olan KDV tutara karşılık piyasa değerinden yüksek değerde aldığı ticari araca, azalan bakiyeler yöntemini kullanarak amortisman payı ayırıp daha az vergi ödeyecektir.

X A.Ş. ticari araç alış için satıcıyla **82.000 TL**'ye anlaşmış fakat **200.000 TL** gider pusulası düzenleyerek ve noter satışını **200.000 TL** üzerinden düzenleterek dayanak yaratmıştır. X A.Ş. böylelikle **118.000 TL**'lik hayali kasa bakiyesini yok etmiştir. İlgili muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

Kamyon (Ticari Araç) Alış Kaydı

-----/-----	
254 Taşıtlar Hs.	200.000 TL
100 Kasa Hs.	200.000 TL
-----/-----	

X A.Ş. Fiktif iade kaydı sonrası kalan **57.799,70 TL**'lik İlk Madde Malzeme ise tekrar 620 No'lu hesapta izleyip, 2. Dönem Geçici Kurumlar Vergisi matrahını düşürüp vergi ziyayı yaratacaktır. Böylelikle bilançoda hayali İlk Madde Malzeme gözükmeyecek ve fiili stok değerine eşitlenecektir.

(C.1) numaralı yevmiye kaydında, üretim sürecine gönderilen demir, beton ve elektrik malzemesinin gerçek maliyetleri sırasıyla **137.118,45; 214.778,10; 32.789,95 TL**'dir. (D.1) numaralı yevmiye kaydında ise 150.03 Elektrik Malz. Hesabının fiktif olarak, **57.799,10 TL** artışla **90.589,65 TL**'lik bakiyeye sahip olduğu görülmektedir.

C BÖLÜMÜ (Hilesiz)	D BÖLÜMÜ (Hileli)
Olması Gereken Dönem Sonu Kâr/Zarar Kaydı (Fiktif İşlemler Olmasaydı)	Hileli Dönem Sonu Kâr/Zarar Kaydı
-----30/06/XXX----- (C.1) 710 Direk İlk Madde. Hs. 384.686,50 150 İlk Madde Malz. Hs. 384.686,50 150.01 İnşaat Demiri 137.118,45 150.02 İnşaat Beton 214.778,10 150.03 Elektrik Malz. 32.789,95 -----/-----	-----30/06/XXX----- (D.1) 710 Direk İlk Madde. Hs. 442.486,20 150 İlk Madde Malz. Hs. 442.486,20 150.01 İnşaat Demiri 137.118,45 150.02 İnşaat Beton 214.778,10 150.03 Elektrik Malz. 90.589,65 -----/-----
-----30/06/XXX----- (C.2) 151 Yarı- Mamuller Hs. 476.370,34 711 DİMM Yansıtma Hs. 384.686,50 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 40.535,14 731 GÜG Yansıtma Hs. 51.148,70 -----/-----	-----30/06/XXX----- (D.2) 151 Yarı- Mamuller Hs. 534.170,04 711 DİMM Yansıtma Hs. 442.486,20 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 40.535,14 731 GÜG Yansıtma Hs. 51.148,70 -----/-----
-----30/06/XXX----- (C.3) 152 Mamuller Hs. 476.370,34 151 Yarı Mamuller Hs. 476.370,34 -----/-----	-----30/06/XXX----- (D.3) 152 Mamuller Hs. 534.170,04 151 Yarı Mamuller Hs. 534.170,04 -----/-----
-----30/06/XXX----- (C.4) 711 DİMM Yansıtma Hs. 384.686,50 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 40.535,14 731 GÜG Yansıtma Hs. 51.148,70 710 DİMM Hs. 384.686,50 720 Dİ. Gid. Hs. 40.535,14 730 GÜG Hs. 51.148,70 -----/-----	-----30/06/XXX----- (D.4) 711 DİMM Yansıtma Hs. 442.486,20 721 Dİ.G. Yansıtma Hs. 40.535,14 731 GÜG Yansıtma Hs. 51.148,70 710 DİMM Hs. 442.486,20 720 Dİ. Gid. Hs. 40.535,14 730 GÜG Hs. 51.148,70 -----/-----
-----30/06/XXX----- (C.5) 620 Sat. Mam. Mal. Hs. 476.370,34 152 Mamuller Hs. 476.370,34 -----/-----	-----30/06/XXX----- (D.5) 620 Sat. Mam. Mal. Hs. 534.170,04 152 Mamuller Hs. 534.170,04 -----/-----
Fiktif işlemler olmasaydı, 150.03 no'lu hesaptan gerçekte kullanılan 32.789,95 TL 'lik Elektrik Malz. maliyet hesaplarına aktarılacaktı. Ayrıca 152 No'lu Mamuller hesabı ise 476.370,34 TL 'lik alacaklı olacaktı.	Fiktif işlem sonrası ilgili 150.03 no'lu hesaptan 90.589,65 TL 'lik tutar, maliyet hesaplarına aktarılmıştır. Ayrıca 152 no'lu mamuller hesabı ise 534.170,04 TL 'lik alacaklı olmuştur.

Mizan-3: Fiktif işlemler olmadan 30/06/XXXX tarihli stok bakiyeleri

HESAP KODU	HESAP ADI	BORÇ	ALACAK	BORÇ BAKİYESİ	ALACAK BAKİYESİ
15	STOKLAR	445.000,00	364.686,50	80.313,50	
150	İLK MADDE VE MALZEME	445.000,00	364.686,50	80.313,50	
	TOPLAM	445.000,00	364.686,50	80.313,50	0,00

Mizan-4: Alıştan iade işlemi ve kalan fiktif stok bakiyesinin maliyet hesabına aktarılması sonrası oluşan 30/06/XXXX tarihli stok bakiyeleri

HESAP KODU	HESAP ADI	BORÇ	ALACAK	BORÇ BAKİYESİ	ALACAK BAKİYESİ
15	STOKLAR	699.237,30	522.486,20	176.751,10	
150	İLK MADDE VE MALZEME	699.237,30	522.486,20	176.751,10	
	TOPLAM	699.237,30	522.486,20	176.751,10	0,00

Denetim Açısından: Sabit kıymet alımı-satımı işlemlerinde denetçinin, bedel tespit etmesi ve fiktif değerler ile alım-satım yapıp yapılmadığını piyasa bedelleri ile karşılaştırması gerekmektedir. Yukarıdaki örnekte denetçinin başlıca yapması gereken uygulamalar şunlardır;

- Alınan sabit kıymetin, piyasa değerine uygun olup olmadığını tespit etmek,
- Piyasa değerinden farklı bir değer ile alınan sabit kıymetin, yeniden değerlendirme (ekonomik ömrünün uzatılması için) yapıp yapılmadığını fiziki olarak tespit etmek,
- Amortisman payının mevzuata ve gerçeğe uygun olarak ayrılıp ayrılmadığını tespit etmek,
- Satış işlemi oluşturulan dışı gider ve gelirlerin, gerçeği yansıtmayı yansıtmadığını tespit etmek,

KGK 2018 yılı Yıllık İnceleme Raporuna göre incelenen denetim dosyalarının %43'ünde Maddi Duran Varlıkların finansal tablolara aktarımı ile ilgili denetimlerde eksiklikler tespit edilmiştir. İlgili raporda amortisman hesaplamalarında faydalı ömür ve kalıntı değerlerinin test edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Örnek olayda ticari araç alış bedelinin piyasa bedelinden yüksek olması tespit edilememiştir (KGK 2018 Yıllık İnceleme Raporu).

İşletme Açısından Değerlendirme: C. Üçüncü Hileli Adım'da işletme özetle aşağıda belirtilen hileli işlemlere başvurmuştur.

- Fiktif olarak alınan İlk Madde ve Malzeme'den **100.000 TL**'lik alıştan iade yapmıştır.
- Fiktif iade işleminden **118.000 TL**'lik fiktif kasa bakiyesi oluşmuştur.
- **118.000 TL**'lik fiktif kasa bakiyesini yok etmek adına piyasa değerinin üzerinde ticari araç almış ve bu alış kaydının ödemesinin kasa yevmiye kaydı ile yapmıştır,
- Alıştan iade işlemi sonrası **18.000 TL**'lik KDV tutarına katlanmıştır. Fakat öte yandan yüksek tutarda alınan ticari araç için ilerleyen dönemde azalan bakiyeler yöntemi ile amortisman payı ayıracaktır.

Rasyo Analizi: X A.Ş.'nin finansal yapı oranları A. Birinci Hileli Adım sonrası düşüş trendinde olduğu görülmüştür. Bundan dolayı X A.Ş.; B. İkinci Hileli Adım ve C. Üçüncü Hileli Adımda finansal oranlarının yükselmesi için işlemler yapmıştır. Cari Oran %29,66; Öz Kaynak Oranı %8,65 ve Asit-Test Oranı %8,94'e yükselmiştir. Öz Kaynak oranının yükselmesinin en önemli nedeni sermayenin artışı ve fiktif senedin ödenmesi ile açıklanabilir. Bunun yanı sıra fiktif senedin ödenmesi, cari oranı da olumlu etkilemiştir. Bu işlemler işletmenin kredibilitelerini yükseltecektir. Özellikle cari orandaki yükselme, kredibiliteye yüksek oranda katkı sağlayacaktır.

Tablo-4: Finansal Oranlar Tablosu

Finansal Oranlar	Cari Oran	Öz Kaynak Oranı	Asit-Test Oranı
Hilesiz	3,44	0,81	3,02
Hileli	4,46	0,88	3,29

Not: Oranlar, EK3/EK4'te yer alan bilançolar üzerinden hesaplanmıştır

4. SONUÇ

Bu çalışmada temel olarak vergi ziyasının ve finansal tablo makyajlama/manipülasyonunun oluşacağı hileler örneklendirilmiştir. Muhasebe hilelerinin işletme paydaşlarına olumlu-olumsuz etkisi olduğu bilinmektedir. Uygulamada işletme paydaşlarından biri olan "Devlet" vergi ziyayı yaratılarak zarara uğratılmaktadır. Öte yandan işletmenin diğer paydaşları olan şirket ortakları ise vergi ziyayı sonucu haksız kazanca sahip olmuştur. Çalışmanın diğer odak noktası olan finansal tablo manipülasyonu ise finansal tablo kullanıcılarını aldatmaya yöneliktir. Fiktif ilk madde malzeme alış ile başlayan hileli işlemler silsile olarak devam edip sermaye hesapları ve kasa bakiyesi üzerinde devam etmiştir. Sermaye hesapları ve kasa bakiyesi üzerinde yapılan hileli işlemler, finansal oranlarını etkilemiştir. Böylelikle X A.Ş. finansal tablo kullanıcılarını aldatmış ve

işletmenin kredibilitelerini yükseltmiştir. Finansal tabloların gerçeği yansıtmayı yansıtmadığını tespit edebilmek için denetim prosedürlerini şüphencilik ilkesi ile yürütmek en önemli faktördür. Muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması için denetçinin ya da devlet otoritesinin ilgili imalat işinin tüm sürecine hakim olması gerekmektedir. Mamul haline gelmiş ürünün imalat sürecindeki mevcut proje ya da mamul içeriğine dayanak yaratacak belgelerle karşılaştırılması başlıca adımlardan biridir. Öte yandan tespit edilen bir hile var ise, hilenin sirayet edeceği diğer kalemleri de göz önünde bulundurması gerekir. Önemli yanlışlık risk düzeyini denetime uygun olarak belirlemek ve sirayet eden diğer işlemleri farklı bir kapsam içerisinde ele almalıdır. Hileye başvuran işletmeler ya da kişiler hilenin hangi yolla tespit edilebileceğini göz önünde bulundurarak hile eylemini gerçekleştirirler. Bundan dolayı hile tespitinin sadece kayıtlar üzerinden yapılması, denetimi zorlaştıracaktır. Denetim sırasında fiili ve fiziki durumları tespit etmek ve kaydi değerler ile karşılaştırma yapmak, denetçi açısından hilenin tespit olasılığını arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Aras, F. (2015). Vergi Hukukunda Muhasebe Hilesi ve Hukuki Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi
- Arnold, Beth-De Lange, Paul (2004), “Enron: An Examination of Agency Problems”, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol.15, No.6-7, (751-765).
- Artar, Y. (2016). Türkiye’de Yasal Boşluk ve Esnekliklerden Yararlanılarak Gerçekleştirilen Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları. *Vergi Dünyası*. Sayı 418, ss.37-38
- Ashraf, J. (2011). *The Accounting Fraud @ Worldcom: The Causes, The Characteristics, The Consequences, And The Lessons Learned*, University of Central Florida Orlando, Florida Master Thesis
- Bayraktar, A. (2007). Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi, Yüksek Lisans Tezi
- Bava, F. Devalle, A. (2012). Is the “new” parmalat model of corporate governance a best practice in Italy? 2nd Annual International Conference on Accounting and Finance ss. 81 -90
- BDS Madde 240 (16 Aralık 2017 Cumartesi tarihli, 30272 sayılı resmi gazete) Erişim tarihi: 29.06.2019
- BDS Madde 315
(<https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/bdsyeni2.5.12.2017/BDS%20315-Site.pdf>) Erişim Tarihi : 27.07.2019

- Benston, G. Hartgraves L. (2002) Enron: what happened and what we can learn from it Journal of Accounting and Public Policy 21 (2002) ss. 105–127
- Cendrowski, H. Perry, Martin, J. Wadecki, A.A. Petro, L.W. (2007). The Handbook of Fraud Deterrence, books.google.com (preview), ss 40-46
- Çatıkkaş, Ö. (2011). İşletmelerde Mali Tablo Hileleri, Denetim, 2011/8
- Çıtak, N. (2009). Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır? Mali Çözüm. Sayı 91, ss 84-85
- Dereköy, F. (2019) Muhasebe Manipülasyonları: Toshiba Vakası Muhasebe ve Finansman Dergisi – Ocak/2020 ss. 91-103
- Dinç, Y. Cengiz, S. (2014). Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5(1): ss. 221-236
- Genç, M. (2018). Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Ortaya Çıkarılmasında Kullanılan Modeller, II. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi.
- GİB 2018 Faaliyet Raporu , Erişim Tarihi : 10.11.2019
- Jafarlı, R. Gahramanlı, G. (2018). Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği Ünye İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Haziran 2018 ss. 1-15
- Kandemir, C. (2010). Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Doktora Tezi
- Kaplan, R. Kiron D. (2007). Accounting Fraud at WorldCom Harvard Business School ss. 1-17
- Kaya, G. (2013). Muhasebe Hilelerinin Vergi Usul Kanununa Göre Değerlendirilmesi ve Türk Ticaret Kanunu'na Göre Değerlendirilmesi ve Mali Analize Etkileri, Yüksek Lisans Tezi
- Kaya, P. Uzay, Ş. (2018). Hileli Finansal Raporlama ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi Özel Sayı 2018; Sayı 20, ss. 721-740
- KGK 2018 Yıllık İnceleme Raporu, Erişim Tarihi : 12.11.2019
- Li, Y. (2010). The Case Analysis of the Scandal of Enron International Journal of Business and Management Vol. 5, No. 10; October 2010 ss. 37-41
- Sabankaya, M. (2018). Finansal Tablolarda Muhasebe Hilelerinin Fark Edilmesi ve Ortaya Çıkarılma Biçimleri, Yüksek Lisans Tezi

Şenel, S. Arslan Ö. (2019). Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde Adli Muhasebe Mesleğinin Rolü C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, 2019 ss. 293-308

Temelli, E. (2014). Stoklara ilişkin Muhasebe Hileleri ve Uygulama Örneği, Yüksek Lisans Tezi

Vergi Usul Kanunu Madde 359 (12.01.1961 tarihli ,10703 sayılı Resmî Gazete) Erişim Tarihi: 20.06.2019

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> (Erişim Tarihi: 29.06.2019)

Yunus, C. Bezirci, M. (2009) Stok Hesaplarının Denetiminde İç Kontrol Sistemi ve İç Denetimin Önemi. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı 22, ss. 511-512

EKLER

EK1:

X A.Ş. 31.03.XXXX TARİHLİ BİLANÇO	
X A.Ş.	Dönem: 31.03.XXXX
AKTİF (VARLIKLAR)	
	Cari Dönem
I- DÖNEN VARLIKLAR	640.412,90
A-HAZIR DEĞERLER	131.884,26
1-KASA	9.213,80
3-BANKALAR	122.670,46
C-TİCARİ ALACAKLAR	434.000,00
1-ALICILAR	434.100,00
E-STOKLAR	46.437,60
1-İLK MADDE VE MALZEME	46.437,60
H-DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	27.991,04
2-İNDİRİLECEK KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
4-PEŞİN ÖDENEN VERGİLER VE FONLAR	27.991,04
II- DURAN VARLIKLAR	350.000,00
D-MADDİ DURAN VARLIKLAR	350.000,00
5-TAŞITLAR	150.000,00
6-DEMİRBAŞLAR	200.000,00

AKTİF (VARLIKLAR) TOPLAMI	990.412,90
PASİF(KAYNAKLAR)	
	Cari Dönem
I- KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	191.071,98
B-TİCARİ BORÇLAR	94.400,00
1-SATICILAR	94.400,00
C-DİĞER BORÇLAR	3.268,50
4-PERSONELE BORÇLAR	3.268,50
F-ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	93.403,48
1-ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	84.377,54
2-ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ	9.025,94
I-DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	0,00
1-HESAPLANAN KDV	0,00
III- ÖZ KAYNAKLAR	799.340,92
A-ÖDENMİŞ SERMAYE	700.000,00
1-SERMAYE	1.000.000,00
2-ÖDENMEMİŞ SERMAYE (-)	300.000,00
F-DÖNEM NET KÂRI (ZARARI)	99.340,92
1-DÖNEM NET KÂRI	99.340,92
PASİF (KAYNAKLAR) TOPLAMI	990.412,90

EK2:

X A.Ş. 31.03.XXXX TARİHLİ HİLELİ BİLANÇO	
X A.Ş.	Dönem: 31.03.XXXX
AKTİF (VARLIKLAR)	
	Cari Dönem
I- DÖNEN VARLIKLAR	798.112,60
A-HAZIR DEĞERLER	153.100,54
1-KASA	9.213,80
3-BANKALAR	143.886,74

C-TİCARİ ALACAKLAR	434.000,00
1-ALICILAR	434.000,00
E-STOKLAR	204.237,30
1-İLK MADDE VE MALZEME	204.237,30
H-DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	6.774,76
1-DEVREDEN KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
2-İNDİRİLECEK KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
4-PEŞİN ÖDENEN VERGİLER VE FONLAR	6.774,76
II- DURAN VARLIKLAR	350.000,00
D-MADDİ DURAN VARLIKLAR	350.000,00
5-TAŞITLAR	150.000,00
6-DEMİRBAŞLAR	200.000,00
AKTİF (VARLIKLAR) TOPLAMI	1.148.112,60
PASİF (KAYNAKLAR)	
	Cari Dönem
I- KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	424.093,00
B-TİCARİ BORÇLAR	394.400,00
1-SATICILAR	94.400,00
2-BORÇ SENETLERİ	300.000,00
C-DİĞER BORÇLAR	3.268,50
4-PERSONELE BORÇLAR	3.268,50
F-ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	26.424,50
1-ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	17.398,56
2-ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ	9.025,94
I-DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	0,00
1-HESAPLANAN KDV	0,00
III- ÖZ KAYNAKLAR	724.019,60
A-ÖDENMİŞ SERMAYE	700.000,00
1-SERMAYE	1.000.000,00
2-ÖDENMEMİŞ SERMAYE (-)	300.000,00
F-DÖNEM NET KÂRI (ZARARI)	24.019,60

1-DÖNEM NET KÂRI	24.019,60
PASİF (KAYNAKLAR) TOPLAMI	1.148.112,60

EK3:

X A.Ş. 30.06.XXXX TARİHLİ BİLANÇO	
X A.Ş.	Dönem: 30.06.XXXX
AKTİF (VARLIKLAR)	
	Cari Dönem
I- DÖNEN VARLIKLAR	660.346,40
A-HAZIR DEĞERLER	198.074,57
1-KASA	20.532,40
3-BANKALAR	177.542,17
C-TİCARİ ALACAKLAR	348.599,70
1-ALICILAR	348.599,70
E-STOKLAR	80.313,50
1-İLK MADDE VE MALZEME	80.313,50
H-DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	33.358,63
1-DEVREDEN KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
2-İNDİRİLECEK KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
4-PEŞİN ÖDENEN VERGİLER VE FONLAR	33.358,63
II- DURAN VARLIKLAR	350.000,00
D-MADDİ DURAN VARLIKLAR	350.000,00
5-TAŞITLAR	150.000,00
6-DEMİRBAŞLAR	200.000,00
AKTİF (VARLIKLAR) TOPLAMI	1.010.346,40
PASİF (KAYNAKLAR)	
	Cari Dönem
I- KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	192.075,37
B-TİCARİ BORÇLAR	69.000,00
1-SATICILAR	69.000,00
C-DİĞER BORÇLAR	2.018,50
4-PERSONELE BORÇLAR	2.018,50
F-ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	121.056,87

1-ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	101.085,13
2-ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ	19.971,74
I-DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	0,00
1-HESAPLANAN KDV	0,00
III- ÖZ KAYNAKLAR	818.271,03
A-ÖDENMİŞ SERMAYE	700.000,00
1-SERMAYE	1.000.000,00
2-ÖDENMEMİŞ SERMAYE (-)	300.000,00
F-DÖNEM NET KÂRI (ZARARI)	118.271,03
1-DÖNEM NET KÂRI	118.271,03
PASİF (KAYNAKLAR) TOPLAMI	1.010.346,40

EK4:

X A.Ş. 30.06.XXXX TARİHLİ HİLELİ BİLANÇO	
X A.Ş.	Dönem:30.06.XXXX
AKTİF (VARLIKLAR)	
	Cari Dönem
I- DÖNEN VARLIKLAR	674.784,00
A-HAZIR DEĞERLER	128.790,60
1-KASA	17.017,60
3-BANKALAR	111.773,00
C-TİCARİ ALACAKLAR	348.599,70
1-ALICILAR	348.599,70
E-STOKLAR	176.751,10
1-İLK MADDE VE MALZEME	176.751,10
H-DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	20.642,60
1-DEVREDEN KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
2-İNDİRİLECEK KATMA DEĞER VERGİSİ	0,00
4-PEŞİN ÖDENEN VERGİLER VE FONLAR	20.642,60
II- DURAN VARLIKLAR	550.000,00
D-MADDİ DURAN VARLIKLAR	550.000,00
5-TAŞITLAR	350.000,00

6-DEMİRBAŞLAR	200.000,00
AKTİF (VARLIKLAR) TOPLAMI	1.224.784,00
PASİF(KAYNAKLAR)	
	Cari Dönem
I- KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	151.596,64
B-TİCARİ BORÇLAR	69.000,00
1-SATICILAR	69.000,00
2-BORÇ SENETLERİ	0,00
C-DİĞER BORÇLAR	2.018,50
4-PERSONELE BORÇLAR	2.018,50
F-ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	80.578,14
1-ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR	60.606,40
2-ÖDENECEK SOSYAL GÜVENLİK KESİNTİLERİ	19.971,74
I-DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	0,00
1-HESAPLANAN KDV	0,00
III- ÖZ KAYNAKLAR	1.073.187,36
A-ÖDENMİŞ SERMAYE	1.000.000,00
1-SERMAYE	1.000.000,00
2-ÖDENMEMİŞ SERMAYE (-)	0,00
F-DÖNEM NET KÂRI (ZARARI)	73.187,36
1-DÖNEM NET KÂRI	73.187,36
PASİF (KAYNAKLAR) TOPLAMI	1.224.784,00

KRİPTO VARLIKLAR VE IFRS KAPSAMINDA KRİPTO PARALARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Filiz YÜKSEL^a

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 429-451

ÖZ

Yaşam koşulları, ihtiyaçların değişimi, teknolojik gelişmeler ve finansal krizler paranın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Literatürde, özellikle 2008 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında Bitcoin kripto parasının doğduğu ifade edilmektedir. Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen eşler arası nakit sistemi, Bitcoin ile birlikte, kripto varlık, blokzincir ve dağıtılmış defter teknolojisi kavramlarının da gündeme gelmesine neden olmuştur. Günümüzde çok sayıda kripto varlığın mevcut olduğu, kripto varlıkların sayısında, türünde ve işlem hacimlerinde artış olduğu gözlenmektedir. Bu genişleme beraberinde Bitcoin ve diğer kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi konusunu da gündeme getirmiştir. Bu çalışmada kripto varlıklar, kripto varlıkların çeşitleri, temini ve mevcut durumu hakkında bilgi verilmeye, IASB tarafından kamuoyunun görüşüne sunulan kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin geçici gündem kararı incelenmeye, kripto para dışındaki diğer kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi incelenmeye çalışılmıştır. IASB kripto paraların satılmak için elde tutulması durumunda IAS 2 Stoklar Standardı kapsamında, diğer hallerde IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlık Standardı kapsamında değerlendirileceğine dair geçici karar bildirmiştir. Diğer taraftan, kripto para dışındaki kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması da önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: Kripto Varlıklar, Kripto Paralar, Tokenlar, IASB, Kripto Para Muhasebesi.

JEL Kodları: M40, M41, O30, O39.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Yüksel, F. (2020). Kripto Varlıklar ve IFRS Kapsamında Kripto Paraların Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 429-451.

* Makalenin gönderim tarihi: 29.11.2019; Kabul tarihi: 27.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %20

^a Kültür, Turizm ve Gençlik Bakanlığı, Domaniç Hayme Ana MYO, filizyuksel@windowslive.com

ORCID: [0000-0002-7654-7665](https://orcid.org/0000-0002-7654-7665).

CRYPTOASSETS AND ACCOUNTING FOR CRYPTOCURRENCIES UNDER IFRS

TRUVE / 2020-2

ABSTRACT

Living conditions, change of needs, technological developments and financial crises have been important in the development of money. It is stated in the literature that Bitcoin crypto money was born especially after the financial crisis in 2008. The peer-to-peer cash system, developed by Satoshi Nakamoto, led to the notion of cryptoasset, blockchain and distributed ledger technology along with Bitcoin. Nowadays, it is observed that there are many cryptoassets and there is an increase in the number, type and transaction volumes of cryptoassets. This expansion has brought up the issue of accounting for Bitcoin and other cryptoassets. In this study, it was aimed to give information about cryptoassets, types of cryptoassets, supply and current situation, was been tried to examine the temporary agenda decision regarding the accounting of the cryptocurrencies presented to the public opinion by IASB, was to investigate the accounting of cryptoassets other than cryptocurrencies. IASB has states that the cryptocurrencies should be accounted for under IAS 2 Inventories Standard if they are held for sale, in other case they will be evaluated within the scope of IAS 38 Intangible Assets Standard. On the other hand, it may be advisable to make necessary arrangements for the accounting of cryptoassets other than cryptocurrencies.

Keywords: Cryptoassets, Cryptocurrencies, Tokens, IASB, Cryptocurrency Accounting.

JEL Codes: M40, M41, O30, O39.

1. GİRİŞ¹

Gerçek veya tüzel kişiler istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak mal veya hizmetler için bedel ödemelidirler. İstek ve ihtiyaçları karşılayacak mal veya hizmetler için ödenen bu bedel para ile ifade edilir, ölçülür. “Para, mal ve hizmet değişiminde genel olarak kabul edilen herhangi bir şeydir” (Parasız, 2010:9). Parasız (2010)’a göre, paranın hesap birimi, değişim aracı, tasarruf aracı, ekonomik faaliyetleri teşvik etme veya köstekleme, geliri yeniden dağıtma ve egemenlik olmak üzere altı işlevi vardır. Kişiler ihtiyaçlarını karşılayacak mal veya hizmetleri temin edebilmek için parayı hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanmakta, ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kalan parayı da tasarruf amaçlı stoklamaktadırlar.

Para amaçlı varlıklar veya paranın icadıyla birlikte, paranın kullanımına ilişkin sistemler ve standartlar oluşturulmuştur. “Bir para sistemi, paranın miktarını ve niteliğini etkileyen bir dizi yasaları, uygulamaları ve adetleri kapsar. Para standardı, sistem içinde çeşitli para şekillerini, miktarını belirleyen kurumsal düzenlemeleri içerir” (Parasız, 2010:25). Parasız (2010)’a göre tarihsel gelişimine bakıldığında para standartları mal para standardı, temsili para ekonomisi, kağıt para ekonomisi ve banka parası ekonomisi olarak sıralanır. Kişiler ihtiyaçlarını karşılayabilmek için

¹ Bu makale 24-25 Ekim 2019 tarihlerinde Niğde’de düzenlenen 6. Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresinde sunulmuş olan özet bildirinin genişletilmiş tam metnidir.

öncelikle takas gerçekleştirmiş, sonrasında altın, gümüş, banknot ve kağıt para değişim aracı olarak kullanılmıştır.

Günümüzde kişiler alışverişlerinde kağıt para yanında, banka hesaplarında bulunan kağıt paraları temsilen banka kartları vasıtasıyla dijital para da kullanabilmektedir. “Altından, altına dayalı kağıt paraya, oradan itibari paraya, sonrasında ise dijital paraya geçiş, bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile mümkün olmuştur. Paranın soyutlaşması ve kavramsallaşması insanlık tarihinden bu yana sürüp gitmektedir” (Çarkacıoğlu, 2016:6). Yaşam koşulları ve ihtiyaçların değişimi, teknolojik gelişmeler, yaşanan finansal krizler paranın gelişiminde önemli olmuştur. Literatürde, özellikle 2008 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında finansal sorunlara çözüm bulmak amacıyla Bitcoin kripto parasının doğduğu ifade edilmektedir. Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen eşler arası nakit sistemi Bitcoin ile birlikte, elektronik olarak varlık transferine imkan sağlayan sistem olan blok zincir ve dağıtılmış defter teknolojisi kavramlarının da gündeme gelmesine neden olmuştur.

2008 yılından bu yana, Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen Bitcoin dışında çok sayıda kripto para birimi de geliştirilmiş ve kullanılmaya başlanmış, varlıkları temsil eden tokenların geliştirilmesine yol açmıştır. Genel bir ifadeyle kripto varlıkların sayısında, türünde ve işlem hacimlerinde artış yaşanmıştır. Bu genişleme beraberinde Bitcoin ve diğer kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi konusunu da gündeme getirmiştir. Bu çalışmada kripto varlıklar, kripto varlıkların çeşitleri, temini ve mevcut durumu hakkında bilgi verilmeye, IASB tarafından kamuoyunun görüşüne sunulan kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin geçici gündem kararı incelenmeye, kripto para dışındaki diğer kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi incelenmeye çalışılacaktır.

2. KRİPTO VARLIK KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI

Wiley Brand (2016)’a göre 2008 mali krizinde, 1930’larda yaşanan Büyük Buhran’ın tekrarlanmasını önlemek isteyen ülkelerin merkez bankaları tarafından para basılmış, bu durum enflasyonun artmasına, bazı ülkelerin finansal krizi daha yoğun yaşamalarına neden olmuştur. Satoshi Nakamoto, yıkıcı güç olarak adlandırılabilir mevcut finansal yapıdan oldukça farklı olan yeni bir parasal sistemin oluşturulması gerektiğine karar vermiştir (Wiley Brand, 2016:8).

2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından “Bitcoin: Peer-to-Peer Electronic Cash” başlıklı çalışma yayınlamıştır. Nakamoto (2008)’ya göre, elektronik ticarete yaşanabilen olumsuzlukların giderilmesi, güvenilir bir ortamda varlık transfer işleminin yapılabilmesi, işlem maliyetlerinin düşürülmesi için iki tarafın üçüncü bir tarafın aracılığına ihtiyaç duymadan güvenli bir

ortamda kriptografi ile varlık transferini gerçekleştirmelerine imkan veren bir sisteme ihtiyaç vardır. Nakamoto tarafından bu çalışmada yapılan öneri ile Bitcoin, kripto varlık, kripto para, blok zincir ve dağıtılmış defter teknolojisi konuları tartışılmaya, işlem görmeye başlamıştır. İlk kripto para Bitcoin olmasına rağmen, zaman içinde çok sayıda kriptografik para ve “token” adı verilen kriptografik varlıklar geliştirilmiştir. Dolayısıyla kripto paralar ve kripto para dışındaki diğer varlıklar kripto varlıklar olarak anılmaya başlanmıştır.

Kripto varlığın yaygın olarak kabul edilen tek bir tanımı yoktur (HM Treasury, 2018: 11). Yeni bir kavram olduğu için kabul edilen tek bir tanımının olmaması olağan bir durum olup kripto varlığa ilişkin değişik tanımlamalar yapılmıştır. Kripto varlık tanımlarından bazıları şöyledir:

- Kripto varlıklar, dağıtılmış defterlerde kaydedilen dijital varlıklardır. Adlarını halka açık, izinsiz dağıtılmış defterlerde kullanılan kriptografik güvenlik mekanizmalarından alırlar (Ernst&Young, 2018a:2).
- Kripto varlıklar, algılanan veya doğal değerinin bir parçası olarak kriptografiye ve dağıtılmış defter teknolojisine bağlı özel bir varlık türüdür (FSB, 2018:3).
- Kripto varlıklar, varlık birimlerinin üretimini düzenlemek ve merkezi bir otorite olmaksızın taraflar arasındaki transferleri doğrulamak için kriptografik tekniklerin kullanıldığı dijital varlıklardır (Ernst&Young, 2018b: 1).
- Kripto varlıklar bir tür dağıtılmış defter teknolojisi kullanan ve elektronik olarak aktarılabilen, saklanabilen, alınıp satılabilen değer veya sözleşme haklarının kriptografik olarak güvenli dijital temsilcileridir (HM Treasury, 2018: 11).

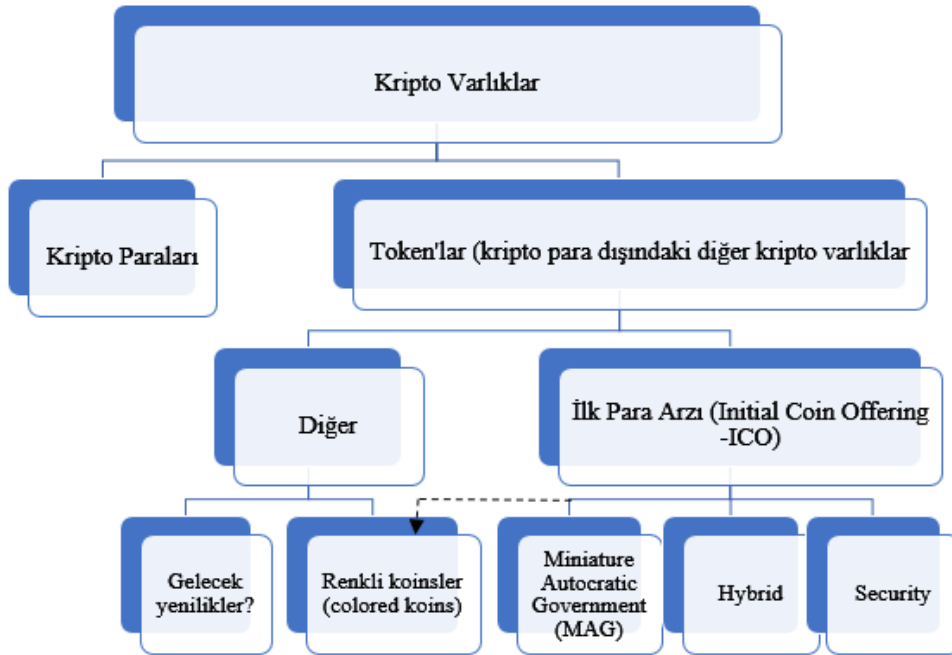
Henüz fikir birliğine varılmış ve genel kabul görmüş bir tanımı yapılmasa da, yapılan tanımlamalarda birtakım genel özelliklerin mevcut olduğu görülmektedir. Kripto varlıkların genel özellikleri şunlardır (Elliott ve Lima, 2018:3):

- Ulusal otoritelere bağlı değildir.
- Dijital ve sınırsız ekonomileri güçlendirir.
- Herhangi bir geleneksel varlık sınıfına tam olarak uymazlar.
- Merkezi olmayan aktörler ağının karar almasına dayanmaktadır.
- Bu ağlarda karar vermeyi yönetmek için farklı modeller kullanır.

Nakamoto tarafından eşler arası ödeme sisteminin geliştirilmesinden sonra farklı amaçlarla kullanılacak olan, farklı anlamları ifade eden çok sayıda kripto varlık geliştirilmiştir. “Uygulamada, kripto varlıklar farklı insanlar için farklı anlamlar ifade eder: emtia gibi yatırım varlığı sınıfı, altın gibi değer deposu, yasal bir değişim aracı, gizli bir değişim yöntemi, hak ve mülkiyet kaydı, hatta ödül puanları gibi bir teşvik mekanizması” (Nagaraj

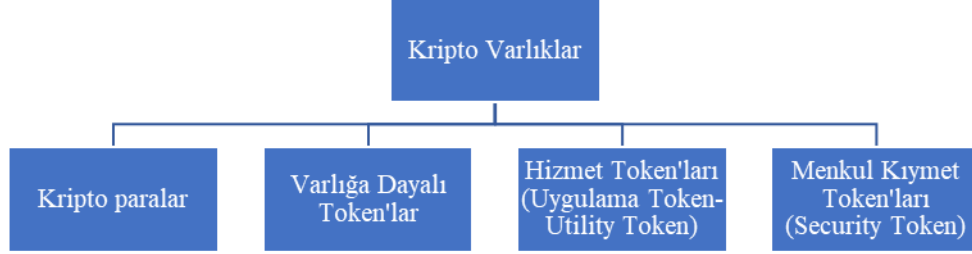
vd., 2018: 2). Yasalar karşısındaki durumun tespiti, sağladığı haklar, kazançlar ve yapılan giderlerin muhasebe kayıtlarına yansıtılabilmesi açısından farklı amaçlarla kullanılması için geliştirilen çok sayıda kripto varlığın sınıflandırılması önem arz etmektedir.

Demertzis ve Wolff (2018), kripto varlıkların gerçek varlıkları temsil eden, gerçek varlıkları temsil etmeyen ve bir kurumun desteğine ihtiyaç duyanlar olmak üzere üç grupta incelenebileceğini, ancak uygulamada her geçen gün yeni kripto teknolojiler ve dağıtılmış defterlerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Şekil 1’de görüldüğü gibi, Ernst&Young (2018a) kripto varlıkları kripto paralar ve tokenlar olmak üzere iki temel grupta incelemeyi uygun görmüştür. Baur (2019) ise temel karakteristiklerine göre kripto varlıkları kripto varlıklar, varlığa dayalı tokenlar, hizmet tokenları (utility token) ve menkul kıymet tokenları (security token) olarak dört gruba ayırmıştır (Şekil 2). Demertzis ve Wolff (2018) ise kripto varlıkları temelde kripto paralar ve ilk koin arzı (initial coin offerings-ICO) olarak sınıflandırmış, ilk koin arzını gelecekteki hizmetlere erişim sağlayan hizmet tokenları ve finansal getiri sağlayan menkul kıymet tokenları olarak ikiye ayırmıştır. HM Treasury (2018) ise kripto varlıkları değişim tokenları (exchange tokens), hizmet tokenları (utility token) ve menkul kıymet tokenları (security token) olarak üç gruba ayırmış, kripto paraların değişim tokenları içinde yer aldığını ifade etmiştir.

Şekil-1: Kripto Varlıkların Sınıflandırılması

Kaynak: Ernst&Young, 2018a: 3

Şekil-2: Kripto Varlıkların Sınıflandırılması

Kaynak: Baur, 2019'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmada kripto varlıklar, kripto paralar ve tokenlar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.1. Kripto Paralar

2.1.1. Kripto Para Kavramı

“Kripto para” kelimesi çoğu zaman tüm kripto varlıkları kapsayan bir terim olarak kullanılır (CPA, 2018:3). Ancak kripto paralar kripto varlıkların sadece bir bölümünü oluşturmaktadır.

Kripto para birimleri, kriptografi temelli blok zinciri olarak adlandırılan bir yapı kullanılarak oluşturulan, fiziksel varlıkları olmayan, herhangi bir merkezi bulunmayan, herhangi bir otorite tarafından kontrol edilemeyen, taraflar arası hızlı, düşük maliyetli ve güvenli bir para transferi sağlayan elektronik ortamlarda işlem gören sanal para birimleri olarak tanımlanabilir (Şahin, 2018: 899).

Kripto para birimi, USD gibi normal para birimlerine benzer bir takas aracıdır, fakat belli kriptografi ilkeleri tarafından mümkün kılınan işlem vasıtasıyla dijital bilgi alışverişi amacıyla tasarlanmıştır (Graydon, 2014). Kripto para, devlet tarafından ihraç edilen itibari para (fiat currency) birimine eşler arası alternatif oluşturmak için herhangi bir merkez bankasından bağımsız genel amaçlı bir değişim aracı anlamına gelir (Ernst&Young, 2018a:3). Kripto para, güvenlik açısından kriptoloji bilimini kullanan, dijital ve sanal bir para birimidir ve matematik temelli şifrelenmişlerdir (Kaplanhan, 2018: 106).

Kripto para; ihracı, yönetimi ve denetimi herhangi bir kurumun elinde olmayan, kriptografik imzaların kullanılması ile çevirim içi eşler arasında transfer edilebilen para birimi, olarak tanımlanabilir. Kripto para birimlerinin fiziksel bir varlığı yoktur, genellikle herhangi bir para birimiyle

bağlantılı değildirler veya herhangi bir hükümet, merkez bankası, tüzel kişilik, varlık veya mal tarafından desteklenmezler (CPA, 2018:3). Diğer bir ifadeyle, değişim veya yatırım amaçlı elde tutulabilen kripto paralar fiziksel bir varlığa sahip olmayıp, merkezi bir otoritenin güvence ve denetimine tabi değildirler. Kripto-paralar, merkezi elektronik paraların ve bankacılık sistemlerindeki aksine, merkezi olmayan yapıdadırlar. Merkezi olmayan bu yapının kontrolü Blok-Zincir (BlockChain) işlem veri tabanları tarafından gerçekleştirilir (Çarkacıoğlu, 2016: 8). Kripto parayı ayakta tutan sistem blok zinciri (Blockchain) teknolojisidir. Blok zinciri; hesap defteri girişini ya da bir hesap hareketi kaydını temsil eden veri yapısıdır (Kaplanhan, 2018: 106).

Günay ve Kargı (2018)'a göre, herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmaması, dijital olması, fiyatlarının genel itibariyle değişken olma eğiliminde olması, kullanımının anonim nitelik göstermesi kripto paraların temel özellikleridir. Çetinkaya (2018) çalışmasında kripto paralar ve günümüz para sistemi arasındaki ilişkiyi kripto paraların swot analizi ile incelemiş olup, bu analiz Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de verilen fırsatlar, tehditler, güçlü ve zayıf yönlerin kripto paraların özelliklerini oluşturduğu söylenebilir.

Tablo-1: Kripto Paralara İlişkin Swot Analizi

<p>FIRSATLAR</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sırdaş hesap olma özelliği - Arz artışının yapılamaması 	<p>TEHDİTLER</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dağıtık sistemle takip edilmesi - Merkezi Yönetiminin olmaması - Hesapların isme kaydedilememesi
<p>GÜÇLÜ YÖNLER</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yüksek güvenli şifreleme - İsteğe göre yönlendirilememe - Miktarın değiştirilememesi 	<p>ZAYIF YÖNLER</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kabul görme sorunu - Hesap güvenliğinin olmaması - Vergilendirilememesi - Kara para aklamada kullanılması

Kaynak: Çetinkaya, 2018: 20

Graydon (2014), Antonopoulos (2015), TÜBİTAK (2019), World Bank (2017), CA ve PWC (2015)'a göre Bitcoin, dolayısıyla kripto para, blok zincir ve dağıtılmış defter teknolojisi gibi kavramlar 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından ortaya atılmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknolojiler anonim özelliği olan, diğer bir ifadeyle herhangi bir kurum tarafından basılmayan, bitcoin madenciliği ile üretilen, fiziksel bir özelliği olmayan, taraflar arasında doğrudan varlık transferine imkan sağlayan

teknolojilerdir. İlk kripto para Bitcoin olmasına, dünya çapında bazı ülkeler tarafından kabul edilip yasallaştırılmasına bazı ülkeler tarafından kabul edilmemesine rağmen, 2008 yılından beri dünya çapında çok sayıda kripto para dolaşıma girmiştir. “1500’den fazla kripto para birimi ve daha fazlası geliştirilmektedir” (CPA, 2018:5). Bitcoin dışında en bilinen kripto para birimleri Ethereum, XRP, Litecoin’dir. CoinMarketCap (2019)’dan edinilen bilgiye göre 23.03.2019 tarihi itibarıyla piyasa değeri açısından ilk 10 kripto para birimi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo-2: Piyasa Değeri İtibarıyla İlk 10 Kripto Para İle İlgili Bilgiler

	Adı	Piyasa Değeri (\$)	Fiyat (\$)	Hacim (24 saat) (\$)	Dolaşımdaki Arz
1	Bitcoin	70.860.187.605	4.025,18	9.255.888.832	17.604.250 BTC
2	Ethereum	14.491.478.160	137,56	4.488.053.126	105.346.117 ETH
3	XRP	13.003.543.039	0,31209	684.991.638	41.666.017.553 XRP
4	Litecoin	3.643.937.195	59,74	1.674.187.418	60.999.461 LTC
5	EOS	3.308.190.602	3,65	1.397.320.958	906.245.118 EOS
6	Bitcoin Cash	2.807.751.144	58,75	390.082.670	17.686.863 BCH
7	Stellar	2.096.467.008	0,10904	244.954.207	19.225.307.019 XLM
8	TRON	1.514.110.267	0,02270	172.704.327	66.682.072.191 TRX
9	Cardano	1.495.149.047	0,05766	119.081.043	25.927.070.538 ADA
10	Bitcoin SV	1.181.972.623	66,89	97.368.529	17.670.348BSV

Kaynak: CoinMarketCap (2019), <https://coinmarketcap.com/coins/> (23.03.2019)

2.1.2. Bitcoin Temini ve Bitcoin Transferi

Bitcoin adı verilen kripto paralar bitcoin madenciliği veya kripto para madenciliği adı verilen bir yapı tarafından üretilir. “Bitcoin madenciliği, Bitcoin üretim işlemidir. Finansal transferleri sağlayan, yapılan finansal işlemleri onaylayan ve yeni Bitcoin’lerin üretimini sağlayan bir yapıdır” (Saraç, 2018). Bu yapı bitcoin veya diğer kripto paraların transferinin gerçekleştiği ve dağıtılmış defterlerde kayıt altına alındığı blokzincir teknolojisidir. Kripto paralara ilişkin transfer emirleri ağda bulunan kullanıcılar tarafından onaylanarak bloklarda kayıt altına alınır. Her bir bloğun belli bir işlem hacmi vardır. Verilen ve gerçekleşen her bir emir blokzincirde kayıtlara alınıp raporlanarak özetlenir. “Bitcoin madenciliği yapmak isteyenler bu blokları oluşturup işlemlerin gerçekleşmesini sağlamaktadırlar” (Yumuşaker, 2019: 1015). Kızıl (2019)’a göre, bilgisayar teknolojisi ve internetten yararlanarak blokzincire yeni bir halka ekleme sonucunda kripto para üretilmekte, üretimi yapan ağdaki katılımcılar da yapmış oldukları üretim neticesinde hediye olarak kripto para

kazanmaktadırlar. “Bu şekilde sanal bir madencilik yapılmakta ve üretim sağlanmaktadır. Fakat bu üretim sonsuz sayıda olmayıp miktarı sabittir. Bu araçların en başında Bitcoin gelmekte olup üretilecek miktarı 21 milyon adettir” (Kızıl, 2019: 180).

Bitcoin temini, daha genel bir ifadeyle kripto para temini için madencilik dışında yöntemler de kullanılmaktadır. Antonopoulos (2015)’a göre, yeni kullanıcılar için bitcoin edinmenin dört yolu, bitcoin kullanan bir tanıdıktan bitcoin satın almak, web tabanlı borsalardan bitcoin satın almak, bitcoin karşılığında mal veya hizmet satışı yapmak veya bitcoin ATM’lerinden bitcoin temin etmektir. Çarkacıoğlu (2016)’na göre diğer bitcoin temin yöntemi bitcoin faiz getirisidir. “Bitcoinden faiz getirisi elde etmek isteyenler, Bitcoinlerini başka bir bitcoin adresine gönderip, faiz getirisi alabilirler” (Çarkacıoğlu, 2016:35).

Bitcoin ve diğer kripto paralar ile işlem yapabilmek için öncelikle web tabanlı özel borsalarda “cüzdan” olarak adlandırılan bir hesap açmak gerekir. “Banka hesabı açmaya benzer şekilde, müşterinizi tanıyın (Know Your Customer – KYC) ve kara para aklamayı önleme (anti-money laundering – AML) bankacılık düzenlemeleri ile uyumlu kimlik tespit biçimlerine ihtiyaç duymaları nedeniyle bu hesapları açmak birkaç gün veya hafta alır (Antonopoulos, 2015:9). Bitcoin hesabının açılmasından sonra bitcoin ile işlem yapmak mümkündür.

Temin yöntemlerinden herhangi biri ile bitcoin temin etmek, transfer etmek veya elden çıkarmak isteyen kişi, sistemde transfer emrini verir. Antonopoulos (2015)’a göre her bir işlem bir veya daha fazla girdi olarak bitcoin hesabının borcuna, transfer edilen her bir çıktı da bitcoin hesabının alacağına işlenir. “Çıktılar girdilerden az olur ve aradaki bu fark işlem madencisi tarafından alınan küçük bir ödeme olan işlem ücretini temsil eder” (Antonopoulos, 2015:18). Dijital imza ile gerçekleştirilen bu işlem, ağdaki diğer bilgisayarlar tarafından onaylandığında transfer gerçekleşir.

2.2. Tokenlar

Kripto para dışındaki kripto varlıklar “token” olarak anılmaktadır. Token kelimesinin Türkçe karşılığı “simge, marka, fiş, jeton, kupon” (<https://dictionary.cambridge.org/>) dur. Ancak Türkçe internet sayfalarında yapılan taramada token kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada da token kelimesi kullanılmıştır. Diğer taraftan, tanımı ve işlevi dikkate alındığında “token” kelimesi yerine “kupon” kelimesinin kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Token, genel amaçlı değer transferinden başka bir şey sağlayan kripto para olmayan varlık anlamına gelmektedir (Ernst&Young, 2018: 5). Token, bir coinin alt yapısını kullanarak oluşturulmuş varlık (<https://kriptoakademi.com/>), Ethereum, Waves gibi platformlarda üretilen

ve bir varlığı temsil eden araç veya değerlerdir (Yazıcı, 2017). Token, kripto para dışında herhangi bir varlığı temsil eden, elinde bulundurana birtakım haklar sağlayan kripto varlıklar, olarak tanımlanabilir.

Baur (2019)'a göre, tokenlar varlığa dayalı tokenlar, hizmet tokenlar (utility token), menkul kıymet tokenları (security token) olmak üzere üçe ayrılır. Baur (2019) tarafından bu tokenlara ilişkin olarak yapılan açıklamaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Varlığa dayalı token, altın veya petrol gibi fiziksel bir varlığın sahipliğini temsil eden ve değeri bu fiziksel varlıklara bağlı olarak belirlenen tokenlardır.
- Hizmet tokenları (utility token), işletmenin varlıkları üzerinde hak sağlamayan, değişim aracı olarak kullanılmayan, sadece belli ürün veya hizmetlere erişim imkanı sağlayan, değeri bu ürün veya hizmetlere olan talebe bağlı olarak belirlenen tokenlardır. “Hizmet tokenları, tipik olarak bir dağıtılmış defter teknolojisi platformu kullanılarak sağlanan belirli ürün veya hizmete erişim için kullanılabilen tokenlardır” (HM Treasury, 2018: 11).
- Menkul kıymet tokenları (security token), nakit veya finansal varlık alma hakkı, oy kullanma hakkı gibi haklar veren ve değeri işletmenin başarısına bağlı olarak belirlenen tokenlardır. “Bunlar, sahiplik, paranın belirli bir miktarının geri ödenmesi veya gelecekteki kârlardan pay alma gibi haklar sağlayabilir” (HM Treasury, 2018: 11)

3. KRIPTO VARLIKLARIN VE IASB KAPSAMINDA KRIPTO PARALARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

3.1. Türkiye’de Kripto Varlıkların Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesine İlişkin Yaklaşımlar

Kripto araçların hukuki durumu, sahipliğin yetki ve sorumlulukları ile muhasebe açısından sınıflandırılması, değerlemesi, kazanç/kayıpların muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarda sunumu konusunda öncelikle bu araçların menkul kıymet, emtia veya para olarak kabul edilmesi hususları tartışmalıdır (Yalçın, 2019: 107). Bu tartışmalar Türkiye’de ve dünyada yapılan çalışmalarla da ortaya konmaktadır.

Türkiye’de Bitcoin kullanıcılarını koruma altına alan bir mevzuat olmadığı gibi, bitcoin kullanılarak yapılan ödemelerin veya bitcoin ile yapılan tahsilatların nasıl muhasebeleştirileceğine ilişkin bir düzenleme de bulunmamaktadır (Aslantaş Ateş, 2016: 362).

Şahin (2018) kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin literatürde yer alan seçenekleri ve bu seçeneklere ilişkin muhasebe standartlarını incelemiş, Tablo 3’te de görüleceği üzere, inceleme sonucunda kripto paraların maddi

olmayan varlık olarak sınıflandırılabilmesi ve muhasebeleştirilebileceği yargısına varmıştır.

Tablo-3: TMS ve TFRS Çerçevesinde Kripto Para Birimlerinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Olası Seçenekler

Kabul ya da Ret	Seçenekler	İlgili TMS ve / veya TFRS	Açıklama
	Nakit ve Nakit Benzeri	TMS-7 Nakit Akış Tabloları	Değerlerinde aşırı dalgalanmalar sebebiyle önemli değişim riski Merkezi bir otoriteleri yoktur
	Stok	TMS-2 Stoklar	Üretilemezler ya da sınırlı üretilebilirler Hiçbir mal veya hizmetin ilk madde/malzemesi değildir
	Finansal Araç	TMS-32 Finansal Araçlar	Sözleşmeden doğan hak veya yükümlülükleri yoktur Başka bir işletmenin özkaynağına dayalı değildirler Bir işletmeden diğerine geçtikten sonra bir önceki işletme ile bağları tamamen kopmaktadır
	Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlık	TFRS-5 Satış Amaçlı Elde Tutulan Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler TMS-16 Maddi Duran Varlıklar	Fiziki olarak bir varlıkları yoktur
	Maddi Olmayan Varlık	TMS-38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar	Fiziki nitelikleri yoktur Sahibinin kripto paralar üzerinde tam kontrolü vardır Belirlenebilirler (işletmeden ayrılabilirler) İşletmeye fayda sağlamaları beklenir

Kaynak: Şahin, 2018: 916

Aslantaş Ateş (2016) kripto para birimlerinin muhasebe kayıtlarını incelediği çalışmada değişim aracı olarak kullanılan veya bitcoin borsasından yatırım amaçlı alınan bitcoinin yabancı para olarak değerlendirilmesi gerektiğini, dolayısıyla yabancı paranın muhasebe kayıtlarına ilk defa alınması ve değerlemesine ilişkin muhasebe uygulamalarına tabi olması gerektiğini ifade etmiştir.

Kaplanhan (2018) çalışmada kripto paranın üretimi, yönetimi, kullanımına ilişkin bilgiler vermiş, kripto paranın para sayılması ve emtia sayılması halinde Türk mevzuatı açısından durumunu incelemiştir. Çalışması sonucunda kripto paraları “belirli bir değeri olan veriler bütünü” (Kaplanhan, 2018: 120) olarak nitelendirmiştir.

Günay ve Kargı (2018) kripto paraların vergilendirilmesi konusunu Türk vergi sistemi açısından değerlendirmeyi amaçladıkları çalışmalarında kripto paranın para olarak kabul edilmesi halinde vergilendirilmeyeceğini, menkul kıymet olarak kabul edilmesi halinde geçici veya sürekli faaliyet olmasına bağlı olarak arazi kazanç veya ticari kazanç vergiye tabi tutulacağını, emtia

yaklaşımının Türk mevzuat ve finansal sistemi açısından kullanılabilir olduğunu ifade etmişlerdir.

Doğan vd. (2018) çalışmalarında finansal varlık, para ve emtia olarak kabul edilmesi varsayımları altında bitcoinden elde edilen gelirin vergilendirilmesi ve muhasebeleştirilmesine ilişkin önerilerde bulunmuşlardır.

Yalçın (2019) çalışmalarında kripto varlık madencisi işletmeler, kripto varlıkların alım-satımını yapan işletmeler ve kripto varlıkları değişim aracı olarak kullanan işletmelerde kripto varlıkların muhasebeleştirilmesini Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) ve Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları doğrultusunda incelemişlerdir. Yalçın (2019) tarafından yapılan çalışmada MSUGT açısından ulaşılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Kripto varlık madenciliği yapan işletmeler hizmet işletmeleri olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla bu işletmeler tarafından kripto varlık üretimi için katlanılan maliyetler hizmet üretim maliyeti, elde edilen gelirler satış geliri, elde edilen kripto varlıklar ise Diğer Hazır Değerler kapsamında raporlanacak, dönem sonunda değerlemeye tabi tutularak kambiyo kârı veya kambiyo zararı olarak kayıtlara alınacaktır.
- Kripto varlıkları değişim aracı olarak kullanan işletme satışları nedeniyle tahsil ettiği kripto varlığı Diğer Hazır Değerler kapsamında, satışla ilgili giderler ile çevirim ve komisyon giderlerini pazarlama, satış ve dağıtım giderleri kapsamında kayıtlara alacaktır. Alışlarında kripto varlık ile ödeme yapan işletme, aldığı varlığın değerini kripto varlığın işlem tarihindeki kuru üzerinden TL'ye çevirerek, alış nedeniyle katlandığı işlem maliyeti ve komisyonları ise varlığın maliyetine dahil ederek kayıtlara alacaktır.
- Kripto varlıkların alım-satımını yapan işletmelerde “satılmak üzere bulunan kripto araçlar konsinye varlıklar olarak kaydedilip raporlanmalıdır. Bu işletmelerin faaliyet gelirleri elde ettikleri komisyonlardan, faaliyet giderleri ise bu amaçla maruz kaldıkları harcama veya borçlanmalardan oluşmaktadır” (Yalçın, 2019: 117).

Akiz (2019) kripto paraları vergi, muhasebe ve denetim açısından incelediği çalışmasında kripto paranın nakit ve benzeri araç, finansal araç, stok, satış amaçlı elde tutulan duran varlık, maddi olmayan duran varlık olarak kabul edilmesi durumunda hangi hesaplarda muhasebe kayıtlarına alınabileceğini değerlendirmiştir. Bilindiği gibi kripto varlıklar ile yapılan işlemler dağıtılmış defterlerde bloklara kaydedilerek blokzinciri oluşturur. “Blockchain mevcut muhasebe sisteminin tamamen değişmesine neden olabilecek bir teknolojik bir yeniliktir” (Akiz, 2019: 12).

Yumuşaker (2019) çalışmasında ülkemizde bitcoin ile yapılan işlemlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin değerlendirme yapmayı amaçlamış, bitcoinin

para olarak kabul edilmesi halinde yabancı paraların dönem içi ve dönem sonu muhasebe uygulamalarına tabi olabileceğini, kripto paranın transferi için katlanılan giderlerin komisyon gideri olarak muhasebeleştirilebileceğini; kripto paranın emtia olarak kabul edilmesi halinde ise diğer stoklar hesabında muhasebeleştirilebileceğini ifade etmiştir.

Kızıl (2019) çalışmasında Türk mevzuatında menkul kıymet, para ve emtia olarak kabul edilmesi ile kripto para madenciliği yapılması halinde kripto paranın vergilendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi konularını incelemiş ve örneklendirmiştir.

Türkiye’de yapılan ve yukarıda bir kısmı verilen çalışmalar, dünya çapında yapılan çalışmalar ile ülkelerin kripto varlıklara yaklaşımı incelendiğinde kripto varlıkların hukuki niteliği, vergi ve muhasebe uygulamaları karşısındaki durumuna ilişkin belirsizliklerin devam ettiği görülecektir.

3.2. IASB Kapsamında Kripto Paraların Muhasebeleştirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde, önceki bölümlerde yapılan açıklamalar ile IASB tarafından kripto paralar için yapılan ve 15 Mayıs 2019 tarihine kadar kamuoyu görüşüne açık tutulan açıklamalar doğrultusunda muhasebeleştirme işlemleri incelenecektir. Muhasebe kayıtlarının yapılmasında vergi ve komisyon giderleri dikkate alınmamıştır.

3.2.1. IASB Tarafından Yapılan Yorum

2009’dan bu yana artan bir sayıya, iş hacmine ve piyasa değerine sahip olmuş olan kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin çalışmalar da giderek artmaktadır. Kripto paraların muhasebeleştirilmesi Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Yorumlama Komitesi (International Financial Reporting Standards Interpretations Committee-IFRIC)’nin de gündeminde olmuştur. IASB (2019)’a göre, bu Komite 5-6 Mart 2019 tarihinde yapmış olduğu toplantıda kripto paraların muhasebeleştirilmesi konusunda bir değerlendirme yapmış, geçici gündem kararı almış, almış olduğu bu kararı 15 Mayıs 2019 tarihine kadar görüşe açık tutmuştur.

IASB (2019)’a göre, Komite’nin kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin bir görüş oluşturmak için incelemiş olduğu standartlar ve standartların ilgili maddeleri şunlardır:

- IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı - 2.Paragraf - standardın kapsamı
- IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı - 8.Paragraf – tanımlar, varlık tanımı
- IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı - 12.Paragraf - belirlenebilirlik kriteri

- IAS 21 Kur Değişiminin Etkileri Standardı - 16.Paragraf - yabancı para işlemlerinin ilk muhasebeleştirilmesi
- IAS 32 Finansal Araçlar: Sunum Standardı - 11.Paragraf - tanımlar, finansal varlık tanımı
- IAS 32 Finansal Araçlar: Sunum Standardı - Uygulama Rehberi 3.Paragraf-tanım, finansal varlık ve finansal borçlar tanımı
- IAS 2 Stoklar Standardı - 6.Paragraf - tanımlar, stok tanımı

Komite, normal iş akışı içinde satış amaçlı elde tutulmaları halinde kripto paralar için IAS 2 Stoklar Standardının uygulanabileceği sonucuna varmıştır. Eğer IAS 2 uygulanamazsa, işletme kripto paralar için IAS 38'i uygular (IASB, 2019). Diğer bir ifadeyle, Komite tarafından bu standartların değerlendirilmesi sonucu varılan karar, kripto paraların nakit olmadığı, satış amaçlı elde tutulan kripto paraların stok olarak nitelendirilebileceği ve muhasebeleştirilebileceği, aksi halde kripto varlıkların maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilebileceği olmuştur.

3.2.2. Satış Amaçlı Elde Tutulan Kripto Paraların Muhasebeleştirilmesi

Yukarıda belirtildiği gibi, IASB (2019) tarafından yapılan yorumda, satış amaçlı elde tutulan kripto paraların muhasebeleştirilmesinde IAS 2 Stoklar Standardının uygulanması önerilmiştir. IAS 2 Stoklar Standardına göre, stoklar maliyet değeri veya net gerçekleşebilir değerden düşük olanı ile değeri. “Stokların maliyeti; tüm satın alma maliyetlerini, dönüştürme maliyetlerini ve stokların mevcut konuma ve duruma getirilmesi için katlanılan diğer maliyetleri içerir” (IASB, 2003: A983). Satın alma maliyeti, söz konusu stokun satın alma fiyatı ile stokun elde edilmesi için katlanılan diğer maliyetlerin toplamından oluşur. IAS 2 Stoklar Standardı paragraf 12 ile 14 arasında açıklanan dönüştürme maliyetleri ise, söz konusu stokun üretimi ile ilgili olan üretim maliyetlerinden oluşmaktadır. Satış amaçlı üretilen veya elde tutulan “stoklar satıldığında bunların defter değeri, ilgili hasılatın finansal tablolara yansıtıldığı dönemde gider olarak finansal tablolara yansıtılır” (IASB, 2003: A987). Dolayısıyla, satış amaçlı alınan veya üretilen kripto paralar maliyet değeri veya net gerçekleşebilir değerden düşük olanı ile değerlendirilerek stok olarak kayıtlara alınır. Stok olarak kayıtlara alınan kripto paralar satıldığında, satıştan elde edilen gelir satış hasılatı olarak kayıtlara alınırken, satılan kripto paralar defter değeri üzerinden dönem gideri olarak kaydedilir.

Sermeçeli (2018) çalışmasında Bitcoinin oluşturduğu ekonomideki gelir kaynaklarını beş grupta toplamış ve bu gelir kaynaklarının muhasebeleştirilmesini örneklendirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Kızıl (2019) çalışmasında kripto para madenciliği ile kripto para elde edilmesine ilişkin bir örnek vermiştir. Bu açıklamalar ile Sermeçeli (2018) ve Kızıl (2019) tarafından verilen örnekler doğrultusunda kripto paranın muhasebeleştirilmesine ilişkin basit bir örnek ve muhasebe kaydı aşağıda verilmiştir.

örnekte işletme tarafından üretilen kripto para için tek düzen hesap planında boş bırakılan 154 nolu hesap kodu kullanılmıştır.

Kripto para üretimi dışında satış amaçlı elde tutulan ve emtia olarak nitelendirilen kripto paraların muhasebeleştirilmesi de stoklar kapsamında yapılacaktır. Bu durumda, “alış bedeli üzerinden “159 Diğer Stoklar” hesabının “Bitcoin Emtiaları” yardımcı hesabında, Bitcoin’ler satıldığında ise elde edile satış tutarları “600 Yurt İçi Satışlar/601 Yurt Dışı Satışlar” hesabının “Bitcoin Satışları” yardımcı hesabında, maliyet kayıtları için de 623 Diğer Satışların Maliyeti hesabının “Bitcoin Satışlarının Maliyeti” yardımcı hesabında izlenebilir” (Doğan vd., 2018: 32). Örneğin, işletmenin 01.11.2019 tarihinde satmak amacıyla 70.000TL tutarında kripto para almış, 05.11.2019 tarihinde ise elinde bulunan kripto paraları 82.000TL’ye sattığı varsayıldığında muhasebe kayıtları şu şekilde olacaktır:

01.11.2019			
159 DİĞER STOKLAR			
	159.09 Bitcoin Emtiaları	70.000	
	102 BANKALAR		70.000
Kripto para alışı			
05.11.2019			
102 BANKALAR		82.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		
	600.09 Bitcoin Satışları		82.000
Kripto paranın satışı			
05.11.2019			
623 DİĞER SATIŞLARIN MALİYETİ			
	623.09 Bitcoin Satışlarının Maliyeti	70.000	
	159 DİĞER STOKLAR		70.000
	159.09 Bitcoin Emtiaları		
Kripto paranın satış maliyeti			
/			

3.2.3. Kripto Paraların Maddi Olmayan Duran Varlık Olarak Muhasebeleştirilmesi

IASB (2019) tarafından yapılan yorumda, IAS 2 Stoklar Standardının uygulanamaması durumunda, kripto paraların muhasebeleştirilmesi için IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardının uygulanabileceği

sonucuna varılmıştır. IASB (2019) bu sonuca varabilmek için IAS 2 Stoklar Standardı yanında IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardının kapsamını, Standartta açıklanan maddi olmayan duran varlık tanımını ve maddi olmayan duran varlık özelliklerinden birisi olan belirlenebilirlik özelliğinde yapılan açıklamaları temel almıştır.

Maddi olmayan duran varlık, fiziksel niteliği olmayan tanımlanabilir parasal olmayan varlıktır (IASB, 2014a: A1443). IASB (2014a)'ye göre, bir varlığın maddi olmayan duran varlık sayılabilmesi için belirlenebilirlik, kontrol edilebilme ve gelecekte ekonomik yarar sağlama özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Belirlenebilirlik özelliği, IASB 38 Maddi Olmayan Duran Varlık Standardı 12.paragrafında açıklanmıştır. Buna göre bir varlığın belirlenebilirlik özelliğine sahip olacağı durumlar şunlardır:

- Ayrılabilir olması, diğer bir deyişle işletmeden ayrılabilme ya da bölünebilme özelliğine sahip ve bireysel olarak ya da işletmenin bu yönde bir niyetinin olup olmadığına bakılmaksızın ilgili sözleşme, tanımlanabilir varlık veya borç ile beraber satılabilir, devredilebilir, lisans altına alınabilir, kiralanabilir ya da takas edilebilir olması veya (IASB, 2014a: A1444)
- İlgili hakların işletmeden ya da diğer haklar ve yükümlülüklerden ayrılabilmesi veya devredilebilmesine bakılmaksızın, sözleşmede yer alan haklardan ya da diğer yasal haklardan kaynaklanması (IASB, 2014a: A1444)

Belirlenebilirlik özelliği yanında, varlık ve varlıktan sağlanacak faydaları kontrol edebilme, söz konusu varlıktan gelecekte ekonomik fayda sağlayabilme maddi olmayan duran varlıklarda aranan diğer iki özelliktir.

İşletmenin fiyat değişimlerinden kazanç elde etmek için, diğer bir ifadeyle, gelecekte ekonomik fayda sağlayabilmek için belirlenebilirlik ve kontrol edilebilirlik özelliklerine sahip kripto para aldığı varsayıldığında, alınan kripto para IAS 2 Stoklar Standardı yerine IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlık Standardı esas alınarak muhasebeleştirilecektir. Örneğin, fiyat değişimlerinden kazanç elde etmek isteyen bir işletme 01.02.2019 tarihinde 8.000TL değerinde kripto para almış ve 20.02.2019 tarihinde elinde bulunan kripto parayı 12.000TL satmış olduğu varsayılırsa muhasebe kayıtları şu şekilde olacaktır:

/			
267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK			
267.00 Kripto para		8.000	
	100 KASA		8.000
Kripto para alışı			
/			

100 KASA	12.000
267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK	
267.00 Kripto para	8.000
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KÂRLAR	4.000
Kripto paranın kârlı satışı	
/	

3.3. Tokenların Muhasebeleştirilmesi

IASB (2019) tarafından yapılan çalışmada IAS 32 Finansal Araçlar Sunum Standardında finansal varlık ve finansal borç tanımları incelenmiş olmasına rağmen, IASB tarafından tokenların muhasebeleştirilmesine ilişkin herhangi bir çalışma ve açıklama yapılmamıştır. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, tokenlar varlığa dayalı token, hizmet token ve menkul kıymet token olmak üzere üç kısımda incelenebilmektedir. Varlığa dayalı tokenların değeri dayanak varlığa bağlı olarak belirlenir. Menkul kıymet tokenları, değeri işletmenin finansal başarısına göre belirlenen ve elinde bulundurana birtakım haklar sağlayan tokenlardır. Kripto paralar ve tokenlar için Türk hukuk sisteminde herhangi bir düzenleme mevcut değildir. “Her ne kadar, Tokenların birçoğu şu an mevzuatta tanımlanan sermaye piyasası araçlarının özelliklerini taşımaları da, dünyadaki trendler takip edilerek ICO kapsamındaki hukuki işlemler “yatırım sözleşmeleri” olarak değerlendirilebilir veya Sermaye Piyasası Kurulu tarafından sermaye piyasası aracı olarak düzenlenebilir” (Karatay ve Solak, 2018:7).

Kızıl (2019), Akiz (2019), Doğan vd. (2018) çalışmalarında kripto paraların menkul kıymet olarak değerlendirilmesi halinde alış bedeli üzerinden Diğer Menkul Kıymetler hesabına kaydedilebileceğini, kripto paranın satılması halinde ortaya çıkacak kâr veya zararın menkul kıymet satış kârı veya menkul kıymet satış zararı hesaplarında muhasebeleştirilebileceğini ifade etmişlerdir.

Bu açıklamalar ışığında varlığa dayalı token ve menkul kıymet tokenlarının kısa veya uzun vadeli yatırım amacıyla alınan menkul kıymetler ve mali duran varlıklar hesap gruplarında muhasebeleştirilebileceği söylenebilir.

Örneğin, işletmenin 01.03.2019 tarihinde geçici yatırım amacıyla 1.000TL değerinde varlığa dayalı token aldığı, 03.03.2019 tarihinde ise 1.300TL’ye satıldığı varsayıldığında, geçici yatırım amacıyla alındığı için varlığa dayalı token 118-Diğer Menkul Kıymetler hesabına kaydedilebilir. Bu durumda işletme tarafından yapılacak kayıtlar şu şekilde olacaktır:

01.03.2019			
118 DİĞER MENKUL KIYMETLER			
118.05 Varlığa Dayalı Token		1.000	
102 BANKALAR			1.000
Varlığa dayalı token alışı			
03.03.2019			
102 BANKALAR		1.300	
118 DİĞER MENKUL KIYMETLER			
118.05 Varlığa Dayalı Token			1.000
645 MENKUL KIYMET SATIŞ KÂRI			300
Varlığa dayalı token kârlı satışı			

İşletmenin uzun vadeli yatırım amacı ile 2.000TL'lik menkul kıymet token aldığını varsayıldığında, menkul kıymet token ihraç eden işletmenin bu tokenları 504-Kripto Varlıklar-Menkul Kıymet Token hesabına, menkul kıymet token alan işletmenin ise bu tokenları 248 Diğer Mali Duran Varlıklar hesabına kaydetmesi önerilebilir. Bu durumda her iki işletme açısından yevmiye kayıtları şu şekilde olacaktır:

Menkul kıymet token ihraç eden işletme:

/			
102 BANKALAR		2.000	
504 KRİPTO VARLIKLAR-MENKUL KIYMET TOKEN			2.000
Menkul kıymet token ihracı			
/			

Menkul kıymet token alan işletme:

/			
248 DİĞER MALİ DURAN VARLIKLAR		2.000	
102 BANKALAR			2.000
Menkul kıymet token alışı			
/			

4. SONUÇ

İstek ve ihtiyaçlarını karşılamak isteyen kişiler değişim aracı olarak önceleri takas yöntemini kullanmışlar, sonrasında para icat edilmiştir. Teknolojik gelişmeler ve farklı bir finansal yapıya dayanan para sistemi geliştirme düşüncesi 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından Bitcoin ve eşler arası elektronik nakit sisteminin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu gelişme ile birlikte kripto para, kripto varlık, blok zincir ve dağıtılmış defter teknolojisi konuşulmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde, 2000'den fazla kripto varlık, çok sayıda kripto para ve tokenin işlem gördüğü, bu varlıkların işlem hacimleri ve piyasa değerlerinin milyon \$ ve milyar \$ ile ölçüldüğü yapılan araştırmalarda ortaya konmaktadır. Dünya çapında birçok ülkede henüz kabul görmüş olmamasına, gerekli yasal düzenlemelerin yapılmamasına, hatta bazı ülkelere yasaklanmasına rağmen, teknolojik gelişmeler dikkate alındığında gelecekte kripto varlıkların mevcut olacağı söylenebilir. Gelecekte kripto varlıkların varlığını sürdürmesi çok düşük bir ihtimale sahip olsa bile, yaşanabilecek olumsuzlukları önlemek için çok düşük bu ihtimalin dikkate alınarak gerekli düzenlemelerin yapılması ve standartların oluşturulması konusunun değerlendirilmesi önerilebilir.

Bu çalışmada kripto varlıklar, kripto varlıkların çeşitleri, mevcut durumu hakkında bilgi verilmeye, IASB tarafından kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin geçici gündem kararı incelenmeye, kripto para dışındaki diğer kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu incelemeler sonucunda ulaşılan sonuçları ve önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Çok sayıda kripto para ve kripto varlık olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapılan literatür ve internet taramasında kripto varlıkların farklı şekillerde sınıflandırılabilirdiği görülmüştür. Kripto varlıkların sınıflandırılmasında standardizasyonun sağlanması anlam karmaşasının ortadan kaldırılması açısından faydalı olacaktır.
- IASB geçici gündem kararında belirtildiği üzere, IFRIC mevcut standartları incelemek suretiyle kripto paraların muhasebeleştirilmesine yönelik değerlendirmede bulunmuştur. Teknolojik gelişmeler dikkate alındığında, kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi yeni standartlar çerçevesinde değerlendirilebilir. İşlem hacimleri ve piyasa değerleri açısından da yüksek olan kripto varlıklara ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması, yeni muhasebe standartlarının hazırlanması, işletmeler tarafından üretilen veya yatırım amaçlı alınan kripto varlıkların doğru muhasebeleştirilmesi ve vergilendirilmesi açısından önemlidir.
- Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışma kapsamında IASB (2019) tarafından yapılan yorum doğrultusunda kripto paralara ve kripto para dışındaki varlıklara ilişkin muhasebe kayıtları incelenmeye çalışılmıştır. Son yıllarda sayıları ve işlem hacimleri hızla artan,

çeşitli amaçlarla kullanılan kripto paralar ve kripto varlıkların muhasebeleştirilmesine ilişkin IASB dışında çalışmalar yapan önemli kuruluşlar da mevcuttur. Gelecekte, dünya çapında kripto varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik olarak çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan çalışmaların karşılaştırılmasına yönelik bir çalışma yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akiz, Em.H. (2019). Kripto Paranın Vergilendirilmesi, Muhasebeleştirilmesi ve Denetimi. *T.C.İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri*, WPS NO/ 224 / 2019-06

Antonopoulos, A.M. (2015). *Mastering Bitcoin-Unlocking Digital Cryptocurrencies*. O'Reilly Media, Inc.: USA

Aslantaş Ateş, B. (2016). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 349-366

Baur, D. (2019). *Cryptographic Assets*. <https://www.pwc.ch/en/insights/disclose/29/cryptographic-assets.html> (23.02.2019)

CA & PWC. (2015). *Digital Currencies: Where to From Here?*. charteredaccountantsanz.com/futureinc (20.02.2019)

CoinMarketCap. (2019). *Top 100 Cryptocurrencies by Market Capitalization*. <https://coinmarketcap.com/> (23.03.2019)

CPA-Chartered Professional Accountants Canada. (2018). *An Introduction to Accounting for Cryptocurrencies*. <https://www.cpacanada.ca/en/business-and-accounting-resources/financial-and-non-financial-reporting/international-financial-reporting-standards-ifrs/publications/accounting-for-cryptocurrencies-under-ifrs> (07.11.2019)

Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi. Ankara, <https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130> (07.11.2019)

Çetinkaya, Ş. (2018). Kripto Paraların Gelişimi Ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi İle İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 11-21

Demertzis, M. & Wolff, G.B. (2018). *The Economic Potential and Risks of Crypto Assets: is a Regulatory Framework Needed?*. http://bruegel.org/wp-content/uploads/2018/09/PC-14_2018.pdf (22.03.2019)

Doğan, Z., Buyrukoğlu, S. ve Kutbay, H. (2018). *Vergi Sorunları Dergisi*, 361, 23-33

Elliott, D.J. & Lima, L.D. (2018). *Crypto-Assets: Their Future and Regulation*. https://www.frbatlanta.org/-/media/documents/news/conferences/2018/1018-financial-stability-implications-of-new-technology/papers/elliott_crypto-assets.pdf (22.03.2019)

Ernst&Young. (2018a). *Accounting for Crypto-Assets*. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-IFRS-Accounting-for-crypto-assets/\\$File/EY-IFRS-Accounting-for-crypto-assets.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-IFRS-Accounting-for-crypto-assets/$File/EY-IFRS-Accounting-for-crypto-assets.pdf) (21.03.2019)

Ernst&Young. (2018b). *Cryptocurrencies and Cryptoassets: Managing the New Asset Class*. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cryptocurrencies-and-cryptoassets-managing-the-new-asset-class/\\$File/ey-cryptocurrencies-and-cryptoassets-managing-the-new-asset-class.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cryptocurrencies-and-cryptoassets-managing-the-new-asset-class/$File/ey-cryptocurrencies-and-cryptoassets-managing-the-new-asset-class.pdf) (28.01.2020)

FSB-Financial Stability Board. (2018). *Crypto-Asset Markets- Potential Channels for Future Financial Stability Implications*. <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P101018.pdf> (17.03.2019)

Graydon, C. (2014). *What is Cryptocurrency?*. <https://www.ccn.com/cryptocurrency> (17.03.2019)

Günay, H.F. ve Kargı, V. (2018). Kripto Paranın Vergilendirilmesi Fikrinin Mali Yönden Değerlendirilmesi. *Journal of Life Economics*, 5(3), 61-76

HM Treasury. (2018). *Cryptoassets Taskforce: Final Report*. www.gov.uk/government/publications (01.02.2020)

https://dictionary.cambridge.org/dictionary/turkish/token_1 (20.03.2019)

<https://kriptoakademi.com/coin-token-farki-nedir/> (19.03.2019)

IASB. (2003). *IAS 2 Inventories*. <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/IAS2.pdf> (25.02.2020)

IASB. (2014a). *IAS 38 Intangible Assets*. <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/IAS38.pdf> (25.02.2020)

IASB. (2014b). *IAS 32 Financial Instruments: Presentation*. <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/IAS32.pdf> (25.02.2020)

IASB. (2019). *Holdings of Cryptocurrencies—Agenda Paper 12*. <https://www.ifrs.org/projects/work-plan/holdings-of-cryptocurrencies/comment-letters-projects/tad-holdings-of-cryptocurrencies/> (20.03.2019)

Kaplanhan, F. (2018). Kripto Paranın Türk Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi “Bitcoin Örneği”. *Vergi Sorunları Dergisi*, 353, 105-123

Karatay, E. ve Solak, M. (2018). *ICO’ların Türk Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi*. 1.Ulusal Blokzincir Çalıştayı, Tübitak Bilgem Blokzincir

- Araştırma Laboratuvarı. <https://blokzincir.tubitak.gov.tr/bz-calistay/index.html> (30.03.2018)
- Kızıl, E. (2019). Türkiye’de Kripto Paranın Vergilendirilmesi Ve Muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 29(155), 179-196
- Nagaraj, K. Hunter, C. ve Caplain, J. (2018). *Institutionalization of Cryptoassets: Cryptoassets Have Arrived. Are You Ready for Institutionalization?*. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/us/pdf/2018/11/institutionalization-cryptoassets.pdf> (28.01.2020)
- Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (23.03.2019)
- Parasız, İ. (2010). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitabevi, Bursa
- Prypto. (2016). *Bitcoin for Dummies*. A Wiley Brand, John Wiley & Sons: USA
- Saraç, C. (2018). *Bitcoin Madenciliği Nedir ve Nasıl Yapılır?*, <https://www.doviz.com/makale/bitcoin-madenciligi-nedir-ve-nasil-yapilir/62> (07.11.2019)
- Sermeçeli, M. (2018). Kripto Para Birimlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (639) Mayıs, 33-66
- Şahin, O.N. (2018). TMS & TFRS Işığında Muhasebe, Vergi ve Denetim Açısından Bitcoin ve Diğer Kripto Para Birimleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 898-923
- TÜBİTAK. (2019). <http://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr> (20.03.2019)
- World Bank. (2017). Distributed Ledger Technology (DLT) and Blockchain. FinTech Note, No. 1
- Yalçın, S. (2019). Kripto Değişim Araçlarının Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 81, 101-120
- Yazıcı, B. (2017). *Coin, Token ve Altcoin Nedir? Farkları Nelerdir?*. <http://www.burcinyazici.com/coin-token-ve-altcoin-nedir-farklar-3646.html/> (20.03.2019)
- Yumuşaker, M.C. (2019). Kripto Para ve Tipleri, Bitcoin Olgusu ve Muhasebesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12(18), 1007-1029

GELENEKSEL BÜTÇELEME SÜRECİNE ALTERNATİF: BÜTÇELEME ÖTESİ YAKLAŞIMI*

Prof. Dr. Gökhan ÖZER^a
Arş. Gör. Abdullah Kürşat MERTER^b

Teorik İnceleme
(Theoretical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 453-476

ÖZ

Hazırlanması ve uygulanması oldukça uzun süren ve maliyetli olan bütçelerin işletmelerde değer yaratma konusunda başarısız olduğu görüşü, birçok yönetici ve akademisyenin geleneksel bütçelemeye alternatif oluşturacak yöntemler aramalarına neden olmuştur. 2000’li yılların başında ortaya çıkan bütçeleme ötesi (beyond budgeting) yaklaşımı, bu alternatif yöntemler arasında en radikal olanıdır. Bu çalışmanın amacı, geleneksel bütçelemenin “neden” ve “nasıl” bu kadar tartışılan bir araç haline geldiği ve bütçeleme ötesi yaklaşımının geleneksel bütçeleme ile ilgili sorunları çözme konusunda ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada bütçeleme ötesi yaklaşımının literatür taraması ve vaka örnekleriyle kavramsal olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olarak bütçeleme ötesi yaklaşımının uygulandığı vaka örneklerine yer verilmiştir. Literatür taraması ve vaka örneklerinden yola çıkarak bütçeleme ötesi yaklaşımının kullanımının oldukça sınırlı olduğu ancak döngülü tahminleme, dengeli puan kartı ve kıyaslama gibi modern tekniklerle birlikte kullanıldığında işletmelerde etkili bir yönetim modeli olması oldukça muhtemeldir.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel Bütçeleme, Modern Bütçeleme, Bütçeleme Ötesi.

JEL Kodları: M41, M10.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Özer, G., Merter, A. K. (2020). Geleneksel Bütçeleme Sürecine Alternatif: Bütçeleme Ötesi Yaklaşımı. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 453-476.

* Makalenin gönderim tarihi: 21.06.2019; Kabul tarihi: 22.01.2020, iThenticate benzerlik oranı %16

^a Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, gokozerhan@gmail.com,

ORCID: [0000-0002-3255-998X](https://orcid.org/0000-0002-3255-998X).

^b Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, akmerter@gtu.edu.tr,

ORCID: [0000-0001-6874-1890](https://orcid.org/0000-0001-6874-1890).

AN ALTERNATIVE FOR TRADITIONAL BUDGETING METHODS: BEYOND BUDGETING

ABSTRACT

The belief that budgets, which are very long and costly to prepare and implement, have failed to create value in businesses has led many managers and academics to look for more systematic and more effective methods to be an alternative to traditional budgeting. Beyond budgeting approach, which emerged in the early 2000s, is the most radical of these alternative methods. The aim of this study is to reveal why and how traditional budgeting has become a debated tool and how effective beyond budgeting approach is in solving traditional budgeting problems. In the study, the concept of beyond budgeting approach was evaluated with literature review and case examples. In addition, unlike other studies, case examples of beyond budgeting approach are included. From the literature review and case examples, it is seen that the use of beyond budgeting approach is very limited, but when used in conjunction with modern techniques such as rolling forecast, balanced scorecard and benchmarking, it is likely to be an effective management model in businesses.

Keywords: Traditional Budgeting, Advanced Budgeting, Beyond Budgeting.

JEL Codes: M41, M10.

1. GİRİŞ

Bütçeler, yıllardır firmaların yönetim kontrol sistemlerinde, performans ölçümlerinde ve karar verme aşamalarında en çok kullanılan araçlar olmuştur (Goode ve Malik, 2011: 208). Hemen hemen bütün işletmeler, uzun vadeli stratejik hedeflerini gerçekleştirmek, performans değerlendirmelerini yapmak ve başarılı bir planlama ve kontrol süreci oluşturmak için bütçeleri tercih etmektedir. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren bütçeler, özel işletmelerden kamu işletmelerine, şahıs işletmelerinden sermaye işletmelerine, kâr amacı güden işletmelerden kâr amacı gütmeyen işletmelere kadar tüm organizasyonların vazgeçilmez bir planlama ve kontrol aracı olmuştur (Lidia, 2014: 467). Ancak günümüzde bütçelerin, hızla değişen rekabet koşullarına ve iş süreçlerinde meydana gelen değişikliklere ayak uydurabilme konusunda oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle bütçeler, kullanımını oldukça yaygın olmasına rağmen, yenilik, hız, kalite, bilgi paylaşımı ve yeni rekabet ortamları gibi etmenleri göz ardı ettiği için oldukça eleştirilen bir araç haline gelmiştir. (Ekholm ve Wallin, 2000: 521).

Geleneksel bütçeler, bir asırdan beridir hemen hemen tüm işletmelerin planlama, kontrol, performans değerlemesi ve stratejik hedeflerinin belirlenmesi süreçlerinde kullanılan yönetim aracı olmuştur. Ancak günümüz iş çevrelerinde meydana gelen değişimler ve belirsizlikler geleneksel bütçelerin kullanımının sorgulanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda araştırmacılar ve uygulayıcılar bütçeleme süreci ile ilgili iki temel uygulamaya odaklanmıştır; bütçeleme sisteminin geliştirilmesi ya da

tamamen terk edilmesi. İlk uygulama, bütçeleme sürecinin devam etmesi ile birlikte tahmini ve finansal olmayan performans ölçüm sistemlerinin ve döngülü tahminleme, dengeli puan kartı ve faaliyete dayalı bütçeleme gibi daha verimli yönetim muhasebesi tekniklerinin bu süreç ile birlikte kullanılması gerektiğine odaklanmıştır. İkinci uygulama ise daha radikaldir ve firmaların değişen çevre koşullarına daha hızlı yanıt verebilmelerini ve bu nedenle belirsizlikle daha iyi başa çıkabilmelerini sağlamak için bütçe sürecinin tamamen ortadan kaldırılmasını savunmaktadır.

Son yıllarda, bazı işletme yöneticileri oldukça merkezi bir yaklaşım olan bütçeleden vazgeçmeyi tercih etmektedirler (Østergren ve Stensaker, 2011:2). Literatürde, Wallander (1999); Hope ve Fraser (2001); Hope ve Fraser (2003); Neely, Bourne & Adams (2003); Bogsnes (2016); Ekholm ve Wallin, (2000); Reka, Stefan & Daniel, (2014) bu konuya dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Bu yazarlar, geleneksel bütçeleri "sabit performans sözleşmeleri" olarak tanımlamakta ve geleneksel bütçeler yerine tahmini ve finansal olmayan performans ölçüm sistemlerinin ve daha verimli yönetim muhasebesi tekniklerinin kullanılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Buna bağlı olarak, 1990'ların sonlarından itibaren uygulayıcılar ve araştırmacılar geleneksel bütçelemeye alternatif kavramlar geliştirmeye başlamışlardır. Bu kavramlar arasında en dikkat çekenler, modern bütçeleme yöntemleri (döngülü tahminleme, faaliyete dayalı bütçeleme, dengeli puan kartı vb.) ve bütçeleme ötesi yaklaşımıdır. Modern yöntemler ve bütçeleme ötesi yöntemi arasındaki en önemli fark, bir firmanın planlama ve kontrol sistemlerini ne derece değiştirmeyi düşündüğü ile ilgilidir (Mejzini ve Seidel, 2015: 6). Modern bütçeleme yöntemleri, bütçelemenin faydalarını arttırmaya ve / veya onunla ilişkili kaynak tüketimini azaltmaya odaklanırken, bütçeleme ötesi yöntemi firmanın planlama ve kontrol sisteminde radikal bir değişim getirmektedir. İşletmeler, sabit performans etkisi yaratan bütçeleri tamamen terk ederek iş çevrelerinde meydana gelebilecek değişimlere hızlı bir şekilde cevap vermeyi amaçlamaktadır (Hansen, 2011: 23).

Apak (2019); Kılınç (2018); Yıldırım ve Türüdüoğlu (2018) gibi yazarlar, bütçeleme ötesi yaklaşımının Türkiye için uygulanabilir olup olmadığını araştırmışlardır. Bu çalışmalar genellikle bütçeleme ötesi yaklaşımına eleştirel yaklaşmış ve Türkiye'de geleneksel yöntemlerin neden olduğu problemlerin çözümünde etkinliğinin zayıf olacağını vurgulamışlardır. Ancak özellikle Kuzey Avrupa'da faaliyet gösteren Svenska Handelsbanken, Borealis ve Skandia gibi büyük şirketlerin bütçeleme ötesi yaklaşımını tercih etmesi ve geleneksel bütçeleme yaklaşımlarından farklı olarak başarılı sonuçlar elde etmesi, yöntemin uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, geleneksel bütçelemenin "neden" ve "nasıl" bu kadar tartışılan bir araç haline geldiği ve bütçeleme ötesi yaklaşımının geleneksel bütçeleme ile ilgili sorunları çözme konusunda ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak

çalışmamızda, diğer çalışmalardan farklı olarak bütçeleme ötesi yaklaşımının uygulandığı vaka örneklerine yer verilmiştir. Bu vaka örnekleri sayesinde işletmeler için daha esnek ve dinamik bir yönetim modeli vadeden bütçeleme ötesi yaklaşımının fark edilmesi ve işletme yönetimine entegre edilmesi oldukça pratik hale gelecektir. Nitekim bütçeleme ötesi yaklaşımı genellikle Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'da yer alan işletmeler tarafından tercih edilse de yapılan akademik çalışmalar ve uygulamalar sayesinde yaklaşımın tanınırlığının ve uygulamasının tüm dünyada giderek arttığı gözlemlenmektedir.

2. GELENEKSEL BÜTÇELEME ANLAYIŞI

Literatürde bütçeyle ilgili birçok tanım mevcuttur. Bazı yazarlar, bütçeyi yönetim kontrol sistemleri için önemli bir materyal olarak tanımlarken, bazıları ise yöneticiler tarafından alınan kararlara yardımcı olan bir araç olarak tanımlamaktadır (Ekholm ve Wallin, 2000: 520). Wallender (1999) bütçeyi, şirketin bir yıl sonrası için ya da bazı durumlarda 3-5 yıl sonrası için oluşturduğu bir tahmini plan olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bütçelerin, talep, fiyat, döviz kurları, ücretler ve diğer maliyetlerin genel gelişimi ile ilgili tahminler üzerine kurulmuş olduğunu belirtir. Bhimani, Horngren, Datar & Foster (2008) bütçeyi, yöneticilerin hazırladıkları planların uygulanmasına yardımcı olması için oluşturduğu nicel bir gelecek planı olarak tanımlamaktadır. Yüzer (1981) bütçeyi, planları parasal ifadelerle somut bir biçime dönüştürerek, belirlenen amaçlar doğrultusunda ve saptanan politikalar çerçevesinde faaliyetleri yönlendiren etkin yönetim aracı olarak tanımlamıştır. Tüm bu tanımlardan hareketle, bütçe, faaliyetlerin koordinasyonu, planların uygulanması, iletişim, motivasyon, kontrol ve performans değerlendirmesi gibi süreçlerin takip edilmesinde kullanılan önemli bir araç olarak tanımlanabilmektedir.

Bütçe, organizasyonun finansal kontrolünü sağlamada hayati bir rol oynamaktadır. Neely vd. (2003), bütçelerin, geleneksel olarak işletmelerdeki üç ana süreci yerine getirdiğini belirtmektedir. Bunlar; planlama, motivasyon ve değerlendirme süreçleridir. Bütçe, yönetimin faaliyet planlarını (satış, maliyet ve kâr) genellikle gelecek yılda gerçekleşmesi olası finansal şartlarla ifade etmektedir. Örgütsel hedefleri planların içine yerleştirir. Aynı zamanda, amaçları nicelleştirerek hedeflere ulaşmak için motivasyon görevi görür. Bonuslar, terfiler ve promosyonlar ise bütçe hedeflerine ulaşılmasına bağlı olarak belirlenir. Birçok işletme bütçeleme yöntemlerini yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Özellikle üretim, leasing ve finans alanında faaliyet gösteren işletmeler için bütçeleme sistemi olmazsa olmazdır (Frow, Marginson & Ogden 2010:448).

Grasso ve Fearon (2015) geleneksel bütçeleme yönteminin avantajlarını şu şekilde sıralamıştır.

- Uygulaması kolaydır. Ayrıca, önceki yılın bütçesinde pek fazla bir değişiklik yapılması gerekmediğinden daha hızlı hazırlanabilir. Bu, yöneticileri bütçe hazırlıklarına çok fazla zaman ve emek harcamalarından kurtarır.
- Statiktir ve şirketlerin çoğuna uygundur. İşletmelerin yönetimlerine istikrar getirir. Çünkü finansal faaliyetler, koordinasyon ile yapılır ve herkes yapılması gereken şeyi bilir.
- Geleneksel bütçeleme, yerinden yönetimin teşvik edilmesine yardımcı olur. Herhangi bir şube kendi başına bir bütçe hazırlayabilir ve izin verilen sınırlar dâhilinde değişiklik yapabilir.
- Geleneksel bütçeleme yöntemi, çeşitli projeleri bir araya getirme fırsatı verir. Bu, iyi performans gösteren bir çalışma projesi ile birlikte performansı düşük olan projelerin performansını arttırmasına yardımcı olur.

3. GELENEKSEL BÜTÇELEME ANLAYIŞINA GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

İşletmelerin maliyetlerinin ve nakit akışlarının yönetilebilmesi için bir araç olarak kullanılmaya başlanan bütçeler, zamanla işletmelerin gelecekteki gelir ve harcamalarının önceden belirlenebilmesine yönelik sabit performans sözleşmeleri haline dönüşmüştür (Kılınç, 2018:108). Neely vd. (2003), geleneksel bütçelerin, iş ortamının istikrarlı rekabet ortamının ise az olduğu zamanlarda kullanılmasının şirketler için daha avantajlı olduğunu ancak iş ortamının dalgalı rekabetin ise arttığı durumlarda işletmeler için kullanışsız olduğunu savunmaktadırlar. İşletmelerin, rekabetçi ortamdan başarılı bir şekilde çıkabilmeleri için kısa zamanda hızlı kararlar almaları gerekmektedir. Ancak geleneksel bütçeleme oldukça zaman alan ve maliyetli bir süreç olduğu için işletmelerin hızlı kararlar alması pek mümkün olmamaktadır. Nitekim Lidia (2014)'nın Romanya'daki yöneticilere yönelik gerçekleştirdiği bir çalışmada yöneticilerin yüzde 41'inin planlama ve bütçeleme süreçlerinden memnun olmadığı ve yönetim zamanının yaklaşık %20'sini alan bu sürecin firmaya herhangi bir katma değer sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan geleneksel bütçelemenin, bugünün rekabetçi ve hızla değişen çevre koşullarına ayak uydurmada oldukça zorlandığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde geleneksel bütçeleme konusunda birtakım eleştiriler getirilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Arterian (1998), bütçelemeyi etkisiz, verimsiz ve statik bir süreç olarak tanımlamıştır. Antos ve Brimson (1999)'a göre bütçelemedeki temel sorunun, değer yaratmanın merkezinde yer alan faaliyetler yerine sadece

kaynaklara odaklanmasıdır. Frow vd. (2010), günümüzde bütçelerin işletmeler için yetersiz kalmasına teknolojinin hızla ilerlemesinin ve sürekli yaşanan finansal krizlerin sebep olduğunu belirtmiştir. Reka vd. (2014)'e göre, bütçelerin organizasyon yapısında hüküm sürmesi ve yönetim davranışlarının bazı paradigmalara dışına çıkamaması, bütçe kültürünün bir firmanın modern bir organizasyon yapısına dönüşme kabiliyetini kısıtladığını ileri sürmüşlerdir.

Daum (2002), ilk olarak 1920'lerde kullanılmaya başlanan bütçelerin zamanla işletmeler için olmazsa olmaz bir yönetim aracı haline geldiğini ancak günümüzde yavaş yavaş miladını doldurduğunu ileri sürmektedir. Artık işletmeler başarılı olabilmek ve bu başarıyı sürdürebilmek için, kısa zaman aralıklarında piyasaya yeni ürünler getirmeye devam etmeli, müşterileri ve iş ortaklarıyla sistematik uzun vadeli uygulanabilir ve kârlı ilişkiler kurmalı, şirketin insan sermayesini sürekli geliştirmeli ve yatırımcılarını tatmin eden finansal sonuçlar elde etmelidir. Daum (2002), geleneksel bütçeleme yöntemlerinin esnek yapıya sahip olamamasından dolayı şirketlerin bu amaçları yerine getirmede zorlandıklarını belirtmektedir.

Daum ve Hope (2003), geleneksel bütçeleme yöntemlerinin günümüz iş dünyasında yetersiz görülmesinin temel sebebinin daha önceleri oldukça küçük ölçekte olan ve personel ilişkilerinin güven üzerine kurulu olduğu işletmelerin çok uluslu şirketlere evrilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu görüşe benzer olarak Daum, Gunz, Luthi ve Morlidge (2005), çokuluslu şirketlerin yaygınlaşmasının, çalışanlar arasında güven ilişkisinin bozulmasına neden olduğunu ve bu duruma önlem almak için ise temel yönetim kontrol aracı olan bütçelerin kullanıldığını belirtmiştir. Ancak bütçelerin yönetim kontrolünde çok sık kullanılmasının, şirketlerin modern ve ileri görüşlü olarak büyümelerinde önemli bir kısıt haline geldiğini ileri sürmüşlerdir.

Ekholm ve Wallin (2000), geleneksel bütçelemede karşılaşılan sorunların temelinde bütçelerin nasıl kullanıldığı ve hangi şartlarda uygulandığı sorularının olduğunu ve bütçelerin doğru bir şekilde kullanılması durumunda hala birçok işletme için etkili bir yönetim kontrol aracı olabileceğini savunmaktadır. Libby ve Lindsay (2007), Ekholm ve Wallin (2000) ile görüş birliğine varmakta ve amacına uygun bir şekilde kullanılan geleneksel bütçelerin bir şirketin operasyonlarını planlamak ve ölçmek için güçlü bir araç olabileceğine dikkat çekmektedirler. Bu yazarlar, geleneksel bütçelerin yetersizliklerinin kendileri ile alakalı olmadığını, uygulanma biçimi ile alakalı olduğunu savunmaktadırlar.

Geleneksel bütçeleme yöntemlerine yönelik eleştirilerin çoğunluğu Bütçeleme Ötesi "Beyond Budgeting" hareketinin öncüleri olan Hope ve Fraser (1999) ve onların takipçileri tarafından yapılmıştır. Hope ve Fraser (1999)'ın geleneksel yöntemlere getirdikleri ilk eleştiriler, daha iyi bir

yönetim aracı oluşturmak için bir öncü olarak kullanılmıştır. Geleneksel yöntemler, olumsuz etkilere sahip olabilecek geçmiş bilgilere güvenmektedir. Buna bir örnek, yüksek performans gösteren alanlarla ilgili hiçbir analiz yapılmadan önceki yıla ait bütçe verilerine dayanarak, yeni yıla ait bütçelerin belirlenmesidir. Performans değerlendirmeleri genellikle bütçe döneminin sonunda yapılır ancak, bu durum işletmeler için eksiklikleri gidermek açısından çok geç olabilmektedir.

4. MODERN BÜTÇELEME YÖNTEMLERİ

Son zamanlardaki bütçeleme süreci gelişmeleri iki uygulamaya odaklanmaktadır; bütçeleme sisteminin iyileştirilmesi ya da tamamen terk edilmesi. Birinci uygulama, süreci sürdürmeyi, döngülü tahminleme, faaliyet tabanlı bütçeleme ve dengeli puan kartı gibi tamamlayıcı tekniklerle geliştirmeyi amaçlamaktadır. İkinci uygulama ise daha radikaldir ve firmaların değişen çevre koşullarına daha hızlı yanıt verebilmelerini ve bu nedenle belirsizlikle daha iyi başa çıkabilmelerini sağlamak için bütçe sürecinin tamamen ortadan kaldırılmasıdır.

Yazarlar tarafından geleneksel bütçeleme sürecini tamamlayacak ve hatta yerini alacak alternatif araçlardan bazıları, döngülü tahminleme (Lorain, 2010; Hansen, Otley & Van der Stede, 2003; Hansen, 2011; Player, 2009), faaliyete dayalı bütçeleme (Hansen vd., 2003; Özer, 2001; Hansen, 2011) ve dengeli puan kartıdır (Hansen vd., 2003; Rickards, 2006; Hansen, 2011). Bu yöntemlerin geleneksel yöntemlere alternatif olarak tek başlarına kullanılması durumunda yönetim modellerinde birtakım bozulmalara neden olmaktadır (Nelly vd. 2003: 27). Örneğin, dengeli puan kartı yöntemi, yöneticileri orta vadeli stratejiler üzerine odaklarken, bütçeler, yöneticileri yıllık performans hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmemesine odaklar. Genel olarak bu modern tekniklerin temel amacı gücün diğer karar vericilere devredilmesini sağlamaktır (Player, 2003: 8). Ancak bu durum pratikte pek mümkün değildir. Bu nedenle modern yöntemlerin işletmelerin stratejik hedeflere odaklı olacak şekilde uyarlanması ve geliştirilmesi durumunda gerçek potansiyelleri ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak geleneksel bütçeleme yöntemlerinin terk edilerek bu modern yöntemlerin işletmelere uyarlanması durumunda (CMI, 2001):

- Yetenekli, kararlı ve güçlü yöneticiler ortaya çıkar.
- Hızlı ve etkili kararlar alınabilir.
- Maliyetler azaltılabilir, yenilikçi stratejiler üretilebilir ve sadık ve karlı müşteri portföyü oluşturulabilir.
- Hissedar değeri yaratılabilir ve sürekli rekabet başarısına yol açabilmektedir.

4.1. Döngülü Tahminleme (Rolling Forecast)

Günümüzde birçok şirket tarafından hazırlanan yıllık bütçeleme süreci, oldukça uzun bir döngü süresine sahip olmasından dolayı geçerliliğini kaybedebilmektedir. Bu nedenle, şirketlerin, yıllık bütçe sürecinin ötesine geçerek tahminleme süreçlerini ve sistemlerini geliştirmeleri gerekmektedir (Hansen vd., 2003; Lorain, 2010). Tahminleme süreçlerini ve bunlarla uyumlu sistemleri kullanan işletmeler, stratejik hedefleri ile uyumlu, ileriye dönük ve sürekli kendini yenileyen bir planlama süreci elde edeceklerdir (Lalli, 2003: 75). Döngülü tahminleme yöntemi ise bu amaca yönelik olarak geliştirilen modern bütçeleme yöntemlerinden birisidir.

Şirketler, finansal yönetimi iyileştirmek, daha iyi bir operasyonel yönetim (esneklik, yenilik) sahibi olmak, karar verme sürecini hızlandırmak ve katma değerli faaliyetlere daha fazla zaman ayırabilmek için döngülü tahminleme yöntemini kullanmaktadırlar (Lorain, 2010: 178; Hansen, 2011: 2). Döngülü tahminleme yöntemi, şirketlerin, finansal göstergelerini sık sık gözden geçirmesine ve bu göstergelere uygun kararlar almasına yardımcı olmaktadır. Bazı şirketler yıl sonu tahminlerini düzenli olarak yürütürken, daha gelişmiş şirketler finansal yılın ötesine geçerek 5 yılı kapsayan uzun dönemli bütçeler hazırlayabilmektedir (Hope, 2007: 3). Döngülü tahminleme yöntemi sayesinde bu uzun dönemli bütçeler düzenli olarak gözden geçirilecek (aylık, üç aylık ya da yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi durumunda) ve oluşabilecek çevresel belirsizlikten işletmelerin daha az zararlı çıkması sağlanacaktır.

Bu yöntemin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, tahminlerin birkaç gün içinde hazırlanması gerekmekte ve çok fazla bütçe ayrıntısına girmeden sadece birkaç temel göstergelere odaklanması gerekmektedir (Player, 2003). Nitekim, şirketlerin uzun vadeli değer yaratma potansiyellerini ölçmek için sadece 3-5 temel göstergeye odaklanmak yeterli olacaktır (Neely vd., 2003: 24).

Lorain (2010), bu tahmin tekniğinin, daha az riskli olduğu için özellikle güvenilirlik açısından önceki bütçeleme tekniklerine göre şirkete daha fazla yarar sağlayacağını belirtmektedir. Ayrıca, bu yöntemin yüksek belirsizliğin olduğu zamanlarda kullanılması durumunda firmalar için oldukça etkili sonuçlar vereceğini savunmaktadır. Öte yandan her tahmin döneminde hedeflerin sürekli değişmesi şirkette belirsizlik ortamı oluşturacağından karar verme süreçlerinde aksamalara ve çalışanların motivasyonunda azalmalara neden olabilmektedir. (Tian, Lin, Hao & Wu, 2015: 69). Ayrıca, yüksek belirsizlik durumunda oldukça olumlu sonuçlar veren döngülü tahminleme yönteminin, düşük belirsizlik ortamında geleneksel bütçeleme yöntemlerinden daha iyi performans göstermesi pek olası görülmemektedir.

4.2. Faaliyet Tabanlı Bütçeleme

Faaliyete tabanlı bütçeleme, kuruluşun hedeflenen iş yükünü ve belirlenen stratejik hedeflerini karşılayan maliyet tabanlı bir bütçe elde etmek için faaliyetlerini planlama ve kontrol etme süreci olarak adlandırılmaktadır (Özer, 2001: 81-82). FTB, kuruluşun faaliyetlerinin niceliksel bir ifadesidir; iş yükünün yönetim tahminlerini yansıtır ve kararlaştırılan stratejik hedefleri ve performansı iyileştirmek için planlanmış değişiklikleri karşılamak için finansal ve finansal olmayan gereklilikleri gösterir (Lalli, 2003: 769).

FTB, maliyet unsurlarını değil, yapılan şeyi (yani faaliyetler veya iş süreçleri) yansıtmalıdır. Gerekli olan kaynaklar (maliyet unsurları) faaliyetlerden veya iş süreçlerinden ve iş yükünden elde edilmelidir. FTB, maliyetleme yönteminin bir parçası olmasının yanında stratejik planlama sürecinin de ayrılmaz bir parçasıdır (Tian vd., 2015: 70). FTB sürecinde, üretilen mamul veya hizmetler analiz edilerek üretim için hangi faaliyetlere ihtiyaç duyulduğu tespit edilir. Daha sonra bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde ihtiyaç duyulan kaynakların bütçelemesi gerçekleştirilir. FTB sürecinde harcamaların kontrol altına alınması hedeflenmektedir (Hansen, 2011: 32).

Faaliyet tabanlı bütçeleme yöntemi, geleneksel bütçeleme yöntemlerinin işletme faaliyetleri ve belirlenen stratejik hedefler arasında doğrudan bağlantı oluşturamamasından dolayı geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntemin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için işletme faaliyetlerinin, iş süreçlerinin ve iş yüklerinin doğru bir şekilde tahmin edilmesi ve kaynaklarında bu tahminler baz alınarak tahsis edilmesi gerekmektedir. İşletme faaliyetlerin ve iş yükünün tam olarak belirlenememesi durumlarında bu yöntemin kullanılmasından kaçınılması gerekmektedir.

4.3. Dengeli Puan Kartı

Dengeli puan kartı, Robert Kaplan ve David Norton tarafından 1990'ların başında geliştirilen bir yönetim aracıdır. O zamandan bu yana, puan kartı yöntemi dünya çapında büyük ve küçük organizasyonlar tarafından benimsenen standart bir yönetim uygulaması haline gelmiştir (Lalli, 2003: 3).

Dengeli puan kartı, bir şirketin stratejisinin anlaşılabilir performans kriterleri ile ifade edilmesini sağlar ve doğru bir çerçevede stratejiyi yönetmeyi kolaylaştırır. Bu noktada performans kriterlerinin çok iyi incelenip belirlenmesi gerekmektedir. Dengeli puan kartı sayesinde finansal sonuçlar takip edilirken, gelecekteki büyümeyi ölçebilecek maddi olmayan kıymetler de göz ardı edilmeyecektir. Bu açıdan dengeli puan kartı yöntemi dört temel ilke üzerine odaklanmaktadır: Müşteri, finansal, öğrenme ve büyüme, iç süreç (Kaplan ve Norton, 1996; Kaplan ve Norton, 2001).

Dengeli puan kartı yöntemi, geleneksel bütçeleme yöntemlerine alternatif olabilen ve onlar ile birlikte kullanılabilen bir yöntemdir (Mejzini ve Seidel, 2015: 9). Dengeli puan kartı yöntemi, bölümler tarafından iyi anlaşılmiş bir genel strateji türetilmesine yardımcı oluyorsa ve şirketin kısa ve orta vadeli hedeflerini belirlemede etkin bir rol oynuyorsa geleneksel bütçeleme yöntemlerinin yerine kullanılabilir. Ancak bu yöntemin kullanılması durumunda, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşılması için yöneticilere baskı yapılması söz konusuysa geleneksel yöntemler ile kullanılması pek tavsiye edilmemektedir (CMI, 2001). Çünkü geleneksel bütçeleme yöntemleri, sabit performans beklentilerinin etkisinden dolayı hedefleri ve ödüllendirmeleri birbirleri ile bağlamaktadır. Aynı zamanda bu yöntem, bütçeleme ötesi yaklaşımı benimseyen firmalar tarafından da çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yöntem, yöneticilere önceden belirlenen planların içinde sıkışıp kalmalarını engellemekte ve onlara ne yapmaları gerektiği konusunda önemli geri bildirimler sağlamaktadır (Kaplan ve Norton, 2001).

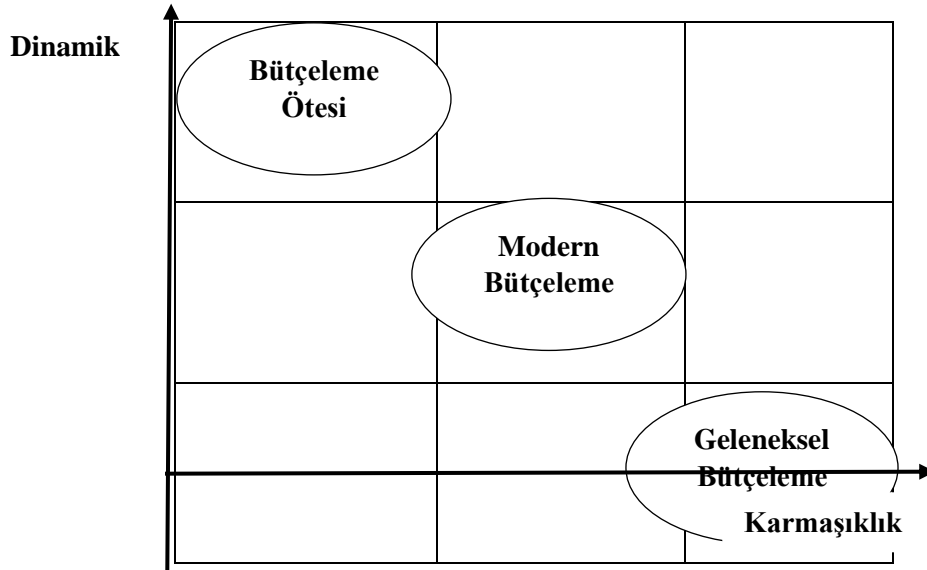
5. BÜTÇELEME ÖTESİ YAKLAŞIMI

Bugün birçok firma, hızla değişen iş çevrelerinin taleplerini karşılamak için, döngülü tahminleme gibi daha sık ve daha akıcı, planlama ve bütçeleme süreci sağlayan yöntemlere yönelmeye başlamıştır. Fakat bu yöntemler, geleneksel bütçelerin sebep olduğu birçok problemlerin giderilmesinde yetersiz kalmasından dolayı firmalar için uzun vadeli bir çözüm sağlamamaktadır. Bu yöntemlerin bütçeleme sürecinde, daha az maliyet ve zaman alması beklenirken daha fazla maliyet ve zaman alabilmektedir. Sonuç olarak, bütçeleme problemlerinin radikal bir şekilde çözüme kavuşturulması için Hope ve Fraser (1999) “bütçeleme ötesi (beyond budgeting) yaklaşımını geliştirmiştir. Hope ve Fraser (1999)’in “Beyond budgeting” ismiyle çıkardıkları kitapta, günümüzde iş çevrelerinin oldukça karmaşık ve rekabetçi koşullara sahip olması, mevcut bütçeleme sisteminin işletmeler için artık fayda sağlamadığı ve buna bağlı olarak bütçelerin tamamen ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca kitapta bu yaklaşımın geliştirilmesindeki temel amacın, yönetim muhasebesinin yönetsel katkısını yeniden canlandırmak ve geleneksel bütçelerin sağladığı faydayı yetersiz bulan iş dünyası için yeni ve modern bir yönetim anlayışı geliştirmek olduğu belirtilmiştir.

Hope ve Fraser (2003a), bütçeleme ötesi yaklaşımının geleneksel bütçeleme yöntemleri ile karşılaştırıldığında iki temel farklılığın olduğunu belirtmektedirler. İlk olarak, daha uyumlu bir yönetim şekli sunmaya yardımcı olur. Yöneticiler, önceden belirlenmiş eylemlere bağlayan sabit yıllık planlar ve bütçeler hazırlamak yerine, hedefleri düzenli olarak gözden geçirir ve dünya standartlarındaki kıyaslamalara, rakiplere ve önceki dönemlere ilişkin performansla bağlantılı esnek hedefler belirler. İkincisi,

daha bağımsız (merkezi olmayan) bir yönetim anlayışını mümkün kılar. Geleneksel hiyerarşi ve merkezi liderliğin yerine, karar verme ve performans hesap verebilirliğinin alt kademe yöneticilerine devredilmesini ve kendi kendini yöneten bir çalışma ortamı ve kişisel bir sorumluluk kültürü oluşturmasını sağlar.

Bütçeleme ötesi yaklaşımını kullanan şirketler, geleneksel bütçeleme yöntemlerini kullanan şirketlere kıyasla hız ve basitlikle çalışır (Østergren ve Stensaker, 2011: 157). Bütçeleme ötesi, yöneticilere özel isteklere hızlı yanıt verebilecek esnek bir ağ sağlamaktadır. Hızlı yanıt verme yeteneği, kurumun örgütü ileriye taşıma sürecinde ortaya çıkan tehditlere ve fırsatlara anında cevap vermesini sağlar. Hızlı yanıt, bir kurumun güvenilir stratejik planlar hazırlayabileceği anlamına gelir. Yöneticilerin hızlı karar verebilmeleri, pek çok organizasyonu etkisi altına alan bürokrasinin rolünü ortadan kaldırmaktadır (Rickards, 2006: 63). Şekil 1, geleneksel, modern ve bütçeleme ötesi yaklaşımlarının farklı dinamik ve karmaşıklık seviyelerindeki konumunu göstermektedir. Buna göre, geleneksel bütçelemenin oldukça karmaşık ve statik bir yapıya, bütçeleme ötesi yaklaşımının ise dinamik ve bürokratik süreçlerden arınmış bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Şekil- 1: Bütçeleme Modellerinin Farklı Dinamik ve Karmaşıklık Aralıklarında Uygunluğu (Heupel ve Schmitz, 2015:732).

Bütçeleme ötesi yaklaşımı, organizasyonlar içinde yenilikçi stratejilerin benimsenmesini artırır. Bu yaklaşımı benimseyen şirketler, çalışanların açık bir ortamda çalışmasını ve bireysel ve kültürel kontrolün teşvik edilmesini

sağlar (Grasso ve Fearon, 2015: 30). Bütçeleme ötesi, esneklik, koordinasyon ve hızlı cevap verme gibi geleneksel bütçe sisteminin sahip olmadığı en ideal özelliklere sahiptir (Becker, 2014: 603). Bütçeleme ötesi sadece bir araç olarak görülmemeli; organizasyon kültürünün tam bir gözden geçirilmesi ve yönetim tarzında radikal bir değişim yapılması olarak görülmelidir (Player, 2003). Bütçeleme ötesi yaklaşımı, bütçelerin kısıtlayıcı niteliğini ortadan kaldırılır ve çalışanların potansiyelini arttıran ve onların daha hızlı kararlar almasını teşvik eden bir yapı oluşturur. (Hope ve Fraser, 2003b: 109). Tablo 1’de geleneksel bütçeleme ile bütçeleme ötesi yaklaşımı arasındaki temel farklılıklar özetlenmiştir.

Tablo-1: Geleneksel Bütçeleme Yöntemleri ile Bütçeleme Ötesi Yönteminin Karşılaştırılması

	Geleneksel Bütçeleme	Bütçeleme Ötesi
Hedef	<ul style="list-style-type: none"> • Ulaşılabilir Hedefler 	<ul style="list-style-type: none"> • Zorlayıcı Hedefler
Planlama	<ul style="list-style-type: none"> • Reaktif • Yıllık • Detaylı 	<ul style="list-style-type: none"> • Proaktif • Esnek / Çeyrek Dönem • Bütüncül
Kaynak	<ul style="list-style-type: none"> • Statik 	<ul style="list-style-type: none"> • Dinamik
Dağıtım	<ul style="list-style-type: none"> • Yıllık 	<ul style="list-style-type: none"> • Sürekli
Zorluklar	<ul style="list-style-type: none"> • Bütçe oyunları • Hedefler ve tahminler arasında farklılıklar • Esnek olmayan kaynak tahsis süreci • Gelecek ile ilgili yanlış tahminler • Zaman alan bir süreç • Stratejinin ve bütçe sürecinin ayrıştırılması • Yaratıcı düşüncüyü azaltması • Genellikle eski veriler vermesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni oyunlar • Maliyet kontrolünün yapılması • Likitide kontrolünün yapılması • İyi zamanlarda daha kullanışlı bir yöntem olması • Kısa zaman odaklı • Yetki ve görevlerle ilgili belirsizlikler • Karar verme ile ilgili belirsizlikler • Formal sorumluluk ile kontrol edilebilirlik arasındaki ilişkiyi zayıflatması
Yararlar	<ul style="list-style-type: none"> • Genel maliyet kontrolü • Motive edici 	<ul style="list-style-type: none"> • Dinamik ve esnek • Holistik sistem • Stratejiye sıkı bir şekilde bağlı

Kaynak: Østergren ve Stensaker, (2011) baz alınarak oluşturulmuştur.

Player (2003), bütçeleme ötesi yaklaşımının işletmelere iki önemli fırsat sunduğunu belirtmektedir:

- i. Geleneksel yöntemlere karşı önemli bir alternatif oluşturması,
- ii. Yöneticilerin daha stratejik düşünme yeteneğine sahip olmasını sağlayarak işletmelerin amaçlarını ve stratejik hedeflerini birbirine bağlaması.

Player (2003), bütçeleme ötesi yaklaşımının bir model ya da araç olarak görülmemesi gerektiğini, aksine işletmeler için yol gösterici ilkeler dizisi olarak benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu açıdan bütçeleme ötesi yaklaşımının tek başına kullanılması, işletmeler açısından bir fayda sağlamayacaktır. Uygulamada, Svenska Handelsbanken, Borealis gibi firmalar, bütçeleri tamamen terk ederek bütçeleme ötesi yaklaşımını benimsemişleridir (Nelly vd. 2003: 25). Bu işletmeler, yönetim kontrolünü sağlamak, performans değerlendirmelerini gerçekleştirmek ve stratejik hedeflerini belirleyebilmek için aşağıdaki modern teknikleri bütçeleme ötesi yaklaşımı ile entegreli bir şekilde kullanmaktadır.

- Hisse Senedi Değeri Modelleri (Shareholder Value Models)
- Kıyaslama Modelleri (Benchmarking)
- Dengeli Puan Kartı (Balanced Scorecard)
- Faaliyet Tabanlı Yönetim (Activity Based Management)
- Müşteri İlişkileri Yönetimi Modelleri (Customer Relationship Management Models)
- İşletme Genelini Kapsayan Bilgi Sistemleri (Enterprisewide Information Systems)

Araştırmacılar ve uygulayıcılar, geleneksel bütçelerin neden olduğu sorunların farkında olsa da bu sorunların çözümü için bütçelerin tamamen terk edilmesi gerektiği konusunda fikir birliği sağlayamamaktadır. Uygulamada Svenska Handelsbanken, Borealis gibi bütçeleme ötesi yaklaşımını başarılı bir şekilde uygulayan firmalar bulunsa da bütçeler, birçok işletme tarafından çok yoğun bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Libby ve Lindsay (2007) geleneksel yöntemlerin hala oldukça fazla tercih edilmesini üç temel nedene bağlamıştır:

- Bütçelere karşı yapılan birçok eleştiriler geçerli olmakla birlikte, bunlar evrensel olmaktan uzaktır.
- Yöneticilerin büyük çoğunluğu firmalarını bütçesiz yönetememektedir. Onlara göre bütçeler vazgeçilmezdir.
- Yöneticiler bütçeleri tamamen terk etmek yerine, bütçeleme sürecinde iyileştirmelere gitmekte ve onları kullanmaya devam

etmektedir. Diğer bir ifade ile bütçeleme gelişmekte olan bir süreç olarak görülmektedir.

Dugdale ve Lyne (2010)'in 40 yöneticiden oluşan anket çalışmasında, bütçelerin hala çok popüler yönetim kontrol aracı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu tüm yöneticilerin bütçeleri kullandığını ve diğer modern tekniklerle birlikte kullanıldığında; bütçelerin uyum, motivasyon ve kontrol bakımından oldukça verimli olacaklarını belirtmektedir. Dugdale ve Lyne (2010), bütçelerin, birçok şirketin kültürüne yerleştiğini ve bu nedenle yöneticileri, işin bütçeler olmadan daha iyi olacağını ikna etmenin zor olabileceğini söylemektedir.

Prayer (2003), bütçeleme ötesi yaklaşımının firmalara sağlayacağı büyük yararları karşın aşırı bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Prayer (2003), firmalar geleneksel bütçelerin etkinliklerinin azaldığını düşünseler bile onları tamamen terk etmek yerine onların daha gelişmiş ve daha modern versiyonlarını kullanmaya devam ettiklerini düşünmektedir. Her ne kadar uygulamada oldukça başarılı vaka örnekleri bulunsa da (Svenska Handelsbanken, Borealis, vb.), bütçeleme ötesi yaklaşımının henüz evrensel bir yöntem olma yolunun başında olduğu görülmektedir.

5.1. Bütçeleme Ötesi Yaklaşımının Uygulanması

Bütçeleme ötesine yaklaşımına ilişkin literatürün çoğunluğu, uygulayıcıların ve danışmanların deneyimlerine dayanmaktadır (Hope ve Fraser, 1997, 1999, 2003a, 2003b; Bogsnes, 2016; Dugdale ve Lyne, 2010). Uygulayıcılar ve danışmanlar, bütçelerin örgütsel kaynakların en verimli olacak şekilde dağıtılmasını engellediğini ve miyop karar verme ile diğer işlevsiz bütçe oyunlarını teşvik ettiklerini iddia etmektedir (Wallander, 1999, Hope ve Fraser, 2003a, 2003b). Akademisyenler ise, yönetim kontrolü için bütçelere güvenmenin zorluklarına ve bütçeleme ötesi yaklaşımını başarılı bir şekilde uygulayan firmalara odaklanmışlardır (Daum, 2002; Hansen vd., 2003; Sandalgaard ve Bukh, 2014).

Hope ve Fraser'ın bütçeler konusunda paylaştıkları endişelerden dolayı firmaların bütçeleri tamamen terk etmelerine olanak sağlayan çözümler aranmaya başlanmıştır. Bu amaçla, 1998 yılı başında Beyond Budgeting Round Table (BBRT) kurulmuştur. İlk olarak İngiltere'de kurulmasına rağmen günümüzde Avrupa'da, ABD'de ve Avustralya'da birçok üyesi vardır. BBRT, yöneticilerin yıllık performans tuzağından nasıl kurtulabileceğini göstermek, birçok organizasyonun yüksek performansının sürdürülebilirliğini sağlamak ve değişen koşullarda yönetim modelleri geliştirmek amacıyla kurulan uluslararası bir kuruluştur. BBRT, işletmelere yönelik olarak birçok eğitim, konferans, seminer ve danışmanlık hizmetleri organize etmektedir. Bu hizmetler, yenilikçi yönetim modellerinin sürdürülebilir rekabet avantajı sağladığı iş dünyasında organizasyonların nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda yeni fikirler vermektedir. Ayrıca,

insanları boğucu bürokrasinin yükünden ve kontrol sistemlerinin oluşturduğu yoğun baskıdan kurtarmayı hedeflemektedir. BBRT tarafından yapılan birçok anket sonuçlarına göre; geleneksel bütçeleme yöntemlerini kullanan çoğu kuruluşta planlama, bütçeleme ve performans yönetimlerinde birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır (www.bbrt.com). Ankete katılanların %75'i süreçlerde ortaya çıkan beklenmedik değişikliklerle başa çıkamadıklarını, %90'ı bu süreçlerin çok uzun sürdüğünü ve çok az katma değer sağladığını, %85'i önemli stratejik unsurlara odaklanmadığını, %75'i ise süreçlerin verimsiz ve hatta etik olmayan davranışlara yol açtığını söylemektedir.

Günümüzde birçok işletme, planlama ve kontrol sürecinde bütçeleri yoğun bir şekilde kullanmaya devam etmektedir. İşletmeler; kontrol, performans değerlemesi, ödül sistemi ve kaynakların tahsisi gibi faaliyet süreçlerinde hazırlanan bütçeleme hedeflerine bağlı kalmaya ve tahmin edilen hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak bütçelerin tamamen terk edilmesi durumunda bu süreçlerde birtakım farklılıkların ortaya çıkacağı söylenebilir. Tablo 2, geleneksel yöntemler ve bütçeleme ötesi yöntemi arasında çıkan bu farklılıkları göstermektedir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, bütçelemenin ötesi yaklaşımı, firma çalışanlarının, performans sözleşmesi bağlayıcılığından kurtulmasına ve bilgi kaynaklarını müşterilerini memnun etmek için kullanmasına odaklanmaktadır. Bilgi kaynağının kullanılması aynı zamanda kuruluşun pazar rekabeti açısından önde olmasını sağlar. Bütçeleme ötesi yaklaşımı, çalışanların enerjisini, zekasını ve becerisini kullanması için onları motive eder (Lalli, 2003: 147). Bunun aksine, geleneksel bütçeleme modeli, müşteriler için değer yaratmaktan ziyade "temelleşmiş" bir bütçeyi uygulamaya çalışmaktadır (Silva, 2015: 9). Geleneksel bütçeleme modelinde, kaynakların birimlerine tahsis edilmesi tamamen üst düzey yöneticilerin sorumluluğundadır. Bu yetki, üst düzey yöneticilerin kendi yetkilerini ve kontrollerini şirketin iş birimlerinde gerçekleştirebildikleri anlamına gelir (Hope ve Fraser, 2003a: 3). Üst düzey yöneticilerin yaptığı en büyük hata, yeni fikirlerden ziyade mevcut ürünlere ve iş operasyonlarına kaynak ayırmalarıdır. Ayrıca bu yöneticilerin kendi menfaatlerini içeren iş alanlarına fon tahsis etme riski de vardır. Geleneksel bütçeleme yöntemlerinde bu tür riskler çok yaygındır. Çalışanların yarattığı yaratıcılık ve yenilikçilik, üst düzey yöneticinin yaptığı kararlarla engellenebilir.

Tablo-2: Geleneksel Bütçeleme ve Bütçeleme Ötesi Yaklaşımlarının Uygulama Süreçlerindeki Farklılıklar

Sorular	Geleneksel Bütçeleme	Bütçeleme Ötesi
Şirketler, hedeflerini nasıl belirlemektedir?	Hedefler, üstler ve astlar tarafından ortaklaşa belirlenen rakamlardan ziyade finansal ve çoğunlukla “temellenmiş” rakamlardan oluşturulur. Hedefler yıllık olarak revize edilir.	Hedefler, anahtar performans göstergeleri ile belirlenir. Bu göstergeler, iç kıyaslama ya da döngülü tahminleme teknikleri ile oluşturulur. Bu göstergeler, dönem içinde sabit kalmazlar, sürekli revize edilirler.
Şirketler, çalışanlarını nasıl ödüllendirir?	Ödüller, önceden belirlenen sabit hedeflere göre verilmektedir.	Ödüller, şirketlerin orta vadeli hedeflerine ulaşma noktasında önemli olan anahtar performans göstergelerine göre belirlenir.
Şirketler, faaliyetlerini nasıl koordine etmektedir?	Bölümler arası ilişkilerden yola çıkılarak planlamalar yapılır. Bu planlar, bölüm bazında yararlı olsa da işletme genelinde pek yararlı olmamaktadır. Bu nedenle, her bir bölümün faaliyet planları ile firma stratejisi arasında uyumsuzluk meydana gelir.	Ana odak, bölümler arası ilişkilerden ziyade müşteri memnuniyeti olarak belirlenir. Her bölümün temel hedefi müşteri memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmak olduğu için ortak bir stratejinin geliştirilmesi ve tüm bölümlerin bu stratejiye göre hareket etmesi sağlanır.
Şirketler faaliyet planlarını nasıl yaparlar?	Planlar ya yukarıdan aşağıya doğru ya da aşağıdan yukarıya doğru yapılmaktadır. Planlama süreci aylar sürebilmektedir.	Her yıl orta vadeli ve kısa vadeli hedefler gözden geçirilir. Planlama süreci birkaç günü geçmemektedir. Döngülü tahminleme ve dengeli puan kartı gibi tekniklerle ölçülen anahtar performans göstergeleri baz alınarak hedefler belirlenir.
Şirketler, kaynak tahsisini nasıl yapmaktadırlar?	Oluşturulan bütçe baz alınarak kaynak tahsisi yapılmaktadır. Dönem içinde bütçeler kontrol edilmediği için bütçe oyunları gerçekleşebilmektedir. Kaynak tahsisini tepe yönetimi gerçekleştirdiği için merkezi planlama oldukça kuvvetlidir.	Herkesin kaynaklara erişimi mevcuttur. Dönem içinde yapılan revizyonlarla bölümlerin kaynak ihtiyacı sürekli takip edilir. Ayrıca şirket içinde iç pazar oluşturularak israf önlenmekte ve bütçe oyunları en aza indirilmektedir.
Şirketler, performans ölçümünü nasıl yapmaktadırlar?	Performans, önceden belirlenmiş kriterlere göre kontrol edilmekte ve düzeltici önlemler alınmaktadır. Hedeflenen ve gerçekleşen arasındaki sapmayı yöneticilerin belirleyip nedenini araştırmaları gerekmektedir.	Geçmişte neyin yanlış gittiğini bulmaktan ziyade, geleceğe yönelik beklentilerin ölçümleri ve kontrolleri yapılır. Temel performans özellikleri, iç kıyaslama, dengeli puan kartı, anahtar göstergeler ve döngülü tahminleme gibi tekniklerle belirlenir.

5.2. Bütçeleme Ötesi Yaklaşımında Örnek Vakalar

Dengeli puan kartı, kıyaslama ve döngülü tahminleme gibi modern yönetim araçları, firmaların stratejik hedeflerine yönelik daha esnek bir performans göstermelerine yardımcı olmasına rağmen esnek planlama ve performans ölçümü konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Nguyen, Weigel ve Hiebl (2018), bütçeleme ötesi yaklaşımının tam olarak bu sorunu gidermek için geliştirildiğini ve modern yönetim muhasebesi tekniklerinin bütçeleme ötesi yaklaşımı ile entegreli bir şekilde kullanılması durumunda firmaların arzu edilen hedeflerine hızlı bir şekilde ulaşacaklarını belirtmiştir. Nitekim aşağıda açıklanan örnek vakalarda bütçeleme ötesi yaklaşımını benimseyen firmaların modern yönetim araçlarını bu yaklaşımla koordineli bir şekilde uyguladıkları ve başarıya bu şekilde ulaştıkları görülmektedir.

İsveç'in en büyük bankası olan Svenska Handelsbanken, 1970'li yıllarda bütçeleri tamamen terk etmiştir. Nitekim banka, sabit hedef ve planlar oluşturmadan Avrupa'daki birçok rakibinden daha iyi performans göstermeyi başarmıştır. Sermaye getirisi (ROE), müşteri memnuniyeti ve maliyet kazanç oranlarında rakipleriyle kıyaslandığında hemen hemen her dönem daha iyi performans gösterdiği görülmektedir (Nguyen vd. 2018:331). Kâr merkezleri olarak yönetilen şubelerde iş sorumluluğu büyük ölçüde merkezden uzaklaştırılmıştır. Merkez, sadece önemli görülen birkaç tane anahtar performans göstergesi üzerinden şubeleri kontrol etmektedir. Kâr merkezlerinde oluşturulan hedefler, piyasa odaklı olarak oluşturulmaktadır. Oluşturulan aylık performans lig tabloları, şubelerin verimliliğinin ve etkinliğinin takip edilmesini sağlarken, merkez ofisinin operasyonları ise, rakiplerle kıyaslama yapılarak gerçekleştirilir. Kâr merkezi yöneticileri, ihtiyaç duyduklarında kaynaklara kolay erişim (gelir-maliyet oranına göre belirli kabul görmüş performans parametreleri dahilinde) sağlarlar (Libby ve Lindsay, 2007:636). Sonuç olarak Svenska Handelsbanken'nin bütçeleme ötesi yaklaşımını benimsemesindeki temel amaç, her bir kâr merkezinin pazarda yer almasını, rakiplerin önüne geçmesini ve bunun için gerekli olan esnekliğe sahip olmasını sağlamaktır. (Nelly vd. 2003: 153)

Avrupa'nın önde gelen petrokimya firmalarından birisi olan Borealis, 1996 yılında bütçeleri tamamen terk etmiştir. Firma, geleneksel bütçeleme yöntemleri konusunda birtakım problemler yaşamaktaydı. Maliyet ve harcamalarda taban rakam belirleyerek tüm yıl boyunca bu rakamları geçmemeye çalışmaktaydı. Ancak üst yönetim bu sabit performans yönetimi anlayışını değiştirmek için bütçeleme ötesi yaklaşımını uygulamaya başlamıştır (Bogsnes, 2016: 99). Boralis, bütçeleri terk etmeden önce yönetim kontrol faaliyetlerinde ana odak olarak finansal ölçütleri baz almaktaydı. Ancak bütçeleme ötesi yaklaşımı benimsedikten sonra dengeli puan kartı ve döngülü tahminleme gibi modern kontrol teknikleri kullanılmaya başlanmış ve finansal olmayan ölçütler de değerlendirmeye

başlanmıştır. Firma özellikle dengeli puan kartı sayesinde hem finansal hem de finansal olmayan anahtar performans göstergeleri belirleyerek etkin bir yönetim kontrol sistemi oluşturmuştur. Ayrıca firma döngülü tahminleme yöntemini de kullanarak beş aylık periyotlarda finansal tahminler gerçekleştirmekte ve bu tahminlere uygun kararlar almaktadır (Tian vd., 2015: 67). Sonuç olarak Borealis'in bütçeleri tamamen terk etmesi, firmanın daha ademi merkezietçi bir yapıya bürünmesini ve yönetici güçlendirilmesinden ziyade personel güçlendirilmesine önem vermesini sağlamıştır (Rickards, 2006: 67).

1933'te Volvo distribütörü olarak faaliyetlerine başlayan ve Volvo'nun yüksek kalite gereksinimlerine uygun satış sonrası hizmetlerinde önemli bir pay sahibi olan Nors Group, otomobil sektörünün en prestijli firmalarından birisi olmuştur. Firma, 2012 yılında bütçeleri tamamen terk ederek bütçeleme ötesi yöntemini uygulamaya başlamıştır. Firma, sabit performans etkisi yaratan ve oldukça maliyetli bir süreç olan bütçeler yerine Darwin projesi olarak adlandırılan bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Darwin projesi, strateji haritaları, orta ve uzun vadeli finansal stratejiler ve döngülü tahminlemelerden oluşan "bütçeleri terk etme" projesidir (Silva, 2015: 27-28). Strateji haritaları, örgütsel bütünlüğü sağlayan firma değerinin, misyonunun ve vizyonunun Nors için ne anlama geldiğini gösteren grafiklerden oluşmaktadır. Orta ve uzun vadeli finansal stratejiler, piyasa değeri, beşeri sermaye, yapısal sermaye ve dinamik yönetim için geliştirilen hedef ve planların gerçekleştirilmesi için anahtar performans kriterlerinin belirlenmesi sürecidir. Son olarak gerçekleşen aylık değişimleri kontrol etmek ve daha dinamik bir yönetim anlayışı geliştirmek için döngülü tahminleme yöntemi uygulanmaktadır. Nors, uyguladığı bu yapısal yönetim ve performans ölçüm yöntemleri ile iç (şubeler) ve dış (rakipler) kıyaslama yaparak yöneticilerinin ve rakiplerinin ticari faaliyetlerini sürekli takip etmeye çalışmaktadır (Silva, 2015: 26). Sonuç olarak Nors, yaklaşık 300 kişinin çalıştığı ve yıllık 5 milyon Avroya mal olan bütçeleme sürecinden vazgeçerek önemli bir maliyet tasarruf sağlamış ve geleneksel bütçelerin neden olduğu motivasyon problemlerinin (çalışanların tanımlanmış hedeflere ulaşamaması) önüne geçmiştir.

Oilco, dünya genelinde yaklaşık 30.000 çalışanıyla Norveç'in en büyük petrol ve enerji şirkettir. Hisselerinin bir kısmı Norveç devletine ait olan şirketin başlıca faaliyetleri arasında petrol, doğal gaz ve diğer enerji kaynaklarının aranması ve çıkarılması yer almaktadır. Oilco, 2005 yılında bütçeleri tamamen terk ederek bütçeleme ötesi yaklaşımını benimsemiştir (Østergren ve Stensaker, 2011:157). Şirket içi çatışmalar, bütçe oyunları ve kaynak tahsis problemlerinden dolayı şirket yöneticileri, geleneksel bütçeleme sürecinin artık verimli olmadığı ve bütçeleme sürecinde radikal bir değişimin olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Özellikle bütçelerin esnek ve çevik bir yapıya sahip olmaması ve bu anlamda kapsamlı ve pahalı

denizaşırı arama faaliyetlerinde kullanışlı olmaması bütçelerin terk edilmesinde önemli bir unsur olmuştur. Öte yandan Oilco, İK ve finans faaliyetlerini entegre ederek verimliliği artırmayı amaçlamış ve buna yönelik olarak dengeli puan kartı sistemini kullanmaya başlamıştır. Bu sayede finansal ve finansal olmayan performans göstergelerini ve tüm kontrol sistemlerini bütünsel bir sisteme entegre ederek bütün unsurlarını tek bir yönetim felsefesi çatısı altında toplamayı başarmıştır. Sonuç olarak Oilco, Ar-Ge projelerinin geliştirilmesinde en büyük engel olarak gördükleri bütçeleri ortadan kaldırarak verimliliği arttırmış ve bütçe oyunlarından kaynaklanan yolsuzlukların önüne geçmeyi başarmıştır. Bu sayede yöneticiler sadece hesap veren pozisyonunda değil aynı zamanda verdikleri kararlardan sorumlu tutulan pozisyonunda da değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Bourmistrov ve Kaarbøe, 2013: 201).

Coloplast, dünya genelinde 11.000'den fazla çalışanı bulunan ve kişiye özel tıbbi ürün ve hizmet geliştiren bir şirkettir. 2009 yılında şirket hisselerinde gerçekleşen büyük düşüşlerden sonra yönetim, birtakım radikal değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu fark etmiştir. Bu radikal değişikliklerden en önemlisi, geleneksel bütçelerin terk edilerek bütçeleme ötesi yaklaşımının benimsenmesi olmuştur (Olesen, 2015: 9). Ayrıca daha çevik ve esnek bir yönetim yapısına kavuşmak için hedef belirleme (target setting), döngülü tahminleme ve esnek kaynak tahsisi (flexible resource allocation) gibi modern teknikler bütçeleme ötesi yaklaşımı ile entegre edilmiştir (www.bbrt.com). Yapılan bu değişiklikler sayesinde şirket, stratejik hedeflerine ve belirlenen yüksek performans standartlarına ulaşabilmiştir. Esnek ve çevik bir yapıya bürünen Coloplast, rakiplerine nazaran finansal açıdan da daha iyi performans göstermiştir. Örneğin, bütçelerin terk edilmesinden bir önceki yıl faiz ve vergi öncesi kâr marjı % 12 iken 2013 yılına gelindiğinde bu oran % 32 olarak gerçekleşmiştir (Olesen, 2015: 9).

6. SONUÇ

Günümüzde birçok firma, hızla değişen iş çevrelerinin taleplerini karşılamak ve daha kolay planlama ve bütçeleme süreci oluşturmak için döngülü tahminleme, faaliyet tabanlı bütçeleme ve dengeli puan kartı gibi modern bütçeleme yöntemlerine başvurmaktadır. Fakat bu yöntemlerin geleneksel bütçelerin sebep olduğu birçok problemin giderilmesinde yetersiz kaldığı ve firmalar için uzun vadeli çözümler sağlayamadığı düşünülmektedir. Hope ve Fraser (1997)'ın geliştirdikleri bütçeleme ötesi yaklaşımı ise, bütçelerin sebep olduğu problemleri çözmek için onların tamamen terkedilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen birçok firma, iç ve dış pazarda rekabet avantajı sağlamakta ve değişen çevre koşullarına kolaylıkla uyum sağlayabilmektedir. Svenska Handelsbanken,

Borealis, Nors Group, Oilco ve Coloplast gibi bu yaklaşımı başarılı bir şekilde uygulayan firmalar, bütçeleme sürecini tamamen terk ederek daha esnek ve dinamik yapıya bürünmüştür. Ayrıca bu yaklaşımla birlikte uygulanan dengeli puan kartı, döngülü tahminleme ve kıyaslama gibi teknikler sayesinde performans değerlendirme, kontrol ve strateji belirleme işlevlerinde firmalar daha olumlu sonuçlar almıştır.

Literatürdeki çalışmalardan elde edilen çeşitli akademisyen düşünceleri ve vaka örnekleri değerlendirildiğinde, bütçeleme ötesi yaklaşımının yönetim muhasebesinin geleceğinde önemli bir rol oynayacağı söylenebilir. Bununla birlikte, hayal edilen bütçeleme ötesi uygulamaların benimsenmesi kolay görünmemektedir. Bunun temel nedeni, yöneticilerin işletme kültürüne yerleşen bütçeleri tamamen terk etmelerinin zor olmasıdır. Bu nedenle işletmelerin, geleneksel bütçeleme yöntemlerini tamamen terk etmek yerine onları daha modern bütçeleme yöntemleri ile entegre ederek kullanmayı tercih etmeleri söz konusu olabilir. Bu çalışmada, geleneksel bütçelerin modası geçmiş olduğu ve mevcut ortam için artık uygun olmadığı argümanı desteklenmekte birlikte, geleneksel yöntemlerin henüz tamamen rafa kaldırılmaya hazır olmadığı da savunulmaktadır. Ayrıca bütçeleme ötesi yaklaşımının uygulama alanının kısıtlı olması ve henüz yeterince akademik çalışmanın yapılmamış olması, işletme yöneticilerinin bu yaklaşımı tercih ederken daha dikkatli davranmaları gerektiğini de bizlere hatırlatmaktadır.

Literatür incelemesi ve vaka örnekleri, bütçeleme ötesi yaklaşımının geleneksel bütçelerden kaynaklı problemleri ortadan kaldırmada her ne kadar başarılı olduğunu ortaya koymuş olsa da henüz cevaplanmamış pek çok soru bulunmaktadır. Örneğin, bütçeler bugünün işletme ortamı için uygun değilse, neden hala yaygın olarak kullanılmaktadır? Bütçelerin yerine kullanılacak bir performans ölçüm sistemi yoksa, bir işletme geleneksel bütçelerden nasıl kurtulabilir? Bütçeleme ötesi yaklaşımı evrensel olarak uyarlanabilir mi? Tüm bu ve benzeri sorulara cevap verilebilmesi için bütçeleme ötesi yaklaşımını uygulayan firmalarla ilgili daha fazla örnek vaka çalışma yapılması gerekmektedir. Ayrıca araştırmacıların, bütçeleme ötesi yaklaşımının farklı koşullarda ve farklı organizasyonel yapılarda nasıl tasarlanması gerektiği ve performans değerlendirme, yönetim kontrolü ve tahminleme gibi stratejik süreçlerde hangi modern tekniklerle birlikte kullanılması gerektiği hususlarına daha fazla odaklanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Antos, J., & Brimson, J. (1998). *Driving Value Using Activity-Based Budgeting*. New York, NY: John Wiley & Sons.

Apak, Ü. İ. (2019). Bütçe lemede Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Bütçe Ötesi Yönetim Modeli: Literatür Taraması, *World of Accounting Science*, 21(3), 761-777

Arterian, S. (1998). Sprinting to a streamlined budget. CFO Europe, (23).

Beyond Budgeting Round Table, BBRTNA. (2010). Beyond Budgeting Round Table: Enabling the lean, adapative, and ethical enterprise - Principles. from <http://www.bbtrna.org/principles.html> (erişim tarihi 04.04.2019).

Becker, S. D. (2014). When organisations deinstitutionalise control practices: A multiple-case study of budget abandonment, *European Accounting Review*, 23(4), 593–623.

Bhimani, A., Horngren, C., Datar, S. & Foster, G. (2008). *Management and Cost Accounting*, Financial Times/Prentice Hall, New York.

Bogsnes, B. (2016). *Implementing Beyond Budgeting: Unlocking the Performance Potential*, 2nd Edition, Hoboken, NF:Wiley.

Bourmistrov, A., & Kaarbøe, K. (2013). From comfort to stretch zones: A field study of two multinational companies applying “beyond budgeting” ideas. *Management Accounting Research*, 24(3), 196-211.

CMI, *Beyind Budgeting*, Topic Gateway Series No. 35, http://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/cid_tg_beyond_budgeting_oct07.pdf (erişim tarihi: 04.04.2019).

Connolly, T. & Gary A. (1994). An Integrated Activity-Based Approach to Budgeting, *Management Accounting*. 72(3), 1-33.

Daum, J. H. (2002). Beyond budgeting: a model for performance management and controlling in the 21st century, *Controlling & Finance*, 5, 33-34.

Daum, J. & Hope, J. (2003). The origins of Beyond Budgeting and of the Beyond Budgeting Round Table (BBRT) - An interview with Jeremy Hope.

Daum, J. H, Gunz, R., Luthi, J. D. & Morlidge, S. (2005). Beyond budgeting – breaking free from the annual fixed budget: a discussion between experts from Borealis, Nestlé, Unilever and SAP, *Measuring Business Excellence*, 9(1), 64-70

Dugdale, D. & Lyne, S.R. (2010), *Budgeting Practice and Organisational Structure*, Elsevier/CIMA Publishing, Oxford.

- Ekholm, B. & Wallin, J. (2000). Is the annual budget really dead? *European Accounting Review*, 9(4), 519-539.
- Frow, N., Marginson, D. & Ogden, S. (2010). “Continuous” budgeting: Reconciling budget flexibility with budgetary control. *Accounting, Organizations and Society*, 35 (4), 444–461.
- Goode, M. & Malik, A. (2011). Beyond Budgeting: The Way Forward, *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 31(2), 207-214
- Grasso, L. & D. Fearon. (2015). Moving beyond budgeting: Avoiding dysfunction and waste. *Cost Management*, (29)1, 30-39.
- Hansen, S., Otley, D.T. & Van der Stede, W.A. (2003). Practice developments in budgeting: an overview and research perspective. *Journal of Management Accounting Research*, 15 (1), 95–116.
- Hansen, S. (2011). A Theoretical Analysis of the Impact of Adopting Rolling Budgets, Activity-Based Budgeting, and Beyond Budgeting, *European Accounting Review*, 20(2), 289-319
- Heupel, T., & Schmitz, S. (2015). Beyond Budgeting-a high-hanging fruit The impact of managers’ mindset on the advantages of Beyond Budgeting. *Procedia Economics and Finance*, 26, 729-736.
- Hope, J. & Fraser, R. (1997). Beyond budgeting... breaking through the barrier to 'the third wave', *Management Accounting*, 75(11), 20-23.
- Hope, J. & Fraser, R. (1999). Beyond budgeting: Building a new management model for the information age, *Management Accounting*, 77(1), 16-21.
- Hope, J. & Fraser, R. (2003a). New ways of setting rewards: the Beyond Budgeting model, *Californian Management Review*, 45(4), 104-119.
- Hope, J. & Fraser, R. (2003b). Who needs budgets? *Harvard Business Review*, 81(5), 125-126.
- Hope, J. (2007). *Beyond budgeting to the adaptive organization. In Business Performance Measurement: Unifying Theories and Integrating Practice*. Second edition, edited by Neely, A., 163-178, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kaplan, R.S. & Norton, D.P. (1996). Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System, *Harvard Business Review*, 74 (1), 75–85.
- Kaplan, R.S. & Norton, D.P. (2001). Transforming the balanced scorecard from performance measurement to strategic management: Part 1, *Accounting Horizons*, 15 (1), 87–104.
- Kılınç, Y. (2018). İşletmeler Bütçelemeden Vazgeçmeli mi? *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(4), 107-124.

- Lalli, W. R. (Ed.). (2003). *Handbook of Budgeting*, John Wiley & Sons, Hoboken, NJ.
- Libby, T & Lindsay, R. (2009). Beyond budgeting or budgeting reconsidered? A survey of North-American budgeting practice, *Management Accounting Research*. 21(1), 56-75
- Lidia. T. G. (2014). Difficulties of the Budgeting Process and Factors Leading to the Decision to Implement this Management Tool, *Procedia Economics and Finance*, 15(1), s. 466-473.
- Lorain, M. A. (2010). Should rolling forecasts replace budgets in uncertain environments. Performance measurement and management control: Innovative concepts and practices, *Studies in Managerial and Financial Accounting*, 20, 177-208.
- Mejzini, N. & Seidel, H. (2015), *Challenging the Principles of the Beyond Budgeting Model*, Business Administration Master's Thesis, Karistad Business Scholl, Karistad University, Sweden
- Neely, A., Bourne, M. & Adams, C. (2003). Better budgeting or beyond budgeting? *Measuring Business Excellence*, 7(3), 22-28
- Nguyen, D. H., Weigel, C., & Hiebl, M. R. (2018). Beyond budgeting: review and research agenda. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 14(3), 314-337.
- Olesen, A. (2015). The Case for Moving Beyond Traditional Budgeting. Beyond Budgeting Institute. <https://operationalincomestatement.com/roi/wp-content/uploads/2017/10/The-Case-for-Moving-Beyond-Traditional-Budgeting.pdf> (erişim tarihi 02.01.2020).
- Özer, G. (2001). Ürün geliştirme Süreçlerinde Faaliyete Dayalı Tekniklerin Kullanımı, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 2(5), 79-98
- Østergren, K. & Stensaker, I. (2011). Management Control without Budgets: A Field Study of 'Beyond Budgeting' in Practice, *European Accounting Review*, 20(1), 1-30
- Player, S. (2003). Why some organizations go Beyond Budgeting. *Journal of Corporate Accounting and Finance*, 14(3), 3-9.
- Reka, C. I., Stefan, P. & Daniel, C. V. (2014), Traditional Budgeting Versus Beyond Budgeting: A Literature Review, *Annals of Faculty of Economics*, 1(1), 573-581
- Rickards, R. C. (2006). Beyond Budgeting: Boon or Boondoggle? *Investment Management and Financial Innovations*, 3(2), 62-76

- Sandalgaard, N. & Bukh, N. (2014). Beyond Budgeting and Change: a Case Study, *Journal of Accounting & Organizational Change*, 10(3), 409-423
- Silva, A. P. (2015). *Nors Case Study: Traditional Budgeting process transformation into Beyond Budgeting Model*, Dissertation for Master of Finance, University of Porto, Portuguese
- Tian, T., Lin Ni, Q., Hao Q. & Wu, D. (2015). The Application of the Beyond Budgeting to Organisations —An Example of Application of Borealis Company. *Modern Management Science & Engineering*, 3(1), 65-75
- Wallander, J. (1999). Budgeting – An Unnecessary Evil. *Scandinavian Journal of Management*. 15(4), 405-421.
- Yıldırım, G. & Öker Türüdüoğlu, F. (2019). Yenilikçi Bir Yönetim Modeli: Bütçesiz Yönetim (Beyond Budgeting). *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, 12(1), 91-106
- Yüzer, A. F. (1981). *İşletme Yönetiminde Kar Zarar Bütçesine Olasılıklı Yaklaşım*, Anadolu Eskişehir İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi Yayını No: 236/157, Eskişehir

ÇALIŞAN BULUŞLARINDA BULUŞTAN ELDE EDİLEN KAZANCIN, ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDELİN BELİRLENMESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ*

Öğr. Gör. Dr. Ayşegül İPEK^a
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü DOKUR^b

Teorik İnceleme
(Theoretical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 477-494

ÖZ

Fikri mülkiyet haklarının korunması toplumda bireylerin en temel haklarından biridir. Çalışan buluşlarına dayalı fikri mülkiyet hakları dünyada pek çok ülke tarafından yasal çerçevelerle korumaya alınmıştır. Ülkemizde çalışan buluşları neticesinde ortaya çıkan fikri mülkiyet hakları 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda düzenlenmiş ve ardından 29.09.2017 tarihli ve 30195 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe giren “Çalışan Buluşlarına, Yükseköğretim Kurumlarında Gerçekleştirilen Buluşlara ve Kamu Destekli Projelerde Ortaya Çıkan Buluşlara Dair Yönetmelik” ile açıklığa kavuşturulmuştur. İlgili literatür incelendiğinde söz konusu düzenlemenin büyük ölçüde Almanya’da çalışanların ve işverenlerin buluşlara dair haklarını ve yükümlülüklerini düzenleyen “Gesetz über Arbeitnehmererfindungen” (ArbEG) Çalışan Buluşlarına Dair Düzenleme’den esinlendiği görülmektedir. Çalışmada hizmet buluşu ve serbest buluş kavramlarının incelenmesinin yanı sıra, Yönetmelik çerçevesinde çalışan buluşlarına dair çalışana ödenecek bedelin hesaplama yöntemleri ele alınmış, örnekler üzerinden detaylandırılmış ve hesaplanan bedelin nasıl muhasebeleştirileceği konusu incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Fikri Mülkiyet, Çalışan Buluşu, Çalışan Buluşu Fiyatlaması.

JEL Kodları: O30, J54, J33.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

İpek, A., Dokur, Ş. (2020). Çalışan Buluşlarında Buluştan Elde Edilen Kazancın, Çalışana Ödenecek Bedelin Belirlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 477-494.

* Makalenin gönderim tarihi: 21.11.2019; Kabul tarihi: 25.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %32

^a Uludağ Üniversitesi, Orhaneli Meslek Yüksekokulu, aysegulipek@uludag.edu.tr,
ORCID: [0000-0002-5743-6169](https://orcid.org/0000-0002-5743-6169).

^b Uludağ Üniversitesi, Inegöl İşletme Fakültesi, sukrudokur@uludag.edu.tr,
ORCID: [0000-0001-8004-3251](https://orcid.org/0000-0001-8004-3251).

ACCOUNTING AND DETERMINATION OF RETURNS OBTAINED FROM EMPLOYEE INVENTION AND EMPLOYEE INVENTION COMPENSATION

ABSTRACT

The protection of intellectual property rights is one of the fundamental rights of individuals in society. Intellectual property rights based on employee inventions have been protected by legal frameworks in many countries around the world. Intellectual property rights arising as a result of employee inventions in our country are regulated in Industrial Property Law no 6769. As the relevant literature is examined, it is determined that this regulation is mainly inspired by the regulations of the German Act on Employee Inventions, “Gesetz über Arbeitnehmererfindungen” (ArbEG), which regulate the rights and obligations of employees and employers with respect to inventions made by employees in Germany. In addition to examining the concepts of service invention and free invention, the methods of calculating the price to be paid to the employee regarding their inventions within the framework of the Regulation are discussed, detailed with examples and how to accounting the calculated on the amount.

Keywords: Intellectual Property Rights, Employee Inventions, Employee Invention Compensation.

JEL Codes: O30, J54, J33.

1. GİRİŞ

Çalışanların yaratıcılığı son yıllarda şirketler için önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Örneğin, Almanya'daki patentli buluşların yaklaşık %90'ının çalışanlar tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir (Bartenbach vd., 2009, p.308). Çalışanların yaratıcılığının ve dolayısıyla çalışan buluşlarının teşvik edilmesini destekleyen yenilikçi bir sistemin şirketlerde kurulması artık bir gereklilik haline gelmektedir.

Günümüz ekonomik koşullarında çalışan buluşları ve buna dayalı olarak yaratılan maddi olmayan duran varlıklar şirketlerin rekabetçi avantajlarında önemli rol oynamaktadır (Svacina, Antosova: 2018, pp.217-227).

Söz konusu çalışan buluşları sadece icatlar, yenilikler, patentler, know-how, markalar ve endüstriyel tasarımlar değil, aynı zamanda tüm organizasyon biçimleri ve potansiyel uygulama yöntemleri, kalite güvencesi, eğitim programları ve yöntemleri, reklam kampanyaları ve yöntemleri, dağıtım ağlarını da içermektedir (WIPO, 2014).

29.09.2017 tarihli ve 30195 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe giren “Çalışan Buluşlarına, Yükseköğretim Kurumlarında Gerçekleştirilen Buluşlara ve Kamu Destekli Projelerde Ortaya Çıkan Buluşlara Dair Yönetmelik”¹ ülkemizde fikri mülkiyet haklarının korunması adına atılmış önemli bir adımdır. Yönetmelik, 10.01.2017 tarihli ve 29944 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yayımı

¹ Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Yönetmelik olarak anılacaktır.

tarhinde yürürlüğe giren 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 113-122. Maddelerine dayanılarak hazırlanmış ve uygulamaya yönelik konulara açıklık getirmiştir. 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda; uygun bedelin miktarının belirlenmesi, işverenin Türk Patent ve Marka Kurumu ("TPMK")'ya patent başvurusunda bulunma yükümlülüğü ve bunun sonuçları ile maddi haklara ilişkin miktar ve ödeme şekli, uyuşmazlıkların çözümü için başvurulacak tahkim usulü gibi pek çok yenilik bulunmaktadır. Yönetmelik ise, Kanun'da yer alan düzenlenmeleri detaylandırarak kamu kurumları, üniversiteler, özel sektör ve çalışanlar başta olmak üzere oldukça geniş bir uygulama alanı içinde şekillenecek olan uygulama esaslarını ve genel prensipleri düzenlemektedir. Ayrıca, Yönetmelik ülkemizde bu konuda uygulamaya giren ilk yasal düzenleme olması açısından da önem taşımaktadır.

Çalışmada, ilgili yönetmelik kapsamında çalışan tarafından gerçekleştirilen buluşlara ilişkin ilgili çalışana ödenecek bedelin belirlenmesi ve bu bedelin işletme tarafından nasıl muhasebeleştirileceği konusunda teorik bilgiler verilmiştir. Ayrıca konunun daha ayrıntılı incelenebilmesi adına örnekler üzerinden detaylandırılarak işletmelere yol gösterici olması amaçlanmıştır.

2. ÇALIŞAN BULUŞU

Yönetmelikte çalışan "*Özel hukuk sözleşmesi veya benzeri bir hukuki ilişki gereğince başkasının hizmetinde olan ve bu hizmet ilişkisini işverenin gösterdiği belli bir işle ilgili olarak kişisel bir bağımlılık içinde ona karşı yerine getirmekle yükümlü olan kişiler ile kamu görevlileri*" olarak ifade edilirken, çalışan buluşu "*Çalışan tarafından gerçekleştirilen patent veya faydalı modelle korunabilir nitelikte olan hizmet buluşlarını veya serbest buluşları*" olarak tanımlanmaktadır.

Çalışan buluşunun yönetmelikte verilen tanımını incelendiğinde hizmet buluşu ve serbest buluş olmak üzere iki tür çalışan buluşu bulunduğunu ve bunların patent veya faydalı modelle korunabilir nitelikte olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışan buluşunun patent veya faydalı modelle korunması halinde; işveren buluşun tek kullanıcısı olacak ve rakip işletmelerin buluşu kullanmasını engelleyecektir. Bu açıdan bakıldığında çalışan buluşuna yönelik ülkemizde ve diğer ülkelerde yapılan yasal düzenlemeler hem çalışana hem de işvereni koruma amaçlıdır.

Buluşların patent verilerek korunmasındaki amaç, buluşla elde edilen çözümlerin sanayi ile entegrasyonunu sağlamak ve aynı zamanda bilginin yayılmasına katkıda bulunmaktır (Işık, 2014, s.21).

Çalışan buluşunun patent veya faydalı model ile korunması aslen Fikri ve Sınai Mülkiyet kavramına dayanmaktadır. Fikri mülkiyet; bir eser üzerinde sahip olunabilecek maddi ve manevi hakların tamamını ve komşu haklarını

ifade etmektedir (<https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/fikri-mulkiyet-haklari>).

Fikri mülkiyet ve Sanat Eserleri, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren yapımcıların ve radyotelevizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını kapsamaktadır (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, md.1/A)

Sınai Mülkiyeti, sanayide ve tarımdaki buluşların, yeniliklerin, yeni tasarımların ve özgün çalışmaların ilk uygulayıcıları adına; ticaret alanında üretilen ve satılan malların üzerlerindeki üretici veya satıcısının ayırt edilmesini sağlayacak işaretlerin sahipleri adına tescil edilmesini ve böylece ilk uygulayıcıların ürünü üretme ve satma hakkına belirli bir süre sahip olmalarını sağlayan gayri maddi bir haktır (<https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/fikri-mulkiyet-haklari>, 2013). Bu hak ile hem sanayi hem de tarım alanında yapılan buluşların geliştirilmesi ve korunması mümkün olmaktadır. Sınai mülkiyeti, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında markayı, coğrafi işareti, tasarımı, patent ve faydalı modeli içermektedir.

Türk Patent Enstitüsü'nün (TPE) tanımına göre “*patent ve faydalı model, sınırlı bir süre ve yer için patent/ faydalı model sahibine, üçüncü kişiler tarafından buluşun izinsiz olarak üretilmesini, satılmasını, kullanılmasını veya ithal edilmesini engelleme amacıyla tanınan tekel haklarıdır.*” Koruma süreleri koruma başvurusu yapılan tarih itibarıyla başlar. Patent için koruma süresi 20 yıl, faydalı model için 10 yıl olarak belirlenmiştir. Patent ve faydalı model arasındaki farklar aşağıdaki tabloda özetlenmektedir (TPE, 2018).

Tablo-1: Patent ve Faydalı Model Arasındaki Farklar

	PATENT	FAYDALI MODEL
Yenilik	+	+
Buluş Basamağı	+	-
Sanayiye Uygulanabilirlik	+	+
Usuller ve Usuller Sonucu Elde Edilen Ürünler	+	-
Eczacılıkla İlgili Maddeler	+	-
Biyoteknolojik Buluşlar	+	-
Kimyasal ve Biyolojik Maddeler	+	-
Araştırma Raporu	+	+
İnceleme Raporu	+	-
Koruma Süresi	20 Yıl	10 Yıl

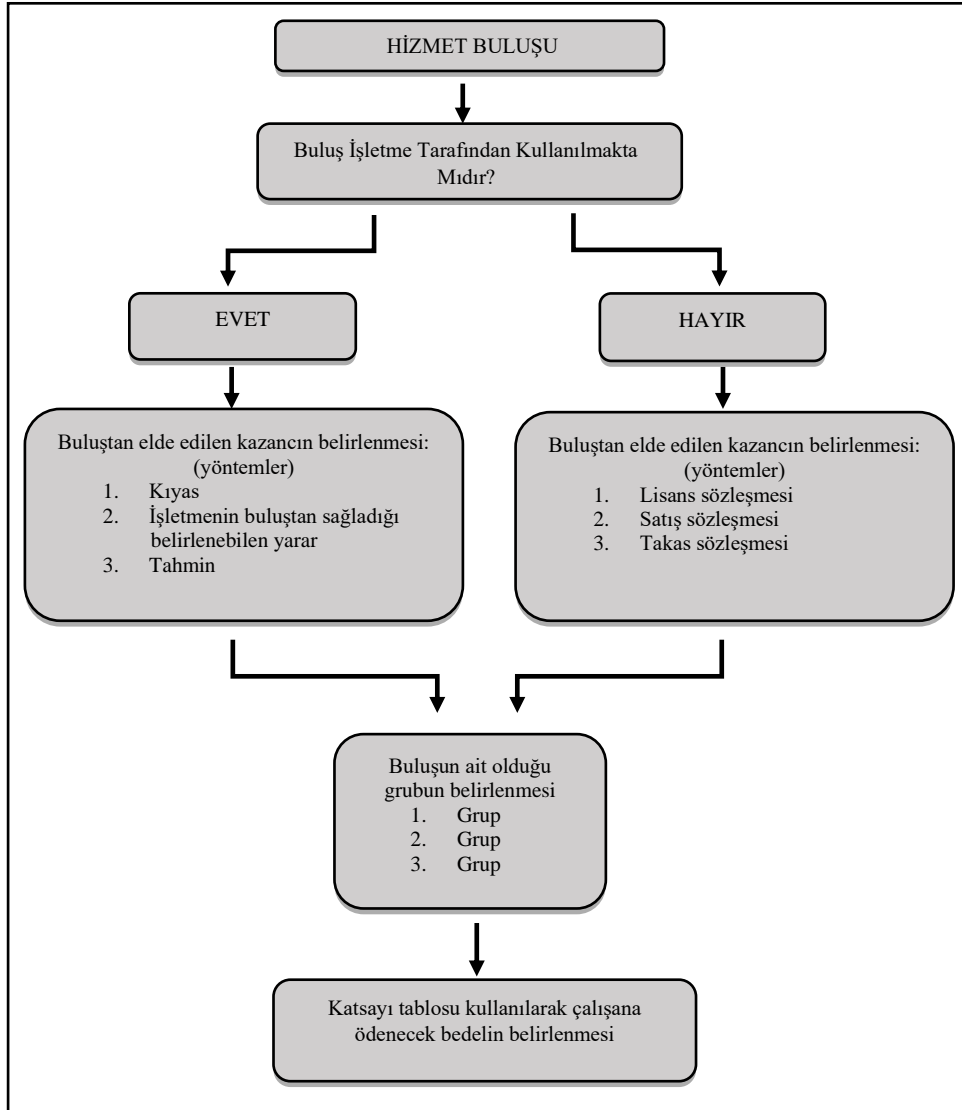
(Kaynak: TPE Patent/Faydalı Model Başvuru Klavuzu, 2019, s.1)

Farklar incelendiğinde, patent ve faydalı model yeniliğe ve sanayiye uygulanabilirliği açısından birbirine benzerlik göstermekte ancak faydalı modelin uygulanmasında buluş basamağı ve inceleme raporunun olmaması önemli bir fark olarak ortaya çıkmaktadır. Bu fark faydalı model tescilinin daha kolay olmasını ve maliyetinin daha düşük olmasına da etki etmektedir.

Uygulamada faydalı model sıklıkla yenilik araştırmalarını, patent kriterlerini karşılayamayan yenilikleri ve mevcut ürünler üzerinde yapılan küçük değişimleri korumak amacıyla tescil ettirilmektedir. Bu bakımdan faydalı model “yenilik patenti” veya “küçük patent” olarak da adlandırılmaktadır (Beneito, 2006, p.505).

Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından 29 Eylül 2017 tarih ve 30195 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Çalışan Buluşlarına, Yükseköğretim Kurumlarında Gerçekleştirilen Buluşlara Ve Kamu Destekli Projelerde Ortaya Çıkan Buluşlara Dair Yönetmelik”te ve çalışan buluşlarına dair çeşitli uluslararası düzenlemelerde çalışan buluşu temel olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: *hizmet buluşu ve serbest buluş*

Hizmet buluşu; “Çalışanın, bir işletme veya kamu idaresinde yükümlü olduğu faaliyeti gereği gerçekleştirdiği veya işyerinin faaliyet gösterdiği alanlar içinde, büyük ölçüde işletme veya kamu idaresinin deneyim ve çalışmalarına dayanarak iş ilişkisi sırasında yaptığı buluşlar”olarak ifade etmektedir. Serbest buluş ise “Birinci Kısım kapsamında hizmet buluşlarının dışında kalan buluşları, İkinci Kısım kapsamında ise yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen buluşların dışında kalan buluşları ifade etmektedir” (Yönetmelik, Md. 4).

Şekil-1: Çalışana Ödenecek Bedelin Belirlenmesi

3. ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDELİN BELİRLENMESİ

Hizmet buluşunun, buluş sahibi olan işletme çalışanına ödenecek bedelin belirlenmesinde, çalışanın işletmedeki görev tanımı, işletmenin ilgili buluşa olan katkısı dikkate alınarak yapılan 3 farklı grupta önemli rol oynamaktadır.

“a) 1. Grup: İşletmedeki görev alanına doğrudan girmeyen konularda çalışanın kendi kendine üstlendiği bir görev vesilesiyle ve buluşun gerçekleştirilmesine işletmenin katkısının olmadığı durumda gerçekleştirilen buluşlar.

b) 2. Grup: İşletmedeki görevlendirmenin doğrudan neden olmadığı ancak işletme tarafından tespit edilen ihtiyacın giderilmesi veya sorunların çözümü için gerçekleştirilen veya buluşun gerçekleştirilmesine işletmenin katkısının olduğu buluşlar.

c) 3. Grup: İşletmede verilen görevlendirmenin doğrudan neden olduğu ve buluşun gerçekleştirilmesine işletmenin tam katkısının olduğu durumda gerçekleştirilen buluşlar'' (Yönetmelik, Md. 20).

Tablo-2: Katsayı Tablosu

Buluşun ait olduğu grup	Buluştan elde edilen kazancın net asgari ücret miktarının						
	1.000 katına kadarki bölümü için katsayı	1.000 ile 5.000 katı arasındaki miktar için katsayı	5.000 ile 10.000 katı arasındaki miktar için katsayı	10.000 ile 25.000 katı arasındaki miktar için katsayı	25.000 ile 50.000 katı arasındaki miktar için katsayı	50.000 ile 100.000 katı arasındaki miktar için katsayı	100.000 ile 150.000 katı arasındaki miktar için katsayı
1. grup	0,0060	0,0050	0,0040	0,0030	0,0020	0,0010	0,0006
2. grup	0,0040	0,0030	0,0020	0,0016	0,0012	0,0008	0,0005
3. grup	0,0020	0,0015	0,0012	0,0010	0,0008	0,0006	0,0004

Kaynak: Çalışan Buluşlarına, Yükseköğretim Kurumlarında Gerçekleştirilen Buluşlara ve Kamu Destekli Projelerde Ortaya Çıkan Buluşlara Dair Yönetmelik

Yönetmeliğe göre, hizmet buluşuna istinaden çalışana ödenecek bedelin belirlenmesinde üç adım bulunmaktadır. Öncelikle buluştan elde edilen kazancın belirlenmesi gerekmektedir. İkinci adımda, çalışanın işletmedeki görev tanımı, işletmenin ilgili buluşa olan katkısı dikkate alınarak hangi grupta yer aldığı belirlenmesidir. Buluştan elde edilen kazanç ve çalışanın ait olduğu grup belirlendikten sonra, yönetmeliğin 21. maddesinde bulunan ve Tablo 2'de yer alan katsayı tablosu ile ait olunan grup esas alınarak çalışana ödenecek bedel hesaplanabilmektedir. Katsayı tablosu net asgari ücreti esas almaktadır. Çalışana ödenecek bedel yıllık dönemler halinde ödenir. Aksinin sözleşme ile kararlaştırılabilmesi mümkündür. Ödemenin bir yılı aşan dönemler halinde yapılmasına karar verilmesi halinde ise, ödemenin yapılacağı döneme ilişkin net asgari ücret tutarı dikkate alınır. Bedel hesaplamasında esas alınan süre, buluşun patent hakkının sona ermesiyle kendiliğinden sona erecektir. İşveren patent süresi bitene kadar ilgili bedeli ödemeye devam eder. Ancak, patentin hükümsüzlüğü ileri sürülürse, işyerinin bedel ödeme yükümlülüğü patentin hükümsüzlüğünü belirtir nitelikteki kararın kesinleşme tarihine kadar devam eder.

3.1. Buluştan Elde Edilen Kazancın Belirlenmesi

Buluştan elde edilen kazanç, buluşun işletme tarafından kullanılıp kullanılmadığına bağlı olarak farklı yöntemlerle hesaplanmaktadır.

3.1.1. İşletme Tarafından Kullanılan Buluşlardan Elde Edilen Kazanç

İşletme tarafından kullanılan buluşlardan elde edilen kazanç, 03.04.2007 tarihli ve 26482 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kurumlar Vergisi Genel Tebliği (Seri No:1) kapsamında buluştan elde edilen kazanç olarak kabul edilir. Yönetmeliğe göre belirlenemeyen kazançlar için 3 farklı yöntem uygulanmaktadır. Tablo 3’te görüldüğü üzere bunlar; Kıyas, İşletmenin buluştan sağladığı belirlenebilen yarar ve Tahmin yöntemidir (Yönetmelik, md.12).

Tablo-3: Buluştan Elde Edilen Kazancı Belirleme Yöntemleri

Kıyas	İşletmenin buluştan sağladığı belirlenebilen yarar	Tahmin
Buluşun değerinin üretim ve/veya satış miktarına dağıtımının mümkün olduğu durumlarda uygulanabilir. En çok tercih edilen hesaplama yöntemidir.	Yeniliklerin ve gelişmelerin sadece işletme içinde gerçekleştiği ve devir hızı ve satışlar üzerinde hiçbir doğrudan etkisinin bulunmadığı durumlarda uygulanabilir.	Buluşun değerinin gerçek bir gelir yaklaşımına dayalı olarak belirlenemediği durumlarda kullanılır.

3.1.1.1. Buluştan Elde Edilen Kazancın Kıyas Yöntemine Göre Belirlenmesi

Buluştan elde edilen kazanç, benzer özelliklere sahip lisansların ve satış sözleşmelerinin yaygın olduğu endüstrilerde yapılan hizmet buluşlarında, kıyaslanabilir özellikte bir serbest buluşun olması durumunda kıyas yöntemi kullanılarak belirlenir.

Kıyas yöntemine göre elde edilen kazanç hesaplanırken, kıyas alınan sözleşme kapsamındaki lisans bedeli ya da satış bedeli esas alınmaktadır. Kazanç, ilgili buluşun birim değeri ile ürünün sayısı, ağırlığı veya parça sayısı çarpılarak hesaplanmaktadır. Kıyaslanabilecek herhangi bir serbest buluş olmaması durumunda ise buluştan elde edilen kazanç, buluşun ilgili ürünün satış fiyatına olan etkisi esas alınarak hesaplanır. Kıyas yöntemi kullanılarak buluştan elde edilen kazancın hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılabilir (Yönetmelik, Ek.1):

$$E = B \times L$$

E: Buluştan elde edilen kazanç

B: üretim/satış miktarı/tutarı

L: Buluşun ürüne katkısı

B ile ifade edilen üretim veya satış birim cinsinden veya tutar cinsinden ifade edilebilir. Eğer satış tutar olarak (üretim maliyet olarak) ifade

edilmişse, buluşun ürüne katkısı (L) yüzde (%) olarak ifade edilmelidir. Eğer satış miktar olarak (üretim miktar olarak) ifade edilmişse, buluşun ürüne katkısı (L) birim başına tutar olarak ifade edilmelidir.

Örneğin; şampuan üretimi üzerine faaliyet gösteren A kozmetik firmasında, Ayşe Yılmaz AR-GE departmanında ürün geliştirmeden sorumlu olarak çalışmaktadır. Ayşe Hanım üst yönetim tarafından kendisine verilen görevlendirmeye dayanarak, sürekli kullanımda saçların beyazlamasını önleyen bir şampuan türü geliştirmiştir. Ürün test aşamasını geçmiş, üretimine başlanmış ve 800.000 adet şampuan üretilmiştir. İlk 12 ayda şampuanların 600.000 adedi satılmıştır. Şampuanların birim satış fiyatı 40 TL'dir. Ayşe Yılmaz'ın buluşunun ürüne olan katkısı %60 olarak belirlenmiştir. Net asgari ücret 2.300 TL'dir.

Bu durumda buluştan elde edilen kazanç, 14.400.000 TL olarak hesaplanır.

$$E = (600.000 \times 40) \times \%60 = 14.400.000 \text{ TL}$$

Ayşe Yılmaz, kendisine üst yönetim tarafından yapılan görevlendirme ile buluşu gerçekleştirdiği için, katsayı tablosunun kullanımında 3.grup kullanılacaktır. Katsayı tablosunda verilen katsayılar kullanılmak suretiyle çalışana ödenecek bedelin hesaplanması aşağıdaki tabloda izlenebilmektedir:

Tablo-4: Örnek Çalışana Ödenecek Bedel Hesaplaması

	<i>Hesaplama</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Çalışana ödenecek bedel</i>
Buluştan elde edilen kazancın net asgari ücretin miktarının 1.000 katına kadar olan bölümü	$2.300 \times 1000 = 2.300.000 \text{ TL}$	0,0020	$2.300.000 \times 0,0020 = 4.600 \text{ TL}$
Buluştan elde edilen kazancın net asgari ücretin miktarının 1.000 katı ile 5.000 katı arasındaki bölümü	$(2.300 \times 5.000) - 2.300.000 = 9.200.000 \text{ TL}$	0,0015	$9.200.000 \times 0,0015 = 13.800 \text{ TL}$
Buluştan elde edilen kazancın net asgari ücretin miktarının 5.000 katı ile 10.000 katı arasındaki bölümü	Kalan bakiye olarak hesaplanır: $14.400.000 - 2.300.000 - 9.200.000 = 2.900.000 \text{ TL}$	0,0012	$2.900.000 \times 0,0012 = 3.480 \text{ TL}$
TOPLAM ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDEL			21.880 TL

3.1.1.2. Buluştan Elde Edilen Kazancın İşletmenin Buluştan Sağladığı Yarara Göre Belirlenmesi

Bu yöntem aracılığıyla elde edilen kazanç, işletmelerin ilgili buluştan sağladığı yarara göre hesaplanmaktadır. Öncelikle, işletmelere tasarruf sağlayabilen hizmet buluşları için kazanç belirlenirken kullanılır. Ayrıca, hesaplamada temel olarak ilgili buluş konusu ürünün satılmasından elde edilen kazanç esas alınmaz, yalnız işletme içerisinde kullanılan makine, ürün ve cihazlar veya buluşla ilgili kullanılan üretim yöntemleri aracılığıyla elde edilen kazanç kullanılabilir. Buluştan elde edilebilen yarar, işletmelerin ilgili buluşu kullanması sonucu elde ettiği gelir ile giderleri arasındaki olumlu farktır. Hesaplama yapılırken gelirlerden düşülen giderler kapsamına buluş öncesi yapılan giderler dâhil edilememektedir (Yönetmelik, Md. 14).

Bu yöntem genellikle buluş değerinin buluş sonrası çıkan ürüne dağıtımının mümkün olmadığı, sadece işletme içinde gerçekleştirilebilecek ve yürütülebilecek teknik gelişmeleri kapsadığı durumlarda uygulanır.

Mavi Elbise konfeksiyon firmasında üretim süreçleri geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. Firma uzun süredir plansız üretim süreçlerinden dolayı atıl işçilik ve siparişlerini yetiştirememesi sorunu ile karşı karşıyadır. İşe yeni alınan ustabaşı Mehmet Beyaz, firmadaki bu sorunu gözlemleyip; doğrudan bir görevlendirmesi olmamasına rağmen; önceki deneyimlerine dayanarak kumaşların kesilmesi ve dikimi süreçlerini daha kısa sürede tamamlayacak ve atıl işçiliği minimize edecek bir üretim yönetimi planlamıştır. Söz konusu süreci tamamlamak Mehmet Beyaz'ın önderliğinde uzman görüşler alınmış ve mavi yakalı personel yeni üretim süreçleri ile ilgili eğitime tabi tutulmuştur. Ayrıca firma içinde daha ergonomik bir ortam yakalamak için yeniden düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu düzenleme ve eğitimlerin firmaya olan maliyeti 20.000 TL olarak tespit edilmiştir. Yeni üretim süreci uygulanmak suretiyle üretime başlanmış ve firmanın satışları bir önceki yıla göre 800.000 TL artmıştır. Net asgari ücret 2.300 TL'dir.

Bu durumda buluştan elde edilen kazanç, 780.000 TL olarak hesaplanır.

$$E = 800.000 - 20.000 = 780.000 \text{ TL}$$

Mehmet Beyaz; işletmedeki görevlendirmenin doğrudan neden olmadığı ancak işletmenin belirlediği ihtiyacın giderilmesi ve ilgili sorunlarına ilişkin çözüm üretmek için buluşu gerçekleştirdiğinden dolayı, katsayı tablosunun kullanımında 2.grup kullanılacaktır. Katsayı tablosunda verilen katsayılar kullanılmak suretiyle çalışana ödenecek bedelin hesaplanması şu şekildedir:

Tablo-5: Örnek Çalışana Ödenecek Bedel Hesaplaması

	<i>Hesaplama</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Çalışana ödenecek bedel</i>
Buluştan elde edilen kazancın net asgari ücretin miktarının 1.000 katına kadar olan bölümü	2.300×1000 $= 2.300.000$ TL	0,0040	$780.000 \times 0,0040$ $= 3.120$ TL
TOPLAM ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDEL			3.120 TL

3.1.1.3. Buluştan Elde Edilen Kazancın Tahmin Yöntemine Göre Belirlenmesi

Buluştan elde edilen kazanç, kıyas yöntemi ve buluştan sağlanabilen yarara göre belirlenemediği durumlarda tahmin yöntemi kullanılarak belirlenmektedir. Bu yöntem aracılığıyla elde edilen kazanç, işverenin buluşu serbest buluş yapandan alması durumunda ödeyeceği makul bedel dikkate alınarak hesaplanmaktadır (Yönetmelik, Md. 15).

Tahmin yöntemi; buluşun değerinin gerçek bir gelir yaklaşımına dayalı olarak belirlenemediği durumlarda kullanılır. Buluştan elde edilen kazancın kıyas ve işletmenin buluştan sağladığı yarara göre belirlenmesi yöntemlerinde hesaplamada gerçekleşmiş bir gelir yaklaşımı kullanılırken; tahmin yönteminde varsayım dayalı bir gelir yaklaşımı benimsenmiştir. İlk iki yöntemin uygulanmadığı durumlarda kullanılacak olan bu yöntemde buluştan elde edilen kazanç makul bedel esasına göre belirlenir.

Güzel Yemek baharat firmasının pazarlama bölümünde çalışan gıda mühendisi Bilgehan Okur yemeklere atılan fazla tuzun tadını dengeleyen bir baharat karışımı bulmuştur. Buluşun gerçekleştirilmesinde işletmenin herhangi bir katkısı yoktur ve bu konuda görevlendirilmemiştir. Güzel Yemek firması yöneticileri Bilgehan Okur'un bulduğu karışımın pazar payının geniş olacağını ve satışları önemli ölçüde etkileyeceğini düşünmektedir. Test aşamalarını başarıyla geçen ürünün henüz üretimi tamamlanmış olduğundan satışından sağlanacak gelir verisi mevcut değildir. Ancak Güzel Yemek firması Bilgehan Okur'a çalışan buluşu ödemesini gecikmeden yapmak istemektedir.

Güzel Yemek baharat firması buluştan elde edilen kazancı gerçekleşmiş bir gelir üzerinden hesaplayamayacağı için tahmin yöntemini kullanacaktır. Yapılan araştırmada bir ar-ge firması tarafından satışa sunulmuş olan ve yemeklere atılan fazla karabiberin tadını dengeleyen bir baharat karışımı buluşunun bedelinin 600.000 TL olduğu belirlenmiştir.

Güzel Yemek baharat firması “benzer nitelikte bir serbest buluş yapandan satın almak isteseydi ödemek zorunda kalacağı makul bedel”i 600.000 TL olarak kabul etmiş ve çalışana ödenecek bedeli bu tutar üzerinden hesaplamaya karar vermiştir.

Bilgehan Okur, işletme içerisinde görev tanımına dolaylı olarak giren konularda isteğe bağlı olarak üstlendiği bir görev aracılığıyla buluşu gerçekleştirmiş ve buluşun gerçekleştirilmesinde işletmenin katkısı olmamıştır. Bu durumda, katsayı tablosunun kullanımında 1.grup kullanılacaktır. Net asgari ücret 2.300 TL’dir.

Katsayı tablosunda verilen katsayılar kullanılmak suretiyle çalışana ödenecek bedelin hesaplanması şu şekildedir:

Tablo-6: Örnek Çalışana Ödenecek Bedel Hesaplaması

	<i>Hesaplama</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Çalışana ödenecek bedel</i>
Buluştan elde edilen kazancın net asgari ücretin miktarının 1.000 katına kadar olan bölümü	2.300 x 1000 = 2.300.000 TL	0,0060	600.000 x 0,0060 = 3.600 TL
TOPLAM ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDEL			3.600 TL

3.1.2. İşletme Tarafından Kullanılmayan Buluşlardan Elde Edilen Kazanç

Çalışan buluşları bazı durumlarda işletme tarafından kullanılmayarak satış veya kiralama yolu ile getiri sağlaması beklenebilir. Bu durumlarda da söz konusu buluşun sahibi olan çalışana bedel ödenmesi gerekmektedir. Temel olarak, çalışana ödenecek bedelin hesaplanması farklılık arz etmese de; buluştan elde edilen kazancın hesaplanma yöntemleri değişiklik göstermektedir. Buluştan elde edilen kazanç ve çalışanın ait olduğu grup belirlendikten sonra, işletme tarafından kullanılan buluşlar için ödenecek bedelin hesaplanması yöntemi ile benzer olarak yönetmeliğin 21.maddesinde bulunan katsayı tablosu vasıtasıyla çalışana ödenecek bedel hesaplanır (Bknz. Tablo 2).

Yönetmeliğe göre, ilgili buluşun işletme tarafından kullanılmaması durumunda elde edilen kazanç, *lisans sözleşmesi*, *satış sözleşmesi* veya *takas sözleşmesi* yöntemlerinden biri kullanılmak suretiyle hesaplanır (Yönetmelik, Md. 12).

3.1.2.1. Buluştan Elde Edilen Kazancın Lisans Sözleşmesi Yöntemi İle Belirlenmesi

“Hizmet buluşunun, işletme tarafından kullanılmayarak lisans verilmek suretiyle değerlendirilmesi halinde buluştan elde edilen kazanç, lisans verilmesinden sağlanan net gelire eşittir”. İlgili yönetmelik kapsamında sözü geçen net gelir, ilgili lisansın verilmesinden elde edilen brüt gelirden buluşun geliştirilmesi, buluşun kullanılabilir hale getirilebilmesi ve lisansın verilmesi ile ilgili yapılan harcamaların düşülmesi ile bulunur. Net lisans geliri hesaplanırken işletmenin lisans veren olarak patent hakkını koruması için üstlendiği tüm masraflar elde edilen brüt gelirden düşülür. Ayrıca patent hakları ile ilgili olarak tecavüzlerin önlenmesi ve teminat verilmesi için yapılan masraflar da brüt gelirden düşülür (Yönetmelik, Md. 16).

3.1.2.2. Buluştan Elde Edilen Kazancın Satış Sözleşmesi Yöntemi İle Belirlenmesi

İşletme tarafından hizmet buluşunun kullanılmayıp satılması durumunda ise elde edilen kazanç, buluşun satılmasından elde edilen net gelir alınarak bulunur. Burada net gelir, buluşun gerçekleştirilmesi sonrasında geliştirilmesi ve kullanılabilir hale getirilmesi adına yapılan masraflar ve satışı ile ilgili yapılan harcamalar düşülerek bulunmaktadır (Yönetmelik, Md. 17).

3.1.2.3. Buluştan Elde Edilen Kazancın Takas Sözleşmesi Yöntemi İle Belirlenmesi

İşletme tarafından hizmet buluşunun kullanılmayıp takas edilmesi durumunda ise elde edilen kazanç, buluşun takas sözleşmesi kapsamında işverenin sağladığı toplam kârdaki payıdır. Kâr payının belirlenebilmesi için öncelikle toplam kâr miktarının tespit edilmesi gerekir. Toplam kâr miktarının tespit edilememesi durumunda ise buluşun değeri tahmin yöntemi kullanılarak belirlenir (Yönetmelik, Md. 18).

3.2. Çalışana Ödenecek Bedelin Muhasebeleştirilmesi

Buluştan elde edilen kazanç esas alınarak farklı yöntemlerle hesaplanan çalışana ödenecek bedel ödendiği tarihte gider olarak kaydedilir. Yapılan bu gider kaydı 03.04.2007 tarihli ve 26482 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Kurumlar Vergisi Genel Tebliğ Seri No:1’e göre belirlenen kazanç tanımına uyan buluştan elde edilen kazanç esas alınarak hesaplanmaktadır. Bu bakımdan kanunen kabul edilen gider niteliğindedir. Örneğin 3.1.1.1. bölümünde verilen Ayşe Yılmaz örneğindeki hesaplanmış olan 21.800 TL’lik çalışana ödenecek bedel Tekdüzen Muhasebe Sistemi (TDMS)’ne göre şu şekilde muhasebeleştirilir.

750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri	21.880	
100 Kasa		21.880

Dönem sonunda 750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri hesabına kaydedilen bu tutar 751 Araştırma ve Geliştirme Giderleri Yansıtma hesabı vasıtasıyla 630 Araştırma ve Geliştirme Giderleri hesabına aktarılacaktır. Sonuç hesaplarında yer alan bu gider kalemi gelir tablosunda raporlanmış olacaktır.

Diğer yandan işverenin hizmet buluşuna ilişkin tam hak talep etmesi mümkündür. Bu durumda işveren çalışana ek olarak bir teşvik ödülü de verebilmektedir.

İşveren, hizmet buluşu için tam hak talebinde bulunmuşsa 22.12.2016 tarihli ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu 116. maddesi uyarınca patent verilmesi amacı ile Türk Patent ve Marka Kurumuna başvuru yapmakla yükümlüdür.

Çalışan buluşunun patent ile korunması sağlandıktan sonra işletme patent değerlendirme yöntemleri ile belirlediği patentinin değerini maddi olmayan duran varlıklar hesabı olan 260 Haklar hesabında aktifleştirecektir.

Çalışan buluşuna ilişkin olarak ortaya çıkan çalışana ödenecek bedelin belirlenmesi ve muhasebeleştirilmesi konusu TMS/TFRS açısından ele alındığında konunun içeriği bakımından TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar ve TMS 19 Çalışana Sağlanan Faydalar Standartları konu ile ilgili görünmektedir. TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı'na göre maddi olmayan duran varlık “fiziksel niteliği olmayan tanımlanabilir parasal olmayan varlık” olarak tanımlanmaktadır (TMS 38, Paragraf 51). Ayrıca maddi olmayan duran varlık tanımının belirlenebilirlik kriterini sağlaması beklenmektedir. Belirlenebilirlik kriteri ise maddi olmayan duran varlığın ayrılabilir olması veya sözleşmede yer alan haklardan ya da diğer yasal haklardan kaynaklanması olarak tanımlanmıştır. TMS 38'e göre işletme içi yaratılan markalar, ticari başlıklar, yayın hakları, müşteri listeleri ve benzer nitelikteki kalemler maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilmez. İşletme içi yaratılan bir maddi duran varlığın muhasebeleştirilmesinde ilgili varlığın oluşumuna ilişkin araştırma safhası ve geliştirme safhasında ortaya çıkan giderler şu şekilde ele alınır.

Araştırma safhası, araştırmadan (veya işletme içi bir projenin araştırma safhasından) kaynaklanan herhangi bir maddi olmayan duran varlık muhasebeleştirilmez. Araştırma (veya işletme içi bir projenin araştırma safhası) harcamaları gerçekleştiğinde gider olarak muhasebeleştirilir (TMS 38, Paragraf 54).

Geliştirme safhası, sadece ve sadece, aşağıdaki koşulların tamamının varlığı halinde, geliştirmeden (veya işletme bünyesinde yürütülen bir projenin geliştirme safhasından) kaynaklanan maddi olmayan duran varlıklar muhasebeleştirilir (TMS 38, Paragraf 57):

- Maddi olmayan duran varlığın kullanıma veya satışa hazır hale gelebilmesi için tamamlanmasının teknik olarak mümkün olması.
- İşletmenin maddi olmayan duran varlığı tamamlama ve bu varlığı kullanma veya satma niyetinin bulunması.
- Maddi olmayan duran varlığı kullanma veya satma imkânının bulunması.
- Maddi olmayan duran varlığın muhtemel gelecek ekonomik faydayı nasıl sağlayacağını belirli olması. Ayrıca, maddi olmayan duran varlığın ürününün veya kendisinin bir piyasasının olması ya da işletme bünyesinde kullanılacak olması durumunda buna elverişli olması.
- Geliştirme safhasını tamamlamak ve maddi olmayan duran varlığı kullanmak veya satmak için yeterli teknik, mali ve diğer kaynakların mevcut olması.
- Geliştirme sürecinde maddi olmayan duran varlıkla ilgili yapılan harcamaların güvenilir bir biçimde ölçülebilir olması.

TMS 38’de geçen bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere standartta işletme içi yaratılan bir maddi olmayan duran varlığın muhasebeleştirme esasları verilmiş ancak çalışan buluşuna ilişkin çalışana ödenecek bedelin hesaplanmasına ve muhasebeleştirilmesine ilişkin konulara değinilmemiştir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışana ödenecek bedelin muhasebeleştirilmesi muhasebe standartlarına göre raporlama yapan bir işletme içinde 750 Araştırma ve Geliştirme Giderleri hesabı vasıtasıyla gider kaydetmek suretiyle gerçekleştirilecektir. Söz konusu gider kaydı kanunen kabul edilen gider statüsünde olduğu için herhangi bir ertelenmiş vergi gelir/gider unsuru ortaya çıkmayacaktır. Ancak işletme yönetmelikte verilen yöntemlere göre değil işletme içi yöntemlere göre buluştan elde edilen kazancı ve çalışana ödenecek bedeli belirlediği durumda tutar yönetmeliğin gerektirdiğinden farklı olarak ortaya çıkacaktır. İşletmenin çalışana ödenecek bedeli işletme içi yöntemlerle yönetmeliğin gerektirdiği bedelin üstünde bir tutarda belirlemesi durumunda ortaya ertelenmiş vergi varlığı ve

(dolayısıyla ertelenmiş vergi geliri) düşük hesaplaması durumunda ertelenmiş vergi yükümlülüğü (ertelenmiş vergi gideri) ortaya çıkacaktır. Ancak yönetmelikte belirtilen çalışana ödenecek bedelin belirlenmesine ilişkin yöntemlerle uyumlu olduğu düşünüldüğünde işletmenin farklı bir yöntem arayışına girmesinin de çok olanaklı olmadığı ifade edilmelidir.

4.SONUÇ

Son yıllarda işletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri adına buluşların öneminin gittikçe arttığı görülmektedir. Çalışanların bu açıdan işletmelere olan katkısı da oldukça büyüktür.

29.09.2017 tarihli ve 30195 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yayımı tarihinde yürürlüğe giren “*Çalışan Buluşlarına, Yükseköğretim Kurumlarında Gerçekleştirilen Buluşlara ve Kamu Destekli Projelerde Ortaya Çıkan Buluşlara Dair Yönetmelik*” ülkemizde çalışan buluşlarının hem daha kurumsal olarak değerlendirilmesi hem de çalışana buluşu için ödenecek bedelin hesaplanabilmesi açısından önemli yenilikler getirmektedir.

Yönetmelik’e göre, çalışana buluşu karşılığında ödenecek bedel belirlenirken, hizmet buluşunun ekonomik olarak değeri ve çalışanın işletme içerisindeki hem görevi hem de işletmenin hizmet buluşu üzerindeki katkısı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda buluşu adına çalışana ödenecek bedel belirlenirken esas alınan kriter ilgili buluşun işletme tarafından kullanıp kullanılmadığıdır. Buluşun işletme tarafından kullanılmaması durumunda ise lisans, satış ve takas sözleşmeleri aracılığıyla buluştan elde edilen kazanç hesaplanmaktadır. Buluşa ilişkin toplam kazancın belirlenmesi sonrasında çalışana ödenecek bedelin hesaplanabilmesi için buluşun ait olduğu grubun belirlenmesi gerekmektedir. Grupların belirlenmesinde esas alınan kriterler çalışanın görev alanı ve işletmenin buluşa olan katkısıdır. Çalışan buluşunun ait olduğu grubun bulunmasından sonra yönetmelikte yer alan katsayı tablosu kullanılarak çalışana ödenecek bedel hesaplanmaktadır. Bu tür bir hesaplama adil bir makul değer in ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Hizmet buluşuna ilişkin bedel ve bedele ilişkin ödeme şekli işverenin, hak talebinde bulunmasından hemen sonra işveren ile çalışan arasında imzalanan sözleşme ya da benzer bir hukuk ilişkisi kapsamında yer alan şartlara göre belirlenmektedir. Eğer hizmet buluşu birden fazla çalışan tarafından gerçekleştirilmişse, bu durumda hizmet buluşuna ilişkin çalışana ödenecek bedel ve bu bedele ilişkin ödeme şekli her bir çalışan için ayrı belirlenmekte olup herhangi bir uyuşmazlık durumunda tahkim yoluyla çözülebilmektedir.

Çalışana buluşu karşılığında ödenecek bedelin muhasebeleştirilmesi ise hem TDMS hem de TMS/TFRS kapsamında benzer olarak gerçekleştirilmektedir. İşletmenin, çalışana buluşu karşılığında ödediği bedel kanunen kabul edilen gider niteliğindedir ve gerçekleştiği dönemde Araştırma ve Geliştirme Giderleri hesabında muhasebeleştirilir. TMS/TFRS kapsamında kanunen kabul edilen bir gider olduğu için de herhangi bir ertelenmiş vergi gelir/gideri söz konusu olmamaktadır.

KAYNAKÇA

Bartenbach, K. Voltz, F. Goetzmann, M. J. (2009). Effects of the German Law on Employees' Inventions when Posting Employees Within the European Union in Patents and technological progress in a globalized world, Springer.

Beneito, P. (2006). The Innovative Performance of In-House and Contracted R&D In Terms Of Patents and Utility Models. Research Policy, 35, 502-517.

Çalışan Buluşlarına, Yükseköğretim Kurumlarında Gerçekleştirilen Buluşlara Ve Kamu Destekli Projelerde Ortaya Çıkan Buluşlara Dair Yönetmelik, (2017). <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.23927&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%A7a1%C4%B1%C5%9Fan%20bulu%C5%9F>. (Erişim Tarihi: 14.11.2019)

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (1951). T. C. Resmi Gazete, 5846, (05.12.1951).

<https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/fikri-mulkiyet-haklari>, (Erişim Tarihi: 06/11/2019).

Işık, C. (2014). Patent harcamaları ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. Sosyoekonomi, Ocak, 69-86.

Kurumlar Vergisi Genel Tebliği Seri No:1, (2007). T.C. Resmi Gazete, 26482, (03.04.2007).

Parlakıydız, F.M, Güvel, E.A. (2015). Fikri Mülkiyet Hakları Ve Bu Hakları Korumanın Ekonomik Önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8.4, 29-39.

Sınai Mülkiyet Kanunu (2016). T. C. Resmi Gazete, 6769, (22.12.2016).

Svacina, P., Antosova G. (2018). Searching for Today's Purpose of Remunerating Employee Inventions Through Grounded Theory, The Impact Of Globalization on International Finance and Accounting, 18th Annual Conference on Finance and Accounting (ACFA), 2018, pp.217-227.

TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar, 15/01/2019 tarihli ve 30656 sayılı Resmi Gazete.

Türk Patent ve Marka Kurumu, (2018). Patent/Faydalı Model Başvuru Klavuzu.

<http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/522B990B-E529-4378-8287-66E77494B4FA.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)

WIPO. (2004). Relationship Between Employed Inventors And Employers: Legal, Contractual And Financial Questions, Wipo National Workshop On Innovation Support Services And Their Management.

KONKORDATO SÜRECİNİN İŞLETMELERİN SÜREKLİLİĞİNE KATKISI*

Arş. Gör. Dr. Filiz ÖZŞAHİN KOÇ^a
Prof. Dr. Şaban UZAY^b

Derleme
(Compilation)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Temmuz 2020; 13 (2): 495-515

ÖZ

Finansal açıdan kötü durumda olan fakat kurtulma ümidi bulunan şirketleri ekonomiye kazandırma amacı ile 2003 ve 2004 yıllarında İcra ve İflas Kanunu'na "iflasın ertelenmesi" maddesi eklenmiştir. Ancak iflas erteleme hakkının kötüye kullanılması neticesinde önce olağanüstü hal (OHAL) döneminde yeni iflas erteleme başvuruları kabul edilmemiş, daha sonra 7101 sayılı "İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" 15 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 7101 sayılı Kanun'un 62. maddesi ile Ticaret Kanunumuzda değişiklik yapılarak 377. maddede yer alan "iflasın ertelenmesi" maddesi yerine "konkordato" maddesi eklenmiştir. İİK'nın 285. maddesine göre; "Borçlarını, vadesi geldiği hâlde ödeyemeyen veya vadesinde ödeyememe tehlikesi altında bulunan herhangi bir borçlu, vade verilmek veya tenzilat yapılmak suretiyle borçlarını ödeyebilmek veya muhtemel bir iflâstan kurtulmak için konkordato talep edebilir" denilmektedir. Bu uygulama ile işletmelerin sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, konkordato uygulamalarının işletmelerin sürekliliğine olan katkısının hangi düzeyde olduğunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren konkordatoya başvuran ve konkordato sürecini iflas ederek veya iflas etmeden tamamlayan şirket sayısı belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmada ayrıca şirketleri konkordato sürecine sürükleyen nedenler incelenecek ve işletmelerin sürekliliğini etkileyen riskler ve bunlara getirebilecek kontroller, örnek vaka yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Konkordato, Süreklilik, İşletmenin Sürekliliği.

JEL Kodları: M40, M42.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Özşahin Koç, F., Uzay, Ş. (2020). Konkordato Sürecinin İşletmelerin Sürekliliğine Katkısı. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 13 (2), 495-515.

*Makalenin gönderim tarihi: 14.09.2019; Kabul tarihi: 02.02.2020, iThenticate benzerlik oranı %88 (Benzerlik oranının nedeni yazarları tarafından; Giriş başlığına dipnot olarak verilen tam metnin bildirinin gözden geçirilmiş hali olması gösterilmiştir. İlgili çalışma kapsam dışında bırakıldığında benzerlik oranı %14'tür.)

^a Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, filiz.ozsahin@nevsehir.edu.tr,
ORCID: [0000-0002-0211-869X](https://orcid.org/0000-0002-0211-869X).

^b Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, suzay@erciyes.edu.tr
ORCID: [0000-0003-0622-7962](https://orcid.org/0000-0003-0622-7962).

CONTRIBUTION OF THE CONCORDAT PROCESS TO THE CONTINUITY OF BUSINESS

ABSTRACT

In 2003 and 2004, the postponement of bankruptcy clause was added to the Execution and Bankruptcy Law in order to bring the companies that are financially in a difficult situation but have a hope of recovery to the economy. However, as a result of the misuse of the right to postpone bankruptcy, the new bankruptcy deferment applications were not accepted before the state of emergency (OHAL), then the Law No. 7101 on the Amendment of the Execution and Bankruptcy Law and Some Other Laws came into force on 15 March 2018. With the Article 62 of the Law No. 7101, our Commercial Code has been amended and the article concordat has been added to Article 377 instead of postponement of bankruptcy. According to article 285 of the Execution and Bankruptcy Law; Any debtor who cannot pay his debts despite the due date or who is in danger of failing to pay on his due terms can say that he can demand the concordat to pay his debts or to avoid a possible dismissal by means of making or changing the maturity. With this application, it is aimed to ensure continuity of enterprises. In this context, the aim of the study is to examine the level of concordat applications' contribution to the continuity of enterprises. For this purpose, it will be tried to determine the number of companies applying to concordat from the date of entry into force of the Law and completing the concordat process without bankruptcy or by bankruptcy. In the study, the reasons that lead companies to concordat process will be examined and the risks affecting the continuity of the enterprises and the controls that may bring them will be explained with the help of sample case.

Keywords: Concordat, Continuity, Continuity of Business.

JEL Codes: M40, M42.

1. GİRİŞ¹

Ekonomik krizin etkisiyle birlikte şirketler, borçlarını vadesinde ödeyemeyecek duruma düşebilmektedir. Mali açıdan kötü durumda olan fakat kurtulma ümidi bulunan şirketleri ekonomiye yeniden kazandırma amacıyla 2003 ve 2004 yıllarında İcra ve İflas Kanunu'na "iflasın ertelenmesi" maddesi eklenmiştir. Ancak uygulamada kötü niyetli girişimciler tarafından iflas erteleme hakkının art niyetli uygulanması ve bankaların ödenmeyen ve iflas erteleme sürecinde olduğundan dolayı takip edemedikleri alacaklarının artması neticesinde önce OHAL döneminde yeni iflas erteleme başvuruları alınmamış, daha sonra 15 Mart 2018 tarih ve 30361 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak 7101 sayılı "İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. 7101 sayılı Kanun'un 62. maddesi ile Ticaret Kanunumuzda değişiklik yapılarak 377. maddede yer alan "iflasın ertelenmesi" maddesi yerine "konkordato" maddesi eklenmiştir.

¹ Bu çalışma; Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü tarafından 2-4 Mayıs 2019 tarihlerinde Osmaniye'de düzenlenen 18. Uluslararası Katılımlı İşletmecilik Kongresinde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

İcra ve İflas Kanunu'nun (İİK) 285. maddesine göre; “*Borçlarını, vadesi geldiği hâlde ödeyemeyen veya vadesinde ödeyememe tehlikesi altında bulunan herhangi bir borçlu, vade verilmek veya tenzilat yapılmak suretiyle borçlarını ödeyebilmek veya muhtemel bir iflâstan kurtulmak için konkordato talep edebilir. İflâs talebinde bulunabilecek her alacaklı, gerekçeli bir dilekçeyle, borçlu hakkında konkordato işlemlerinin başlatılmasını isteyebilir*” denilmektedir.

Konkordato uygulaması ile daha öncede bahsedildiği gibi işletmelerin ekonomiye tekrar kazandırılması bir başka ifadeyle işletmelerin sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Süreklilik; işletmenin sonsuz bir ömre sahip olduğu ve öngörülebilir bir gelecekte de faaliyetlerini sürdüreceği varsayımına dayanmaktadır. Süreklilik önemlidir. Çünkü; bir şirketin iflasının, sadece ortaklara ve çalışanlara değil, çeşitli açılardan topluma yükleyeceği bir maliyeti de söz konusudur. Zira büyük bir firmanın iflası, “domino” etkisi yaratarak, o firmayla iş yapan müşteriler, tedarikçiler ve işçiler başta olmak kaydıyla 3. şahıslara da zarar vermekte olup netice itibariyle ekonomiye olumsuz yansımaktadır.

Bu kapsamda **çalışmanın amacı**; konkordato uygulamalarının işletmelerin sürekliliğine olan katkısının hangi düzeyde olduğunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle çalışmada konkordato kavramı, konkordato süreci, konkordatonun iflas ertelemekten farkları ve işletmenin sürekliliği konuları incelenecektir. Ayrıca çalışmada Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren konkordatoya başvuran şirket sayısı ile konkordato sürecini iflas ederek veya iflas etmeden tamamlayan şirket sayısı belirlenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda basında yer alan haberlerden ve çeşitli istatistiki değerlerden yararlanılacaktır. Çalışmada şirketleri konkordatoya götüren sebeplerin neler olduğu işletmelerin sürekliliğini etkileyen riskler ve bunlara getirebilecek kontroller, örnek vaka yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

2. KONKORDATO TANIMI VE TÜRLERİ

İcra ve İflas Kanunu (İİK) kapsamında konkordatoyu vadesi geldiği halde borçlarını ödeyememe riski taşıyan şirketlerin, borçlarının vadesinin uzatılması veya borçtan indirim yapılması suretiyle borçlarının bir kısmından kurtulmasını sağlayan ve şirketlerin muhtemel bir iflastan kurtulmak için başvurduğu bir icra kurumu olarak tanımlayabiliriz.

Temel olarak konkordato *mahkeme dışı konkordato* ve *mahkeme içi konkordato* olmak üzere iki türdür. *Mahkeme dışı konkordato*; herhangi bir Mahkeme olmadan alacaklılar ile borçlu arasında varılan mutabakat bağlamında yapılan tasfiye türüdür. *Mahkeme içi konkordato* ise alacaklı ve borçluyla birlikte İİK Hükümleri kapsamında Mahkemelerin katılımı ile olan, onay veren veya vermeyen bütün alacaklıları da içeren konkordato türüdür. *Mahkeme içi konkordato* da kendi içinde **Mal varlığının Terki Suretiyle Konkordato** ve **Adi Konkordato** olmak üzere iki türdür. Mal

varlığının terki suretiyle konkordato ile alacaklılar, borçlunun mal varlığı üzerinde tasarruf etme ya da bahse konu malların tamamını ya da bir kısmını 3. şahıslara devretme hakkına sahip olmaktadır ([http://www.mtmd.org.tr/data/mtmd2017/upload_download/Konkordato%20Uzun%20\(r\).pdf](http://www.mtmd.org.tr/data/mtmd2017/upload_download/Konkordato%20Uzun%20(r).pdf), 22.02.2019).

3. KONKORDATO VE İFLAS ERTELEMENİN FARKLILIKLARI

İflasın ertelenmesi müessesesi; Alman Ticaret Kanununda bulunan ve Türkiye’de de hem eski hem de yeni TTK’da düzenlenen, sermaye şirketleri ve kooperatiflerin yararlanabileceği bir haktır. İflasın ertelenmesi ile ilgili hükümler Türk hukuk sisteminde; TTK Md. 377 ve İİK Md. 179’da düzenlenmiştir. TTK’daki düzenlemenin kaynağı ise İsviçre Borçlar Kanununun 725. maddesinde yer alan iflasın ertelenmesine ilişkin kurallardır (Arzova vd., 2015: 24; Uzay, 2019: 170-171).

Türkiye’de 2001 ekonomik krizinden sonra uygulanan “İstanbul yaklaşımı” ile alacaklı bankaların da uygun görmesi ile borçların üç yıl süre ile ertelenmesi mümkün olmuştur. Dünya Bankasının da yönlendirmesi ile 2003 ve 2004 yıllarında İcra ve İflas Kanunu (İİK)’na “iflasın ertelenmesi” maddesi eklenmiştir (Sayılğan ve Ece, 2016: 54).

İflasın ertelenmesi limited ve anonim şirket gibi sermaye şirketleri ile kooperatiflerin yararlanabileceği bir haktır. Bir firmanın iflasın ertelenmesi kararını mahkemeden alabilmesi için; borca batık olması, bahse konu bu durumdan kurtulma ümidinin olması ve buna yönelik “iyileştirme projesi” sunması ve borçlunun iflas ertelemeye uygun olması gerekmektedir. Fakat bu uygulama bazı art niyetli müteşebbisler tarafından kötüye kullanılmıştır. Mahkemenin sağladığı “tedbir kararının” vermiş olduğu rahavetle geçici bir koruma önlemi olan iflas erteleme süresini borç ödeme veya borçlarında azalışa gitmek yerine, bu uygulamadan yararlanarak süre kazanmaya çalışmak olarak kullananlar olmuştur. Zira alacaklılar, iflas ertelemeye maksimum 4 yıl beklemekte iken yapılan bir değişiklikle 4 yıl bekleme süresi 1 yıl erteleme artı bir yıl uzatma olmak üzere 2 yıla düşürülmüş olup, ikinci yıl uzatma kararı verilebilmesi için ilk erteleme kararının kesinleşmesi bekletici süre yapılmaktadır (Uzay, 2019: 171).

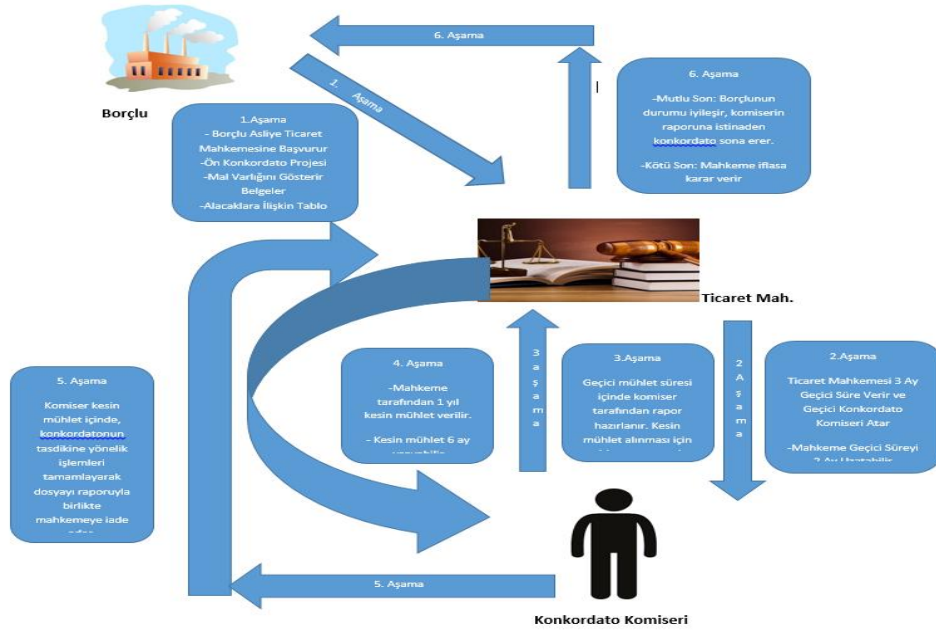
İflas erteleme hakkının art niyetli uygulanması ve bankaların ödenmeyen ve iflas ertelemeye olduğundan dolayı takip edemedikleri alacaklarının artması sonucu, daha önce de belirtildiği üzere 7101 Sayılı Kanun’la “iflasın ertelenmesi” yerine “konkordato” kavramı getirilmiştir.

Bu kapsamda konkordato ile iflas ertelemenin temel farkları şöyledir (Uzay, 2019: 172; [http://www.mtmd.org.tr/data/mtmd2017/upload_download/Konkordato%20Uzun%20\(r\).pdf](http://www.mtmd.org.tr/data/mtmd2017/upload_download/Konkordato%20Uzun%20(r).pdf), 22.02.2019):

- İflas ertelemeye şirketin borca batık olması gerekirken, konkordatoda borca batıklık aranmamakta, vadesinde borcu ödeme konusunda sıkıntı yaşama yeterli sayılmaktadır.
- İflas ertelemeye mahkeme tarafından sürecin gözetimi için “denetçi kayyım” atanırken, konkordato da “konkordato komiseri” atanmaktadır. Kayyım ve konkordato komiserinin asıl görevi; sürecin gözetimi, mal varlığını korumak, süreç hakkında mahkemeyi düzenli aralıklarla verecekleri raporlarla bilgilendirmekle birlikte sorumlulukları ve görev kapsamı birbirinden farklıdır.
- İflas ertelemeye de konkordatoda da mahkeme bilirkişi incelemesi yaptırmaktadır.
- İflas ertelemeye şahıslar başvuramazken konkordatoda böyle bir sınırlama bulunmamaktadır.
- Konkordatoda şirketi alacaklılardan koruma süresi iflas ertelemeye daha kısa olup 23 ayla süre sınırlı tutulmuştur.
- Konkordato iflas ertelemeye göre daha az karmaşık ve masrafsız bir süreçtir.
- İflas ertelemeye alacaklılar ile bir anlaşma olmadığı halde, konkordatoda borçlu ve alacaklıların anlaşması gerekmektedir.
- 7101 Sayılı Kanununun 294. madde 3. fıkrasına göre “*Tasdik edilen konkordato projesi aksine hüküm içermediği takdirde kesin mühlet tarihinden itibaren rehinle temin edilmemiş her türlü alacağa faiz işlemesi durur*” denilmektedir. Bu kapsamda konkordatoda belirli şartlar sağlandıktan sonra konkordato sürecindeki şirketlerin borçlarına faiz işlememektedir. İflas ertelemeye ise böyle bir durum söz konusu değildir.

4. KONKORDATO SÜRECİ

Konkordato süreci Şekil 1’de gösterildiği gibi gerçekleşmektedir.

Şekil-1: Konkordato Süreci

Kaynak: (<http://www.mhydanismanlik.com/konkordato-sureci/27.02.2019>)

Şekil 1’den anlaşılacağı üzere konkordato süreci ilk olarak borçlunun Asliye Ticaret Mahkemelerine² dilekçe ile başvurması ile başlamaktadır. Başvuru dilekçesinin ekinde bulunması gereken evraklar şunlardır: Konkordato ön projesi, mal varlığını gösterir belgeler, alacaklara ilişkin tablo, ödeme yapılacak tutarlara ilişkin dilekçe ve finansal analiz raporu. Söz konusu bu belgeler aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Konkordato Ön Projesi: Ön projede borçların hangi oranda ya da vadede ödeneceği, ödemelerin yapılabilmesi için borçlunun mallarının satılıp satılmayacağı, borçlunun faaliyetini sürdürebilmesi ve alacaklılara ödemelerini yapabilmesi için gerekli finansal kaynağın nasıl elde edileceği vb. hususlarına yer verilir.

Mal Varlığını Gösterir Belgeler: Bahse konu belgeler; nakit akım tablosu, bilanço ve gelir tabloları, kanuni defterler ve envanter defteri gibi belgelerdir.

Alacaklara İlişkin Tablo: Borçlunun alacaklarının listesini, söz konusu alacakların tutarı ile vadelerini gösteren tablodur.

² Borçlu iflasa tabi ise “İİK”ın 154. maddesinin birinci ve ikinci fıkrası ile belirlenen **Asliye Ticaret Mahkemeleri**, iflasa tabi değilse borçlunun yerleşim yerindeki **Asliye Ticaret Mahkemeleri**” başvuru yapılacak mahkemedir.

Ödeme Yapılacak Tutarlara İlişkin Dilekçe: İflas veya konkordato ilanı durumunda alacaklılara yapılacak ödeme tutarlarını gösteren bir tablo başvuru dilekçesine eklenmelidir.

Mali Analiz Raporu: Belirli büyüklükteki şirketler için bağımsız denetim kuruluşu tarafından hazırlanan ve konkordato ön projesinde yer alan teklifin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu gösteren Mali Analiz Raporları da başvuru dilekçesinin ekinde yer almalıdır.

Konkordato başvurusunun eksiksiz yapılmasından sonra ikinci aşamada borçluya Ticaret Mahkemesi 3 aylık geçici mühlet vermektedir. Ayrıca borçlunun talebi doğrultusunda mahkeme geçici süreyi 2 ay daha uzatabilmektedir.

Geçici mühlet kararı ile borçlunun mal varlığının korunmasına yönelik bütün tedbirler alınarak, Basın-İlan Kurumunun portalı ve ticaret sicili gazetesinde ilân edilmektedir. Ayrıca ticaret sicili müdürlüğüne, gümrük ve posta idarelerine, tapu müdürlüğüne, vergi dairesine, Türkiye Katılım Bankaları Birliğine, sanayi odalarına, mahallî ticaret odalarına, Türkiye Bankalar Birliğine, Sermaye Piyasası Kuruluna, taşınır kıymet borsalarına ve diğer lazım gelen yerlere bildirimde bulunmaktadır. Bu aşamada Mahkeme tarafından geçici konkordato komiseri de atanmaktadır.

Üçüncü aşamada geçici mühlet süresi içinde geçici komiser tarafından Rapor hazırlanıp mahkemeye sunulmaktadır.

Dördüncü aşamada Mahkeme tarafından borçluya bir yıllık kesin mühlet verilir. Kesin mühlet süresi 1 yıl olup, gerek duyulması halinde 6 aylık ek süre verilmektedir. Bununla birlikte genellikle geçici komiser de komiser olarak atanmaktadır. Geçici mühlette gerçekleşen ilan süreçleri kesin mühlet kararından sonra da aynı şekilde gerçekleşmektedir.

Beşinci aşamada komiser kesin mühlet süresi içinde, konkordatonun tasdikine ilişkin işlemleri tamamlayarak dosyayı raporuyla birlikte mahkemeye teslim eder.

Bundan sonraki aşamada ise komiserin raporunu ve dosyayı alan mahkeme, konkordato ile ilgili karar vermek için yargılamaya başlar. Mahkeme, kesin mühlet süresi içinde mümkün olabildiği kadar kısa sürede karar verir. Karar vermek için belirlenen duruşma günü de ilân edilir. Bu aşamada borçlu açısından iki durum söz konusu olabilir. Bunlardan birincisi borçlunun durumunun iyileştiği ve komiserin raporuna istinaden konkordatonun son bulunduğu durumdur. İkincisi ise mahkemece borçlunun iflasına karar verilen durumdur.

Nitekim iflastan kurtulma ümidi olan şahısları ve şirketleri kurtarmaya yönelik hukuki bir düzenlemenin sistemde bulunması gerekmektedir. Fakat sistem art niyetli kişileri de seçecek ve bu kişilere bahse konu hakkı vermeyecek şekilde işlemelidir. Konkordato uygulamasından faydalanmak

isteyen kişiler bunun devamlı bir hak olmadığı ve geçici bir koruma önlemi olduğunun bilincinde olmalıdır. Firma ortaklarının ne tür bir koruma önlemi olduğundan ziyade, sadece şahsi fedakârlıkları ile kurtulabileceklerini akıllarında tutmaları gerekmektedir. Zira bu süreçte en başından yapılabilecek fedakarlıklar (kişisel mal varlığından yararlanma gibi) varsa yapılmalı, son çözüm olarak konkordato uygulaması düşünülmelidir.

Zira konkordato uygulamaları ile amaçlanan, kurtulma ümidi olan şirketleri ekonomiye kazandırmak ve aynı zamanda şirketlerin sürekliliğini sağlamaktır.

5. İŞLETMENİN SÜREKLİLİĞİ KAVRAMI

Süreklilik, yarınlara ulaşma birey, aile, kurum, işletme, devlet gibi her düzeyde değerlendirilmesi gereken stratejik konuların başında gelmektedir. Süreklilik kısaca; işlemenin sonsuz bir ömre sahip olduğu ve öngörülebilir bir gelecekte de faaliyetlerini sürdürebileceği varsayımına dayanmaktadır. Süreklilik varsayımı, muhasebe uygulamaları ve denetim açısından önemlidir (Uzay, 2017: 2).

Bu kapsamda muhasebe açısından süreklilik, kuruluş sözleşmesinde aksine bir hüküm yer almadıkça işletmenin sınırsız bir ömre sahip olduğunun varsayılmasıdır. Aksi takdirde şirketin hemen tasfiye edileceği varsayımı ile varlıkların tasfiye değeri üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. İşletmenin sürekliliği kavramının sonucu olarak, tasfiye değeri dışında, birçok değerlendirme ölçüsü uygulama alanı bulmuştur (Sevilengül, 2014: 19; Uzay, 2017: 4).

Şirketin faaliyetlerinin sürekliliğinin kabul edilmesi, mali raporların da sürekli olacağı sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte, bilançoda bir işletmenin aktiflerinin “dönen varlıklar, duran varlıklar”, pasiflerinin ise “kısa ve uzun vadeli” biçiminde sınıflandırılması da sürekliliğin bir sonucudur (Akdoğan ve Aydın, 1987: 254). Hatta süreklilik varsayımı şirketin değerinin tahmin edilmesinde gelir tablosunun en önemli muhasebe bildirimini olmasını sağlamıştır. Şirketin değeri, varlıkları ölçmede kullanılan yöntemlere (maliyet, piyasa değeri vs.) bakmaksızın sahip olunan varlıkların sonucu değil, hasılatın giderin düşülmesiyle periyodik olarak ölçülen kazanma gücünün sonucudur. Söz konusu kazanma gücü yönetimin verimliliğinin bir göstergesidir (Salmanson, 1969: 55’den aktaran Cemalcılar ve Önce, 1999: 48; Uzay, 2017: 4-5).

Süreklilik kavramı kayıt yapma biçimini de yakından ilgilendirmektedir. Şöyle ki; süreklilik kavramı temel alınmadığında harcamalar sonucunda elde edilecek faydaların uzun sürelerle yayılmasının önemli görülmemesi durumunda yapılacak kayıt şekli “gider kaydetme” iken, süreklilik

kavramının benimsenmesi durumunda yapılacak kayıt şekli “aktifleştirme” birbirinden farklı olacaktır (Cemalcılar ve Önce, 1999: 47; Uzay, 2017: 5).

6. İŞLETMELERİN SÜREKLİLİĞİNİ TEHDİT EDEN RİSKLER

Risk, gelecekte işletmenin ekonomik durumunu olumsuz etkileme ihtimali olarak tanımlanmaktadır (GASB, 2000: 9). Finansal açıdan risk, belirsizlik ve belirsizliğin sonuçlarıdır (Akın Acuner, 2003: 38).

İşletmeler faaliyetlerini yerine getirirken finansal riskler, operasyonel riskler, stratejik riskler, çevresel riskler, faaliyet riskleri, denetim riskleri, kontrol riski, işletme içi ve işletme dışı riskler, saf ve spekülasyon riskler, iş ortamı ve sanayi riskleri, yetkilendirme riski, finansal raporlama riskleri, performans riskleri, muhasebe içi ve muhasebe dışı riskler, bilgi riski, uygunluk riski, itibar riski, ülke riski gibi çok sayıda riskle karşı karşıya kalabilmektedir. Bahse konu bu riskler sonucunda oluşabilecek zararların ortadan kaldırılması veya azaltılması için risklerin yönetilmesi gerekmektedir (Özkan ve Özşahin Koç, 2018: 19).

Zira işletmelerin sürekliliği ve kurumsal yönetimin etkinliği için risk yönetimi çok önemlidir (Uzay, 2017: 5). Risk yönetimi ise; işletmenin amaçlarını gerçekleştirme için makul bir güvence sağlamak üzere, olası olay ve durumların önceden tanımlanması, değerlendirilmesi, yönetilmesi ve kontrol edilmesinden oluşan bir süreç olarak ifade edilmektedir (Nielsen, 2010: 17). Bu bağlamda risk yönetim süreci; risk tanımlama, risk değerlendirme, risk tutma (ele geçirme), risk raporlama ve risk izleme olarak beş aşamada uygulanabilir (Uzay, 2015: 19).

Netice itibarıyla işletmelerin sürekliliğini tehdit eden çeşitli sayıda riskler bulunmakta ve sürekliliğin sağlanması için bahse konu risklerin etkin bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir.

Uzay ve Erdoğan (2015: 1188) tarafından yapılan çalışmada iflas eden ve iflas erteleme aşamasına gelen firmalarda öne çıkan ve yönetilemeyen risklerin kur riski, likidite riski, yasal riskler, yönetim riski, operasyonel riskler ve politik riskler olduğu belirlenmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi işletmeler faaliyetlerini yerine getirirken çok sayıda riskle karşılaşmaktadır. Ancak yapılan bir çalışmada işletmenin sürekliliğini tehdit eden en yaygın risklerin aile şirketi olmaktan kaynaklanan riskler, finansal riskler, suiistimal (hile) riski ve itibar riski olduğu gözlemlenmiştir (Uzay, 2017: 9). Bu kapsamda sürekliliği tehdit eden dört risk türü³ şöyledir:

³ Söz konusu dört tür risk ve önlemler hakkında geniş bilgi için bakınız; Şaban Uzay, Bağımsız Denetim Farkındalık Eğitimi Sunumu, Bursa Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 08.04.2017, Bursa, (www.bursa-smmmo.org.tr).

Aile Şirketi Olmaktan Kaynaklanan Riskler: Aile şirketi yani aile bireylerinin yönetim kararlarında ağırlıkta olduğu şirketler Türkiye’de en sık karşılaşılan şirket türü olup bahse konu şirketlerde “güven olgusu”, “kurumsallaşmanın” yerini almaktadır. Aile işletmelerinde aile üyelerinin baskısı ile gelir sermaye yerine servete dönüşmekte olup bu durum işletmede profesyoneller üzerinde işletmeyi geliştirmek için baskı oluşturmaktadır. Aile üyeleri arasında; görev, süreç ve ilişki çatışmaları yaşanabilmektedir (Uzay, 2017: 9).

Finansal Riskler: Finansal riskler, işletmenin yükümlülüklerini yerine getirememesi veya gecikmeli getirmesi, kârlılık sorunları ve kredi kaynaklarına ulaşamaması gibi nedenlerden kaynaklanan risklerdir (Yarız, 2012: 15). Dolayısıyla finansal riskler, işletmenin mali durumunun ve tercihlerinin neticesinde oluşan riskleri ifade etmektedir. Finansal riskleri de kendi içerisinde kredi riski (alacak tahsilat riski), piyasa riski (faiz, döviz kuru riski ve hisse senedi fiyat riski) ve likidite riski gibi farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür (Cabedo ve Tirado, 2004: 185).

Finansal risklerin işletmenin sürekliliği için önemini Borsa İstanbul Genel Müdürü Turgay Dinç aşağıdaki gibi özetlemektedir (Uzay, 2017: 9):

*«Bir şirket kâr etmeyebilir, kârlılıktan dolayı kısa vadede batmaz, verimlilik, hammadde vb. problemler varsa belirli bir vade içinde çözebilir. Ancak; **nakit akışı ve kur riski** çok ani gelen, yatağa düşüren hastalık veya kalp krizi gibi içinden çıkamayacağınız bir durum oluşturan ve **şirketi batıran** şeylerdir.»*

Suiistimal (hile) riski: Hile, nitelikli bir yalan olup yasalara aykırı bir durum söz konusudur. 2016 yılında Suiistimal İnceleme Uzmanları Derneği (ACFE)’nin yayınlamış olduğu bir çalışmaya göre örgütlerin yıllık gelirlerinin ortalama %5’ini suiistimal nedeniyle kaybettiği belirlenmiştir. Suiistimal şirketi sadece maddi zarara uğratmamakta aynı zamanda sistemin işlerliğini etkilemekte ve güveni zedelemektedir (Acar, 2017: 46). Suiistimalin niteliğine ve büyüklüğüne göre zaman zaman işletmenin sürekliliği tehdit haline gelebilmektedir (Uzay, 2017: 10).

İtibar Riski: İtibar, kazanımı yıllar alabilen; fakat kaybı çok kısa bir sürede gerçekleşebilen şirketin maddi olmayan bir değeridir (Kızılboga Özaslan ve Özşahin Koç, 2016: 273). Dolayısıyla itibar, şirketin sahip olduğu en önemli manevi değer olup şirketin diğer kişi ve kurumlar tarafından nasıl algılandığıdır. İtibarın; kolayca tehlikeli (riskli) hale gelebilen, istikrarsız, kontrol edilmesi zor ve sınırları belli olmayan özellikleri bulunmaktadır (Honey, 2009: 1). Bu kapsamda şirketin ne yaptığının ve nasıl davrandığının tamamına dayanarak zamanla şekillenen itibar, şirketin sürekliliği ile alakalıdır (Scott ve Walsham, 2005: 311). Bu bağlamda itibar riski; şirketin faaliyetlerindeki başarısızlıklar veya yasal düzenlemelere uygun davranılmaması sonucunda o şirkete duyulan güvenin azalması ya da

şirketin itibarının zedelenmesi ile meydana gelebilecek kaybı ifade eder. Bir şirketin itibarı karşı karşıya kaldığı bütün risklerden etkilenmektedir. Bu risk işletmeyi bir dava, maddi bir kayıp ya da müşteri tabanında düşüş ile karşı karşıya getirebilir (Savram ve Karakoç, 2012: 329). İtibar riski transfer edilmesi mümkün olmayan ve kolay sayısallaştırılamayan bir risk türüdür.

7. İŞLETMELERİN SÜREKLİLİĞİNİ TEHDİT EDEN RİSKLERE KARŞI ALINAN KONTROL ÖNLEMLERİ

Çalışmanın bundan önceki kısmında üzerinde durulan işletmelerin sürekliliğini tehdit eden dört risk türüne yönelik alınabilecek kontrol önlemleri şöyledir:

Aile Şirketi Olmaktan Kaynaklanan Risklere Karşı Alınan Önlemler:

Aile bireyleri arasında meydana gelen çatışmaların yönetiminde olası bir çatışma çıkmadan önce çözüm bulma ve bireyler arasında etkili iletişim önerilmektedir. Diğer bir öneri ise; iş ve aileyi birbirinden ayırma, bu yönde etkili planlama, performans sistemi getirme ve rolleri tanımlamak gelmektedir.

Aile bireyleri arasında rasyonel davranışları güçlendirmek için kısaca aile üyelerinin hakları ve neler yapıp yapamadıklarının belirlendiği “**aile anayasasının**” oluşturulması ve uygulanması önemlidir. Bunun yanında hissedar (ortaklık) sözleşmesi, miras planlaması gibi birtakım yazılı sözleşmeler de yapılmalıdır (Uzay, 2017: 23).

Finansal Risklere Karşı Alınan Önlemler: Firmanın risk iştahına uygun olan somut risk limitleri olmalıdır. Örnek olarak:

- Müşteri riskleri,
- Döviz/TL pozisyon büyüklüğü,
- Mali rasyolar gibi.

En yaygın risk yönetim analiz araçları olarak; döviz/TL ayrımlı kâr/zarar bütçe tabloları, döviz pozisyon tabloları, döviz/TL ayrımlı nakit akış tabloları kullanılmaktadır. Şirketler finansal risklerini yönetmek için yaygın olarak; yüksek likidite tutma, vade yapısı karması (sepet) yapma ve nadiren de türev enstrümanlardan yararlanmaktadır (TL/döviz forward; döviz/döviz forward; TL/döviz opsiyon gibi).

Nakit yönetiminde; asgari seviyede nakit tutmalı ve nakit döngüsü hızlandırılmalıdır. Bunun sağlanması için ise; stok, alacak ve borç yönetimi etkin olmalıdır. Borçların artması firmaları geri ödeme sorunuyla karşılaştırmaktadır. Borç kullanmak yerine nakit girişini hızlandırmak, borç yapılandırılmaları yapmak yararlı olur. Yatırımın finansmanında ise; hedefler açık ve net olmalı, fizibilite eksikliği olmamalı, yatırımda kullanılan kaynakları, yatırıma ve kendi mali bünyelerine uygun seçmeleri önerilmektedir (Uzay, 2017: 23-24).

Suiistimal (Hile) Riskine Karşı Alınan Önlemler: Suiistimalin etkisini azaltmak için işletmede iç ve dış suiistimale açık noktaları proaktif olarak tanımlamak ve bu noktaların yerlerini bütünün içinde belirlemeye yönelik bir suiistimal riski değerlendirmesi gerçekleştirilmelidir. Organizasyonun genelinde bir çalışma yapılabileceği gibi bazı riskli alanlara öncelik verilerek nispeten limitli çalışmalar da gerçekleştirilebilir. Bu konuda COSO 2016 “Suiistimal Risk Yönetim Rehberine” uygun adımlar atılabilir (Acar, 2017: 46).

Hileyi engellemeye yönelik olarak; hile riskinin değerlendirilmesi, süreçlerde hileyi önleyici kontrollerin oluşturulması, şirket içi eğitim ve iletişim ile personel ve 3. şahıs değerlendirmelerine önem verilmelidir. Hileyi ortaya çıkarmada ise; yardım ve ihbar hattı, denetleme ve izleme ile proaktif veri analizlerinden yararlanılmalıdır. Hileye tepki olarak ise; soruşturma protokolleri bilgilendirme protokolleri, iyileştirme aksiyonları ve protokolleri oluşturulmalıdır (Uzay, 2017: 24).

İtibar Riskine Karşı Alınan Önlemler: İtibar riskini yönetmek için etkili bir kurumsal yönetime ihtiyaç duyulmaktadır. İtibar riskinin yönetilmesi için ise yönetimin bütün riskleri belirlemesi ve değerlendirmesi gerekmektedir. Paydaşlar arasında sürekli ve tutarlı bir iletişimin sağlanması itibar riskinin yönetiminde önemlidir. Zamanında ve doğru bir biçimde sunulan finansal raporlar, etkin müşteri hizmetleri, haber bültenleri paydaşların güvenini kazanmak için önemlidir (Savram ve Karakoç, 2012: 329-331).

İtibar riskinin etkili yönetimi, itibar konusunun bir algı meselesi olduğunun anlaşılmasıyla başlamaktadır. Birçok şirket genel anlamda itibarını ve özellikle itibarına yönelik riskleri yönetmede yetersiz kalmaktadır. Şirketler daha çok itibarlarına yönelik ortaya çıkmış tehditlere odaklanma eğilimi göstermektedirler. Bahse konu bu durum, risk yönetimi değil, kriz yönetimi olup; amaç, itibar kaybını azaltmaya yönelik reaktif bir yaklaşımdır (Eccles vd., 2007: 106).

İtibar risklerinin yönetimi ile alakalı yardımcı olabilecek pek çok kilit önerme bulunmaktadır. Literatürde şirketin itibarının, işlem maliyetlerini azaltarak teknik olarak düzeltilebileceği eğilimi hâkimdir (Scott ve Walsham, 2005: 311). Bununla birlikte şirketler yönetim kurullarının, kurumsal stratejinin değerler ile itibar üzerindeki etkisi arasındaki ilişkiyi kurmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda şirket yöneticilerinin personelin iş süreçlerindeki faaliyetlerinin itibar üzerindeki etkisi konusunda açıklayıcı bilgiler sunmaları gerekmektedir. İtibar riski yönetimi kurumsal risk yönetimi sistemleri ile bütünleştirilmelidir (Kızıllıboğa Özaslan ve Özşahin Koç, 2016: 281).

İtibar yönetiminde değer olarak ifade edilen; iyi niyetli olmak, dürüst olmak, diğerlerinin çıkarını kendi çıkarı gibi gözetmek, hesap vermede

gönüllü olmak, kamuyu aydınlatmak ve şeffaf olmak, sadece bugünü değil yarını da düşünmek olarak ifade edilen parametrelerin dikkate alınması gerekir. İşlerin toplumun duyarlılıklarına ve değerlerine saygılı politika ve süreçlerle yönetilmesi ve kararların bu çerçevede gerçekleşmesi beklenir (Uzun ve Cömert, 2014: 345; Uzun, 2017: 24).

8. İŞLETMELERİ KONKORDATO SÜRECİNE GÖTÜREN NEDENLER VE VAKA ÖRNEĞİ

İşletmeleri konkordato sürecine götüren nedenler her bir işletme için farklılık göstermekle birlikte işletmeler için ortak özellik gösteren veya yaygın olarak karşımıza çıkanlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır (Uzun, 2019: 174-175).

- **Risk Yönetiminde Başarısız Olmak:** Yeni yatırımlar, şirket satın almaları, hisse devri vb. stratejik konularda yanlış kararlar almak. Yukarıda bahsedilen işletmenin sürekliliğini tehdit eden aile şirketi olmaktan kaynaklanan riskler, finansal riskler, suiistimal ve itibar riskleri başta olmak üzere işletmenin mevcut ve potansiyel risklerini etkili bir biçimde yönetememek.
- **Mali Tabloların Güvenilirliğinin Zayıf Olması:** Prof. Dr. Ünal Tekinalp'in de belirttiği; "*Türkiye'de sermaye şirketlerinin ortakları sınırlı sorumludur ancak bu sınırlı sorumluluk ilk bankadan kredi alınca kadar geçerlidir*" değerlendirmesinin arkasında yatan başlıca neden, bankalara kredi talebi için verilen mali tabloların ve bilgilerin yeterince güvenilir olmamasıdır. Dolayısıyla bankalar da kendilerini garantiye alabilmek için kredi sözleşmelerine şirket yönetimindeki ortakların (genellikle hakim ortaklar) şahsi kefaletini istemekte hatta bununla da yetinilmeyip kredi tutarı kadar düzenlenen borç senedine şahsi kefaletleri talep etmektedir. ABD, Almanya gibi gelişmiş ülkelerde rastlanılmayan söz konusu uygulamanın altında yatan birçok neden sayılabilir. Bunlar; kayıt dışılıktan dolayı ya da çıkar çatışması (daha az vergi ödeme gibi) gibi nedenlerle mali tabloların gerçeği yansıtmaması, şirketlerin sermaye fakiri ortakların ise zengin olması, halka açılmanın yeterince gelişmemesi, zaman içerisinde yanlış uygulamanın yerleşik haline gelmesi gibi. Yeni TTK ile birlikte sermaye şirketlerine yönelik bağımsız denetimin kapsamı genişlemekle birlikte, denetimin kalitesi tartışılabilir. Dolayısıyla kanun koyucunun konuyu bütün yönleriyle ele alıp, şirkete kredi talep ederken ortakları şahsi kefaletten kurtaracak yasal bir düzenlemeyi hayata geçirmesi zaruridir.
- **Aile İlişkileri İle İş İlişkilerinin Birbiriyle Karıştırılması:** Türkiye'nin 10 büyük holdingi arasına giren Akkök Holdingde

yönetim kurulu üyeleri arasında çıkan kriz örnek gösterilebilir⁴. Ayrıca şirketlerdeki nesil değişimi, sonraki nesillerin işe iyi hazırlanamaması, yetiştirme tarzı, eğitim eksikliği gibi hatalarla karşılaşılabilir.

- **Nakit Yönetiminde Başarısızlık:** Şirketlerin asıl amacı yeterince kâr elde etmek ve sürdürmektir. Ancak şirketlerin elde ettikleri kârlar şayet pozitif net nakit akışına dönüşmüyor ise pek fazla değeri bulunmamaktadır. İşletmede sağlıklı bir nakit akımı yönetimi sağlayabilmek için öncelikle etkin bir tahmin sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması ile belirli bir zaman aralığı için nakit bütçeleri oluşturabilmelidir (Saka, 2002). Tanınmış iş adamı Üzeyir Garip bir yazısında; kârı lastik topa, nakdi ise gülleyle benzetmektedir. Bu kapsamda nakdin yönetimi finansal başarı ve dolayısıyla işletmenin sürekliliği için çok önemlidir.
- **Kârsızlık:** Sürekli zarar eden bir şirketin ayakta kalması mümkün değildir. Dolayısıyla bu tür şirketlerde borç yapılandırılmaları ile ya da sermaye artırımını ile kötü gidişat bir süre ertelenebilirse de asıl yapılması gereken kârsızlığın altında yatan nedenlerin en kısa sürede ortaya çıkarılması ve çaresinin bulunmasıdır. Kârsızlığın birçok sebebi bulunabilir. Ancak başlıca sebepler arasında; şirketin operasyonlarını yanlış yönetmesi, aşırı borçluluk, alacağını tahsil edememesi gibi nedenler sayılabilir.
- **İşletme Sahibi/Yöneticilerine İlişkin Etik Nedenler:** Alarko holdingin kurucularından Üzeyir Garip'in bir konuşmasında vurguladığı; *"Hangi şirket dürüst davranmamışsa istisnalar kaideyi bozmaz fakat bir süre sonra mutlaka batmıştır"*. Bundan dolayı kendilerinin 1991 yılında uygulamaya koydukları toplam 10 kuraldan oluşan şirket anayasalarının bir maddesi de *"Tüm faaliyetimizde devlete, müşteriye, paydaşa, ortağa, personele, alt ve yan sanayiye daima dürüst davranacağız"* kuralıdır⁵. Kooperatiflerde de en sık karşılaşılan iflas riski nedeni; seçilmiş yöneticilerin yolsuzluklar sonucu kooperatifi zor duruma sokmalarıdır.

Nitekim şirketleri konkordatoya götüren ve yukarıda bahsedilen çeşitli nedenler bulunmakla birlikte kanaatimizce en önemli nedenlerden birisi

⁴ Kardeş kavgası yaşanan holdingde Ömer Dinçkök avukatı aracılığıyla kardeşleri ve yeğenleri hakkında hizmet nedeniyle görevi kötüye kullandıkları için suç duyurusunda bulunuyor. İki kardeşin toplam 19 yıl hapsi isteniyor. "Dinçköklerde aile İçi Kriz", Hürriyet, 02.05 2016.

⁵ Şirket anayasalarını oluşturan diğer kurallar ise özet olarak: Tüm faaliyetlerinde doğayı ve şirket içi sosyal dengeli bozmayacağız. Müşteri daima haklıdır. Daha iyisini daha ucuza mal etmeye ve müşteriye vermeye çalışacağız. Ortaklara kar borçluyuz. Tüm faaliyetlerinde otonom yönetim merkezli denetim uygulayacağız (Yani kimse kimseye talimat vermeyecek olup herkesin kendi kararını verip bir üstüne onaylatması). Tüm personelin kârla motive edilmesi. Tüm personelin eğitilmesi. İnsanları kendilerine çalışır hale getirmek (Yani iyi bir pazarlamacıyı bayi yapmak gibi). Ben değil biz olma yani ekip çalışması. Fazla bilgi için bakınız; (İMKB; 1998: 40).

şirketlerin nakit yönetimini bilmemeleri ve nakit yönetimi konularına gereken önemi vermemeleridir. Benzer şekilde finans ve finansal yönetim alanında uzman kişilerin şirket bünyesinde yer almaması ve dolayısıyla doğru yatırım kararları almamaları, finansal sıkıntılar yaşamalarıdır. Ayrıca hem işletme sürekliliğini tehdit eden riskler hem de işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken karşılaşılabileceği mevcut ve potansiyel risklerin yönetimi konusunda başarısız olmaları şirketleri bu sürece götürmektedir.

ÖRNEK VAKA: ABC ERCİYES OTEL A.Ş.

2015 yılında otel işletmeciliği yapmak üzere kurulan ve tek ortaklı şirketin 21 çalışanı bulunmaktadır. Ortak taahhüt ettiği 1.500.000 TL tutarındaki sermayenin tamamını şirkete ödemiştir. Şirket varlıklarıyla ilgili olarak ve devam eden icra takipleri bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak tek bankaya olan toplam kredi borcu 10 milyon TL'dir. Şirketin kuruluşundan bu yana mali müşavirliğini yapan Bay A ile şirketin kuruluşundan konkordato sürecine gelinceye kadarki ve halihazırdaki süreci görüşülmüş olup elde edilen bilgiler aşağıda özetlenmiştir.

Şirket vekili Kasım 2018'de mahkemeden "İİK 285 ve devamı maddelerine göre geçici mühlet kararı alınması, geçici konkordato komiseri atanması ve alacaklıların haklarının korunması, alacaklılar arasında eşitsizlik yaratılmaması ve yine konkordato projesinin hayata geçirilmesi için kesin mühlet talep" etmiştir. Şirketin konkordato projesinin asıl maddesini ortağın şahsi mal varlıklarının satılması oluşturmaktadır. Bu amaçla mali müşavir mahkemeye başvurmadan önce en yakın tarih itibarıyla kaydi bilanço yanında arsa, bina, taşıt ve demirbaşların güncel satış tutarlarının da uzman raporlarıyla saptandığı "Rayiç (reel) bilanço" da hazırlamıştır. Şirketin söz konusu reel bilanço'ya göre şirketin öz sermayesi eksi üç milyon TL civarındadır. Yani şirketin toplam varlıkları toplam borçlarını karşılayamamaktadır. Mahkeme başvuru üzerine 3 aylık geçici konkordato komiseri atamış, ayrıca 3 aylık geçici mühlet ve ihtiyati tedbir kararı vermiştir. Söz konusu kararları ilgili birimlere⁶ duyurulmak üzere göndermiştir. Söz konusu 3 aylık geçici mühlet boyunca çalışanların ücretleri "Ücret Garanti Fonundan" ödenmiştir.

Şirket söz konusu sürece giderken yapılan hatalara ilişkin görüşme ve gözleme dayalı değerlendirmeler ise şöyledir:

⁶ Konkordato sürecindeki şirkete yönelik ilanı gerektiren değişiklikler mahkeme kanalıyla şu kurumlara gönderilmektedir: İl Ticaret Odası, İlgili Vergi Dairesi Müdürlüğü, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrük Genel Müdürlüğü, PTT Genel Müdürlüğü, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İl Ticaret Odası Başkanlığı, İl Sanayi Odası Başkanlığı, Taşınır Kıymet Borsaları Borsa İstanbul A.Ş., Sermaye Piyasası kurumu, İldeki ilgili Tapu Sicil müdürlükleri, Tapu Genel Müdürlüğü, Trafik tescil Müdürlüğü, İl İcra Tevzi Bürosu, İcra takibi başlatmış İcra Daireleri, Basın İlan Kurumu Şube Müdürlüğü, Ticaret Sicil Gazetesi Müdürlüğü.

- Şirkete ait otel binası ilk satın alındığında ödemenin tamamı banka kredisi ile finanse edilmiştir. Yine otelin tamiri ve yenilenmesi de ağırlıklı olarak banka kredisi ile olmuştur. Söz konusu durum, yıllar içerisinde finansman giderlerinin karşılanamaması ile sonuçlanmıştır.
- Otel binası gereğinden fazla bir lüks mefruşatla donatılmıştır.
- Hakim ortak söz konusu şirketin kredi limitlerini de kullanıp yine kendi adına başka bir otelin satın alınması ve işletilmesini finanse etmiştir.
- Şirket en zor aşamasında yıllardır kendi işletmesini tanıyan, deneyimli muhasebecisini birikmiş borçlarından dolayı değiştirmek zorunda kalmış, daha yeni mezun bir mali müşavirle anlaşma yapmıştır.
- Söz konusu vaka aynı zamanda bazı iş adamlarında görülen dizginlenemez “risk iştahının” da bir sonucudur. Bu riskler; aşırı borçtan korkmamak, sürdürülebilirliği tehlikeye sokacak riskler almak, hızlı büyüme stratejisi, banka kredisi ile yatırım yapılması, işleri iyi giden şirketin limitlerini kullanmak vb. şeklinde sayılabilir.
- Şirketlerin gerçek piyasa değerinin saptanmamasında bedeli ödenip satın alınmayan “marka değerinin” reel bilançoya konulamaması da bazı durumlarda kritik bir eksikliktir. Maalesef önemli harcamalar yapılarak oluşturulan marka, işletme çalışır vaziyette iken bir değer ifade etmektedir. Tescil ettirilen markanın güncel piyasa değerinin bilinmesi ve zor durumlarda satılıp paraya çevrilmesinde ciddi güçlükler bulunmaktadır.

Söz konusu vaka da işletme sahip ve yöneticileri dışında paydaş konumundaki bankaların da önemli bir sorumluluk eksikliğinden söz edebiliriz. Ülkemizde maalesef yaygın bir uygulama olarak bankalar şirket bilançolarına güvenmek yerine şirket ortaklarının şahsi mal varlıklarını teminat altına alarak kredi vermektedirler. Daha kurumsal olan bankaların işletmeleri kredi limitlerini kullanma konusunda uyarmaları gerekirken neredeyse batmaya birkaç gün kala ciddi kredileri onaylanan işletmelere veya sahiplerine şahit olunmaktadır. Bu durumu muhasebe kökenli iktisatçı Ege Cansen katıldığı bir televizyon programında; “kandırılmak değil de kanmak istemek” olarak adlandırmakta ve “*Bütün bankalar tamahkârdır. Batacağını bile bile kredi verir. Sebep de yüksek faizdir. Sağlam firmaya daha düşük kredi vermektense, diğerine yüksek faizle kredi vermeyi tercih eder. Bu duruma kendisini inandırır*” olarak açıklamaktadır.

9. TÜRKİYE’DE KONKORDATO KAPSAMINDA DURUM ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında konkordato ile ilgili basın ve internetten elde edilen haberlerin en çarpıcı olanlarına yer verilecektir.

Sözcü gazetesi yazarı Nedim Türkmen 8 Ekim 2018 tarihli yazısında *Konkordato ilan eden 3 binden fazla firmanın yüzde 75'ini beton santralleri, inşaat firmaları, hırdavatçılar ve yapı malzemeleri satanlardan oluştuğunu* belirtti (<https://emlakkulisi.com/konkordato-ilan-edenlerin-yuzde-75i-inaaat-sektorunden/584643>; 07.03.2019).

13 Aralık 2018 tarihinde basında yer alan habere göre Ruhsar Pekcan (Ticaret Bakanı), konkordato ilan eden firma sayısını açıkladı. Pekcan, "Anonim şirketlerde 294'e, limited şirketlerde 552'ye, toplam 846'ya ulaştı. Bununun 282'si İstanbul, 115'i Ankara, 65'i İzmir, 46'sı Kocaeli, 28'i Mersin, 25'i Bursa, 13'ü Hatay, 14'ü Kayseri, diğerleri de 260 civarında" dedi (<https://emlakkulisi.com/konkordato-ilan-eden-sirket-sayisi-aciklandi/591905>; 07.03.2019).

Şekib Avdagiç (İstanbul Ticaret Odası Başkanı), Paris'te düzenlenen dünyanın en büyük gıda inovasyon fuarı olan SIAL Paris'te basına "Son dönemde en fazla konuşulan konuların başında gelen konkordato ilanlarının abartıldığını; rakamların 3-5 bin diye söylendiğini; konkordatoyla ilgili inanılmaz spekülasyon yapıldığını; tüm Türkiye'de sayının 500'ün, İstanbul'da ise 100'ün altında olduğunu" belirtti. (<https://www.gidahatti.com/konkordato-nedir-128646/21.02.2019>).

Hazal Ateş'in (Sabah Gazetesi yazarı) haberine göre (21 Ocak 2019) "7 büyük bankanın işbirliği ve firmaların iyi niyetli adımlarıyla 100 kadar firmanın borçlarının yapılandırıldığı, 22 şirketin konkordatodan çıktığı" belirtildi (<https://emlakkulisi.com/konkordatoda-dengelenme-sureci-basladi/596075>; 07.03.2019).

Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak, Kocaeli Sanayi Odası ve Kocaeli Ticaret Odası tarafından düzenlenen Adım Adım Ekonomi Kocaeli Programı'na katıldı. Takvim Gazetesi'nde yer alan habere göre, konkordato sürecine ilişkin bilgileri paylaşan Albayrak,

"Yüzlerce firmayla müzakereler tamamlandı. Birçok firmanın kredileri yapılandırıldı. Bu süreçte 48 firmanın feragatle konkordatodan çıkması sağlandı. Feragat ve yapılandırmanın tamamının etkisiyle toplamda 318 firma konkordatodan çıktı. Bu firmaların konkordatodan çıkmasıyla birlikte 5,4 milyar liralık bir kredi konkordatodan çıkmış oldu. Heyet görüşmelerine yoğun bir şekilde devam ediyor. Bu firmalara her geçen gün yenileri ekleniyor, önümüzdeki süreçte bu sayı daha da artacak. Ocak ve Şubat 2019'da yeni konkordato müracaatları yarıdan fazla azalma gösterdi." dedi (<https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2019/03/06/hazine-ve-maliye-bakani-berat-albayraktan-adim-adim-ekonomi-kocaeli-programinda-onemli-aciklamalar>; 07.03.2019).

Nitekim basında yer alan son haberlere göre (Hazal Ateş'in haberi ve Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın açıklamaları doğrultusunda)

konkordato süreci ile ilgili olumlu gelişmeler hem Türkiye ekonomisi hem de sürekliliği sağlanan şirketler açısından oldukça iyi görünmektedir. Çalışma kapsamında da konkordato süreci konusu incelenirken şirketlerin bu süreci ya iyileştirdiği ve konkordatodan çıktığı ya da şirketlerin iflasına karar verildiğinden bahsetmiştik. Bu kapsamda yine basından elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Türkiye’de konkordatoya başvurup devam ya da iflas kararı alan şirketlere⁷ yönelik örneklerimiz ise şöyledir:

Konkordato süreci sonunda **hakkında 1 yıl kesin mühlet kararı** verilen şirketlere Aslan Tekstil ve Konfeksiyon A.Ş., Modaev Tekstil, Beta Ayakkabı San. A.Ş. ve Beta İç ve Dış Tic. A.Ş. örnek olarak verilebilir. Konkordato süreci sonunda **hakkında iflas kararı** verilen şirketlere Hedef Yapı Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, Ünkar Beynelminel Nakliyat, Ulusoy Ulaşım Petrol Sanayi Ticaret Anonim Şirketi, Pamukkale Turizm örnek olarak verilebilir.

10. SONUÇ

Ekonomik krizin etkisiyle finansal açıdan kötü durumda olan fakat kurtulma ümidi bulunan firmaları ekonomiye yeniden kazandırma amacıyla 2003 ve 2004 yıllarında İcra ve İflas Kanunu’na “iflasın ertelenmesi” maddesi eklenmiştir. Ancak iflas erteleme hakkının kötüye kullanılması neticesinde Ticaret Kanunumuzda değişiklik yapılarak “iflasın ertelenmesi” yerine “konkordato” uygulaması getirilmiştir.

Konkordato uygulaması ile işletmelerin sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Süreklilik kavramı işletmenin sonsuz bir ömre sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. İşletmelerin sürekliliği ekonomi için önemlidir. Zira bir şirketin iflası sadece ortaklarını etkilememekte aynı zamanda o şirketin çalışanları, tedarikçileri, müşterileri gibi çeşitli kesimleri de etkilemektedir.

Şirketler faaliyetlerini sürdürürken çok sayıda riskle karşılaşmaktadır. Bu risklerin bir kısmı şirketlerin sürekliliğini tehdit etmektedir. Bahse konu şirketlerin sürekliliğini tehdit eden riskler aile şirketi olmaktan kaynaklanan riskler, finansal riskler, suiistimal riskleri ve itibar riskleridir. Bu kapsamda işletme yönetimlerinin bu riskler konusunda bilgi sahibi olması, söz konusu riskleri yönetmesi ve bunlara yönelik önleyici tedbirler alması; örneğin risk yönetimine, nakit yönetimine gereken önemin verilmesi ve aile işletmesi olmaktan kaynaklanan risklere karşı aile anayasasının oluşturularak önlem alınması gibi işletmelerde sürekliliğin sağlanması açısından önemlidir.

Zira şirketleri konkordato sürecine getiren ve sürekliliklerini tahdit eden nedenler arasında nakit yönetiminin şirketler tarafından etkin bir biçimde

⁷ Burada örnek verilen şirketler çalışmanın yapıldığı tarihe en yakın zamanda basında haberleri çıkan şirketler olup, bütünü içermemektedir.

sağlanamaması, finansal yönetim alanındaki sıkıntılar, bütçe yapılmaması, etkin bir kurumsal yönetim ve risk yönetimi anlayışının olmaması, muhasebeye ve denetime gereken önemin verilmemesi sayılabilir.

Dolayısıyla şirketlerin bahsedilen konulara özel önem vermeleri sürekliliklerini devam ettirebilmeleri ve olası kötü sonuçlarla karşılaşmamaları açısından özellikle önemlidir. Aksi takdirde iflas şirketler için kaçınılmaz olmaktadır.

Nitekim basında yer alan haberlerden elde edilen verilere göre Aralık 2018 itibariyle konkordatoya başvuran şirket sayısının 846 adet olduğu, Mart 2019 itibariyle 318 adet şirketin konkordatodan çıktığı belirlenmiştir. Bununla birlikte bu süreci 1 yıllık uzatma süresi ile devam ettiren şirketler olduğu gibi iflas kararı ile sonlandıran şirketler de bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, G. (2017). Suistimal Riski Gündeminizde mi?, *The Deloitte Times*, Temmuz 2017.

Akdoğan N., ve Aydın H. (1987). *Muhasebe Teorileri*, Gazi Üniversitesi Yayın No: 98, Ankara.

Akın Acuner, Ş. (2003). Bir Verimlilik Artırma Tekniği Olarak Risk Yönetimi ve Modern Yönetim Teknikleri ile İlişkisi, *Verimlilik Dergisi*, 12, 37-54.

Arzova, S. B., Yavaş, M. ve Küçük, B. (2015). *Hukuki ve Mali Yönden İflasın Erteleme ve Borca Batıklık Bilançosu* (2. Baskı). Seçkin Yayınevi, Ankara.

Cabedo, J. D. ve Tirado J. M. (2004). The Disclosure of Risk in Financial Statements, *Accounting Forum*, 28 (3), 181–200.

Cemalcılar, Ö. ve Önce S. (1999). *Muhasebenin Kuramsal Yapısı*, Anadolu Üniversitesi Yayın No:1093, Eskişehir.

Eccles, R.G., Newquist S.C. ve Schatz, R. (2007). Reputation and Its Risks, <http://ehis.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=e50a286c-d266-47ce-8d52-4379da325d08%40sessionmgr110&vid=2&hid=109>, Harvard Business Review, Şubat, 104-115.

German Accounting Standards Board. (2000). Risk Reporting (GAS-5). GASB, Berlin. http://www.drsc.de/docs/drafts/5_eng.html.

Honey, G. (2009). *A Short Guide to Reputation Risk*, Gower Publishing Limited, England.

- Kızılboğa Özaslan, R. ve Özşahin Koç, F. (2016). Kurumun Sürdürülebilirliğinde “İtibar Riski” Yönetiminin Yeri ve Önemi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 273-283.
- Nielsen, D. B. (2010). Risk Management Reporting and Value Creation in Danish Companies, (Unpublished Master Thesis), Copenhagen Business School, Finance and Accounting, Denmark.
- Özkan, A. ve Özşahin Koç, F. (2018). BİST İmalat Sektörü İşletmelerinde Risk Raporlama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 17-46.
- Saka, T. (2002). Nakit Akımı Yönetimine Genel Bir Bakış. www.elegans.com.tr/52/haber042.html.
- Savram M. ve Karakoç, A. (2012). Bankacılık Sektöründe İtibar Riskinin Önemi, *International Conference on Eurasian Economies*, 2012, 328-332.
- Sayılgan, G. ve Arslan, E. (2016). İflasın Erteleenmesi ve Türkiye’de 2009-2013 Arasındaki İflasın Erteleenmesi Davalarının Analizi, *Maliye Finans Yazıları Dergisi*, 105, 47-74.
- Scott, S.V. ve Walsham, G. (2005). Reconceptualizing and Managing Reputation Risk in The Knowledge Economy: Torard Reputable Action, *Organization Science*, 16 (3), 308-322.
- Sevilengül, O. (2014). *Genel Muhasebe*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Uzay, Ş. (2015). Bağımsız Denetimde İç Kontrol Eksikliklerinin Saptanması ve Bunların Yönetime Bildirilmesi (BDS 265), Muhasebe ve Denetim Standartları Çalıştayı, MUFAD & Yalova Üniversitesi, 25 Nisan 2015, Yalova.
- Uzay, Ş. (2017). Bağımsız Denetimin İşletmenin Sürekliliğine Katkısı, Kamu Gözetimi Kurumu, Muhasebe ve Denetim Sempozyumu “İktisadi Gelişmede Muhasebe ve Denetimin Önemi”, 27-28 Eylül 2017, İstanbul.
- Uzay, Ş. (2019). İflasın Erteleenmesi Kurumunun Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23,169-178.
- Uzun, A. K. ve Cömert, N. (2014). *Bağımsız Denetçi İçin İtibar Yönetimi, İtibar Yönetimi*, Editörler: Haluk Sümer ve Helmut Pernsteiner, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Yarız, A. (2012). *Bankacılıkta Risk Yönetimi Risk Matrisi Uygulaması*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Yeni Düzenlemesi İle Konkordato Ve Getirdikleri. (2019). [http://www.mtmd.org.tr/data/mtmd2017/upload_download/Konkordato%20Uzun%20\(r\).pdf](http://www.mtmd.org.tr/data/mtmd2017/upload_download/Konkordato%20Uzun%20(r).pdf), [Erişim Tarihi: 22.02.2019].

Konkordato Süreci. (2019). <http://www.mhydanismanlik.com/konkordato-sureci/> [Erişim Tarihi: 27.02.2019].

<https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2019/03/06/hazine-ve-maliye-bakani-berat-albayraktan-adim-adim-ekonomi-kocaeli-programinda-onemli-aciklamalar>; [Erişim Tarihi: 07.03.2019].

<https://emlakkulisi.com/konkordato-ilan-edenlerin-yuzde-75i-insaat-sektorunden/584643>; [Erişim Tarihi: 07.03.2019].

<https://emlakkulisi.com/konkordatoda-dengelenme-sureci-basladi/596075>; [Erişim Tarihi: 07.03.2019].

<https://emlakkulisi.com/konkordato-ilan-eden-sirket-sayisi-aciklandi/591905>; [Erişim Tarihi: 07.03.2019].

AMPİRİK ARAŞTIRMA

Mehmet GÜNER Ersin KURNAZ	MUHASEBE MANİPÜLASYONUNUN BENEİSH MODELİ YARDIMIYLA ÖLÇÜLMESİ: BİST KİMYA, PETROL, PLASTİK ENDEKSİ ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	195
Nezih TAYYAR Fatma AKYÜZ Tolga YEŞİL Yeliz USLU Ebru KARA	MUHASEBE AÇISINDAN MESLEKİ ŞÜPHECİLİK VE ETİK KAVRAMLARI	215
Erkin Nevzat GÜDELÇİ	MESLEKİ YETERLİLİK AÇISINDAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE DERSLERİNİ ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI VE ÖZ YETERLİLİKLE OLAN İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: BATMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	233
Vedat EKERGİL Ezgi POLAT	MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MÜŞTERİ KÂRLILIK ANALİZİ VE BİR MODEL ÖNERİSİ	257
Züleyha YILMAZ SOĞUKSU	MUHASEBE DENETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: DENETİM YAZILIMLARI	281

ÖRNEK OLAY (VAK'A) TAHLİLİ

Enver BOZDEMİR Ebru DEMİR	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARININ İNCELENMESİ: BİR OSB ÖRNEĞİ	309
Ali ANTEPLİ	TMS-23 BORÇLANMA MALİYETLERİ STANDARDI; MURABAHA SUKUKU'NUN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	337
Alp AYTAÇ Adem ÇABUK	ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL CONTROL SYSTEM AND A CASE STUDY	353
Gözde BABAOĞLU Erkan ÖZTÜRK	RİSKTEN KORUNMA MUHASEBESİ KAPSAMINDA ETKİNLİK ŞARTININ RASYO ANALİZİ YÖNTEMİ İLE TESPİTİ	377
Mete YİĞİTLER Rabia AKTAŞ Koray KAYALIDERE	SİLSİLE HALİNDEKİ MUHASEBE HİLELERİNİN ETKİLERİ VE FİNANSAL TABLOLARA YANSIMASI: BİR ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI	401
Filiz YÜKSEL	KRİPTO VARLIKLAR VE IFRS KAPSAMINDA KRİPTO PARALARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	429

TEORİK İNCELEME

Gökhan ÖZER Abdullah Kürşat MERTER	GELENEKSEL BÜTÇELEME SÜRECİNE ALTERNATİF: BÜTÇELEME ÖTESİ YAKLAŞIMI	453
Ayşegül İPEK Şükrü DOKUR	ÇALIŞAN BULUŞLARINDA BULUŞTAN ELDE EDİLEN KAZANCIN, ÇALIŞANA ÖDENECEK BEDELİN BELİRLENMESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	477

DERLEME

Filiz ÖZŞAHİN KOÇ Şaban UZAY	KONKORDATO SÜRECİNİN İŞLETMELERİN SÜREKLİLİĞİNE KATKISI	495
---------------------------------	---	-----